

**УНІВЕРСИТЕТ
ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
В ПЕРЕЯСЛАВІ**

**ВІТЧИЗНЯНА НАУКА НА ЗЛАМІ ЕПОХ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

**Матеріали Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції
(15 листопада 2024 року)**

№ 102

Переяслав – 2024

УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
В ПЕРЕЯСЛАВІ

Рада молодих учених університету

Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції

**«ВІТЧИЗНЯНА НАУКА НА ЗЛАМІ ЕПОХ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»**

15 листопада 2024 року

Вип. 102

Збірник наукових праць

Переяслав – 2024

УДК 001(477)«19/20»
ББК 72(4Укр)63
В 54

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
«Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»:
Зб. наук. праць. Переяслав, 2024. Вип. 102. 236 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Коцур В. П. – доктор історичних наук, професор, академік НАПН України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Воловик Л. М. – кандидат географічних наук, доцент

Євтушенко Н. М. – кандидат економічних наук, доцент

Кикоть С. М. – кандидат історичних наук (відповідальний секретар)

Носаченко В. М. – кандидат педагогічних наук, доцент

Руденко О. В. – кандидат психологічних наук, доцент

Склярєнко О. Б. – кандидат філологічних наук, доцент

Солопко І. О. – кандидат фізико-математичних наук, доцент

Юхименко Н. Ф. – кандидат філософських наук, доцент

Збірник матеріалів конференції вміщує результати наукових досліджень наукових співробітників, викладачів вищих навчальних закладів, докторантів, аспірантів, студентів з актуальних проблем гуманітарних, природничих і технічних наук.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, достовірність фактів і посилань несуть автори публікацій.

©Рада молодих учених університету
©Університет Григорія Сковороди
в Переяславі

ГЕОГРАФІЯ І ГЕОЛОГІЯ

УДК [502.51: 556.5]:004.3(477.83-24)

*Людмила Курганевич, Юрій Андрейчук, Ольга Блажівська
(Львів)*

ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ ЗЕМЛІ ПРИ ОЦІНЦІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ОСВОЄННЯ РІЧКОВО-БАСЕЙНОВИХ СИСТЕМ

У статті подано результати аналізу сільськогосподарського освоєння басейну річки Рати із використанням даних дистанційного зондування Землі. При оцінці площі орних земель застосовано сервіс Sentinel-2. Алгоритм роботи включав: створення облікового запису користувача; завантаження космічного знімку із супутника Sentinel-2; перенесення завантажених космічних знімків у програмне забезпечення (ArcGIS Desktop); ідентифікація та розрахунок площ орних земель. Виконані дослідження встановили, що загальна розораність басейну річки Рати складає 37,77%. Найбільший показник розораності (66,43%) визначено для басейну р. Мощанка, найменша площа ріллі (21,33%) зафіксована для басейну р. Болотня.

Ключові слова: дистанційне зондування, космічний знімок, басейн річки, розораність, геоінформаційний аналіз.

The article presents the results of an analysis of agricultural development in the Rata River basin using Earth remote sensing data. The Sentinel-2 service was used to assess the area of arable land. The work included creating a user account, downloading satellite imagery from Sentinel-2, transferring the downloaded images to software (ArcGIS Desktop), and determining the area of arable land. The study established that the total arable land percentage in the Rata River basin is 37.77%. The highest arable land rate (66.43%) was identified in the Moshchanka River basin, while the smallest arable land area (21.33%) is fixed for the Bolotnya River basin.

Keywords: remote sensing, satellite image, river basin, arable lands, geoinformation analysis.

Дистанційне зондування Землі широко застосовується у різних сферах діяльності людини. За допомогою цієї технології можна отримати детальну інформацію щодо сучасного стану довкілля та оцінити ступінь його змін. Об'єктом досліджень є басейн річки Рати – лівої притоки Західного Бугу (транскордонної водної артерії). Проведені геоекологічні дослідження річково-басейнової системи охоплюють оцінку потенціалу стійкості природних компонентів довкілля до антропогенного навантаження. Сформована база геоданих містить серію тематичних шарів та геопросторових моделей, розроблених із використанням сучасних ГІС-технологій на основі аналізу комплексу різномасштабних картографічних матеріалів та космознімків.

При оцінці сільськогосподарського освоєння басейну річки Рати шляхом дешифрування космознімків було проаналізовано ступінь розораності території у розрізі окремих суббасейнів станом на 2023 рік. Рілля – це елемент структури земельних угідь, що систематично обробляється та використовується під посіви сільськогосподарських культур.

Для визначення площі орних земель застосовано сервіс Sentinel Hub/EO Browser. Робота розпочинається з ознайомлення із можливостями та інструментами сервісу. Для розширеного функціоналу було створено обліковий запис користувача. Користувачі, які ввійшли в обліковий запис, можуть використовувати власні теми, зберігати та завантажувати закладки, створювати історію закладок, вимірювати відстані, створювати покадрові відео та користуватися розширеними функціями завантаження зображень [1].

Алгоритм завантаження космічного знімку із супутника Sentinel-2:

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

1. Переходимо до вкладки EO Browser.
2. Обираємо супутник Sentinel-2.
3. Здійснюємо розширений пошук необхідних матеріалів (Level 2A) та вказуємо параметр хмарності менше 10% (рис. 1, 2).
4. Обираємо часовий проміжок зйомки (космічні знімки для території дослідження доступні з березня 2017 року).
5. Завантажуємо космічний знімок, обравши необхідні параметри (формат, просторову розрізненість, систему координат).
6. Обираємо аналітичні шари та здійснюємо завантаження результату фільтрування геоданих (рис. 3).

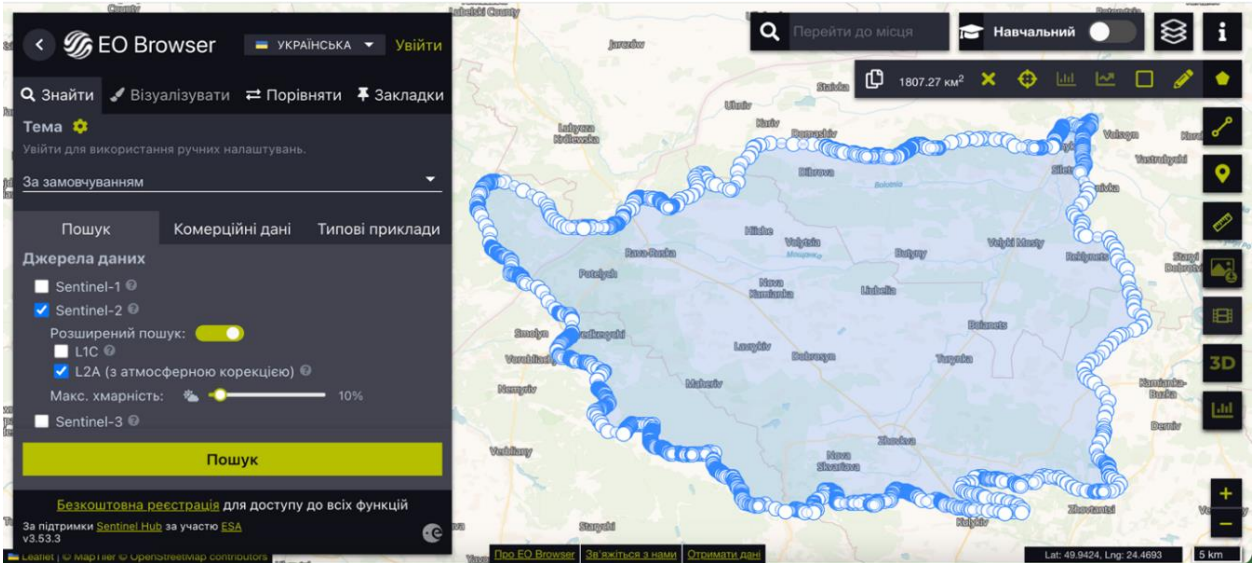

Рис. 1. Вибір початкових параметрів пошуку космічних знімків

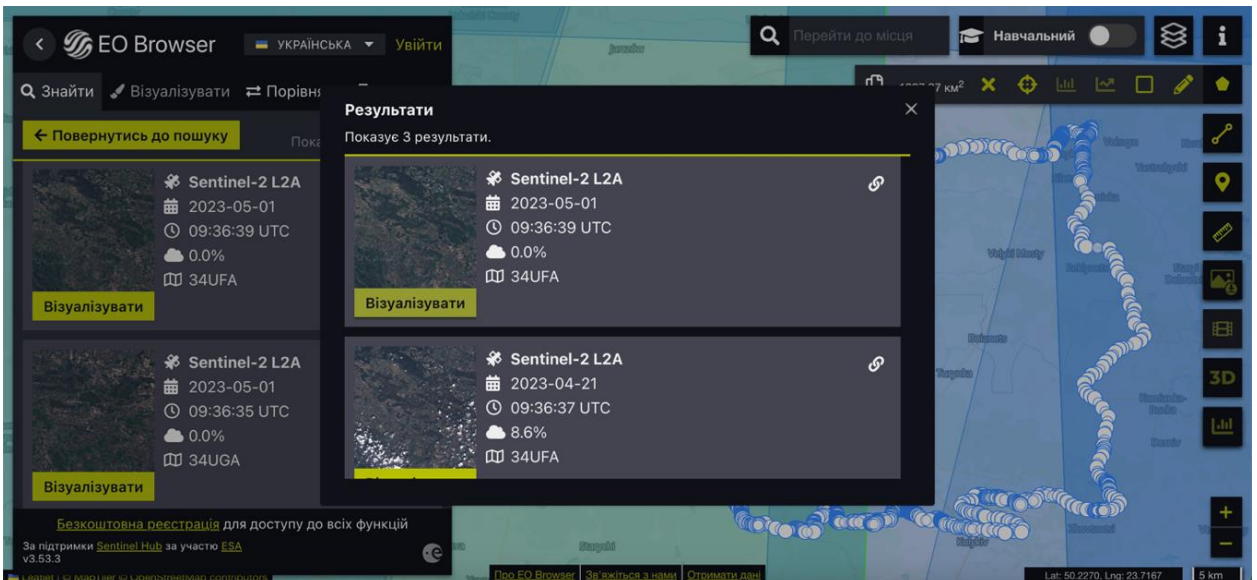

Рис. 2. Вікно результатів пошуку космічних знімків

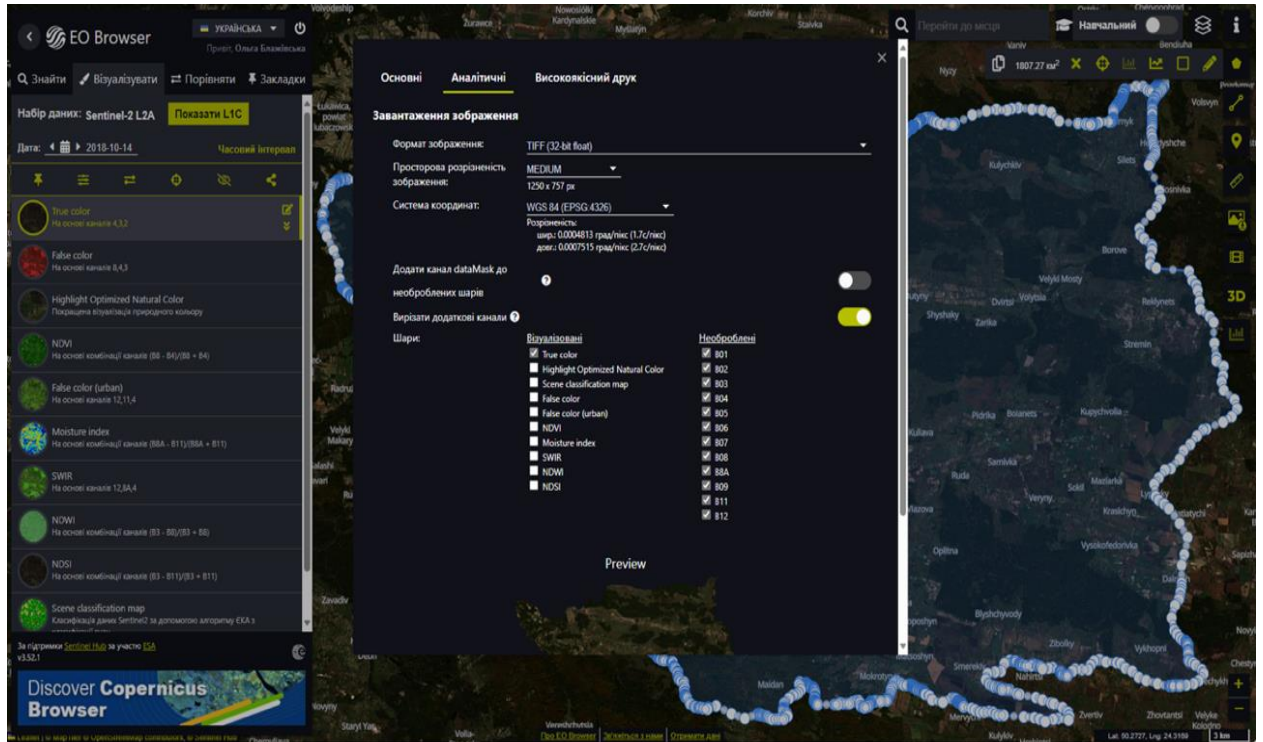

Рис. 3. Вікно вибору аналітичних шарів

Після завантаження космічних знімків, імпортуємо їх у програмне забезпечення (ArcGIS Desktop) (рис. 4).

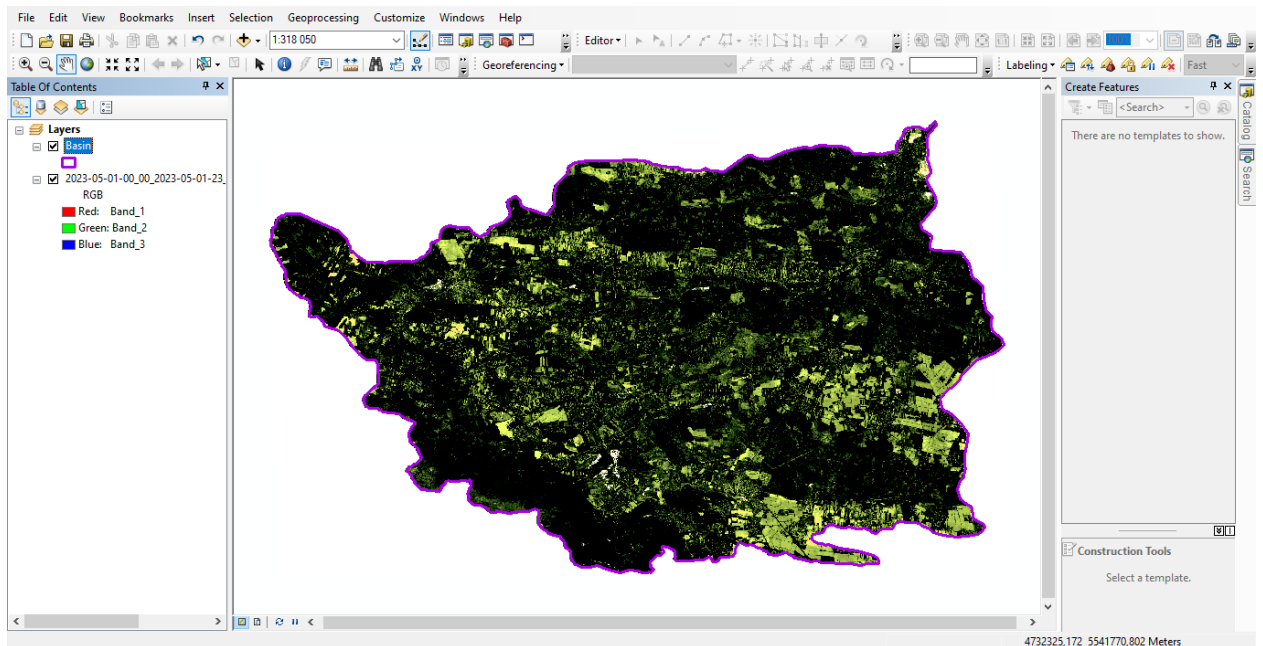

Рис. 4. Імпорт аналітичних шарів в ArcGIS Desktop

Для визначення сільськогосподарського освоєння території нами обрано аналітичний шар, що відображає нормалізований диференційний вегетаційний індекс (NDVI). Завдяки ближньому інфрачервоному діапазону він здатний розпізнати землі із рослинним покривом, зокрема посівні площі.

За результатами проведених досліджень площа ріллі в межах басейну р. Рати становить 684,78 км², що складає 37,77% (табл. 1) від загальної площі басейну. Найбільший показник розораності характерний для басейну р. Мощанка, де він дорівнює 66,43%. Найменша площа ріллі характерна для басейну р. Болотня і становить 21,33%.

Табл. 1. Площа ріллі в межах басейну р. Рати, станом на 2023 р.

	Басейн	Площа басейну	Рілля	
		км ²	км ²	%
1	долина р. Рати	371	127,85	34,46
2	р. Біла	183	72,72	39,74
3	р. Болотня	250	53,33	21,33
4	р. Желдець	259	84,24	32,53
5	р. Мощанка	202	134,19	66,43
6	р. Свиня	546	212,45	38,9
	р. Рата	1813	684,78	37,77

Проведений аналіз сільськогосподарське освоєння річково-басейнової системи Рати з використанням даних дистанційного зондування, отриманих із супутника Sentinel-2 показав, що територія дослідження має розораність 37,77%. Максимальний рівень розораності зафіксовано в басейні річки Мощанка, а найменший – у басейні річки Болотня. Отримані дані є основою оцінки антропогенної трансформації земель і розробки комплексу заходів з оптимізації структури землекористування та покращення геоecологічного стану басейну річки Рати.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. SentinelHub. EO Browser. URL: <https://apps.sentinel-hub.com/eobrowser/?zoom=11&lat=50.30469&lng=23.8726&themeId=DEFAULT-THEME&toTime=2024-10-30T11%3A20%3A08.006Z>

ЕКОНОМІКА

УДК 620.93

Оксана Кущак, Дарина Кротевич
(Тернопіль)

ГАЗ БРАУНА ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ПРИРОДНОМУ ГАЗУ

Стаття аналізує перспективи використання генераторів газу Брауна ННО, які повинні забезпечити екологічне використання ресурсів планети. У роботі вказано систему роботи генератора та порівняння газу Брауна з природним газом.

Ключові слова: газ, генератор газу Брауна, витрати електроенергії, енергозбереження.

The article shows the dependencies of productivity from the concentration of electrolyte and current strength at electrolysis of water.

Key word: gas, Brown gas generator, electricity consumption, energy saving.

Важливим завданням сьогодення є відмова людства від використання викопних видів палива і перехід на альтернативні енергоносії, наприклад, газ Брауна, для отримання якого застосовують спеціальні пристрої – електролізери що розщепляють молекули води на атомарні водень та кисень (ННО-газ або газ Брауна) [1, 2].

На рис.1 приведена конструкція електролізера, яка дозволяє отримати необхідну його продуктивність за рахунок встановлення необхідної кількості секцій 1 фіксованої продуктивності на спільній основі 2 і з'єднаних між собою при допомозі трубопроводів 3. При потребі кількість цих секцій можна змінювати (збільшувати або зменшувати).

Електролізер складається з окремих секцій 1, встановлених на спільній основі 2 і з'єднаних між собою при допомозі трубопроводів 3, втулок з електропровідного матеріалу 4, розташованих між пластинами-електродами 5. Ці пластини розділені на дві групи: непарні під'єднані до одного полюса джерела струму, а парні – до іншого.

Проаналізуємо ефективність використання газу Брауна взамін природному газу в країнах Європи. Для цього скористаємось цінами на енергоносії, приведені в табл. 1 [2, 3].

Таблиця 1. Ціни на природний газ та електроенергію в країнах Європи

№ п/п	Країна	Ціна природного газу, грн/м ³ * ¹	Ціна електроенергії, грн/кВт * ¹
1	Україна	18.00	4.32
2	ФРН	24.7	3.81
3	Великобританія	15.29	5.15
4	Франція	25.44	3.25
5	Італія	23.38	5.27

*¹ Ціни станом на 23.10.2024

Експерименти проводились на випробувальному стенді, вказаному на рис.2. В результаті вимірювань виявили, що одна секція електролізера 65 л/год газу Брауна, що в перерахунку на природний газ складає 153 л/год при витраті електроенергії 0,12 кВт год.

Вартість еквівалентної кількості природного газу, який замінює газ Брауна, виробленого установкою за 1 годину по країнах Європи приведена в табл. 2.

Таблиця 2. Вартість природного газу, еквівалентного кількості газу Брауна, виробленого установкою за 1 годину

№ з/п	Країна	Вартість 153 л природного газу, грн	Вартість 0,12 кВт×год електроенергії, грн
1	Україна	2.75	0.33
2	ФРН	3.78	0.45
3	Великобританія	2.33	0.62
4	Франція	3.89	0.47
5	Італія	3.58	0.63

Таблиця 3. Економія від впровадження генератора газу Брауна продуктивністю – 65 л/год для опалення в країнах Європи, грн.

№ п/п	Країна	Економія на 1 м ³ газу, грн	Економія на 1000 м ³ газу, грн
1	Україна	2.75 – 0.33 = 2.42	2420
2	ФРН	3.47 – 0.84 = 2.63	2630
3	Великобританія	3.00 – 1.8 = 1.92	1920
4	Франція	3.89 – 0.78 = 3.11	3110
5	Італія	3.62 – 1.27 = 2.35	2350

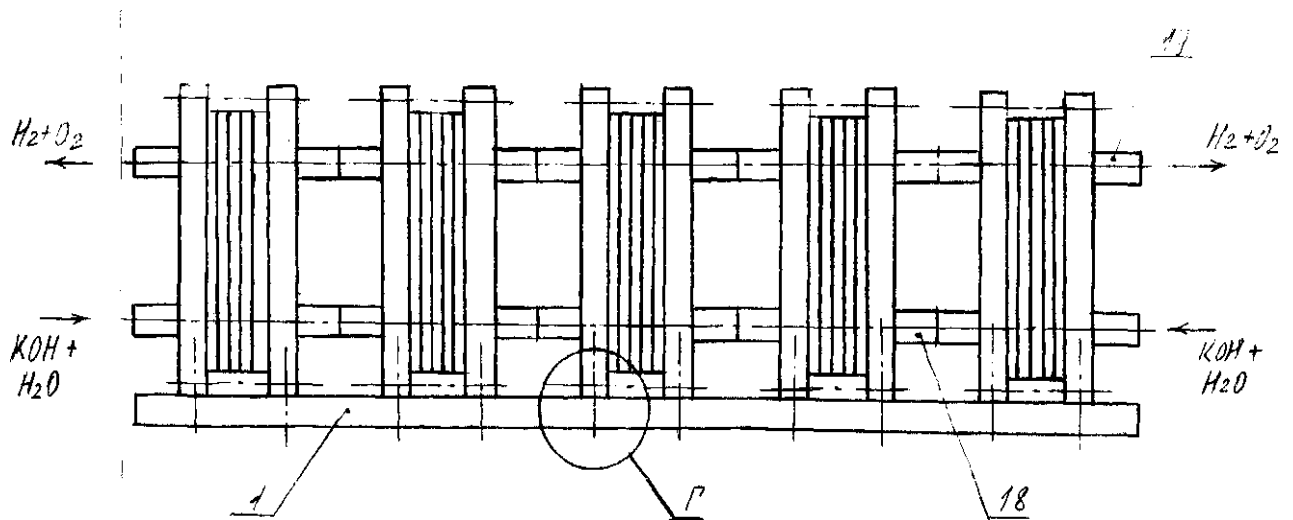

Рис. 1. Електролізер

Електролізер складається з окремих секцій 1, встановлених на спільній основі 2 і з'єднаних між собою при допомозі трубопроводів 3, встановленням втулок з електропровідного матеріалу 4 між пластинами-електродами 5, причому ці пластини розділені на дві групи: непарні – з'єднані з позитивним полюсом джерела живлення, а парні – з негативним при допомозі встановлених в отворах пластин шпильок 6, на яких розміщені вказані втулки. Пластини парної групи ізолювані від пластин непарної групи при допомозі прокладок 6 з пружного ізоляційного матеріалу.

Конструкція електролізера забезпечує необхідну його продуктивність, зменшення залежності електричного опору електролізерів від зміни температури і уникнення їх перегрівання в процесі роботи. Найбільш перспективними пристроями для отримання водню є електролізери води. При їх проектуванні та виготовленні важливе значення має продуктивність, яку визначаємо на основі даних, отриманих в результаті проведених дослідів з використанням випробувального стенду (рис. 2)

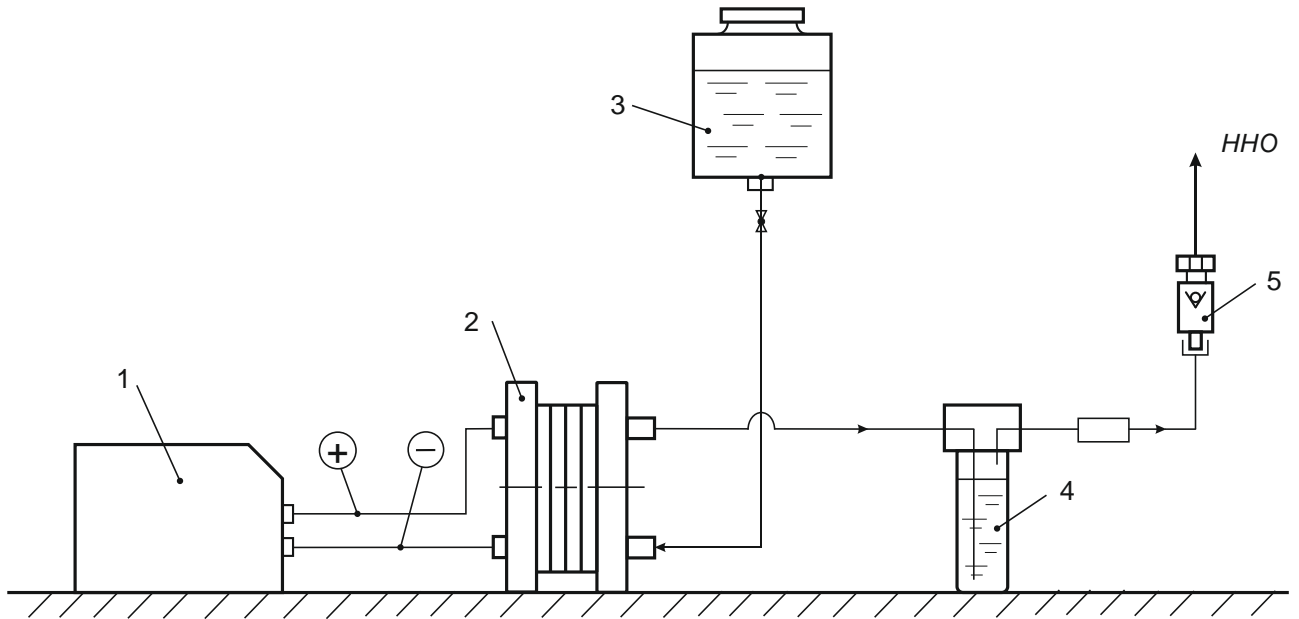

Рис. 2. Випробувальний стенд

На рис.2 показаний випробувальний стенд для отримання вихідних даних для розрахунку продуктивності електролізера, що включає в себе зварювальний інвертор 1, електролізер 2, бак з електролітом 3, гідрозатвор 4 та вогнеперегороджуючий клапан 5.

Результати вимірювань продуктивності в залежності від концентрації електроліту та сили струму при електролізі на основі розчину лугу NaOH приведені в табл.1, а на базі розчину лугу KOH – в табл. 2.

Таблиця 4. Продуктивність електролізера в залежності від концентрації електроліту на основі розчину лугу NaOH та сили струму при електролізі

Концентрація електроліту C (%)	Сила струму I (A)					
	5	10	20	30	50	60
5	2.47	2.35	2.10	2.00	2.00	2.00
10	1.43	1.20	1.10	1.10	1.05	1.05
20	1.10	1.20	1.10	1.10	1.13	1.06

Таблиця 5. Продуктивність електролізера в залежності від концентрації електроліту на основі розчину лугу KOH та сили струму при електролізі

Концентрація електроліту C (%)	Сила струму I (A)					
	5	10	20	30	50	60
5	1.25	1.15	1.10	1.10	1.10	1.10
10	1.33	1.17	1.18	1.10	1.12	1.12

Виведемо емпіричні залежності продуктивності електролізерів від концентрації електроліту C (%) та сили струму I (A).

Для розчину лугу NaOH по даних табл.1:

$$2.35 = a_1 \times 10^2 + b_1$$

$$1.10 = a_1 \times 20^2 + b_1$$

Звідси отримуємо:

$$1.25 = -300 \times a_1$$

$$a_1 = -0.0042$$

$$b_1 = 5.12$$

Емпірична залежність продуктивності Q від концентрації електроліту C та сили струму I при електролізі для розчину лугу NaOH буде мати вигляд:

$$Q = 0.0042 \times I + 5.12 \text{ (м}^3\text{/год)}$$

Для розчину лугу KOH по даних таблиці 2:

$$0.7 = a_2 \times 25 + b_2$$

Звідси отримуємо:

$$0.13 = 75 \times a_2$$

$$a_2 = 0.00173$$

$$b_2 = 0.657$$

Емпірична залежність продуктивності Q від концентрації електроліту C та сили струму I при електролізі для розчину лугу KOH буде мати вигляд:

$$Q = 0.00173 \times I + 0.657 \text{ (м}^3\text{/год)}.$$

Висновки:

1. При використанні в якості електроліту розчину лугу KOH продуктивність електролізера Q мало залежить від концентрації C лугу.
2. При використанні розчину лугу NaOH продуктивність електролізера майже не залежить від концентрації C електроліту при перевищенні останньою 10 % значення.
3. Оптимальна концентрація розчину лугу NaOH – 10%.
4. Оптимальна концентрація розчину лугу KOH – 5%.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кушак О., Богач Я. Газ Брауна для опалення та двигунів внутрішнього згорання (ДВЗ). *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Переяслав, 21 трав. 2021 р. / Університет Григорія Сковороди в Переяславі, 2021. С. 169-170.
2. URL: <https://tradingeconomics.com>
3. URL: <https://www.googleadservices.com>

УДК 573.6:338.4(477)

Вікторія Мироненко, Яна Молоданович
(Суми)

БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Перехід від традиційного до сталого розвитку вимагає тотальної зміни парадигми економічного зростання з орієнтацією на зелену економіку. Даний перехід можна реалізувати через дві цілі: досягнення макроекономічної стабільності – основного драйвера економічного зростання, а також зниження екологічної деградації та підвищення ефективності використання біоресурсів, що є основними вимогами для зеленого розвитку.

Ключові слова: біотехнології, економіка, інновації, стали розвиток, аграрне виробництво.

The transition from traditional to sustainable development requires a total change in the paradigm of economic growth with a focus on the green economy. This transition can be implemented through two goals: achieving macroeconomic stability – the main driver of economic growth, as well as reducing environmental degradation and increasing the efficiency of bioresource use, which are the main requirements for green development.

Key words: biotechnology, economy, innovation, sustainable development, agricultural production.

Нова економічна філософія розвитку суспільства, що отримала назву «сталий розвиток», була розроблена з метою вироблення панацеї від катастрофічної деградації оточуючого природного середовища в масштабах біосфери та пошуку шляхів подолання загроз довкіллю та здоров'ю людини. Вона визначається як форма взаємодії людини з природою за якої забезпечується виживання першої та збереження другого. Сучасне покоління при забезпеченні своїх життєвих потреб, має дбати про можливість задовольняти власні потреби і в майбутньому [1].

Все частіше, та все активніше, експерти зазначають, що впровадження саме засад біоекономіки в Україні є неминучим процесом. Україна перебуває в активній фазі євроінтеграція, що, крім всіх інших аспектів (політичних, історичних, військових) передбачає і конкретні вимоги до запровадження біоекономіки на рівні держави та бізнесу. Все частіше, ділова спільнота країни впроваджує окремі біотехнології або замислюється над їхньою перспективністю. Цей тренд більш притаманний суб'єктам великого бізнесу (наприклад, вітчизняним агрохолдингам). Адже саме великі виробничі компанії мають можливості залучати масштабні інвестиції. Водночас їхня продукція орієнтована на експорт, тому має відповідати сертифікатам європейської і, навіть, світової якості.

В світі саме біотехнології визнані однією із ключових критичних технологій з якою сучасна людина пов'язує появу нових методів діагностики й лікування захворювань, прогресивних технологій виробництва якісних продуктів харчування, інноваційних матеріалів, палива нового покоління, перспективних способів переробки відходів, а також ліквідації наслідків від забруднень та ін.

На поточний момент, значної шкоди прагненню до впровадження біоекономіки завдала війна. Однак, потенційно перспективними для її впровадження в Україні, стали вже майже усі сектори реального сектору економічних відносин.

Серед найбільш перспективних технологій в Україні, варто було б виділити наступні:

- використання листової біомаси;
- створення добрив з водоростей, біовідходів тваринництва, птахівництва, людей, органічного сміття; біоінженерія, використання рослин для підтримання належного стану та відновлення ґрунтів, боротьби із шкідниками та хворобами;
- переробка відходів легкої промисловості та агропромисловості на інші матеріали або біовироби;
- виготовлення біопалива та ряд інших.

Серед виробничих секторів економіки України найбільшим потенціалом наділений саме агропродовольчий. Зокрема, саме в ньому відзначається потенціал для заміни викопної сировини біоресурсами – більше 57 % ресурсів оцінюється як замінні. Наступним в ранзі секторів із найбільшою часткою ресурсів, що можуть бути замінені, на думку дослідників цього питання, є сектор переробної промисловості (біля 48 %). Також в трійці перспективних – сфери енергетики (46 %) та текстильна промисловість (45,6 %) [2].

В якості прикладу реалізації на практиці виявленого потенціалу в Європі, варто розглядати саме біоенергетику – вид відновлювальної енергії, що отримується переважно з біомаси різних галузей виробництва, в тому числі, аграрної сфери. При цьому, як відновлюваний ресурс, біоенергетична галузь не лише інноваційно модернізує енергетичний ландшафт країн та зменшує вуглецевий слід континенту, але й робить значний внесок в економіку території.

В Європі виробництво енергії з твердої біомаси помітно зросло за останні десятиліття, досягнувши піку в 2021 році рівня в понад 100 млн. метричних тон нафтового еквівалента. Ці ресурси біомаси, в першу чергу, охоплюють різноманітний спектр матеріалів агропромислової та лісової галузей. Зокрема, сировина отримана з дерев і лісових залишків, часто використовується у вигляді колод, трісок або гранул. В рослинництві активно культивуються енергетичні – спеціально через їхню високу урожайність та енергетичний

вміст. Продукти тваринного походження, зокрема гній для худоби, також можуть бути перероблені для виробництва біогазу.

Сектор біоенергетики також здатний використовувати відходи для виробництва енергії; включаючи звалищний газ, тверді побутові відходи та осад стічних вод. Для країн Європейського Союзу біомаса зробила значний внесок у сектор відновлюваної енергетики. Наприклад, тільки за 2022 рік, в такий спосіб, було вироблено 169,4 тераватт-год. електроенергії, що стало третім, за обсягами, джерелом відновлюваної енергії після вітрової та гідравлічної енергії. Офіційна статистика вказує на те, що з 2017 року вітроенергетика є основним відновлюваним джерелом енергії в електроенергетичному балансі Європейського Союзу. І вже в 2022 році частка електроенергії з вітру складала майже 39 % всієї відновлюваної енергії ЄС. В свою чергу, океанська та геотермальна енергія (в 2022 році) стали відновлюваними джерелами з найнижчим виробництвом електроенергії в регіоні – 0,5 та 6,4 тераватт-год., відповідно [3].

Подібно до біомаси, виробництво біопалива в країнах ЄС також суттєво зросло. За період 2000-2022 рр. видобуток зріс з 12 тис. на день до, близько 228 тис. барелів нафтового еквівалента на день. А споживання біопалива для транспорту в Європейському Союзі досягло масштабу в 17,1 млн. метричних тон нафтового еквівалента. Далі зростання продовжувалося і в 2023 р. виробництво біопалива склало вже, близько 295 тис. барелів нафтового еквівалента на день, тобто, приблизно на 1,5 % більше, ніж у попередньому році. Однак, найвище зафіксоване значення було досягнуте у 2019 р. – виробництво становило 300 тис. барелів нафтового еквівалента щодня. В контексті соціально-економічного впливу сектору біоенергетики, у 2022 р. для створення біомаси було задіяно близько 331,7 тис. осіб. [2, 3].

Варто зазначити, що значення галузевого показника, яке значно більше, ніж кількість робочих місць, створених у біогазовому секторі. Стабільне зростання біоенергетики у виробництві електроенергії, твердої біомаси та виробництва біопалива доводить її потенціал, сприйняття потужностей галузі в якості глобально актуального сталого джерела енергії.

Однак, варто зазначити, що критична оцінка наслідків розширення сектору біоенергетики, дозволяє назвати і певні недоліки. Європейські активісти та галузеві експерти зазначають, що біоенергетика здатна призвести до низки екологічних та соціальних проблем, включаючи вирубку лісів, деградацію ґрунтів та зростання цін на продукти харчування через конкуренцію за землю.

Крім того, хоча біоенергетика дійсно зменшує викиди вуглецю порівняно з викопним паливом, вона не є повністю вуглецево-нейтральною, оскільки процес вирощування, збору та перетворення біомаси в енергію сам по собі вивільняє викиди вуглекислого газу.

Таким чином, дуже важливо, щоб таке очікуване збільшення сектору біоенергетики управлялося стало, збалансовуючи переваги виробництва відновлюваної енергії з його потенційними екологічними та соціальними наслідками.

Промисловість, відіграє важливу роль у формуванні екологічної ситуації. Матеріали, що виробляються біотехнологічною промисловістю, часто завдають шкоди природному середовищу. Дослідники систематично переглядають екосистемні послуги біотехнологічної циркулярної економіки і визначають ті, які не можуть бути належним чином компенсовані ринком. На цій основі вони розглядають потенційні регуляторні та допоміжні механізми для стимулювання успішного впровадження принципів біотехнологічної циркулярної економіки та подолання кризи на ринку та у політиці.

Існують технології, що вважаються «екологічно чистими», проте їх впровадження виявляється вельми складним завданням. Оскільки технологічні зміни нерозривно пов'язані із соціальним процесом, необхідно, щоб суспільство пройшло значущий реінжиніринг та розвивало системи екологічно чистого виробництва.

Біотехнологічна переробка є ключовим аспектом забезпечення сталості економіки в рамках відповідної стратегії Європейського Союзу. В цьому контексті, саме зелена економіка, що спрямована на підвищення добробуту людей та соціальну рівність, одночасно зменшуючи екологічні загрози та дефіцит природних ресурсів, активно впроваджує в себе розвиток чистих, відновлюваних біотехнологічних технологій.

Сталий розвиток економіки включає в себе не лише розвиток чистих енергетичних технологій та енергоефективності, але й впровадження сталого споживання та виробництва, інтегрованої продуктової політики, зелених державних закупівель, створення зелених робочих місць та проекологічної фіскальної реформи. Це дозволить забезпечити стабільність екологічно чистих біотехнологій та сприятиме більш сталому розвитку [4].

Сьогодні біотехнологічні здобутки формують нову парадигму в галузі аграрного виробництва України. В останні кілька років для сталого виробництва в сільському господарстві збільшується використання відновлюваних ресурсів, біомаси для виробництва харчових продуктів на біологічній основі з низькими витратами, нульовими відходами, значними соціальними цінностями та мінімізацією впливу на навколишнє середовище:

- застосування зелених принципів у сільському господарстві;
- вибір нетоксичної сировини;
- розробка безпечних та енергоефективних синтетичних процедур;
- максимальна інтеграція всіх матеріалів у продукт, усунення допоміжних;
- створення довговічних, нетоксичних продуктів із збереженою функціональністю;
- забезпечення природного розкладання всіх продуктів і побічних продуктів наприкінці терміну служби [5].

Нові аграрні технології характеризуються широким використанням біотехнологічних досягнень. У міру того як увага споживачів зміщується в бік створення сталого та безпечного постачання продовольства, біотехнологічна промисловість потребуватиме другої «зеленої революції» з використанням принципів «зеленої» хімії, щоб впроваджувати продукцію, відповідну новим аграрним технологіям. Інноваційна робота, використана для підготовки процесів біокаталізу з використанням редуктаз, трансаміни, оксидази, гідролази тощо. В даний час інноваційні ферменти використовуються для синтезу біокаталізаторів, що пропонують економічні переваги у фармацевтиці та сільському господарстві.

Відновлювані джерела енергії, такі як сонячна, вітрова, гідроелектростанція, біомаса, біопереробні заводи, геотермальна та океанська енергія, є важливими ресурсами для майбутнього сталого розвитку, тому вони замінять джерела, що містять вуглець і зменшать викиди, що в свою чергу зменшить глобальне потепління. В останні роки біопаливо третього покоління (високопродуктивна сировина з низьким споживанням) отримано з відновлюваної сировини. Вітчизняний аграрний сектор економіки, вже сьогодні, активно прагне до впровадження, по-своєму, передових підходів, зокрема, біологічне сільське господарство, органічне землеробство, природне землеробство, біодинамічне сільське господарство, екологічне сільське господарство. Звідси, сталий розвиток сільського господарства та застосування «зеленої» хімії є взаємопов'язаними та революційними напрямками. Використання біокаталізаторів у сферах агрохімії, фармацевтики та харчової промисловості дедалі більше набуває популярності, оскільки вони допомагають зменшувати обсяги відходів і покращувати ефективність виробництва.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Глобалізаційні процеси у світовій економіці: виклики та можливості для України : колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. О. О. Борзенко. Київ, НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». 2022. 264 с.

2. Вострякова В., Зайцева-Чіпак Н., Фау Є. Інноваційний розвиток біоекономічного потенціалу України. Вінниця. 2024. 52 с.

3. Energy & Environment. *Statistica – The Statistics Portal for Market Data, Market Research and Market Studies*. URL. [khttps://www.statista.com/markets/408/energy-environment/](https://www.statista.com/markets/408/energy-environment/) (date of access:14.11.2023).

4. Bashlai S., Pihul O., Somushkin V., Glukh V., and Kulahin D. Environmental management of modern international corporations in the context of sustainable development. *E3S Web of Conferences*, 559 (2024) 01001. DOI: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202455901001>.

5. Башлай С. В., Резніченко В. П. «Зелена хімія» та інноваційні матеріали: екологічно безпечні продукти. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Технічні науки»*. 2023. №6(327). С.142-149. DOI: <https://www.doi.org/10.31891/2307-5732-2023-327-6>.

УДК 658.012.12

*Вікторія Неверовська
(Харків)*

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ЕВРИСТИЧНИХ МЕТОДІВ У ГОСПОДАРЬКОМУ АНАЛІЗІ

У статті розглядаються різні види евристичного методу аналізу господарської діяльності. Описано суть методів та особливості їх застосування на підприємстві. Досліджено переваги та недоліки видів евристичного методу та ефективність їх застосування в управлінні господарської діяльності.

Ключові слова: *аналіз господарської діяльності, евристичні методи, прийоми, класифікація методів.*

The article considers various types of heuristic methods of economic analysis. It describes the methods' essence and features of application at the enterprise. It also studies the methods' advantages and disadvantages and their effectiveness in managing economic activity.

Keywords: *analysis of economic activity, heuristic methods, techniques, classification of methods.*

Господарська діяльність кожного підприємства завжди супроводжується таким процесом як аналіз. Він проводиться для подальшого прийняття рішень управлінським персоналом щодо підвищення ефективності діяльності підприємства та прогнозу розвитку економічної ситуації. Аналіз господарської діяльності підприємства – комплексне вивчення стану і розвитку господарської діяльності у взаємозв'язку з його технічним рівнем і соціальним розвитком колективу для оцінення виконання заданих показників, виявлення внутрішньогосподарських резервів і підвищення ефективності виробництва [1, с. 4]

Для досягнення мети аналізу господарської діяльності використовуються різні прийоми: традиційні, математичні та евристичні. Особливістю останніх є творчий підхід та особистий досвід фахівця. Класифікація евристичних методів складена автором на базі [4], [5] та відображена на рис.1.

У своїх статтях, наукових роботах, підручниках досліджували евристичні методи різні вітчизняні фахівці у сфері економічного аналізу: Р. Шурпенкова, О. Гірняк, О. Сердюк, О. Загородна, В. Серединська, О. Пацула, О. Адлер, О. Лесько та ін.

Метою статті є розкриття сутності різних видів евристичного методу аналізу господарської діяльності, оцінка переваг та недоліків найбільш поширених прийомів.

Евристичні методи є загальнонауковими, тобто використовуються в різних сферах діяльності людини, і ґрунтуються на творчому мисленні та інтуїції фахівця. В аналізі господарської діяльності вони застосовуються для прогнозування розвитку економічної ситуації, якщо розв'язання задачі іншими методами недостатнє [5].

Найпоширенішим методом вважається метод «мозкового штурму». Він застосовується, коли потрібно знайти якомога більше можливих варіантів вирішення однієї проблеми. Керівник групи ставить питання, а кожен учасник пропонує свої ідеї, розвиває пропозиції своїх колег. Наголос робиться на кількості рішень, які, на перший погляд, можуть здаватися абсурдними та нереалістичними, тобто якість цих рішень на даному етапі не важлива. Критика будь-яких пропозицій є неприпустимою. При цьому рекомендується участь різних фахівців у дискусійній групі (бухгалтерія, менеджмент, фінансисти, технологи тощо) та уникнення безпосереднього взаємозв'язку керівник-підлеглий, щоб створити якомога простішу атмосферу, де кожен учасник почуватиметься рівноправним. Тривалість одного обговорення триває одну-півтори години. Зібрання всіх ідей продовжується відкиданням зайвих і обранням найкращої. Перевагою методу є велика кількість генерування пропозицій, можливість прийняття рішення в умовах недостатності ресурсів та нестандартні рішення, а недоліком – повторюваність ідей.

Рис. 1. Класифікації евристичних методів аналізу господарської діяльності

Експертні методи – використання думки фахівців для прогнозування майбутніх результатів та оцінки певного об'єкта. Застосовуються у декілька етапів: визначення мети, залучення аналітиків, розробка програми або плану дискусії, створення експертної групи, проведення опитування, систематизація інформації, підготовка варіантів рішень. Рекомендується залучення фахівців, які не зацікавлені в жодному з варіантів вирішення проблемного питання.

Індивідуальні експертні методи, такі як інтерв'ю та анкетування, враховують думку профільних експертів. Розмова з аналітиком або письмові відповіді фахівця розкривають фактори, що визначають стан досліджуваного об'єкта, шляхи і засоби зміни стану об'єкта у бажаному напрямку [3, с. 66]. Найголовніша перевага методів полягає в простоті їх проведення та малою кількістю залучених людей. Недоліком є суб'єктивізм та залежність результату від професійних навичок опитуваного, його обмеженості знань у суміжних сферах діяльності та погляд на ситуацію лише з однієї точки зору.

Методи аналогій та асоціацій передбачають порівняння досліджуваної ситуації зі схожою або з тією, що відбувалася раніше. Учасники групи, що обговорюють проблему, створюють асоціативний ряд, який подібний до дискусійного питання, та на основі цього приймаються рішення. Дані методи базуються на попередньому досвіді, можуть використовуватися в рутинних задачах, не підходять для вирішення більш складних питань. Наприклад, метод фокальних об'єктів полягає в тому, що на об'єкт, який потребує модернізації, переносяться якості інших об'єктів. Таким чином досягається покращення пристроїв, механізмів, виробничих процесів, виготовленої продукції тощо. Метод синектики застосовується, покладаючись на здатність людини ефективніше діяти в незнайомому середовищі, швидко адаптуючись до нього. Збирається група з 5-7 спеціалістів, яка обговорює, як подібна проблема вирішується в інших сферах, інколи несумісних (коли для розвитку технології звертаються до біології). Це допомагає вийти за рамки прийняттого в одній сфері мислення та впроваджувати інноваційні ідеї.

Метод ключових (контрольних) запитань застосовують для всебічного розгляду проблеми. Постановка всіх можливих питань за однією темою допомагає спланувати рішення проблеми, створивши алгоритм послідовних дій, при цьому не випустити з уваги важливі деталі та зібрати якомога повнішу інформацію.

Метод Паттерн полягає в тому, що вирішення задачі зводиться до поділу цієї задачі на менші до тих пір, поки кожне питання не стане таким, яке експерт не зможе оцінити всебічно. Дані аналізуються за ступенем важливості та взаємної корисності. Метод включає в себе застосування двох інших методів:

1. Метод сценаріїв – детальний опис проблеми, після чого встановлюється послідовність дій для її вирішення з метою складання плану, як з точки «А», урахувавши всю відому інформацію в минулому та теперішньому стані, прийти в точку «Б»

2. Метод «дерева цілей (рішень)» – графічне зображення послідовності дій виконання плану із розрахунком імовірності вдалого застосування того чи іншого способу, тобто систематизація даних, зібраних за попереднім методом. Застосовується для прийняття управлінських рішень з розглядом різних альтернативних варіантів досягнення цілей. Метод передбачає залучення фахівців у питаннях, які потребують професійної оцінки.

Серед переваг методу Паттерн можливо виділити системність підходу до вирішення найскладніших проблемних питань. Недоліком є відсутність принципів і прийомів структуризації, неможливість виявлення неточностей, пропусків та помилок у плані.

Метод колективного блокноту підходить для групи, серед учасників якої є люди, які не можуть озвучити свої рішення з різних причин (наприклад, страх сказати щось не те). Керівник роздає блокноти з питаннями або описом проблеми кожному фахівцю. Наступні умовно два тижні учасники записують свої ідеї, роблять помітки, а потім віддають нотатки керівнику, який систематизує й оцінює інформацію та виносить на дискусію отриманий матеріал. Таким способом думки переосмислюються протягом якогось часу, тому є більш послідовними, але деякі ідеї можуть втратитися через несвоєчасність їх запису.

Метод Дельфі полягає в проходженні анонімного опитування, зазвичай за допомогою листування. Незалежні експерти дають свою оцінку проблеми, роблять прогноз на майбутнє тощо. Дані збираються та систематизуються (вказується спільне та фіксується відмінне) третьою особою. Після цього учасники опитування ознайомлюються з висновком щодо попередніх відповідей і надають нові, урахувавши думку інших експертів. Опитування-висновок повторюються до тих пір, поки група не дійде консенсусу. Відсутність безпосереднього контакту та анонімність учасників дозволяють уникнути суперечок між фахівцями та домінування ідей людини, яка є більш авторитетною в групі або просуває свої думки за рахунок лідерських якостей, коли менш харизматична людина з кращою ідеєю не може просунути свою. Хоча даний метод показує високу результативність, на практиці трапляються неуспішні кейси. Пояснення знаходяться різні: неправильне застосування методу, складність прогнозування в деяких сферах, зaveliki

повноваження в організатора, більшість не підтримує думку меншості, яка висувала більш креативні та ефективні рішення, психологічне бажання бути в більшості призводить від відмови своїх менш популярних рішень і т.д.

Економіко-математичні методи на основі теорії ігор, тобто дослідження ситуації та пошук рішень в умовах невизначеності. Метод застосовується, якщо існує конфлікт, зазвичай мова йде про прогнозування дій конкурентів. Гравці по черзі або одночасно роблять свої ходи, намагаючись отримати максимум з мінімуму, який залишає суперник. Якщо короткостроково досягти мети неможливо, то головною задачею постає питання виграшу часу для обміркування подальшої стратегії.

Метод «чорної дошки» зазвичай використовується під час проведення відеоконференцій. Здійснюється обговорення проблеми та пошук альтернативних рішень із зазначенням усіх змін щодо інформації, яка стосується проблемного питання, що і зображується на дошці. Метод буде ефективним для вирішення питань з чітко окресленою метою.

Висновки. Евристичні методи в економічному аналізі застосовуються як основа для прийняття управлінських рішень поряд із математичними методами, які не завжди дають вичерпну інформацію. Неможливо кількісно оцінити традиції, досвід, мораль, думку експертів тощо. Евристичні методи орієнтовані на розвиток і мають на меті пошук можливостей. Це дозволяє підприємству ефективно аналізувати причини змін, на основі чого приймати управлінські рішення та залишатися конкурентоспроможним гравцем на ринку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер О.О., Лесько О.Й. Аналіз господарської діяльності: навч. посібник. Вінниця: ВНТУ, 2019. 115 с.
2. Пацула О.І., Гончарук Я.А., Яремко І.Й., Бардаш С.В. Аналіз господарської діяльності: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 336 с.
3. Сіменко І.В., Косова Т.Д. Аналіз господарської діяльності: навч. посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 384 с.
4. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 639 с.
5. Шурпенкова Р.К. Особливості застосування евристичних методів в аналізі господарської діяльності підприємства. *Вісник Університету банківської справи*. 2016. №1-2 (25-26). С. 84-88.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, професор Азаренков Г. Ф.

УДК 330.34

*Олена Субот
(Маріуполь)*

ЕКОНОМІКА ЯК НАУКА НА ЗЛАМІ ЕПОХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Економіка, як наука, постійно еволюціонує, пристосовуючись до змін у суспільстві, технологіях, політиці та глобальних викликах. Зараз ми стоїмо на порозі нових, потенційно революційних змін, які можуть кардинально змінити спосіб, яким ми розуміємо економічні процеси і взаємодії. Інновації в області штучного інтелекту, сталий розвиток, глобалізація, зміни клімату та соціальні трансформації відкривають перед економікою нові горизонти. Якою ж стане економіка як наука в майбутньому?

Ключові слова: економіка, глобалізація, інновації, цифровізація, економіка поведінки, ресурси.

Economics, as a science, is constantly evolving, adapting to changes in society, technology, politics, and global challenges. We are now on the threshold of new, potentially revolutionary changes that could fundamentally alter the way we understand economic processes and interactions. Innovations in artificial intelligence, sustainable development, globalization, climate change, and social transformation are opening up new horizons for the economy. What will economics as a science look like in the future?

Keywords: *economy, globalization, innovation, digitalization, behavioral economics, resources.*

Економіка як наука

Економіка – це галузь дослідження, яка має значні наслідки для суспільства в цілому. Оскільки дослідження розглядає розподіл обмежених ресурсів, вивчення економіки та впровадження економічної політики може мати вплив як на індивідуальному, так і на сукупному рівнях, з наслідками для виробництва, добробуту, права, торгівлі, навколишнього середовища тощо.

Не існує жодної людини, яка б «винайшла» економіку. Натомість багато видатних мислителів і суспільств протягом історії зробили свій внесок у сферу економіки.

Економічна теорія виросла з потреби суспільства враховувати ресурси, планувати майбутнє, обмінюватися та розподіляти товари. З часом ці базові інструменти бухгалтерського обліку перетворилися на дедалі складніші фінансові моделі, поєднуючи математику, необхідну для розрахунку складних відсотків, з етикою та моральною філософією.

Економіка як система розуміння й контролю над матеріальним світом і пом'якшення ризиків виникла та розвивалася по всьому світу у шаховому порядку – у Родючому півмісяці та Єгипті, Китаї та Індії, стародавній Греції та арабському світі.

У міру того як суспільства ставали багатшими, а торгівля ускладнювалася, економічна теорія звернулася до математики, статистики та обчислювального моделювання, які економісти використовують, щоб допомогти політикам. Діловий цикл, підйоми та падіння, антиінфляційні заходи та процентні ставки по іпотечному кредиту є результатом економіки.

Наукові дослідження та інновації лежать в основі сучасної економіки

Наукові дослідження та інновації перетворили світ. Деякі з результатів добре видно - наприклад, нові методи лікування захворювань або нові споживчі електронні пристрої. Інші менш помітні, але забезпечують інфраструктуру для сучасної економіки, такі як мережа волоконно-оптичних кабелів і супутня оптоелектроніка, на якій працює весь інтернет. Наука лежить в основі інновацій і технологічного прогресу. Це сприяє продуктивності, що, своєю чергою, підвищує зарплати. Інновації, засновані на науці, також приносять користь економіці побічно, сприяючи національній безпеці, охороні довкілля та громадському здоров'ю.

Фактори які визначатимуть економіку як наука майбутнього

Одним із найбільших факторів, що визначатиме економіку майбутнього, є **цифровізація**. Вже зараз дані стали основним економічним ресурсом, поряд із традиційними факторами виробництва – працею, капіталом і землями. Прогрес у зборі, обробці та аналізі великих даних відкриває нові можливості для прогнозування економічних процесів, що дозволить створити більш точні моделі для управління економікою. Наприклад використання штучного інтелекту (ШІ) в економіці дозволяє автоматизувати багато процесів, включаючи економічний аналіз, прогнозування, управління фінансами, а також оптимізацію ринкових і виробничих процесів. ШІ може допомогти у створенні "розумних" економічних моделей, здатних адаптуватися до змінних умов, що знижує потребу в традиційних економічних прогнозах.

Глобальні екологічні проблеми, такі як зміни клімату, вичерпання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, стають центральними темами в економіці

майбутнього. Науковці та практики вже почали переосмислювати традиційні економічні моделі, враховуючи довгострокові екологічні наслідки. В майбутньому важливим елементом економічних моделей буде **концепція кругової економіки**, яка орієнтована на збереження природних ресурсів і повторне використання матеріалів. Однією з основних концепцій майбутнього буде **зелене виробництво**, яке включатиме відновлювальні джерела енергії, технології з низьким рівнем викидів CO₂, збереження біорізноманіття і розумне використання водних і земельних ресурсів.

Економіка вже почала приділяти увагу розумінню того, як люди приймають економічні рішення. **Економіка поведінки**, що вже зараз набирає популярності, має потенціал кардинально змінити спосіб розуміння ринкових процесів і в майбутньому тільки буде зростати. В економічних моделях майбутнього буде більше уваги приділятися таким факторам, як психологія споживачів, соціальні впливи та емоційні аспекти прийняття рішень. Наприклад, чому люди можуть витратити більше під час економічних сплесків або навпаки, економити в часи кризи? Чому інвестиції не завжди відповідають "раціональним" економічним моделям? Психологічні фактори стануть важливими складовими для кращого розуміння ринкової поведінки.

Майбутнє економіки також пов'язане з подальшою інтеграцією глобальних ринків і **розвитком нових фінансових технологій**. Одна з головних інновацій у фінансовій сфері – розвиток криптовалют і технології блокчейн. В майбутньому ми можемо побачити більш широкий вплив цифрових валют як на рівні держав, так і на рівні окремих громадян. Ці технології мають потенціал зробити фінансові системи більш прозорими, дешевими і доступними для широких верств населення, зменшуючи роль традиційних фінансових посередників.

Проблеми розвитку економіки як науки

Економіка, як наука, є однією з найважливіших сфер людського знання, яка визначає, як розподіляються обмежені ресурси між різними потребами суспільства. Однак, незважаючи на свій значний вплив на суспільство та політику, економіка стикається з рядом серйозних проблем, що ускладнюють її розвиток як науки. Ці проблеми варто розглядати як у контексті теоретичних аспектів, так і в плані практичного застосування економічних знань.

Однією з головних проблем економіки як науки є відсутність єдиного методу дослідження та єдиної наукової парадигми. Якщо в точних науках, таких як фізика чи хімія, є сталі закони і принципи, до яких можна апелювати, то в економіці існує велика кількість підходів, теорій і моделей, які суперечать одна одній або пропонують різні трактування одних і тих самих явищ.

Економіка займається вивченням людської діяльності в умовах обмежених ресурсів, і людська поведінка є однією з основних змінних в економічних моделях. Проблеми виникають тому, що людська поведінка є непередбачуваною і часто залежить від факторів, які важко змодельовати. Кризи показують, як важко передбачити раптові зміни в економічній ситуації, що зумовлені цілим рядом факторів, які не завжди можна правильно оцінити або обчислити в рамках традиційних моделей.

Сучасна економіка стала значно складнішою і вимагає від науковців інтеграції знань з інших галузей науки, таких як психологія, соціологія, політичні науки та екологія. Водночас економіка все ще часто залишається досить ізольованою від інших наук, що ускладнює її здатність вирішувати глобальні проблеми.

Економіка не тільки стикається з проблемами всередині себе, а й має складнощі у розвитку в різних частинах світу. Багато країни, особливо ті, що розвиваються, мають обмежений доступ до сучасних економічних досліджень і технологій. Це призводить до того, що економічні теорії та методи, розроблені в розвинених країнах, часто не можуть бути повністю адаптовані для країн, що розвиваються, з огляду на різницю в соціальних, політичних і економічних умовах.

Висновки

Знання економіки є ключовим фактором для успішного функціонування індивідів і суспільств у сучасному світі. Вони дають можливість не лише ефективно управляти особистими фінансами, але й брати участь у вирішенні глобальних проблем. Тому в майбутньому економіці, як науці, необхідно буде розвиватися не тільки в рамках традиційних дисциплін, а й інтегрувати нові міждисциплінарні підходи, більш глибоко враховувати соціальні та екологічні фактори і віднайти нові шляхи для більш ефективного вирішення глобальних викликів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Геращенко О. Економіка XXI: країни, підприємства, людини. 3-тє вид., доп. Харків: «Фоліо», 2024. 320 с.
2. Наука, технічний прогрес та економічне зростання / Річард Р. Нельсон, Натан Розенберг. С. 45–59, опубліковано: Вересень 1999 року. URL: <https://doi.org/10.1093/0198296045.003>.
3. Пітерс К. Чи є економіка наукою? URL: <https://www.investopedia.com/ask/answers/030315/economics-science.asp>
4. Що таке економіка? Університет Буффало. URL: <https://arts-sciences.buffalo.edu/economics/about/what-is-economics.html>

*Тетяна Тарасенко
(Хорол)*

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РОБОЧОЇ СИЛИ НА РИНКУ ПРАЦІ

У статті розглянуто поняття «ринок праці» і «конкурентоспроможність робочої сили» та описано внутрішні та зовнішні фактори, що безпосередньо впливають на підвищення конкурентоспроможності праці. Також розглянуто умови підвищення конкурентоспроможності робочої сили, зокрема необхідність постійного оновлення знань, умінь, навичок та відповідних умов праці.

Ключові слова: ринок праці, робоча сила, конкурентоспроможність робочої сили.

Одним із найважливіших елементів ринкової економіки є ринок праці, який фактично становить економічне середовище, у якому визначають певний рівень зайнятості та заробітної плати через механізм попиту та пропозиції в результаті конкуренції. Стан ринку праці залежить від кваліфікації та рівня освіти працівників, рівня безробіття, демографічної ситуації у країні. Через систему трудового законодавства й інфраструктуру ринок праці впливає на трудовий потенціал й розподіляє його по регіонах країни, галузях, професіях та підприємствах [3].

Основними суб'єктами купівлі-продажу на ринку праці виступають роботодавець, як покупець праці, та власник – продавець ресурсу праці. Останній є носієм і власником своєї робочої сили, тобто всієї сукупності своїх здібностей до визначених видів трудової діяльності. Це особливий ресурс, специфіка якого полягає у фізичній невіддільності його від власника, що відбивається на характері об'єкта купівлі-продажу на ринку праці. Тому на момент продажу товару на ринку праці остання як доцільна діяльність ще не існує, тому на ринку праці продається робоча сила, тобто здатність людини до праці.

Ринок праці є системою суспільних відносин, які забезпечують нормальне відтворення й ефективне використання праці, кількість і якість якої відповідним чином винагороджується. У вужчому трактуванні ринок праці розглядається як система соціально-

економічних відносин між роботодавцями – власниками засобів виробництва та населенням – власниками робочої сили щодо задоволення попиту перших на працю, а других – на робочі місця, які є джерелом засобів існування.

Отже, ринок праці – це взаємовідносини між роботодавцями й найманими працівниками на договірній основі щодо купівлі-продажу специфічного товару «робоча сила» [1].

В системі багатьох проблематичних питань формування національного ринку праці важливе місце належить визначенню концептуальних підходів до проблеми конкурентоспроможності робочої сили. При цьому важливе значення має визначення самої категорії «конкурентоспроможність робочої сили». Її визначають як сукупність якісних і вартісних характеристик такого специфічного товару як «робоча сила», що забезпечують задоволення конкретних потреб роботодавців, у тому числі державних підприємств, в працівниках певної кваліфікації.

Загальними об'єктивними чинниками, що суттєвим чином впливають на сучасний стан конкурентоспроможності робочої сили є такі:

- ✓ зниження загального рівня життя більшої частини населення і зростання масштабів бідності;
- ✓ різке соціальне розшарування;
- ✓ зростання масштабів прихованого безробіття і загроза його постійної трансформації у відкрите;
- ✓ погіршення медичного обслуговування населення, обмеження його доступності, успадкованої вітчизняними громадянами від попередніх поколінь.

Сучасний розвиток ринку праці відбувається в умовах активного зростання пропозиції робочої сили при скороченні попиту на неї. Тенденція надмірної пропозиції робочої сили в розвитку національної економіки вже триває досить давно, включаючи перехідний період формування ринкових відносин.

В країні спостерігається тенденція до зростання безробіття, яке має свої певні особливості залежно від галузі виробництва, регіону, суб'єкта господарювання. Отже, поява надмірної пропозиції робочої сили призводить до загострення конкуренції на ринку праці, що, в свою чергу, обумовлює необхідність визначення загальних підходів до означеної проблеми і виявлення основних чинників формування конкурентоспроможності робочої сили [2].

Відповідно до найбільш поширеної класифікації всі фактори можна об'єднати в дві групи:

- 1) фактори опосередкованої дії;
- 2) фактори безпосередньої дії підприємства на формування та підвищення конкурентоспроможності персоналу підприємств.

До першої групи варто віднести такі фактори, що не піддаються впливу формування конкурентоспроможності персоналу, тобто на які можна впливати лише на рівні держави (зовнішні фактори).

До другої групи відносять такі фактори, які безпосередньо впливають на формування конкурентоспроможності персоналу та змінюють їх показники, характеристики та інше (внутрішні фактори).

До зовнішніх факторів слід віднести:

- розвиток науки та техніки;
- демографічну ситуацію в країні, регіоні та області;
- рівень культури та освіти населення;
- соціально-економічні умови розвитку країни, регіону та області;
- нормативно-правове забезпечення трудових відносин;
- державну політику у сфері трудових відносин;

– попит та пропозицію робочої сили за професіями, кваліфікаційними рівнями та спеціальностями.

Серед внутрішніх факторів виділяють:

- оцінення професійно-кваліфікаційних якостей персоналу;
- рівень оплати праці;
- мотивацію та стимулювання персоналу;
- облік та оцінення результатів діяльності праці;
- організацію робочого дня та місця роботи;
- безперервне навчання на виробництві персоналу. [4]

Важливе значення в ринкових умовах господарювання в системі чинників конкурентоспроможності робочої сили варто надавати таким, що характеризують творчі здібності працівників, при чому не лише рівень їх кваліфікації та спеціальність, володіння суміжними професіями, але й здатність до освоєння нових знань, інноваційних технологій, нової техніки і технології, економіко-правову і політичну поінформованість, ініціативність, високі ділові якості, неординарність у прийнятті рішень, прагнення до підтримки трудової дисципліни в колективі, а також здатність до виконання трудових функцій на рівні міжнародних стандартів.

Отже, механізм підвищення конкурентоспроможності робочої сили в системі регулювання ринку праці є складним та багатограним явищем. Він включає в себе як внутрішні, так і зовнішні фактори впливу.

Реалізація механізму підвищення конкурентоспроможності робочої сили є важливим елементом економічного розвитку, підвищення якості життя населення та передбачає комплексний підхід до вирішення проблем з конкурентоспроможності робочої сили, що включає розвиток освітньо-професійної складової, підвищення рівня професійних компетентностей, забезпечення рівних умов доступу до освіти та забезпечення необхідних ресурсів для професійного розвитку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ткачук В. А., Ланченко Є. О., Балан О. Д., Гаврилюк І. П. Економіка праці й соціально-трудові відносини: навч. посіб. Київ: НУБіП України, 2022. 616 с.
2. Червінська Л.П. Економіка праці: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2021.
3. Економіка праці : навч. посібник [електронний ресурс] / за заг. ред. Г. В. Назарової. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 330 с.
4. Климчук А. О. Вплив факторів на формування та підвищення конкурентоспроможності персоналу підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 7, Ч. 2.

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

Валерія Дробот
(Кам'янське)

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

В статті узагальнено проблему управління інноваційними процесами у закладі загальної середньої освіти: визначено мету інноваційного менеджменту, доповнено функцію управління інноваційними процесами у загальноосвітніх закладах.

Ключові слова: інновація, інноваційні процеси, педагогічна інноватика, управління закладом освіти, інноваційний менеджмент, моніторинг просування інновацій, інноваційна компетентність.

Вступ. Інноваційна діяльність у навчальному закладі завжди перебуває у відношеннях єдності та боротьби протилежностей з оптимальним функціонуванням. Так, з одного боку, налагоджена система навчального закладу, що забезпечений високопрофесійними кадрами, гарними матеріально-технічними умовами, опирається нововведенням, які перешкоджають його стабільності та не завжди приносять позитивні результати. З іншого боку, підтримати високі результати діяльності, конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг неможливо без інноваційних змін. Упровадження нового завжди несе в собі ризики, але ще більшим ризиком є відмова від інноваційної діяльності.

Інноваційний менеджмент освітнього закладу – це складний механізм руху управлінської системи, яка створює для інноваційного процесу та інноваційної діяльності найкращі реалії й можливості при яких освітній заклад буде розвиватися, покращувати якість свого функціонування та результативності. Коли навчальний заклад обирає інноваційні шляхи вдосконалення, зростає роль менеджера. Позиція керівника його особисті лідерські якості, стиль управління, вміння аналізувати результати власної діяльності безпосередньо впливають на стан освітнього закладу його успішність та конкурентоспроможність.

Пріоритетною метою впровадження будь-якої педагогічної інновації є покращення успішності навчання учнів, а ціль інноваційного менеджменту полягає у покращенні якості функціонування та розвитку освітнього закладу. Особливим ще моментом в управлінні інноваційними процесами у загальноосвітніх закладах є навчання колективу. Важливо зазначити, що низький рівень інноваційної компетентності педагогів впливає на якість управління впровадженням інновацій у навчальний процес. А навчання педагогів задля набуття інноваційних навичок якісно підвищить його рівень. Це може вплинути і на рівень мотивації педагогів щодо впровадження інновацій адже багато вчителів не проявлять ініціативу або бажання щодо виконання доручень саме через брак знань у цій галузі. Керівник школи таке навчання може організувати різними шляхами, заохочувати вчителів до самоосвіти, доручати опанування окремої інновації та навчити цього колективу, організувати курси та майстер-класи для педагогів тощо. Важко мотивувати колектив до впровадження інновацій будучи при цьому погано обізнаним або байдужим до цієї теми керівником. Вчителі повинні відчувати, що те що вони роблять для школи дуже важливо і для самого директора. Звідси випливає наступне запитання, а чи всі вчителі будуть підтримувати ідеї та бажання керівника та намагатися якомога якісніше виконати надані їм доручення? Тут відповідь полягає у лідерських якостях та стилі управління менеджера.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Мармаза О. І. Інноваційний менеджмент в освіті: сутність, функції, засоби. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* / [редкол.: Т.І.Сущенко (гол. ред.) та ін.]. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип.36(89). С. 309-316.

Науковий керівник: Миронова Р. М.

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ

Корпоративна культура є фундаментом для розвитку та конкурентоспроможності організацій у сучасних ринкових умовах. Вона забезпечує організаційну єдність, сприяє формуванню позитивного іміджу та ефективному управлінню персоналом. У дослідженні розглядаються основні фактори, що впливають на корпоративну культуру, методи її формування, а також інструменти для підвищення кваліфікації та залучення працівників до досягнення цілей компанії.

Ключові слова: корпоративна культура, конкурентоспроможність, управління персоналом, стратегія організації, імідж компанії, розвиток персоналу.

Corporate culture is the foundation for organizational development and competitiveness in the modern market environment. It fosters organizational unity, positive image formation, and effective personnel management. The study examines the key factors influencing corporate culture, methods of its formation, and tools for enhancing employee skills and engagement in achieving company goals.

Key words: corporate culture, competitiveness, personnel management, organizational strategy, company image, employee development.

В останні роки значення корпоративної культури суттєво зросло і привернуло значну увагу дослідників. Формування ринкових відносин, посилення конкуренції, глобалізація та інтеграція України до Європейського Союзу створили нові виклики для вітчизняних компаній, які змушені швидко адаптуватися до постійних змін. Одним з найбільш важливих інструментів успішного реагування на ці виклики є корпоративна культура. Вона об'єднує компанію та її співробітників навколо спільної місії, філософії, стратегії розвитку, принципів, цінностей і традицій, що стають фундаментом для формування репутації компанії у діловому середовищі. Корпоративна культура сприяє формуванню позитивного іміджу організації та підвищенню ефективності її діяльності, що забезпечує вагому конкурентну перевагу у бізнесі [1, с. 449].

Разом з тим, у науковій спільноті існують значні розбіжності щодо розуміння поняття «корпоративна культура». Це є одним із методологічних викликів у її дослідженні, що потребує подальшої систематизації. Науковці пов'язують таку неоднозначність з різноманітними підходами до визначення корпоративної культури та різним змістом, який вкладається в це поняття на різних етапах розвитку наукових і прикладних досліджень. Корпоративна культура охоплює не лише конкретні принципи та традиції організації, а й вимагає осмислення її глибинної природи, що формує загальне бачення культури як складної системи впливів, взаємодії та цінностей, що визначають поведінку та мотивацію співробітників.

На сьогодні деякі українські організації рідко звертаються до корпоративної культури як інструменту управління, а окремі компанії навіть повністю відмовляються від її впровадження. Проте саме успішні компанії активно працюють над зміною своєї корпоративної культури, що сприяє реалізації їхньої стратегії та підвищенню ефективності діяльності. На жаль, багато українських підприємств не мають спеціалізованих служб для формування та розвитку корпоративної культури.

Корпоративна культура є сучасним і м'яким методом управління персоналом, що дозволяє ненав'язливо впроваджувати цінності, традиції, переконання та нормативні

моделі поведінки, які сприяють організаційній єдності та досягненню ділового консенсусу. Вона може допомогти вирішити дві ключові проблеми: забезпечення найкращого зв'язку компанії з зовнішнім середовищем і підтримку стабільної, продуктивної роботи співробітників на основі партнерських відносин.

Формування та розвиток корпоративної культури базуються на загальній стратегії організації, яка включає основні напрями її розвитку: стратегічні плани зростання, збільшення прибутковості, кадрового забезпечення тощо. Ефективно розроблена корпоративна культура інтегрує всі ці елементи, що дозволяє організації залишатися конкурентоспроможною і стабільною у динамічних умовах ринку [4, с. 80].

Управління корпоративною культурою в організації реалізується через різні форми навчання, тренінги, інформування персоналу та інші заходи. Такий підхід дозволяє усунути прогалини у знаннях працівників і сприяє кращому розумінню логіки економічної поведінки організації.

Корпоративна культура сьогодні виступає інструментом управлінського впливу, являючи собою один із сучасних методів керування трудовим колективом. Вона дає можливість ненав'язливо впроваджувати певні цінності та традиції, що сприяють організаційній єдності й формуванню унікального стилю поведінки компанії.

Дослідження підтверджують, що фактично немає організацій з однаковою корпоративною культурою. Проте організації можуть використовувати подібні методи, способи, форми, прийоми й принципи для побудови і розвитку корпоративної культури у своєму колективі. Одним із таких ефективних шляхів, що сприяє її розвитку, є використання базових принципів корпоративної культури [9].

Принципи функціонування та розвитку корпоративної культури, на думку О. Бали, відображають ключову ідею у ставленні працівників до своїх співробітників та клієнтів і визначають поведінку для подальшого ефективного управління. Кожна організація може самостійно розробляти та впроваджувати в свою діяльність власні принципи корпоративної культури, орієнтуючись на загальні базові принципи, які можуть бути спільними для різних організацій. Залежно від галузі, сфери діяльності чи форми господарювання, організація може доповнювати загальні принципи своїми, індивідуальними [1, с. 13].

Своєрідність культурно-історичних характеристик формується завдяки системі цінностей, вірувань і символів, що є частиною впорядкованої культурної традиції. Національні особливості й цінності мають визначальний вплив на особистість, її мотивацію, кар'єрні перспективи та процеси організації в колективі [3].

Корпоративна культура підприємства нерозривно пов'язана з управлінням кадрами. Усі управлінські функції – підбір, мотивація, оцінка роботи кадрів, формування груп – виконують завдання корпоративної культури, яка забезпечує працівників важливою, актуальною, повною й прозорою інформацією про поточні та заплановані ініціативи підприємства, його місію та стратегії.

Корпоративна культура визначає роль і функції кожного співробітника, його обов'язки, забезпечуючи морально-психологічний контроль і колективні норми для попередження неправомірних дій. Таким чином, корпоративна культура є інструментом управління, який діє м'яко й ненав'язливо, прищеплюючи важливі цінності та традиції, що призводять до організаційної єдності й створення унікального корпоративного стилю поведінки [2, с. 179–183].

Таким чином, корпоративна культура організації являє собою складне соціально-економічне явище. Його можна вивчати через відчутні прояви ставлення людей до праці, працівників, керівників, підприємства в цілому, комплексу певних ідей, цінностей, еталонів поведінки, настроїв і способів ведення професійної діяльності, що мають ділитися поміж всіма членами організації.

Першоосновою формування корпоративної культури є саме базова стратегія організації. Чим краща організація праці на всіх робочих місцях, тим ефективнішими є

люди, тим вище їх задоволеність результатами праці та рівнем заробітної плати, тим вище авторитет успішних працівників у трудовій силі.

З цього випливає висновок, що корпоративна культура – це комплексна, багатоелементна категорія, яка являє собою сукупність різнопланових формальних, неформальних, колективних та індивідуальних уявлень, цінностей, засад та принципів. Вони обумовлюються стратегічними завданнями, місією організації та спрямовані на вирішення важливих питань адаптації нових працівників до умов виконання фахових завдань в процесі трудової діяльності.

Для визначення змісту та сутності корпоративної культури сучасні дослідники виділяють три основні підходи: символічний, заснований на наявності спеціальних знаків (символів), який визначає корпоративну культуру, як набір шаблонів (уявлень, знань, традицій), систематичний, який формує уявлення у працівників про цілісну систему вражень про колектив і організацію.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бала О.І., Муқан О.В., Бала Р.Д. Принципи корпоративної культури підприємства: сутність та види. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 682. С. 11–15. [3, с. 449].

2. Башук Т.О., Жолудева А.М. Доцільність формування корпоративної культури на підприємстві. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 2. С. 179–184.

3. Кицак Т.Г. Формування корпоративної культури в процесі розвитку соціально-трудових відносин на підприємстві: автореф. дис. канд. екон. наук: Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Київ, 2008. 20 с.

4. Мул Н.А., Ведерніков М.Д. Корпоративна культура в системі управління персоналом на підприємстві. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. №1. С. 68–71.

Науковий керівник: Зілюк Н. В.

*Марія Полковнікова
(Дніпро)*

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ РОБОТИ КЛАСНИХ КЕРІВНИКІВ

У статті розглядаються актуальні питання управління якістю роботи класних керівників (кураторів, наставників, вихователів) у навчальних закладах. Проаналізовано основні критерії якості роботи класних керівників, методи оцінювання їхньої діяльності та фактори, що впливають на її результативність. Особливу увагу приділено інноваційним методам, які підвищують ефективність роботи класного керівника, а також розглянуто роль адміністрації та педагогічного колективу у підтримці професійного розвитку класних керівників.

Ключові слова: управління якістю, класний керівник, освітній процес, наставництво, ефективність роботи.

The article deals with topical issues of managing the quality of the work of classroom teachers (supervisors, mentors, educators) in educational institutions. The main criteria for the quality of work of classroom teachers, methods of evaluating their activity and factors influencing its effectiveness are analyzed. Particular attention is paid to innovative methods that increase the effectiveness of the class teacher's work, and the role of the administration and teaching staff in supporting the professional development of class teachers is also considered.

Key words: quality management, class teacher, educational process, mentoring, work efficiency.

Управління якістю роботи класних керівників – це один з основних напрямків розвитку сучасної освіти, оскільки класні керівники відіграють ключову роль у формуванні особистості учнів та розвитку шкільного середовища. Їх робота впливає не тільки на академічні досягнення учнів, а й на їх соціальну адаптацію, моральне та емоційне становлення. Основною метою статті є розгляд та аналіз різних підходів до оцінювання та управління якістю роботи класних керівників у навчальних закладах.

1. Теоретичні основи управління якістю роботи класних керівників

1.1 Сутність поняття "якість роботи класного керівника"

Якість роботи класного керівника – це комплексний показник, який відображає рівень професійної майстерності, педагогічної компетентності, психологічної культури та здатності до інновацій [5]. Вона містить вміння встановлювати ефективні комунікації з учнями, їх батьками, а також із колегами [3; 7]. Якісна робота класного керівника сприяє створенню позитивного навчального середовища, яке забезпечує різнобічний розвиток учнів.

1.2 Основні функції класного керівника в контексті управління якістю

Функції класного керівника охоплюють виховну, навчальну та адміністративну діяльність [7]. У контексті управління якістю важливими є здатність класного керівника забезпечувати емоційний комфорт учнів, сприяти формуванню у них моральних цінностей, а також стимулювати академічний розвиток.

2. Критерії оцінювання якості роботи класних керівників

2.1 Оцінювання педагогічної компетентності

Педагогічна компетентність включає знання, навички та досвід, що дозволяють класному керівнику ефективно здійснювати освітній процес. До критеріїв оцінювання входять рівень володіння методиками навчання та виховання, знання вікових особливостей учнів, а також здатність до саморозвитку.

2.2 Оцінювання комунікативної культури та міжособистісних взаємин

Класний керівник повинен мати високий рівень комунікативної культури, що включає здатність до конструктивного спілкування, емоційного інтелекту та емпатії [6; 10]. Цей критерій важливий для формування довіри між учнями та класним керівником, а також для створення позитивної атмосфери в класі.

2.3 Оцінювання інноваційної активності

Інноваційна активність класного керівника включає здатність адаптувати нові підходи до навчання та виховання учнів. Впровадження інновацій допомагає краще відповідати на сучасні виклики, що стоять перед школою, і забезпечувати якісну освіту.

3. Методи управління якістю роботи класних керівників

3.1 Самооцінювання та рефлексія

Самооцінювання та рефлексія – це важливі елементи професійного розвитку класного керівника, які сприяють аналізу власних досягнень та помилок, а також пошуку нових підходів до виховного процесу. Це дозволяє вчителю об'єктивно оцінювати свої сильні та слабкі сторони, а також планувати свій професійний розвиток [1; 13].

3.2 Зворотний зв'язок від учнів та батьків

Зворотний зв'язок від учнів і батьків дозволяє оцінити рівень задоволеності освітнім процесом та виявити проблеми, які можуть виникати у взаємодії класного керівника з учнями [3; 7]. Він також допомагає побачити результати виховної діяльності з погляду учнів та їхніх батьків.

3.3 Адміністративний контроль та наставництво

Ефективне управління якістю роботи класних керівників потребує адміністративного контролю з боку адміністрації закладу освіти [5; 8]. Це включає систематичний моніторинг, проведення оцінювання результатів роботи, а також наставництво від досвідчених педагогів. Ці заходи сприяють створенню умов для професійного зростання класних керівників і підвищення якості їхньої роботи.

4. Роль адміністрації у підтримці професійного розвитку класних керівників

Адміністрація школи відіграє важливу роль у створенні сприятливих умов для розвитку класних керівників. Це може включати організацію навчальних тренінгів, воркшопів, а також забезпечення доступу до сучасних освітніх ресурсів. Заохочення ініціативності та саморозвитку є важливими факторами, що сприяють покращенню якості роботи класних керівників.

Висновки. Управління якістю роботи класних керівників є важливою складовою розвитку освітнього процесу. Якість їх роботи визначається не тільки професійними знаннями, а й особистісними якостями, здатністю до інновацій та комунікативними навичками. Ефективне управління якістю вимагає комплексного підходу, що включає самооцінювання, зворотний зв'язок від учасників освітнього процесу, а також адміністративну підтримку та наставництво. Лише завдяки такому системному підходу можна забезпечити високий рівень освітнього середовища та всебічний розвиток учнів [8].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г. М. Психологія управління в освіті. Київ: Освіта, 2018. 256 с.
2. Беляев О. В. Організація діяльності класних керівників в умовах реформування освіти. *Освіта та суспільство*. 2020. №3. С. 12–19.
3. Гончарук Н. М. Управління освітнім процесом у загальноосвітніх школах. Харків: Видавництво Харківського національного університету, 2019. 320 с.
4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2011 р. № 24. *Офіційний вісник України*. 2011. №6. С. 18–22.
5. Зайцева Т. В. Роль класного керівника у вихованні особистості школяра. *Педагогічний альманах*. 2019. №4. С. 67–72.
6. Іванова О. П. Мотиваційні чинники якості роботи кураторів навчальних груп у закладах вищої освіти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 37. С. 123–129.
7. Мартинюк В. І. Управління якістю освіти в умовах Нової української школи: навч.-метод. посібник. Львів: Світ, 2019. 192 с.
8. Сидоренко Ю. В. Організаційно-педагогічні основи діяльності класних керівників. *Педагогіка і психологія*. 2018. №6. С. 34–39.

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент Кудирко О. В.

УДК 005.33

*Сергій Попов
(Харків)*

ЗБАЛАНСОВАНА СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто застосування збалансованої системи показників діяльності підприємств, яка забезпечує оперативний контроль як фінансових, так і нефінансових показників, пов'язуючи стратегічні наміри власників з оперативним менеджментом.

Ключові слова: підприємство, показники, збалансована система показників, стратегія, менеджери.

The article examines the applicability of a Balanced Scorecards (BSC) of enterprise activity, which provides operational control of both financial and non-financial indicators, linking the strategic intentions of owners with operational management.

Key words: enterprise, indicators, balanced Scorecards (BSC), strategy, managers.

Щокварталу українськими підприємствами надсилаються до установ державної статистики Звіт про фінансові результати та Баланс. Якщо подивитися на офіційну звітність великих та середніх підприємств України то можна побачити, що публічна фінансова звітність українських компаній не дуже інформативна та відображає фінансові показники застарілі на декілька місяців. Також фінансова звітність не дає ніякої уяви про наступну діяльність підприємства. Які є очікування розвитку.

Но як зробити так, щоб керівництво підприємства та акціонери мали систему показників, що дають повну та вичерпану інформацію о діяльності підприємства та ефективності управління ім. Сучасна технологія створення такої управлінської інформації це система збалансованих KPI, або збалансована система показників –Balanced Scorecards (BSC). Богато сучасних українських та західних компаній використовують BSC як реальну технологію отримання оперативної інформації про діяльність керованого підприємства. Систему BSC вперше було представлено у 1992 році Девідом Нортоном і Робертом Капланом, які взяли попередні показники ефективності та адаптували їх для включення нефінансової інформації. Суть цієї системи коротко можна сформулювати наступними положеннями:

- Фінансових показників недостатньо для повної та всебічної оцінки стану підприємства. Потрібні нефінансові показники;
- Ця система показників може бути використана не просто як комплексний індикатор стану підприємства, а ще як управлінська система, що забезпечує взаємозв'язок між стратегічними намірами власників або топ менеджерами і операційною діяльністю керівників підприємства [1].

Ключові особливості цієї системи:

- У систему входять показники, що належать до всіх стратегічно важливих аспектів діяльності: фінанси; клієнти; внутрішні бізнес-процеси, навчання та зростання;
- Усі показники BSC мають бути пов'язані між собою причино-наслідковими зв'язками;
- Показники мають бути пов'язані з стратегічними цілями підприємства;
- Усі показники мають бути пов'язані з фінансовими показниками діяльності;
- Результуючі показники мають бути пов'язані з чинниками, що визначають успіх бізнесу.

Зберігаючи фокус на підвищенні фінансових результатів діяльності, система BSC дозволяє оцінювати ефективність роботи підприємства на ринку, а також досконалість внутрішніх процесів компанії та розвиток [2].

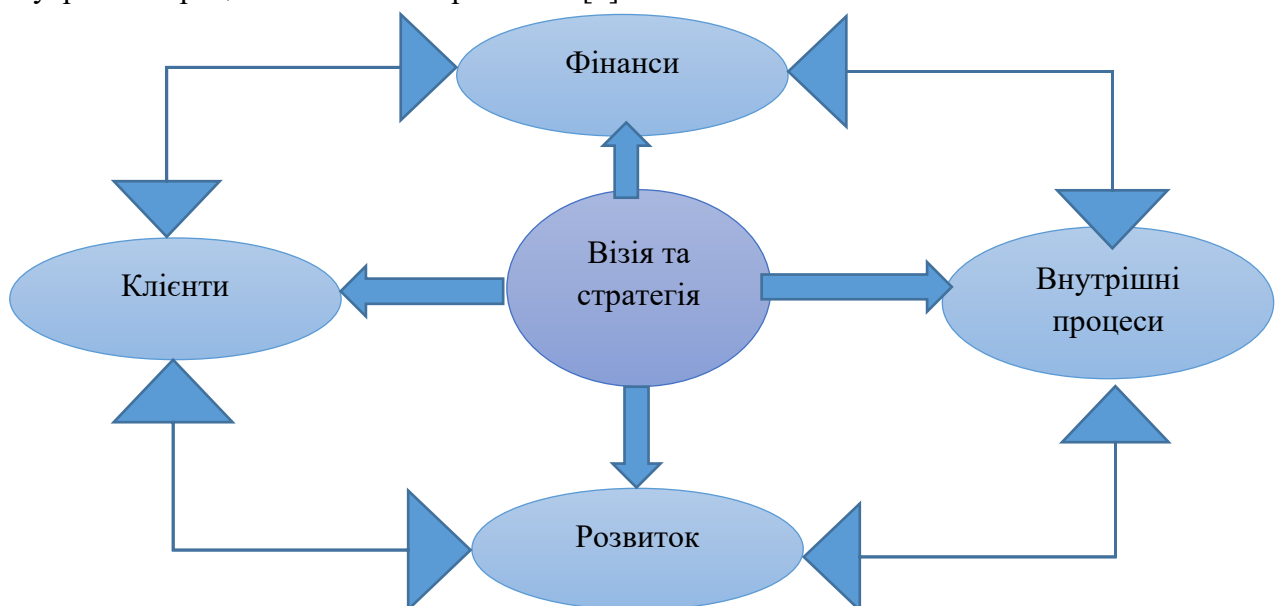

Рис. 1. Зв'язок BSC між собою та зі стратегією

Перший напрям Фінанси включає традиційні фінансові показники:

- Виручка від реалізації;
- Прибуток;
- Рентабельність;
- EBITDA;
- Кредитний портфель;
- Робочий капітал

Збалансована система має починатися (у кваліфікації) і закінчуватися (у кінцевій оцінці) фінансовими показниками.

Другий напрям Клієнти – описує взаємодію з клієнтами. Основними показниками тут є:

- Обсяг ринку та ринкова доля на ньому;
- Задоволення клієнтів, кількість повернень та скарг;
- Середній чек,
- Дохідність одного клієнта;
- Індекс лояльності клієнтів;
- Прогноз попиту на 6,12 чи 18 місяців.

Третій напрям Внутрішні процеси характеризує внутрішні процеси підприємства, такі як:

- Продуктивність;
- Рівень відходів;
- Собівартість продукції;
- Кількість інцидентів;
- Швидкість впровадження нових товарів;
- Застарілі запаси.

Четвертий напрям описує здатність підприємства до навчання та зростання, яка фокусується на таких чинниках:

- Плинність кадрів;
- Індекс лояльності працівників;
- Подані раціональні пропозиції;
- Результати проектів економії та інноваційних процесів [3].

Збалансована система показників не є шаблоном, який можна застосувати до компаній загалом або навіть для всієї галузі. Різні ринкові ситуації, продуктові стратегії та конкурентне середовище вимагають різних показників. Бізнес-підрозділи розробляють індивідуальні системи показників відповідно до їхньої місії, стратегії, технології та культури. Насправді критичним випробуванням успіху системи показників є її прозорість: від 15 до 20 показників системи показників спостерігач повинен мати змогу побачити конкурентну стратегію бізнес-підрозділу.

Збалансована система показників добре підходить для успішних організацій, якими намагаються стати багато компаній. Система показників ставить у центр стратегію та бачення, а не контроль. Він встановлює цілі, але припускає, що люди приймуть будь-яку поведінку та здійснять будь-які дії, необхідні для досягнення цих цілей. Ці заходи покликані підтягнути людей до загального бачення. Керівники вищої ланки можуть знати, яким має бути кінцевий результат, але вони не можуть сказати співробітникам, як саме досягти цього результату, хоча б тому, що умови, в яких працюють співробітники, постійно змінюються.

Цей новий підхід до вимірювання ефективності компаній узгоджується з ініціативами, які реалізуються в багатьох компаніях: міжфункціональна інтеграція, партнерство між клієнтами та постачальниками, постійне вдосконалення та командна, а не індивідуальна підзвітність. Поєднуючи перспективи фінансів, клієнтів, внутрішніх процесів та інновацій, а також організаційного навчання, збалансована система показників допомагає менеджерам зрозуміти, принаймні неявно, багато взаємозв'язків. Це розуміння може допомогти

менеджерам подолати традиційні уявлення про функціональні бар'єри та, зрештою, призвести до покращення процесу прийняття рішень і вирішення проблем. Збалансована система показників змушує компанії дивитися – і рухатися – вперед, а не назад.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Robert S. Kaplan, David P. Norton. The Balanced Scorecard – Measures that Drive Performance. Harvard Business Review, January-February 1992.
2. Robert S. Kaplan, David P. Norton. Putting the Balanced Scorecard to Work. Harvard Business Review, September-October 1993.
3. Савчук В. Менеджмент в умовах невизначеності. Лабораторія. Київ, 2024. 544 с.

*Галина Рирмак, Валентина Шалар
(Ананьїв)*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Стаття розкриває особливості стану та перспективи на майбутнє, щодо вдосконалення управлінського менеджменту.

Сучасний менеджмент на сьогоднішній момент супроводжується рядом важливих актуальних проблем з якими стикаються українські підприємства і для ефективної діяльності українського бізнесу необхідно базуватися на певних чинниках.

Процеси сучасного життя стають головним чинником, що визначає розвиток теорії та практики сучасного менеджменту в Україні.

Ключові слова: менеджмент, менеджер, функція, менеджменту, керівник.

З початком повномасштабної російської агресії українські підприємства зазнали серйозних змін.

Війна в Україні сильно змінила життя переважної більшості населення. Сучасні підприємства змушені працювати в умовах нестабільності та невизначеності. Керівником підприємств довелося зіткнутися з рядом проблем: перебоями з електроенергією і зв'язком, евакуацією населення до межі країни, зниженням купівельної спроможності населення, руйнуванням налагоджених шляхів поставок, падіння рівня інвестицій практично до нуля, призовом великої кількості людей до лав Збройних Сил України та інше. Всі ці фактори мали негативний вплив на економічну ситуацію не лише в Україні, а й в світовій економіці. Такі непередбачувані зміни змушують підприємства швидко та ефективно реагувати на них.

Зміни в світовій економіці, звичайно, вимагають і змін або розвитку нових теорій ефективного управління. Менеджмент є одним з інструментів забезпечення сталого розвитку ринкової економіки, постає питання про необхідність дослідження тенденцій розвитку менеджменту в Україні на фоні світової нестабільності.

Менеджмент – термін, що сьогодні тісно увійшов до нашого словникового запасу і є складовою процесу управління, яка забезпечує координацію дій персоналу підприємства на всіх його рівнях з раціонального використання ним наявних ресурсів із застосуванням наукового підходу, психологічних та етичних норм керівництва.

Менеджмент сьогодні стикається з великою кількістю викликів і актуальність цих викликів полягає в тому, що вони впливають на спроможність підприємства ефективно функціонувати та розвивати в сучасному конкурентному середовищі. Менеджери, які вміють ефективно реагувати на ці виклики, володіють ключовими навичками для успішного управління. [4]

Менеджери – це особи, які займаються управлінням та координацією різних аспектів діяльності підприємства. Вони відповідають за прийняття рішень, встановлення цілей, розподіл ресурсів, надання напрямку та спрямованість підприємства з метою досягнення успіху виконання поставлених завдань. [2]

Основна функція менеджменту – організація режиму функціонування суб'єкту, що залежить від управлінського продукту. Чим краще управлінський продукт, тим краще функціонує і дає позитивні результати підприємство.

Найактуальніші проблеми менеджменту, з якими стикаються українські підприємства:

– скорочення, яке трапляється, коли організація навмисно стає меншою, скорочуючи кількість робітників або цілі підрозділи чи закриваючи підприємства;

– недостатність та несвоєчасність забезпечення управлінців якісною інформацією для прийняття управлінського рішення;

– недотримання максимального рівня якості;

– недостатність нематеріальної мотивації працівників на підприємствах [1, с. 122].

Концепція ефективної діяльності українського бізнесу повинна базуватись на певних чинниках:

- відмова від старих принципів ієрархічних відносин панування та підкорення й перехід до партнерства, до принципу («спортивної команди» та тіснішої взаємодії);

- самостійний та інноваційний характер діяльності, креаціонізм, або, точніше, безперервний творчий підхід до всіх питань;

- прагнення не до максимального, а до соціально обґрунтованого прибутку;

- гнучкий, швидкий та вільний перехід від однієї до іншої відповідно до нових вимог насиченого ринку;

- синтез і запровадження на практиці свободи, рівності та справедливості;

- експериментування – перевірка різних підходів для віднаходження здатності та розуміння, як трансформувати можливості в успішну реальність тощо [3, с. 97].

В кризових умовах ринкових форм господарювання та при гострій конкуренції між суб'єктами господарювання йде боротьба за споживача, утриматися на ринку та досягти прибутковості можуть лише ті підприємства, які здатні у повній мірі задовольняти всі зростаючі потреби своїх клієнтів у високоякісних товарах (роботах, послугах).

Ефективність роботи підприємства залежить від його конкретних працівників, їх знань, компетентності, кваліфікації, дисципліни, мотивації, здатності вирішувати проблеми та приймати рішення, сприйнятливості до навчання.

Однією з найголовніших складових успіху підприємства є науково обґрунтоване та якісне побудована система управління.

Менеджерів вирішальна роль у прийнятті управлінських рішень, правильному використанні наявних ресурсів, забезпеченні життєдіяльності підприємства і досягненні поставлених цілей.

У нашій країні створено чимало навчальних закладів, що займаються підготовкою керівних кадрів.

Одне з основних завдань менеджер – створити спонукальні стимули для людини, при яких у неї виникає бажання працювати так, щоб сприяти досягненню цілей підприємства.

Підготовка кваліфікованих українських менеджерів є нагальною, адже, щоб бути сучасним менеджером, необхідно бути успішним, креативним, організованим та ерудованим. Особливостям «ідеального» керівника притаманні такі характеристики:

- концептуальність мислення – вміння уявити діяльність підприємства в цілому;

- оперативність і гнучкість мислення – вміння швидко орієнтуватися в новій ситуації;

- організаторській здібності – вміння організовувати, зацікавлювати людей;

- комунікабельність – вміння спілкуватися, знаходити компроміси;

- інтелект – високі розумові здібності;

- вміння знайти індивідуальний підхід до кожного співробітника;

- вимогливість;
- здатність до зваженого ризику [5, с. 65-67].

В менеджменті методи управління вичерпують свої можливості, не відповідаючи повною мірою вимогам сьогодення і майбутнього, і багатьом менеджерам необхідно постійно підвищувати свою кваліфікацію протягом життя для того, щоб відповідати сучасним вимогам. Менеджеру в ході його професійної підготовки необхідно опанувати не тільки знання, а й учитися вирішувати практичні завдання. Менеджмент – це тисячі можливих варіантів і нюансів управлінської діяльності.

Отже, головною цінністю сучасного суспільства є висококваліфіковані фахівці, які ефективно використовують свій інтелектуальний потенціал, генеруючи нові ідеї. Україна сьогодні стоїть перед важким і відповідальним вибором, який визначить подальший хід дій протягом десятиліть.

Лише новими підходами, сміливою ініціативою, вмільм господарюванням рухається вперед економічний розвиток. Це неможливо без усебічної активізації інтелектуального, духовного потенціалу суспільства, зростання загальної і політичної культури народу. Підготовка менеджерів повинна відповідати вимогам українського суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Будзан Б.П. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. Київ: Основи, 2011. 349 с.
2. Копчак Ю.Д. Сучасні виклики до менеджменту підприємств та організацій в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. №48. С.65-69.
3. Норальська В. Проблеми розвитку сучасного менеджменту і маркетингу. Полтавська державна аграрна академія, 2016. С.122.
4. Рудик В.І. Виклики та завдання для сучасного менеджера. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2021. №2. С.15-20.
5. Щербина О. Особливості підготовки менеджерів підприємницького типу в сучасних умовах. Синергія. URL: <http://audyt.Iviv>.

СОЦІОЛОГІЯ

Дмитро Мазій
(Київ)

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

У статті розглянуто роль соціальних мереж у процесі соціалізації сучасної молоді. Автором приділяється увага позитивним і негативним аспектам впливу соціальних мереж. Аналізуються вторинні дані соціологічних досліджень щодо популярності мереж серед різних груп населення. Дослідження підкреслює необхідність відповідального підходу до використання соціальних мереж, аби уникнути ризиків і зберегти баланс між віртуальним і реальним життям.

Ключові слова: соціалізація, соціальні мережі, молодь, спільнота, група.

The article examines the role of social networks in the process of socialization of modern youth. The author pays attention to the positive and negative aspects of the influence of social networks. Secondary data from sociological studies on the popularity of networks among different population groups are analyzed. The study emphasizes the need for a responsible approach to the use of social networks in order to avoid risks and maintain a balance between virtual and real life.

Key words: socialization, social networks, youth, community, group.

Вплив соціальних мереж на процес соціалізації молоді є однією з найбільш актуальних тем у сучасній соціології та психології. Соціальні мережі, такі як Facebook, Instagram, TikTok, Twitter та інші, значно змінили спосіб, яким молодь взаємодіє, формує свої соціальні зв'язки, уявлення про себе та світ навколо.

Вплив соціальних мереж на соціалізацію молоді є багатограним. Вони створюють нові можливості для взаємодії, розвитку індивідуальної ідентичності та соціальної активності, але також несуть певні ризики, пов'язані з психологічними викликами, кібербулінгом та залежністю. Важливо розуміти цей вплив і навчати молодь критично ставитися до інформації, яку вони отримують в соціальних мережах, а також підтримувати здорові форми комунікації та взаємодії.

Проблему впливу соціальних мереж на соціалізацію молоді активно досліджують як українські, так і міжнародні науковці. Серед них: М. Пренскі, Ж. Твенге, Д. Тапскотт, О. Кісь, І. Бекешкіна та інші викладачі й дослідники з Києво-Могилянської академії, Острозької академії, які аналізують вплив соцмереж на соціалізацію, самооцінку та рівень критичного мислення у молоді.

У сучасному суспільстві аналіз ролі соціальних мереж у соціалізації молоді набуває особливої актуальності. Соцмережі стали основним середовищем, де молодь не лише проводить вільний час, але й формує власні цінності, стиль спілкування та самоідентичність. Цифровий простір впливає на формування світогляду, соціальних норм та поведінки підлітків і молодих людей, часом замінюючи традиційні інститути, такі як родина та освітні заклади. Глибоке розуміння цього впливу допоможе суспільству виробити стратегії для підтримки здорового розвитку молоді у цифрову епоху.

Соціалізація – це процес, під час якого індивід засвоює соціальні норми, цінності, знання, культурні традиції та моделі поведінки, які дозволяють йому стати повноцінним членом суспільства. Через соціалізацію людина навчається взаємодіяти з іншими, адаптуватися до соціального середовища та виконувати різні соціальні ролі.

Поняття «соціалізація» в соціології трактується як процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості [1, с. 222-223].

Соціальна мережа – це добровільна інтернет-громада, спільнота користувачів, що спілкується, обмінюється інформацією, взаємодіє, використовуючи як комунікаційну платформу певний інтернет-ресурс. Соцмережа функціонує та розвивається на основі добровільного прилучення, взаємної зацікавленості учасників і не залежить від географічної віддаленості [2]. Це структура, що базується на людських зв'язках або ж взаємних інтересах. Соціальні мережі досить сильно впливають на будь-яку особистість та на процес формування поведінки, а інформація в Інтернет-мережі є недостатньо організованою та керованою.

Молодь часто використовує соціальні мережі для самовираження, де намагається знайти своє місце в соціумі через демонстрацію своїх інтересів, досягнень або поглядів. Це сприяє формуванню ідентичності, але водночас може викликати кризу самосприйняття через постійне порівняння з ідеалізованими образами інших людей.

На думку Н. Бондар, соціальні мережі сприяють самопрезентації молоді, надаючи простір для вираження себе, де схвалення від однолітків набуває більшого значення, ніж від представників старшого покоління чи суспільства загалом. У віртуальному світі відсутні багато умовностей, які часто супроводжують реальні соціальні контакти, що робить його привабливим та легкодоступним. Дослідник наголошує, що соціальні мережі суттєво впливають на процес соціалізації, формування та розвиток особистості молодих людей, відсуваючи на задній план традиційні інститути соціалізації, такі як сім'я, школа та реальні стосунки з друзями [3].

Ще в 1902 р. відомий соціолог Ч. Кулі писав: «Людину можна уявити як точку переплетення будь-якої кількості ліній, які позначають соціальні групи, при цьому число ліній відповідає числу груп, до яких належить певний індивід» [4, с. 80]. Сьогодні люди залучені до різноманітних груп у соціальних мережах, що значно впливає на їхню соціалізацію та стиль життя. Спільноти в соціальних мережах об'єднують людей за інтересами, ідеологією, професією чи захопленнями, створюючи нові можливості для взаємодії, навчання і підтримки. Ці групи відіграють важливу роль у житті багатьох користувачів, впливаючи на їхні погляди, самосприйняття та особистісний розвиток.

Дослідник В. Симхович стверджує, що останні проведені дослідження свідчать, що Інтернет як один з агентів соціалізації може спровокувати появу таких негативних явищ, як інтернет-залежності, компульсивна (нав'язлива) віртуальна поведінка, занурення у світ внутрішніх переживань, при цьому зменшується потреба в активному входженні до зовнішнього середовища, втрачаються навички елементарної живої міжособистісної комунікації [5, с. 202]. Також негативний інтернет контент може сприяти засвоєнню асоціальних, антиправових установок, які засвоюються і відтворюються в реальному світі.

Перегляд YouTube-роликів, наприклад, має великий вплив на підлітків, оскільки багато блогерів, які створюють контент, стали для них авторитетами та прикладами для наслідування. Цей вплив має як позитивні, так і негативні аспекти, залежно від того, яким контентом підлітки цікавляться і яких саме блогерів вони обирають для перегляду. Підлітки часто сприймають блогерів як приклади для наслідування, запозичуючи їхню поведінку, манеру мовлення, стиль одягу та навіть систему цінностей. Багато підлітків прагнуть бути схожими на популярних блогерів, порівнюючи себе з ними. Це може знижувати самооцінку і викликати бажання відповідати "ідеальному" образу, який часто є нереалістичним. Особливо популярні блогери можуть змінювати уявлення підлітків про їхню зовнішність, поведінку і навіть спосіб мислення. Підлітки часто сприймають блогерів як приклади для наслідування, запозичуючи їхню поведінку, манеру мовлення, стиль одягу та навіть систему цінностей. Блогери, які демонструють освітній або культурний контент, можуть мотивувати до навчання і розвитку. Водночас ті, хто просуває споживацькі цінності або недобросовісну поведінку, можуть формувати спотворені уявлення про успіх і цілі в житті.

Багато підлітків прагнуть бути схожими на популярних блогерів, порівнюючи себе з ними. Це може знижувати самооцінку і викликати бажання відповідати "ідеальному" образу,

який часто є нереалістичним. Особливо популярні блогери можуть змінювати уявлення підлітків про їхню зовнішність, поведінку і навіть спосіб мислення.

Однак слід визначити і значні переваги соціальних мереж. В умовах пандемії COVID19 спілкування в соціальних мережах стало найбільш безпечним і можливим. Адже значна кількість молодих людей в умовах карантинних обмежень втратили можливість реально зустрітися та спілкуватися зі своїми друзями або родичами, особливо з тими, які проживають за кордоном. Завдяки соціальним мережам молодь отримує інформації про події у світі, останні новини у всій державі та своєї громади, вчиться критично мислити та аналізувати інформацію, адже її потік (часто протилежних поглядів та позицій) є надзвичайно інтенсивним.

Рейтинг найпопулярніших соціальних мереж в Україні протягом останніх трьох років залишається фактично незмінним. У 2024 році рейтинг найпопулярніших соціальних мереж в Україні очолили телеграм – користується 78,1% респондентів, YouTube – користується 59,5% опитаних та Facebook – 4,6%. Про це свідчать підсумки дослідження, проведеного Громадянською мережею «Опора». Трохи більше ніж 42% опитаних читають новини у вайбері, 29,6% – в Instagram, 26,8% – у тіктоку, 7,8% – в іксі (раніше твітер). Іншими соцмережами для отримання новин користуються 1,2% опитаних. Помітні відмінності у використанні різних соціальних мереж людьми різних вікових категорій. Серед молоді, віком 18–29 років, найбільшу популярність зберігає телеграм (90,5%), також помітно зросла популярність тіктоку (на понад 9% за останній рік – до 34,3%). Тим часом YouTube (53,4%), Instagram (40,3%) та Facebook (23%) за останній рік прихильність молоді дещо втратили: використання Instagram для отримання новин знизилось на 6%, YouTube та Facebook – на 11%. Серед аудиторії віком від 30 до 39 років використання телеграму за останній рік помітно зросло: на майже 13% до 88,5%. Новини на YouTube серед 30–39-річних переглядають 53,6% опитаних, що на 7% менше, ніж торік; читають у Facebook 41,8%, що на 17% менше, ніж торік; у Viber та Instagram – по близько 30%. TikTok дещо втратив популярність як джерело новин серед цієї аудиторії: цього року ним користуються 20,6% опитаних, тоді як минулого року ця цифра становила 24,7%. Респонденти віком 40-49 років надають перевагу Telegram, і частка тих, хто його використовує, зросла з 70,9% до 74,6%. [6]. Тобто, Telegram надає базову платформу для прийому новин в Україні та її популярність стабільно зростає у всіх вікових групах. Це свідчить про те, що такі явища відбуваються, якщо традиційні соцмережі на Facebook поступово приваблюють популярність, особливо серйозно.

Таким чином, соціальні мережі з їхніми численними групами і спільнотами стали важливою частиною сучасного процесу соціалізації. Однак важливо використовувати ці можливості з розумінням, уникаючи ризиків і зберігаючи баланс між цифровим та реальним життям. З одного боку, вони забезпечують нові можливості для комунікації, самовираження та обміну інформацією, а з іншого – створюють ризики для психічного здоров'я та соціальної взаємодії в реальному житті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Соціологія: підручник / за ред. В.Г. Городяненка. 3-тє вид., переробл. і доп. Київ: ВЦ «Академія», 2008. 544 с.
2. Соціальна мережа. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/> Соціальна мережа (дата звернення: 31.10.2024).
3. Бондар Н. Є. Психологічні особливості самопрезентації студентської молоді в соціальних мережах інтернет. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2012. Вип. 37. С. 261-266.
4. Теоретична соціологія. Курс лекцій: підручник для студентів вищих навчальних закладів / І. Ф. Кононов; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. 588 с.

5. Петенок А. В. Соціальні мережі як вторинний агент соціалізації молоді в сучасному соціумі. *Інноваційний потенціал соціальної роботи в сучасному світі: на межі науки та практики*: матеріали I Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 20-21 трав. 2021 р.). Чернігів: НУ "Чернігівська політехніка", 2021. С. 27-29.

6. Поліковська Ю. Рейтинг найпопулярніших соціальних мереж в Україні протягом останніх трьох років залишається фактично незмінним. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/35557/2024-07-16-opora-naupopulyarnishymy-sotsmerezhamy-v-ukraini-ie-telegram-yutub-ta-feysbuk/>

Науковий керівник: кандидат соціологічних наук, доцент Гоць А. А.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Володимир Захарчук
(Рівне)

УКЛАДАННЯ ТЕСТАМЕНТІВ У МІСТАХ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА XVII СТ.: ПРАВОВІ ЗАСАДИ Й ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ

Окреслено правові засади укладання тестаментів і спадкування за нормами II Литовського (Волинського) статуту та збірників міського права Б. Гроїцького, які широко застосовувались у судовій практиці українських міст. У містах, що користувалися магдебурзьким правом, порядок спадкування, оформлення опіки, тестаментування було визначено у правничих збірках, що мали законодавчий характер.

Ключові слова: тестаменти, Закони XII таблиць, преторські едикти, спадщина, магдебурзьке право, спадкове право, II Литовський статут, міська канцелярія, Волинське воєводство.

Виникнення тестаменту у Стародавньому Римі

Ф. Енгельс у своїй фундаментальній праці «Виникнення сім'ї, приватної власності та держави» писав «...саме римляни подарували світові право». Уже в Законах XII таблиць передбачалися дві форми спадкування. Основна форма – спадкування за законом (що було логічним, оскільки майно сім'ї творилося спільними зусиллями її членів). Друга, додаткова, – спадкування за заповітом. Якщо заповіту не було, майно успадковували лише агнати, когнати (заміжня дочка, що пішла в іншу сім'ю, її діти) до спадщини не допускалися. У разі відмови спадкоємців першої черги від прийняття спадщини, спадкоємці другої і наступної черги (у т. ч. внуки, дід, баба) не покликалися, майно вважалося виморочним [2].

Преторські едикти розширюють коло можливих спадкоємців, у першу чергу з числа когнатських родичів, які вийшли зі складу агнатської сім'ї. Претори ввели також необхідне спадкування, яке було закріплено спершу за дітьми, а потім і за подружжям померлого. Діти та удова отримали позовний захист свого права звертатися у суд за необхідною спадщиною. Преторським едиктом було також введено у практику спадкування у порядку черговості.

Заповіт (*testamentum tabulae*) – односторонній акт – розпорядження на випадок смерті з обов'язковим призначенням спадкоємця. Це був односторонній акт, який міг бути відкликаний у будь-який момент особою, яка передає своє майно (спадкодавцем). Вступ у спадщину відбувався лише з волі спадкоємця. Заповіт визнавався дійсним лише за умови правоздатності спадкодавця. Римські юристи вважали, що складання заповіту належить не до приватного, а до публічного права. Це слід розуміти як право держави регулювати – в інтересах усього суспільства – цю ділянку правових відносин, активно втручатися в неї. Цивільне право римської держави знало три форми заповітів: 1) проголошення спадкодавцем своєї волі на народних зборах. Такі збори (куріатні) відбувалися двічі на рік, Спадкодавець публічно виголошував ім'я особи, яку він хотів бачити своїм спадкоємцем. Народні збори схвалювали або опротестувати рішення спадкодавця. 2) заповіт воїна, який виголошувався ним перед битвою (все життя в Римській імперії було просякнуто висловом «*Memento mori – testamentum fac: пам'ятай про смерть – склади заповіт*»). 3) заповіт через манципацію. Як засвідчує знаменитий римський юрист класичної юриспруденції Гай (III ст. н.е.): особа, яка заповідала – *testator* – передавала своє майно довірній особі у присутності 5 свідків. Ця довірена особа виголошувала формулу: «Я стверджую, що твоє майно знаходиться згідно з твоїм наказом під моєю охороною, і хай воно буде мною куплене за цю мідь у відповідності з твоїм правом заповідати майно». Довірена особа зобов'язана була виконати волю спадкодавця [10]

У період Імперії було розроблено чіткі правила необхідного спадкування, встановлене коло осіб, які мають на нього право, визначено поняття «обов'язкової частки» та її розміри.

За Юстиніана (VI ст. н.е.) кровне споріднення остаточно витіснидо агнатське. Склалася чітка система спадкування за заповітом [7].

На європейських теренах практики тестаментування швидко розвинулися близько 1150 р. там, де збереглася традиція римського права й інституція нотаріату зокрема в Північній Італії, Південній Франції. На теренах півночі Франції, у Нідерландах, Англії, німецьких землях переломним у цьому плані стало XVII століття. Тестамент був засобом для регулювання особливої сфери життєвих потреб мирян, пов'язаної зі спасінням душі, тому вважався не лише приватноправовим, а й духовним актом.

Правові засади тестаменту

У містах Корони Польської тестаментарна практика укорінилася в XV ст., Великого Князівства Литовського у XVI ст., але значне поширення отримала тільки після Люблінської унії 1569 р.

Правові засади тестаментування у містах Волинського воєводства, що користувалися магдебурзьким правом (а це такі міста нині Рівненської області як: Острог, Дубно, Рівне, Корець, Радивилів), порядок спадкування, оформлення опіки, укладання тестаментів у XVI – XVII ст. було визначено у правничих збірках, що мали законодавчий характер – «Артикули магдебурзького права» та «Порядок міських судів і справ магдебурзького права в Короні Польській». Ці збірники авторства краківського підвійта Б. Гроїцького (бл. 1534 – 1605 рр.) широко застосовувалися в українських містах під час судочинства та оформлення різних актів приватноправового характеру, зокрема тестаментів [9].

Нормами II Литовського статуту Волинського (1566 р.) користувалися мешканці неупривілейованих міст Волинського воєводства, вони поширювалися також у містах із магдебурзьким правом на представників різних станів, які мешкали поза міською юрисдикцією. Правила тестаментування викладено у восьмому розділі статуту. У першому ж артикулі перераховувалися категорії міського населення, що були позбавлені права укладати тестаменти: неповнолітні діти, духовні особи, невільники, злочинці, божевільні й ті, що втратили «честь». Тестаменти мали оформляти за присутності земських урядників і трьох свідків при «добрій» пам'яті те статорів. Після їх смерті текст обов'язково подавали для фіксації до урядових книг на перших судових рочках, щоб надати йому юридичної сили. Заповідач міг скасувати свою останню волю, якщо смерть відступила. Не мали права свідчити особи, що були позбавлені права укладати тестаменти, жінки, езекутори або опікуни тестаменту, спадкоємці те статора. Якщо виникала потреба в укладанні цього акта під час воєнних дій, у дорозі, далеко за межами свого населеного пункту, то можна було обмежитись і меншим числом свідків. Військові могли укладати тестаменти під час війни за присутності гетьмана або повітового хорунжого, а особи, що мандрували, перед найближчим земським урядом, а потому акт мав бути зафіксований у місцевій канцелярії (арт. 3).

Окрему статтю присвячено невільникам, які не могли успадкувати рухомі речі, записані їм тестатором, поки залишалися в неволі (арт. 4).

Путні слуги та міщани неупривілейованих міст могли заповідати 1/3 свого майна будь-кому на власний розсуд, але 2/3 мали залишити своїм дітям для виконання службових повинностей із тієї ділянки землі, де проживали. Ця частка майна бездітних тестаторів переходила до власника землі (арт. 5).

Тестамент утрачав юридичну силу, якщо його текст було суттєво пошкоджено, або виконано нечитабельним письмом. Коли ж пошкодження були незначними та не впливали на суть документа, то він зберігав свою юридичну силу (арт. 6).

У II Литовському (Волинському) статуті детально перераховувались обставини, за яких тестатор міг позбавити дітей спадку. Частина цих «провин» стосувалася лише сина чи доньки, а частина була спільною для дітей обох статей. Власне, такий розподіл обумовлювався особливостями спадкування в родині землевласників, де синові зазвичай належала нерухомість, а донькам вартість частини батьківського землеволодіння, що

передавалася їй як посаг (грошима и речами) в момент заміжжя. Окремі обставини були пов'язані з неповною правовою дієздатністю жінки порівняно з чоловіком: зазвичай дівчина, навіть досягши повноліття, перебувала під опікою батька/брата/родичів чоловічої статі. Спадок втрачали й діти в разі відступу від «правдивої» християнської віри та небажання відмовлятися від ересі. Суто дівочим переступом, що загрожував доньці позбавленням спадку, були непристойні вчинки, котрі плямували її честь та честь родини, а також відмова виходити заміж до 25 років через небажання полишати свій спосіб життя, хоч батьки й не відмовляли їй у спадку (арт. 7).

Остання стаття стосувалася незрячих осіб, які бажали укласти тестамент: у такому випадку його мали засвідчити 8 людей для більшої певності [3].

Належало враховувати інтереси всіх дітей, також і тих, які вели самостійне господарство, або ще й ненароджених. Невиконання цих умов підважувало законність тестаменту, причинами, через які тестатор – батько міг позбавити майна дітей: завдання йому тяжких кривд (фізичне насилля, отруєння, замах на життя), якщо діти вступали на шлях злочинності, або підозрювались у чаклунстві, ересі, за сексуальні контакти з мачухою, через свавільний спосіб життя.

Краківський правник описав правила спадкування майна по бічній лінії померлого, який не залишив тестаменту, а також по померлих дітях й онуках. Згідно з «Саксонським зерцалом», майно дітей спадкували батьки, а у випадку їх відсутності – сестри і брати; натомість бабусі й дідусі були позбавлені таких прав. За магдебурзьким правом діди та батьки малі рівні права. Натомість Б. Гроїцький запропонував використовувати в таких випадках варіант римського права, коли спадок по дітях ділився порівну між батьками, сестрами та братами.

Першочергове право на спадок мали нащадки по прямій лінії. За їх відсутності спадок переходив на бічну лінію – дядьків, тіток, а у випадку їхньої смерті – на їхніх дітей. Онуки могли спадкувати по дідах і бабах, якщо батьків уже не було серед живих. Отже, чітко фіксувалася процедура спадкування, практично не залишаючи можливостей для суперечок за спадок.

Тестатор мав право призначати ексекуторів, котрі виконували його останню волю. Зазвичай вони ставали опікунами вдови та дітей. За виконання обов'язків ексекутор міг розраховувати на частину рухомого майна. У міському праві діяло обов'язкове правило – виконання розпорядження тестатора впродовж року після його смерті. У разі невиконання ексекутором своїх обов'язків його майно підлягало конфіскації, або ж він мав виплатити вартість заподіяних збитків. Якщо ж ексекутор відмовлявся від відшкодування, його мали ув'язнити до сплати збитків.

Порушення акту останньої волі в міському, як і у земському праві вважалося злочином, тестамент міг бути оскаржений, якщо воля тестатора суперечила «посполитому» праву приписом вількерів (постанов міського уряду), засадам побожності й порядності, тобто порушувала «добрий» звичай. Проявом піклування про долю спадку був припис про невизнання тестаменту в разі неповноліття або розумової недієздатності спадкоємця. Така особа могла отримати спадок за умови, якщо перебувала під опікою. Недійсними визнавалися актом останньої волі, написані під примусом або особами, яким право забороняло складати тестаменти. До таких належали неповнолітні діти, ченці, засуджені до страти особи, невільники, марнотратці, божевільні, глухі або німі від народження, сліпі. Заборонялося робити записи на користь євреїв, народжених поза шлюбом дітей, а також слуг, які «чужоложили» з дружиною свого пана.

Укладання тестаментів у повсякденних практиках

Найважливішою причиною укладення акту останньої волі була необхідність поділити майно між спадкоємцем, аби в майбутньому запобігти конфліктам і суперечкам в родині.

У волинських містах заповіт укладали в будинках. Сюди запрошували 3-4 міських урядників, делегованих войтом або лендвойтом, представника канцелярії (міського писаря

або його заступника) для вислуховування диспозиції помираючого й оформлення акта останньої волі.

Нетиповий тестамент з автобіографічними елементами та емоційно складового залишив жовнір Казимир Соколовський. Цей акт останньої волі тестатор записав власноруч: він стверджував що причиною його смерті стала жадібність євреїв із Берестечка, котрі безпідставно звинувачували його в убивстві митника Боруха. Тож коли він проїздив Володимир, євреї через цей наклеп його схопили й кинули до в'язниці, де він просидів цілий рік. Важкі умови призвели до хвороби Соколовського та як наслідок – передчасної смерті, а всі його речі (кілька коней, зброя, військово спорядження, 300 злотих) забрав берестецький каган. Виявилось, що євреї були у змові із замковим урядом Дубна, який отримав певний зиск від цієї справи [11].

Звісно, після смерті тестатора між родичами траплялося чимало конфліктів через розподіл спадщини. Невдоволені та обділені зверталися до міського суду в пошуках справедливості намагалися оскаржити умови укладення тестаменту і вирішити справу на свою користь. Показовим є такий приклад: Павло Пліщевський із дружиною 30 січня 1659 р. поскаржилися до Дубинського міського суду на Ничипора Броварника в тому, що він незаконно успадкував будинок і всі рухомі речі небіжчиці Мотрини Скрипнички, сестри скаржениці. Виправдовуючись у Дубенському суді, позваний демонстрував акт останньої волі померлої, згідно з яким саме він успадкував це майно й виплатив усі її борги. Міщанин наголошував на тому, що під час хвороби тестаторки, котра тривала понад рік, її сестра з чоловіком виявили повну байдужість до недужої, а тепер заявили про свої права на спадщину. Суд став на бік незваного та звільнив його від усіх обвинувачень.

Рідні брати небіжчиці Марії Сеньковни з Дубна – Степан Сенькович із Острога і Степан Сенькович із Мізоча – 2 березня 1649р. прийшли до Дубинського міського уряду, або зробити усне зізнання, що вони отримали сповна з того, що їм відписала сестра своїм тестаментом (10 січня 1645 р.) і не мають жодних претензій до її чоловіка (їхнього швагра) Пекаря Григорія Ружинського, а їхні нащадки ніколи не будуть його турбувати щодо спадщини під закладом 20 кіп литовських грошів.

Випадки скасування тестаментів траплялися зазвичай тоді, коли хвороба, що спонукала особу до вчинення цього акту, виявилася несмертельною. Оуджавши заповідач міг анулювати свою останню волю. Так учинила, наприклад, Клеванська міщанка Федора Мойсеїха. Хворіючи, вона 21 січня 1644 р. уклала заповіт, але коли одужала у травні того ж року, скасувала його. Рівненська міщанка Марина Храсицька уклала свій заповіт 29 січня 1691 р., а вже 2 лютого того ж року його анулювала і підготувала новий. Красномовним прикладом може бути випадок Дубинського вїта Стефана Молевського, котрий уклав свій тестамент під час хвороби 20 жовтня 1698 р., однак 23 березня 1701р. скасував його в ратуші перед міським урядом, який зібрався в повному складі, вїт пошматував його на очах у міських урядників.

Міська канцелярія відігравала головну роль у становленні тестаменту, як важливого приватно правового акту, обов'язкового до виконання після смерті заповідача.

Після смерті тестаторів акти останньої волі вносились до урядових міських книг (такий запис називався облятою): рідкісними були випадки вклеювання (або вшивання) оригінальних документів із підписом тестатора, свідків і міського писаря (такі випадки зафіксовано у книгах міст Рівне, Дубно, Остріг).

Відомо, що більшість тестаторів були не письменними, тож, аби засвідчити власний акт останньої волі, ставили хрестик, а для укладання самого документа потребувало фахової допомоги працівників міської канцелярії [1].

У наш час героїчної боротьби за незалежність і територіальну цілісність України тестамент набуває нової форми. Урядова постанова № 1090 від 24 вересня 2024 р. декларує, що військовий за життя може висловити свою посмертну волю: у воєнний час це називається зробити особисте розпорядження на випадок своєї загибелі. Таке право

записали в законі, який набув чинності 29 березня цього року. Одразу зазначимо, що йдеться не про заповіт (заповіт, це коли людина розпоряджається власними активами, а в даному разі йдеться про розподілення державних коштів. Одноразова грошова допомога сім'ям військовослужбовців, чия загибель або смерть була пов'язана з несенням служби, передбачена законом про статус ветеранів війни та гарантії їхнього соціального захисту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Вінниченко О.С. Спадкування за заповітом в українських землях: генеза і правова регламентація у шляхетському середовищі Речі Посполитої. Львів : 2012. С.74-77.
2. Гриценко С.П. Латинська мова й основи римського права. Київ : Центр навчальної літератури, 2016. С.196-197.
3. Дзери О.В. Цивільне право України (основна частина). Київ : «Юрінком Інтер», 2014. С.1051-1052.
4. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-ХІІ : станом на 15 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
5. Іванченко І.І. Литовські статuti та їх вплив на правову систему українських земель у XVI-XVII ст. Тернопіль, 2015. С.80-83.
6. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
7. Кохановський М.Т. Закони XII таблиць – правова пам'ятка Стародавнього Риму. Львів, 2012.
8. Макарчук В.С. Основи римського приватного права. Київ : Атіка, 2015. С.226-239.
9. Осадчий С.В. Впровадження Магдебурзького права на Волинських землях у XVI-XVII ст. Львів, 2018. С.121-123.
10. Скорика Л.П., Чуракова Л.П. Латинська мова для юристів. Київ : Атіка, 2019. С.179-182.
11. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Спадкове право. Київ : Атіка, 2020. С.310-313.

УДК 314.1

*Назарій Масненко
(Київ)*

ЕТНІЧНИЙ СКЛАД ТА ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ІЛЛІНЕЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОКРУГИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ 1926 РОКУ)

На основі аналізу статистичних даних перепису населення 1926 року встановлено етнічний склад та чисельність населення Іллінецького району Вінницької округи. Визначено частку кожного етносу серед загальної чисельності вказаного району.

Ключові слова: *етнічний склад, чисельність населення, перепис населення 1926 року, Іллінецький район, Вінницька округа.*

Based on the analysis of statistical data of the 1926 population census, the ethnic composition and population size of Illinetsky district of Vinnytsia district was established. The share of each ethnic group among the total population of the specified district was determined.

Key words: *ethnic composition, population size, population census of 1926, Illinetsky District, Vinnytsia District.*

Однією з недостатньо досліджених та актуальних тем в українській етнології та краєзнавстві є визначення чисельності та етнічного складу населення окремих міст та

районів. Важливою складовою джерельної бази за цією тематикою є перепис населення 1926 року, адже статистичні матеріали дають змогу з'ясувати вказані проблеми в регіональному вимірі.

Це стосується і дослідження чисельності та етнічного складу населення Поділля, зокрема Іллінецького району Вінницької округи. Варто підкреслити, що наукових праць, що присвячені безпосередньо дослідженню цієї проблематики, не існує. Лише в наукових працях Арсена Хоменка досліджено етномовні процеси за результатами перепису населення 1926 року в межах округ тодішньої УСРР. Однак А. Хоменко був репресований, а його науковий доробок опинився в “спецсховищі” і не був доступним, тому не використовувався дослідниками в радянську добу [3, с. 345].

Іллінецький район створено 7 березня 1923 року з колишніх Іллінецької та Медовської волостей. І знаходився цей район спочатку в складі Бердичівської округи, незмінним центром району були містечко Іллінці. 28 жовтня 1925 р. замість терміну, що позначав найнижчу категорію міських поселень – «містечко» запроваджувалася назва «селище міського типу», як переклад з російської «посьолок городского типа». 17 липня 1925 року Іллінецький район Бердичівської округи було передано до складу Вінницької округи. Іллінецький район розташовувався в південно-східній частині округи та межував із Липопецьким, Вороновицьким та Немирівським районами Вінницької округи, з Оратівським районом Уманської округи, а також Дашівського району Гайсинської округи, який з 3 червня 1925 року передано складу до Вінницької округи [2, с. 10].

Постановою ВУЦВК від 3 лютого 1931 року “Про реорганізацію районів УСРР” до Іллінецького району передано Дашівський район. Однак в 1935 році Дашівський район був відокремлений від Іллінецького в самостійний район. 9 лютого 1932 р. IV позачергова сесія ВУЦВК XII скликання ухвалила рішення про утворення з 27 лютого 1932 р. п’яти областей, зокрема і Вінницької. До складу Вінницької області ввійшов Іллінецький район. 17 липня 2020 року внаслідок адміністративно-територіальної реформи терени Іллінецького району передано до нового Вінницького району Вінницької області [2, с. 14].

До складу Іллінецького району у 1926 році входило 20 сільських рад. Окрім Іллінців, яке мало статус селища міського типу, всі інші мешканці району належали до сільського населення. Чисельність населення Іллінецького району становила 38 991 особа (6 601 домогосподарств). Середня чисельність 1 домогосподарства району становила 5,9 осіб, тобто 10 домогосподарств об’єднували 59 осіб. Частка Іллінецького району серед загальної чисельності населення Вінницької округи становила 5,02 % (38 991 особи із 775 618 осіб). Кожен 19-й мешканець Вінницької округи проживав у межах Іллінецького району [Табл. 2].

Таблиця 1. Чисельність та етнічний склад сільського населення
Вінницької, Могилівської та Тульчинської округ 1926 року

№	Назва округи	Все населення		Українці		Росіяни		Євреї		Поляки	
		осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	Вінницька	644286	91,44	589198	91,44	10071	1,56	28137	4,36	14560	2,25
2	Могилівська	478908	92,26	441881	92,26	3786	0,79	20104	4,19	11910	2,48
3	Тульчинська	636545	94,31	600359	94,31	6041	0,94	18780	2,95	9356	1,46

Таблиця 2. Чисельність та етнічний склад населення Іллінецького району
Вінницької округи 1926 року

№	Назва району	Все населення	Українці		Росіяни		Євреї		Поляки	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	Іллінецький	38991	31592	81,02	318	0,18	6547	6,54	208	0,53
2	Іллінці	11552	5822	50,39	122	1,05	5407	46,80	151	1,30
3	Сільська місцевість	27439	25770	94	196	0,71	1140	4,15	267	0,97

Абсолютну більшість в етнічному складі цього району становили українці – 81,02% (31 592 осіб із 38 991 особи). У цьому районі невелику частку серед усього населення становили євреї – 6,54 % (6 547 осіб із 38 991 особи), переважна більшість яких зосереджувалися у районному центрі. За постановою ВУЦВК від 14 січня 1926 року “Про встановлення точного реєстру селищних рад в залюднених пунктах з переважним єврейським населенням на терені УСРР” Іллінці опинилися у цьому переліку. Значно нижчим був рівень частки в етнічному складі населення росіян – 0,81% (318 осіб) та поляків – 0,53% (208 особи), які дисперсно були розселені на теренах району [Табл. 2].

Отже, чисельність населення Іллінецького району та його частка серед усього населення Вінницької округи були досить незначними. Етнічний склад населення району характеризувався етнічною однорідністю, адже абсолютну більшість становили українці. Незначною була частка євреїв, переважна більшість яких зосереджувалася в Іллінцях. У 1932 році Іллінецький район увійшов до складу Вінницької області, а з 2020 року – до Вінницького району Вінничини. Досить перспективним є дослідження чисельності та етнічного складу населення усіх інших районів Поділля за статистичними матеріалами перепису населення 1926 року.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Всесоюзний перепис людності 1926 року, 1929, М. Т. XI, XII, XIII.
2. Історія міст і сіл Вінницької області (1932–2022 рр.) : до 90-річчя утворення Вінницької області : бібліогр. покажч. / Департамент гуманітар. політики Вінниц. обл. військ. адмін. ; Вінниц. ОУНБ ; уклад.: Н. В. Березюк, О. М. Зелена ; ред. С. В. Лавренюк; відп. за вип. Л. Б. Сенік. Вінниця, 2022. 183 с.
3. Марочко В. Професор демографії Арсен Хоменко: «причини смерті – розстріл». *З архівів ВУЧВК–НКВД–КДБ*. 2017. №1. С.345-390.
4. Розрахунки автора за статистичними матеріалами перепису населення 1926 року. Таблиці 1, 2.
5. Хоменко А. Національний склад людності УРСР. Харків: Вид-во ЦСУ УРСР, 1931. 144 с.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 342.7.037:001](477)

Оксана Басюк, Єлизавета Василюк
(Рівне)

РОЗВИТОК ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА У ВІТЧИЗНЯНОМУ ПРАВІ: ВНЕСОК НАУКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Досліджено внесок правової науки у забезпечення правового захисту прав людини і громадянина. Проаналізовано роль міжнародних нормативно-правових актів у створенні ефективних механізмів захисту прав людини, а також в оцінці впливу наукових підходів на вдосконалення вітчизняного законодавства. Важливу увагу приділено питанням співвідношення наукових ідей і практичного їх втілення в правовій системі України, а також значення міжнародного досвіду для адаптації вітчизняного законодавства до стандартів Європейського Союзу.

Ключові слова: держава, права людини, конституція України, правове регулювання, юридична наука, правові механізми, соціальний захист.

Права людини – це одне з найважливіших понять у праві, суспільна цінність і водночас велике надбання людства. Це також поняття, що використовується як для позначення конкретного переліку законодавчих положень або міжнародних стандартів, так і для визначення статусу конкретного індивіда в суспільстві. Права людини є одним з атрибутів сучасних суспільства та держави.

У публікації ООН 1987 р. «Права людини – питання і відповіді» описуються права людини таким чином: «Права людини можуть бути визначені як такі, що приналежні нашій природі і без яких ми не можемо жити як людські істоти. Права людини і основні свободи дозволяють нам повністю розвивати і використовувати людські якості, наш інтелект, наші таланти і нашу свідомість, задовольняють наші духовні та інші потреби. Вони є основними для потреб людства, що підвищуються в житті, при якій природжена гідність і корисна діяльність кожної людської істоти отримують повагу та захист». [1]

Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави відповідно до ст. 3 Конституції України. Визнання прав людини і громадянина у кожній розвинутій країні повинно знаходити своє відображення на законодавчому рівні в нормативно-правових актах, які мають найвищу юридичну силу. [5]

Якщо зануритися в історію, то слід зазначити певні нормативно-правові акти, зокрема такі, як англійська Велика Хартія Вольностей (1215 р.), Петиція про право (1628 р.), Habeas corpus Act (1679 р.), Білль про права (1689 р.); американські Декларації прав Вірджинії (12 червня 1776 р.), Декларація незалежності Сполучених Штатів Америки (4 липня 1776 р.), Конституція США (1787 р.), Білль про права (1789–1791рр.), французька Декларація прав людини і громадянина (1789 р.), Загальна декларація прав людини (1948 р.), Пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Пакт про громадські і політичні права (1966 р.). Цей перелік можна доповнити багатьма іншими юридичними документами. [3]

Прийняття Конституції України стало важливим кроком у нормативно-правовій регламентації Парламентом України основних прав і свобод людини і громадянина. Сучасне конституційне законодавство України в частині закріплення прав та свобод громадян відповідає міжнародно-правовим стандартам прав людини, Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародному пакту про громадські та політичні права від 19 грудня 1966 року, Міжнародному пакту про економічні, культурні й соціальні права від 19 грудня 1966 року.

Історія прав людини і громадянина в Україні тісно пов'язана з боротьбою за незалежність та суверенітет. Перші спроби правового регулювання прав людини в Україні відбувалися в козацький період або період нового часу. Вершиною конституційної думки тоді вважалася Конституція Пилипа Орлика 1710 року. Вона включала статті про «захист недоторканності законів і вольностей; про право власності не тільки Гетьмана, а и ченців, священників, бездітних удів, виборних і рядових козаків, двірських слуг і приватних осіб; про право обирати козацьких і простих урядників, а особливо полковників вільним волевиявленням і голосуванням; про право вдів козаків, їхніх дружин та дітей-сиріт, жінок, чоловіки яких перебувають на війні або на якихось військових службах, бути вільними від загальних повинностей та сплати податків». Незважаючи на те, що Конституція не стала чинною, вона свідчить про вектор розвитку українського суспільства та права, за які воно боролось. [6]

Що стосується радянського періоду, то права людини у всіх радянських Конституціях хоча і розвивалися теоретично: як за обсягом, так і термінологічно, але були здебільшого декларативними. У першій радянській Конституції 1919 р. було лише чотири розділи, в одному з яких закріплювалася диктатура трудящих та експлуатованих мас пролетаріату і найбільшого селянства. У період НЕПу, незважаючи на тенденцію повернення до приватного господарства, права людини не знайшли свого закріплення на конституційному рівні. [8]

Конституції УРСР 1937 та 1978 рр. включали окремі розділи з основних прав та обов'язків громадян. Попри широкий перелік, передусім проголошувались економічні та культурні права. «Серед політичних прав декларувалось право об'єднуватись у політичні партії, що за умов монопартійного режиму сприймалось як фікція. Не проголошувалось у цих Конституціях і право на зміну місця проживання, право на страйк тощо».

Дослідники відмічають численні розбіжності між конституційною теорією та практикою її реалізації в умовах тогочасного тоталітарного режиму.

Протягом XIX – початку XX ст. ідея прав людини дедалі більше проникає в науку міжнародного права і дипломатичну практику, практику формування демократичної, правової держави. Здійснений поворот в історії України від Декларації про державний суверенітет через Акт проголошення незалежності України, підтриманий референдумом 1 грудня 1991 року до Конституції України, що закріпив права і свободи людини у відповідності із сформованими міжнародними стандартами, створив можливості для їх реалізації, охорони і захисту. Повернення до ідей демократичної, правової держави і прав людини стало можливим тільки у середині 90-х років XX століття. Положення про основні права і свободи людини є центральною ланкою Конституції України.

Юридичний зміст прав і свобод людини розкривається в Розділі II Конституції України, який має назву «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Він передбачає основні права людини і громадянина, вказує, що вони не є вичерпними, гарантуються державою і не можуть бути скасовані. Багато статей Конституції України присвячені безпосередньо правам людини: передбачено право людини на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23), закріплено право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації (ст. 36), право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38), право на підприємницьку діяльність (ст. 42), право на працю (ст. 43), право на соціальний захист (ст. 46) та інші права і свободи.

Ці та інші положення Конституції України свідчать, що саме права людини визначають зміст діяльності держави, органів державної влади та місцевого самоврядування, визначають зміст і направленість їх правотворчості в даній сфері.

Незважаючи на закріплення прав людини як нормативних положень у міжнародних актах і законодавстві держав, утвердження стандартів і вплив правозастосовної практики, вони не отримують безперешкодного здійснення. Вочевидь, лише переведення прав людини у статус правових норм і обов'язкових стандартів недостатньо для того, щоб вони працювали в певному суспільстві, тому повинні існувати механізми їх реалізації та захисту.

У найзагальнішому вигляді механізм реалізації прав людини становить собою сукупність відповідних об'єктивних і суб'єктивних чинників їх реалізації. До об'єктивних належать наявність відповідної законодавчої бази та правозастосовної практики, органів державної влади й органів місцевого самоврядування, за допомогою яких ці права отримують здійснення й захист (структури та процедури для реалізації); до суб'єктивних – усвідомлення себе власником прав людини та сприйняття прав як цінності, виховання поваги до прав іншої особи, суспільно-правова активність індивіда тощо. [7]

Розвиток юридичної науки в Україні дозволив започаткувати численні програми правової підтримки, такі як центри безоплатної правової допомоги, що діють на рівнях громад. Сучасні дослідження пропонують методи для оптимізації судових процесів, а також запроваджують більш ефективні механізми захисту прав в адміністративних, цивільних та кримінальних провадженнях. [2]

Також, науковці активно працюють над розробкою законодавчих ініціатив щодо забезпечення правових механізмів захисту персональних даних, захисту прав дітей, протидії насильству та запобігання дискримінації. Однією з перспективних тенденцій є використання інформаційних технологій для підвищення доступності правової допомоги – впровадження онлайн-сервісів, які дозволяють отримати правову консультацію.

Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина є сукупністю взаємозалежних і взаємопов'язаних елементів, спрямованих на досягнення єдиної мети – захисту прав і свобод людини та громадянина. Серед причин недостатньої ефективності захисту прав людини в Україні потрібно відзначити слабкість внутрішніх правових механізмів у сфері прав людини. Правова система України наразі має недоліки. Зокрема, чинне законодавство і практика його застосування вкрай повільно наближаються до європейських стандартів. Це стосується передусім галузевого законодавства. Окрім того, відсутні істотні зрушення в захисті прав людини судовими органами; повсякчас порушуються правові норми, пов'язані зі свободою пересування, умовами тримання під вартою заарештованих або затриманих осіб; не забезпечені права внутрішніх мігрантів, права дітей, осіб з інвалідністю. Усе це пов'язано з неефективністю механізму захисту прав людини і контролю за цим процесом, відсутністю відповідальності за порушення норм у галузі прав людини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович М.М. Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації. *Право України*. 2005. № 12. С. 10.
2. Барабаш О.О. Інститути захисту прав людини в Україні: міжнародний аспект. 2019. Т. 1. С. 18.
3. Бочарова Н.В. Соціально-правовий механізм забезпечення прав людини: до питання про зміст та структуру поняття. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Т. 1, № 33. С. 11–13.
4. Іерусалімова І.О. Історико-правові аспекти становлення інституту прав людини в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Т. 1, № 35. С. 21–23.
5. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 12.11.2024).
6. Матвеева Т.О. Законодавство Гетьманщини у XVIII столітті. *Форум права*. 2016. №2. С. 116.
7. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навч. посіб. Київ : МОН України, 2018. С. 60-61.
8. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т. / за ред. В.Д. Гончаренка. Київ: Ін Юре, 2000. Т. 2. С. 21–22.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ

Автори досліджують трансформацію трудових відносин в Україні під впливом воєнного стану, зокрема зміни в законодавстві, нові форми організації праці та підтримку працівників у кризових умовах. Особлива увага приділяється аналізу основних змін, впроваджених Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Аналітичний огляд підкреслює адаптивність українського ринку праці перед викликами війни.

Ключові слова: трудові відносини, воєнний стан, працівник, роботодавець, праця, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

The authors examines the transformation of labor relations in Ukraine under martial law, focusing on changes in legislation, new forms of work organization, and support for employees in crisis conditions. Particular attention is given to analyzing the main changes introduced by the Law of Ukraine "On the Organization of Labor Relations under Martial Law." The analytical review highlights the adaptability of the Ukrainian labor market in the face of wartime challenges.

Key words: employment relations, martial law, employee, employer, labor, Law of Ukraine "On the Organization of Labor Relations Under Martial Law".

На початку 2022 року Україна зіткнулася з безпрецедентним викликом – повномасштабним військовим вторгненням Росії, що призвело до введення воєнного стану на всій території країни. Цей період став надзвичайно важким для держави та суспільства: мільйони людей змушені були покинути свої домівки, багато підприємств призупинили діяльність або перенесли виробництво в більш безпечні регіони. Економічна нестабільність, невизначеність і постійна загроза життю змінили звичний ритм життя, вимагаючи швидких і гнучких рішень для підтримки державних та приватних інституцій. Введення воєнного стану вплинуло на всі сфери життя, зокрема на трудові відносини та ринок праці.

Насамперед, головною проблемою з якою стикнулись роботодавці це дефіцит робочої сили. Звісно, цьому були причини, адже велика кількість працівників була змушена виїхати закордон для пошуку безпеки, інша частина була мобілізована до лав Збройних Сил України. Відповідно до статистичних даних Конфедерації роботодавців України, якщо до початку повномасштабного вторгнення частка працюючого населення становила 17,4 млн. осіб (8,3 млн. жінок та 9,1 млн чоловіків), то після, впродовж 2022 року зменшилась до 12 млн. осіб. Так, приблизно 1 млн. осіб було мобілізовано до армії, а ще 4,6 мільйона (з них 3,2 мільйона – жінки працездатного віку) опинилися за межами України. [3] Такі процеси спричинили кадровий голод і значну невизначеність між працівниками та роботодавцями. Через це багато компаній були змушені або зупиняти діяльність, або швидко адаптуватися до нових реалій. Також виникли питання щодо умов оплати праці, безпеки робочих місць, можливості звільнення та режимів роботи під час воєнного стану.

15 березня 2022 року ситуація отримала більш визначені правові рамки завдяки введенню Закону України №2136-IX "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану", який набрав законної чинності 24 березня 2022 року. Цей закон став важливим кроком для стабілізації трудових відносин під час війни, пропонуючи ряд положень, які враховували нові виклики і потреби роботодавців та працівників. Водночас як і очікувалось даний нормативно – правовий акт заклав усі прогалини, що виникли у Кодексі законів про працю України через введення воєнного стану.

Закон №2136-ІХ впровадив низку змін, які дозволили адаптувати трудові відносини до нових викликів, зробивши їх більш гнучкими та дієвими в умовах війни. Розглянемо основні нововведення, які передбачав цей закон:

1) **Прийняття на роботу.** При прийнятті працівника на роботу форма трудового договору встановлюється за угодою сторін. Тобто це може бути як письмова так і усна форма. Ще однією новелою є те, що відповідно до ст. 2 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»: «З метою оперативного залучення до виконання роботи нових працівників, а також усунення кадрового дефіциту та браку робочої сили, у тому числі внаслідок фактичної відсутності працівників, які евакуювалися в іншу місцевість, перебувають у відпустці, простої, тимчасово втратили працездатність або місцезнаходження яких тимчасово невідоме, роботодавець можуть укладати з новими працівниками строкові трудові договори у період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника». [1] Також, даний нормативно – правовий акт регламентує можливість встановлення випробувального строку для усіх категорії працівників. Таким чином, у період дії воєнного стану роботодавець може встановити випробувальний строк навіть для неповнолітніх, осіб з інвалідністю, вагітних жінок, одиноких матерів із дітьми до 14 років або дитиною з інвалідністю, внутрішньо переміщених та інших осіб, яких раніше це не стосувалося.

2) **Умови праці.** Роботодавцям дозволили самостійно визначати, які форми організації праці є найбільш доцільними в умовах воєнного стану. Це включало перехід на дистанційну роботу або застосування гнучкого графіку. Це рішення дозволяло багатьом працівникам виконувати свої обов'язки з більш безпечних місць або у зручніший час, враховуючи нові ризики та потреби. Закон дозволив й збільшення максимальної тривалості робочого часу до 60 годин на тиждень для деяких категорій працівників у період воєнного стану. Це стосувалося насамперед підприємств, що забезпечували критично важливі послуги або були задіяні в обороні та безпеці. Закон передбачив можливість скорочення мінімального періоду відпочинку між змінами з 12 годин до 8 годин, якщо це було необхідно для підтримки роботи підприємства. [1] Це дозволяло підприємствам адаптувати робочий процес до потреб виробництва, зокрема в критичних галузях. Варто зазначити, що дією нового закону зупинялась дія певних норм Кодексу законів про працю. Таким чином було скасовано: заборону роботи у вихідні дні; скорочений робочий день напередодні святкових, неробочих і вихідних днів; перенесення вихідного дня, якщо святковий або неробочий день збігається з вихідним днем; обмеження для надурочних робіт. Також, ще однією зміною, що стосується робочого часу є праця в нічний час. На відмінну від Кодексу законів про працю в період дії воєнного стану дозволяється застосування праці жінок (крім вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року) за їхньою згодою на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах. [1]

3) **Зміна істотних умов праці.** Як нам всім відомо, відповідно до ст. 32 Кодексу законів про працю: «Переведення на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації, а також переведення на роботу на інше підприємство, в установу, організацію або в іншу місцевість, хоча б разом з підприємством, установою, організацією, допускається тільки за згодою працівника, за винятком випадків передбачених цим кодексом». (КЗпП) Проте, Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» встановлено, що в період дії воєнного стану таке переведення може здійснюватись без згоди працівника. Переважно таке переведення повинне супроводжуватись наявністю обставин, що загрожують життю чи критичним проблемам людей або ж для ліквідації певної катастрофи чи наслідків бойових дій. Однак, є й певні умови при такому переведенні: 1) така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я; 2) на території не ведуться бойові дії(якщо ведуться то за згодою працівника); 3) оплата праці не нижче середньої плати за попередньою роботою. [4]

4) **Відпустки.** У період дії воєнного стану, роботодавець має право обмежити тривалість щорічної основної відпустки 24 календарними днями (крім педагогічних працівників, керівників закладів освіти, тощо). Важливим є й те, що роботодавець може відмовити у наданні працівнику відпустки понад щорічну основну, винятком є відпустка у зв'язку з пологами, догляду за дитиною до досягнення нею 3 річного віку або відпустка пов'язана з усиновленням. Слід підкреслити, що роботодавець зобов'язаний надати працівникові, який виїхав за кордон або набув статусу ВПО, на його вимогу, відпустку без оплати до 90 днів. Якщо ж розглядати відпустки без збереження заробітної плати, то в такому випадку роботодавець може надати таку відпустку за проханням працівника без обмеження строку, при цьому час перебування у такій відпустці не зараховується до стажу, що дає право на щорічну основну відпустку. [1]

5) **Розірвання трудового договору.** Відповідно до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» ініціювати розірвання трудових відносин може як працівник, так і роботодавець. Працівник може розірвати трудовий договір, якщо: підприємство розташоване в зоні бойових дій та у випадку загрози життю та здоров'ю працівника. Винятком є працівники у сфері критичної інфраструктури або працівники, що примусово залучені до суспільно-корисних робіт. В свою чергу підставою для розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, відповідно до Закону №2136-ІХ є: «У період дії воєнного стану допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця у період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) із зазначенням дати звільнення, яка є першим робочим днем, наступним за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або першим робочим днем після закінчення відпустки». [1]

Ще однією перешкодою для трудових відносин в умовах дії воєнного стану стало й те, що для подолання «кадрової кризи» роботодавці змушені наймати жінок на посади, що традиційно вважають чоловічими. Державна служба зайнятості відзначає, що ринок праці поступово змінюється, залучаючи жінок до робіт, які раніше вважалися суто чоловічими. Серед вакансій, які тепер обирають жінки, – машиністи насосних установок, кранівники, вантажники, гірники, слюсарі-ремонтники та інші. Держава в свою чергу допомагає навчанню таких працівників через впровадження нового «пілотного проекту».

Цей проект сприяє підготовці жінок, які прагнуть освоїти професії, наприклад, машиністів поїздів, водіїв маршруток або автобусів. У 2023 році з 158 тисяч жінок, працевлаштованих за допомогою Служби зайнятості, 677 обрали професію оператора заправних станцій, 253 стали машиністками насосних установок, а 14 – водійками навантажувачів. [2]

Отже, Закон №2136 став важливим інструментом адаптації трудових відносин в умовах воєнного стану, зумовленого війною в Україні. Воєнні дії суттєво вплинули на ринок праці, створивши нові виклики як для роботодавців, так і для працівників, що потребувало значної гнучкості та швидкого реагування. Закон дозволив роботодавцям оперативніше змінювати умови праці, включно з регулюванням робочого часу та умов трудових договорів, що стало критично важливим для збереження бізнесів та їх функціонування в кризових умовах. Держава в свою чергу вжила заходів для балансування прав працівників і роботодавців, дозволяючи тимчасове обмеження певних трудових гарантій, проте зберігаючи основні права громадян. Закон спрямований на забезпечення економічної стійкості, стимулюючи роботу підприємств та одночасно підтримуючи зайнятість працівників. Таким чином, закон №2136 відображає прагнення держави захистити права працівників та підтримати економіку, адаптуючи трудові відносини до умов воєнного часу. Ці зміни підкреслюють роль держави як гаранта трудових прав і стабільності ринку праці в умовах надзвичайних обставин.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. № 2136-IX станом на 24 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
2. В Україні все більше жінок обирають «чоловічі» професії, – центр громадського моніторингу та контролю | Львівський обласний центр зайнятості. Головне | Львівський обласний центр зайнятості. URL: <https://lviv.dcz.gov.ua/publikaciya/v-ukrayini-vse-bilshe-zhinok-obyayut-cholovichi-profesiyi-centr-gromadskogo-monitoryngu> (дата звернення: 07.11.2024).
3. Кадровий голод. Що відбувається на ринку праці України під час війни. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/kadroviy-golod-shcho-vidbuvaetsya-na-rinku-pratsi-ukraini-pid-chas-viyni> (дата звернення: 07.11.2024)
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII станом на 24.12.2023. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

УДК 343.121.5(477)

Богдана Ткачук, Ольга Чернобрива
(Рівне)

ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті зосереджено увагу на аналізі актуальних проблем, з якими стикається ця система правосуддя в Україні, а також на перспективах її розвитку. Особливу увагу приділено можливостям реформування ювенальної юстиції для підвищення її ефективності та відповідності міжнародним стандартам.

Ключові слова: юстиція, ювенальна юстиція, система правосуддя, правовий захист.

The article focuses on analyzing the current issues facing this justice system in Ukraine, as well as on its development prospects. Special attention is given to the potential for reforming juvenile justice to enhance its effectiveness and alignment with international standards.

Key words: justice, juvenile justice, judicial system, legal protection.

Дитинство – важливий етап формування особистості, що потребує особливих підходів у разі конфлікту з законом. У ст.1 Закону України «Про охорону дитинства» зазначено, що дитинство – це період розвитку дитини до досягнення повноліття. [1] Впровадження ювенальної юстиції в Україні є необхідним кроком для забезпечення безпеки дітей та створення умов для їхньої успішної соціалізації та реабілітації. Однак шлях до повноцінної реалізації цієї системи вимагає подолання численних проблем та адаптації найкращих світових практик до українських реалій.

Ювенальна юстиція – це система правосуддя, спрямована на захист прав дітей, яка надає спеціалізовані механізми роботи з неповнолітніми правопорушниками, враховуючи їхню соціальну незрілість та особливі потреби. Сам термін походить з латинської мови, де «juvenalis» значить юнацький та «justitia» правосуддя. Проте у науковій літературі можна зустріти більш широке поняття даного терміну. Як вважає І. Ольшанецький у широкому розумінні ювенальну юстицію розглядає як комплексну систему судових, правоохоронних, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, функціонування якої спрямоване на забезпечення і захист прав, свобод та інтересів дитини, попередження та профілактику правопорушень щодо неї або за її участі, а також ресоціалізацію дітей, які потрапили у конфлікт із законом або перебувають, чи можуть опинитися у складних життєвих обставинах. Щодо вузького розуміння поняття

ювенальної юстиції (спеціалізованої гілки судової системи), то з врахуванням Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Законів України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – ця система охоплює категорію спеціалізованих суддів, прокурорів, слідчих та адвокатів, які при виконанні своїх службових обов'язків уповноважені на здійснення захисту прав дітей у межах повноважень, визначених для них законом. [2]

Вчені, що досліджували дану галузь виділили три системи ювенального правосуддя, які безпосередньо впливають із правових сімей, до яких належить відповідна держава. Отже до таких належать: 1) англосаксонська система – передбачає підсудність справ за предметною ознакою, тобто ювенальні суди розглядають всі справи про правопорушення, скоєні неповнолітніми, окрім тяжких злочинів; 2) континентальна система – ювенальні суди не тільки розглядають справи про правопорушення, скоєні неповнолітніми, а і забезпечують дієвий механізм захисту прав неповнолітніх шляхом надання таким особам захисту з боку держави; 3) скандинавська система – найближча для України, оскільки в ній поєднуються як судові, так і адміністративні елементи ювенальної юстиції. Найчастіше окремого ювенального суду не створюється, проте в судах загальної юрисдикції встановлюється спеціалізація ювенального судді. Разом з тим існує низка соціальних служб, які створюються в правоохоронних органах, інших органах державної влади та місцевого самоврядування. [3]

Українська система ювенальної юстиції включає розгалужену мережу законодавчих і нормативних актів, спрямованих на захист прав дітей та запобігання правопорушенням серед неповнолітніх. Проте, наразі відсутній єдиний спеціалізований орган ювенальної юстиції. В Україні реалізуються окремі елементи цієї системи через судову практику, де ювенальні суди лише починають формуватися як спеціалізована галузь.

Основу правового регулювання ювенальної юстиції в Україні становлять такі нормативні акти, як Конституція України, Кримінальний кодекс, Закон України «Про охорону дитинства», а також міжнародні документи, зокрема Конвенція ООН про права дитини. Проте багато аспектів залишаються неврегульованими, що утруднює захист дітей від експлуатації, насильства та інших порушень. До основних проблем впровадження ювенальної юстиції в Україні можна віднести:

1) **Відсутність спеціалізованих судів та інфраструктури.** В Україні немає розвинутої мережі ювенальних судів, а також немає достатньої кількості підготовлених суддів, які б спеціалізувалися на справах за участю дітей. Судді, які працюють з неповнолітніми, часто не мають необхідних знань і підготовки для розуміння психологічних та соціальних аспектів правопорушень серед молоді.

2) **Недостатня координація державних органів.** У процесі захисту прав дітей залучені різні установи: Міністерство соціальної політики, правоохоронні органи, служби у справах дітей, які часто діють розрізнено. Відсутність єдиного підходу ускладнює ефективну роботу з неповнолітніми правопорушниками та їхню реабілітацію.

3) **Соціально-економічні фактори.** Високий рівень бідності, недостатній рівень освіти та низька інформованість суспільства про права дітей також негативно впливають на становлення ювенальної юстиції в Україні. Діти з малозабезпечених сімей частіше стають жертвами злочинів або втягуються у злочинну діяльність.

4) **Недосконалість законодавчої бази.** Хоча Україна зробила кроки у напрямі створення ювенальної юстиції, правова база залишається недосконалою. Немає спеціальних законодавчих актів, які б регламентували діяльність ювенальних судів та захист прав дітей, які вступили в конфлікт із законом.

5) **Відсутність реабілітаційних програм.** Реабілітація неповнолітніх, які вчинили злочини, є критичним аспектом ювенальної юстиції. В Україні, однак, немає розвинутої системи реабілітаційних центрів та програм, що робить процес повернення дітей до нормального життя складнішим.

Незважаючи на існуючі проблеми, ювенальна юстиція має перспективи розвитку в Україні, що пов'язано як із міжнародними зобов'язаннями, так і з внутрішньою потребою у захисті прав дітей. Перспективами розвитку ювенальної юстиції є:

1) **Розширення міжнародного співробітництва.** Україна може залучати підтримку та досвід міжнародних організацій, таких як ЮНІСЕФ та Рада Європи, для вдосконалення ювенальної системи. Обмін досвідом з іншими країнами допоможе розробити ефективніші механізми захисту прав дітей.

2) **Впровадження спеціалізованих навчальних програм.** Підготовка фахівців у галузі ювенальної юстиції має стати пріоритетом. Важливо запровадити навчальні програми для суддів, адвокатів, соціальних працівників, щоб забезпечити належний рівень розуміння специфіки роботи з дітьми.

3) **Створення інфраструктури підтримки та реабілітації дітей.** Розвиток мережі реабілітаційних центрів і програм підтримки є необхідним кроком для успішної реінтеграції неповнолітніх правопорушників у суспільство. Психологічна допомога, освітні програми та соціальна підтримка дозволять знизити рівень рецидивізму серед молоді.

4) **Посилення інформаційно-роз'яснювальної роботи.** Важливо збільшити рівень обізнаності суспільства про права дітей, проблеми та механізми їхнього захисту. Інформаційно-роз'яснювальна робота серед батьків, освітян і молоді допоможе сформуванню середовища, яке сприятиме соціалізації та правовій захищеності дітей.

5) **Удосконалення законодавчої бази.** Прийняття окремих законодавчих актів щодо функціонування ювенальних судів і соціальної реабілітації дітей має важливе значення. Також доцільно передбачити конкретні механізми запобігання злочинам серед неповнолітніх.

Впровадження ювенальної юстиції в Україні потребує комплексного підходу, що включає покращення законодавчої бази, підготовку фахівців, розвиток реабілітаційної інфраструктури та посилення міжвідомчої координації. В умовах сучасного українського суспільства ювенальна юстиція є необхідною для забезпечення прав дітей і сприяння їхній соціалізації. Тільки за умов розуміння важливості дитинства як особливого етапу розвитку та створення системи, що враховує інтереси дітей, Україна зможе ефективно розвивати ювенальну юстицію.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ольшанецький І. В. Ювенальна юстиція: проблеми законодавчого врегулювання її органів в Україні (ювенальний суддя, прокурор, слідчий, адвокат). *Правова держава*. 2020. №37. С.47.

2. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 13.11.2024).

3. Ювенальна юстиція – що це таке? Опис, значення терміна | Bitlex Україна. URL: https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/yuvenalna_yustytsiya (дата звернення: 13.11.2024).

УДК 341.1/8

*Вікторія Чумаченко, Оксана Ляхович
(Рівне)*

САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРУ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ

Автори статті досліджують санкційну політику як ключовий інструмент міжнародного права, спрямований на забезпечення миру та справедливості.

У роботі розглядаються правові підстави, ефективність та сучасні виклики санкційної політики. Особлива увага приділена аналізу її застосування у контексті міжнародних конфліктів і порушень прав людини, а також впливу на держави-об'єкти

санкцій та глобальну стабільність. Окремо аналізуються приклади використання санкцій ООН, Європейським Союзом та окремими країнами, що підкреслює їхню роль у стримуванні агресії та примусі до дотримання міжнародних норм.

Ключові слова: санкційна політика, міжнародне право, мир, справедливість, економічні санкції, міжнародні відносини, правові аспекти, конфлікти, ООН, Європейський Союз.

В умовах, коли РФ уже 9 рік поспіль веде загарбницьку війну проти України, агресивна фаза якої розпочалася 24.02.2022 року, поряд із питаннями притягнення до відповідальності Росії та російських злочинців за скоєння найважчих злочинів проти миру й людяності, воєнних злочинів, злочину агресії, звертається увага на проблематику застосування санкцій, які розглядаються і, як заходи примусу і, як інструмент превенції. [1]

Активна санкційна політика, яку застосовують міжнародні організації, держави щодо РФ, та окремих громадян РФ, правове регулювання її запровадження, спонукають до подальшого проведення теоретичних досліджень інституту санкцій у міжнародному праві. Крім того, дискусії під час застосування санкційних режимів, високий конфліктний потенціал імплементації санкцій на глобальному, регіональному й індивідуальному рівнях, масштабність процесу застосування міжнародних санкцій як інструменту підтримки міжнародного миру та безпеки підтверджують актуальність доктринального аналізу природи та змісту санкцій як у міжнародному праві, так і суміжних науках.

Санкційна політика є важливим інструментом сучасного міжнародного права, що дозволяє забезпечити мир і справедливість на глобальному рівні. Санкції спрямовані на зміну поведінки держав та недержавних акторів, які порушують міжнародні норми та правила. Ефективне застосування санкцій допомагає підтримувати стабільність у світі та сприяє дотриманню міжнародних угод, таких як права людини та запобігання агресії.

Санкції – це обмежувальні заходи, які одна або кілька держав чи міжнародні організації запроваджують щодо суб'єкта міжнародного права для досягнення певних політичних або економічних цілей. Існує кілька типів санкцій:

- Економічні санкції – заборони або обмеження на торгівлю, інвестиції чи фінансові операції.
- Дипломатичні санкції – скорочення або розрив дипломатичних зв'язків.
- Військові санкції – ембарго на поставки зброї чи обмеження на військову співпрацю.
- Індивідуальні санкції – заходи, спрямовані проти окремих осіб або організацій, наприклад, заморожування активів або заборона на в'їзд.

Роль санкцій у забезпеченні миру

Санкції часто використовуються як альтернативний інструмент силового втручання, що допомагає запобігти військовим конфліктам та забезпечити мирне врегулювання. Одним з головних прикладів є санкції, запроваджені ООН, щоб примусити держави дотримуватись резолюцій Ради Безпеки. Вони допомагають стримувати потенційних агресорів, показуючи міжнародну єдність та підтримку законності.

У наш час санкції – один з інструментів міжнародної політики із забезпечення міжнародного правопорядку та безпеки, який є альтернативою впливу на порушника міжнародних правовідносин до застосування воєнної сили. [2]

Наприклад, санкції проти Ірану через його ядерну програму сприяли проведенню переговорів і досягненню спільного всеосяжного плану дій. Санкційні заходи в цьому випадку стали механізмом для заохочення діалогу та створення умов для укладання мирної угоди.

Санкції є правомірними, якщо вони ґрунтуються на міжнародних угодах чи рішеннях організацій, уповноважених діяти у сфері міжнародного миру та безпеки, таких як ООН або Європейський Союз. Важливим аспектом є дотримання принципу пропорційності: заходи мають бути співмірними з порушеннями і не завдавати непропорційних страждань населенню.

Також слід зазначити, що односторонні санкції (запроваджені окремими країнами без узгодження з міжнародними організаціями) часто піддаються критиці через їхню можливу політичну вмотивованість.

Ефективність санкцій залежить від їхнього цілеспрямованого характеру та підтримки міжнародної спільноти. Успіх полягає у створенні відчутного тиску на державу чи організацію, щоб вона змінила свою політику, при цьому уникаючи надмірного впливу на цивільне населення. Однак існують виклики, пов'язані з обходом санкцій через треті країни або застосуванням контрзаходів.

Наприклад, санкції проти Росії, запроваджені через її агресію проти України, мали суттєвий економічний вплив, але також спонукали розвиток механізмів уникнення санкцій і формування нових економічних зв'язків з іншими державами.

Санкційна політика залишається одним із найважливіших інструментів міжнародного права для підтримки миру та забезпечення справедливості. Її ефективність залежить від спільних зусиль міжнародної спільноти, чіткого правового обґрунтування та врахування потенційних наслідків для цивільного населення. Розумне та обґрунтоване застосування санкцій може забезпечити довготривалі результати у вигляді стабільності та збереження міжнародного правопорядку.

На сьогоднішній день санкційна політика є одним із ключових механізмів у міжнародному праві для забезпечення миру та справедливості. Вона слугує альтернативою прямому військовому втручання та є ефективним інструментом впливу на держави та недержавних акторів, які порушують міжнародні норми. В умовах сучасних геополітичних викликів та конфліктів санкції відіграють важливу роль у підтримці стабільності та захисті прав людини.

Цілі та завдання санкційної політики Санкції використовуються для досягнення таких цілей:

- Зупинка агресивних дій держави або групи.
- Підтримка міжнародного правопорядку через дотримання міжнародних угод.
- Захист прав людини та протидія порушенням міжнародного гуманітарного права.
- Примус до переговорів або зміни політичного курсу держави.

Сучасні приклади застосування Санкції, введені проти Росії через її агресію проти України, є одним із найбільш масштабних прикладів санкційної політики останнього часу. Ці заходи включають обмеження на торгівлю, фінансові операції, ембарго на постачання технологій, а також персональні санкції проти високопосадовців та олігархів. Метою є обмеження економічних можливостей держави-агресора та створення стимулів для припинення військових дій. [3]

Переваги санкційної політики. Санкції дозволяють уникнути збройного конфлікту та є ефективними в створенні тиску без прямого військового втручання. Вони підтримують принцип верховенства міжнародного права та демонструють міжнародну солідарність у відповідь на агресію або порушення прав.

Виклики та обмеження. Хоча санкції можуть мати значний економічний вплив, вони не завжди призводять до швидких результатів. Держави-цілі можуть адаптуватися, знаходячи обхідні шляхи або змінюючи економічну орієнтацію на менш підконтрольні ринки. Також виникає питання гуманітарних наслідків для населення, якщо санкції мають широкий характер.

Роль міжнародних організацій ООН, Європейський Союз та інші міжнародні організації відіграють вирішальну роль у створенні правової бази для санкцій. Їхня участь підвищує легітимність та ефективність санкційних заходів.

Отже, сучасна санкційна політика залишається важливим інструментом міжнародного права для підтримки миру та справедливості. Її ефективність залежить від координації міжнародних зусиль, дотримання правових норм та аналізу впливу на цивільне населення. Санкції можуть забезпечити мирне врегулювання конфліктів, якщо використовуються пропорційно і розумно, з акцентом на довготривалі результати та стабільність.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Садагат Н. До постановки питання про поняття і зміст санкцій у міжнародному публічному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 509. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2023/116.pdf (дата звернення: 15.11.2024).
2. Ткаченко О. Міжнародно-правові санкції як інструмент забезпечення миру та безпеки. *Науковий вісник Київського інституту національної гвардії України*. 2024. №1. С. 23. URL: <https://kingu-visnyk.kyiv.ua/index.php/journal/article/view/48/113> (дата звернення: 15.11.2024).
3. Чулінда Л. Обмежувальні заходи (санкції) Європейського Союзу для зупинення воєнної агресії росії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 599–602. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/136.pdf (дата звернення: 15.11.2024).

МИСТЕЦТВО

УДК 378.018.4:37

*Ірина Винник
(Харків)*

ВПЛИВ ТВОРІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН УЧНІВ НУШ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті проаналізовано важливість застосування творів музичного мистецтва, завдяки якому вчитель отримує можливість створити комфортну атмосферу для психологічного розвантаження та гармонійного розвитку учнів НУШ. Обґрунтовано позитивний вплив музики на загальне сприймання дітьми реалій повсякденного життя в Україні під час воєнного стану. Окреслено особливості сприймання музики дітьми, підбору творів музичного мистецтва, які допоможуть учням розкрити їх внутрішні переживання та посприять налагодженню емоційної стабільності. У результаті проведеного дослідження виявлено критерії, показники та рівні впливу творів музичного мистецтва на емоційний стан дітей в умовах воєнного стану.

Ключові слова: мистецтво, твори музичного мистецтва, емоційний стан, емоційна чутливість, емпатія.

The article analyzes the importance of the use of works of musical art, thanks to which the teacher gets the opportunity to create a comfortable atmosphere for psychological relief and harmonious development of NUS students. As a result of the study, the criteria, indicators and levels of influence of works of musical art on the emotional state of children under martial law are identified.

Keywords: art, works of musical art, emotional state, emotional sensitivity, empathy.

Сучасна школа стикається з безпрецедентними викликами через військові дії, що накладають серйозний відбиток на психологічний стан дітей та підлітків. Війна викликає у дітей складні почуття, які можуть впливати на їхню успішність, поведінку, соціальні навички та загальний психологічний стан. Для багатьох учнів шкільне життя стає одним з небагатьох стабільних елементів у цей час, тому школа повинна забезпечити безпечний простір, де діти можуть отримати емоційну підтримку та відчувати захищеність.

Безперечно, батьки є першими дорослими, що здатні забезпечити психологічну підтримку власній дитині, але умови сьогодення вимагають цього і від вчителів, адже проблема психологічного напруження потребує впровадження послідовних, повторюваних і стабільних заходів. Інструментом налагодження емоційного стану дитини, що є доступним, як і батькам, так і вчителям може слугувати мистецтво.

Педагог і вчений Ш. Амонашвілі писав, що в усіх творах мистецтва автором відображене чуттєве, емоційне ставлення до людей, природи, до себе, до життя в цілому. Симфонії, художні полотна, пластичні рухи тіла – це різні можливості й форми прояву людської радості, суму, бажань. Щоб зрозуміти їх, необхідно знати мову мистецтва. Ґрунтуючись на науково-педагогічні дослідження можна стверджувати, що позитивний вплив на емоційний стан та загальний розвиток дітей має музика. Доведено, що серед усіх видів мистецтва, музика є найемоційнішим за своєю природою – це катарсис мистецтва, вона володіє здатністю висвітлювати душевні переживання людини, багатоманітну гаму її почуттів і настроїв [4].

В межах представленого наукового дослідження до уваги брались діти середнього шкільного віку, що дозволили звузити коло дослідження окресленої проблеми. Військові дії, які розгорнулись на території України є наймасштабнішими на території Європи після

Другої світової війни і багато явищ та процесів відбувається вперше. Тому, прослідкувати результати досліджень науковців щодо впливу творів музичного мистецтва на емоційний стан учнів НУШ є непростим завданням. Разом з тим, важливі аспекти впливу творів музичного мистецтва на дітей висвітлюється такими вченими, як: Г.Батищева, М.Годелі, С.Гохройтнер, В.Драганчук, А.Кавакамі, О.Кисельова, С.Куркіна, О.Половіна та ін. Однак питання покращення емоційного стану дітей середнього шкільного віку засобом творів музичного мистецтва поки що не систематизовані і розроблені не в повному обсязі.

В.Ауер писав [1], що музика – це мова з емоціональним змістом, який людина сприймає і вплив якого відчуває, навіть якщо не завжди може виразити його в словах. Саме тому актуальним залишається проблема впливу музики на людину. Проаналізувавши дослідження вітчизняних науковців констатуємо, що музичне мистецтво – найемоційніший вид мистецтва, що доступний дітям середнього шкільного віку. В.Сильвестров [5], український композитор, говорив про музику, що це такий вид мистецтва, що коли не має відтінку суму або подиху печалі, то не має і музики. Всі емоції, навіть ті, що несуть не радісні переживання, потрібні нам для саморозвитку і пізнання цього світу.

Таким чином є очевидним, що процес сприймання музики тісно пов'язаний з емоційною чутливістю. Варто звернути увагу на дослідження науковців Л.Казміренко, О.Кудерміної та О.Мойсеєвої [3], які описують емоційну чутливість, як достатньо стійку властивість індивіда, що виявляється у легкості, швидкості і гнучкості емоційного реагування на соціальні події. Доведеним є те, що емоційність – це властивість людини, характерною особливістю якої є схильність до швидкого і яскравого прояву емоцій, легка збудливість; сфера прояву темпераменту особистості, яка визначає частоту та ступінь виразу емоцій і почуттів особистості [4]. Отже, можна зробити висновок, що емоційна чутливість в своїй основі має біологічне начало і є вродженою.

Всі емоційні переживання слід розглядати через призму згаданої нами емоційної чутливості, а також емоційного інтелекту. Емоційний інтелект розвивається у процесі життєдіяльності й набуття досвіду – в родині, через гру, живопис, музичне мистецтво, літературу, самоспостереження і рефлексію. Оскільки для кожної конкретної дитини це можуть бути різні варіанти розвитку, важливо підібрати той метод, який є найдієвішим для кожного окремо.

Сприймання музичного твору складається з таких процесів, як: слухання, уявлення, усвідомлення прослуханого, розуміння прослуханого. Залучаючи дитину до музично-образного втілення в різних видах музичної діяльності, необхідно звертати увагу школярів на те, що в пісні можна передати різноманітність почуттів, в музичній грі-образі персонажів, зобразити таке звучання, яке буде нагадувати певні життєві ситуації, допоможе вивільнити емоційне напруження. Таким чином дитина починає сама включатись в безпосередньо музичну діяльність, оволодіває різноманітними інтонаціями, рухається під музику, засвоює доступні їй спроби втілення найпростіших образів.

Підсумовуючи вищезазначене виділяємо дві особливості сприймання музики дітьми середнього шкільного віку:

- 1) емоційність сприймання творів музичного мистецтва;
- 2) залежність глибини розуміння музичного твору.

Відтак чутливість до музичного твору – одна з перших особистісних якостей дитини, що розвивається в процесі мистецько-творчої діяльності. Музика також є інструментом емоційного пізнання світу, його віддзеркаленням, дозволяє дитині більше дізнатися про світ, що її оточує і тим самим збудити інтерес до його пізнання. Але, беручи до уваги реальність сьогодення дітей, що проживають на території України, необхідними зараз є твори музичного мистецтва, що сприятимуть вивільненню їх емоційного напруження та стануть практичним інструментом вчителю до розвитку емпатії дітей середнього шкільного віку. Діти, які відчули на собі страх від звуків повітряної тривоги й вибухів, травмовані швидкими зборами в укриття та довгими перебуваннями там – ці діти критично потребують

тих педагогічних технік та прийомів, які допоможуть покращити їх емоційне здоров'я. Г.Батищева [2] виділяє такі основні форми застосування музики в роботі:

- рухове розслаблення і злиття з ритмом музики;
- музично-рухові ігри та вправи;
- психічна та соматична релаксація за допомогою музики;
- вокальне вираження-співи;
- гра на музичних інструментах та ритмічна декламація;
- рецептивне сприймання музики;
- музичне малювання;
- пантоміма;
- музична розповідь;
- дихальні вправи з музичним супроводом.

Таким чином, музичне мистецтво має можливість суттєво впливати на емоційний стан дітей середнього шкільного віку. Освітній процес, до якого залучене музичне мистецтво, потребує правильних форм, методів та прийомів, що сприятимуть розвитку емоційної сфери учнів та загальному підвищенню якості освіти НУШ. Музика має вагомий вплив на розвиток емоційної чутливості дітей, що в свою чергу є основою швидкої адаптації учня та гнучкості її емоційного реагування на події чи явища. Толерантний та ненав'язливий супровід вчителя під час знайомства дитини з твором музичного мистецтва заохочує до прояву емоційної чутливості та емоційного розвантаження учня. Адже твори музичного мистецтва є одним із дієвих інструментів для допомоги дітям у подоланні стресу та формуванні емоційної стійкості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ауер В.М. Світи відчуттів. Розвиток відчуття, виховувати сприйняття, вчитися з радістю. Київ: Наук. світ, 2016. С.336.
2. Батищева Г.О. Музикотерапія як метод психокорекції. Профілактика і терапія засобами мистецтва: наук.-метод. посіб. / під заг. ред. О.І.Пилипенка. Київ: А.Л.Д., 1996. 231 с.
3. Казміренко Л.І., Кудерміна О.І., Мойсєєва О.Є. Психологія: підручник / за ред. Л.І.Казміренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 213 с.
4. Новоселицька І.Е. Розвиток художньо-творчих здібностей засобами мистецтва: дис. ... д-ра філософії в галузі педагогіки: 012. Київ, 2021. 193 с.
5. Сильвестров В. Під час інаугурації Віктора Ющенка вперше пролунала хороша класика: Бесіда з композитором / Записала Н.Вареник. *Дзеркало тижня*. 2006. №21. С.13.

ПЕДАГОГІКА

УДК 373.018.43:004(082)

Світлана Боченкова
(Київ)

ПРОВЕДЕННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ УРОКІВ У ШКОЛІ

Головними передумовами розвитку дистанційного навчання можна назвати бурхливий розвиток інформаційних технологій, зниження вартості послуг на підключення та використання глобальної мережі Інтернет, її ресурсів і сервісів, а також впровадження інформаційних технологій в освітню практику, поширення комп'ютерної техніки серед населення і т.д. На сьогодні є дуже важливою тема щодо проблеми проведення дистанційних уроків, адже спочатку через карантин, а потім через війну в Україні почався масовий перехід на дистанційне навчання. На дистанційному навчанні наразі навчаються більшість учнів та студентів України, тому варто розглянути проблеми та перспективи такого навчання.

Ключові слова: проблеми проведення дистанційних уроків.

The main prerequisites for the development of distance learning are the rapid development of information technologies, the reduction in the cost of services for connecting and using the global Internet, its resources and services, as well as the introduction of information technologies into educational practice, the spread of computer technology among the population, etc. Today, the topic of conducting distance lessons is very important, because first due to quarantine, and then due to the war in Ukraine, a mass transition to distance learning began. The majority of Ukrainian students are currently studying in distance learning, so it is worth considering the problems and prospects of such training.

Keywords: problems of conducting distance lessons.

Найзагальніші проблеми щодо проведення дистанційних уроків:

- те, що не всі учні вміють добре користуватися ПК для виконання завдань, поставлених вчителем;
- не всі учні мають справну техніку для виконання завдань;
- не завжди учні можуть самостійно організувати себе та вчасно підключитися до уроку;
- є учні, яким важко сприймати шкільний матеріал під час онлайн-навчання.

Також варто відзначити, що більшість вчителів стикнулися з такими проблемами під час переходу на дистанційне навчання, як відсутність досвіду роботи дистанційно, відсутність чіткої схеми організації зворотного зв'язку. У статті представлені способи розв'язання даних проблем. [1, с. 2]

Є дослідження і публікації стосовно проведення дистанційних уроків таких авторів, як Швадчак Н., Черчович Н., Бавивкін А.В. та інші досліджують проведення дистанційного навчання в Україні. Вони аналізували та відзначали, які є інструменти та платформи для проведення дистанційних уроків, а також які є проблеми щодо проведення дистанційних уроків та способи їх вирішення.

Постановка основних проблем дистанційного навчання та пропонування способів їх вирішення.

Загалом можна виділити такі мінуси дистанційних уроків:

- гаджетизація життя, що зумовлено тим, що діти через онлайн навчання та дистанційні уроки багато часо проводять, сидячи за екранами комп'ютерів, що погано впливає на їхній фізичний стан;

– батьки занадто контролюють кожен крок дитини, адже під час проведення дистанційних уроків діти фактично залишаються під постійним наглядом батьків, а також можуть робити деякі завдання дітей замість них;

– для ефективного навчання дітям потрібна людина, якій вони довіряють та в присутності якої не бояться зробити помилку. Ця людина має бути здатна створити ефект безпечного простору, формувати й підтримувати динаміку групи, особливо в молодших класах, а коли діти сидять у Zoom з вимкненим відео, створити атмосферу довіри надскладно;

– багато вчителів досі не розуміють, як правильно інтегрувати навчальний процес з осних уроків у дистанційні уроки, адже вони все життя викладали очно і не готові до нових реалій. [2, с. 3]

Також варто зауважити на те, які виклики у собі має завдання щодо проведення дистанційного уроку на думку вчителів, батьків та учнів.

На думку вчителів, дистанційна освіта є складним видом проведення навчання для вчителів, адже не всі учні свідомо ставляться до такої форми навчання. Особливо складно проводити заняття з учнями молодших класів.

На думку учнів, не всім підходить проведення уроку у дистанційному форматі. Адже багатьом не вистачає живого спілкування та зустрічей з однолітками та вчителями. Таким учням більше підходить проведення уроків у очному форматі.

На думку батьків, проведення дистанційних уроків є великою відповідальністю, якщо наявні учні молодших класів.

Розглянемо проблеми дистанційного навчання та способи їх вирішення. До загальних проблем щодо проведення дистанційних уроків можна віднести такі:

– те, що не всі учні вміють добре користуватися ПК для виконання завдань, поставлених вчителем;

– не всі учні мають справну техніку для виконання завдань;

– не завжди учні можуть самостійно організувати себе та вчасно підключитися до уроку;

– є учні, яким важко сприймати шкільний матеріал під час онлайн-навчання.

Задля цього було проведено анкетування десятих вчителів початкової школи, що визначає, яким чином вчителі вирішують основні проблеми щодо дистанційного навчання.

Посилання на анкетування https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSd-GxARMITUyuHEZ5S6_PEdMplvGqXgCwjbeZv8czm-vVnK6Q/viewform?usp=sf_link

Провівши дослідження, можна сказати, що більшість учнів мають проблеми щодо використання ПК, не всі мають справну техніку для працювання у дистанційному форматі, а також більшості важко сприймати шкільний матеріал онлайн.

Проблема щодо вміння учнів користуватися ПК	Проблема щодо відсутності справної техніки учнів	Проблема щодо того, що не всі учні можуть самостійно організувати себе під час дистанційного навчання	Проблема щодо того, що є учні, яким важко сприймати навчальний матеріал
50% вчителів відповіли, що не всі учні можуть добре користуватися ПК	70% вчителів відповіли, що не всі учні мають справну техніку	40% вчителів відповіли, що не всі учні можуть себе самостійно організувати під час проведення дистанційного уроку	70% вчителів відповіли, що є учні, яким важко сприймають шкільний матеріал під час дистанційних уроків
40% вчителів відповіли, що всі учні у їхніх класах можуть добре	20% вчителів відповіли, що всі діти мають справну техніку		30% вчителів

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

<p>впоратися з користуванням ПК 10% вчителів натиснули “інша відповідь”</p>	<p>10% вчителів натиснули “інша відповідь”</p>	<p>50% вчителів відповідали, що всі учні можуть себе самостійно організувати під час дистанційного уроку 10% вчителів натиснули “інша відповідь”</p>	<p>відповіли, що немає учнів, які важко сприймають шкільний матеріал під час дистанційного навчання</p>
<p>70% вчителів відповідали, що тримають зв’язок з батьками або намагаються добре пояснити учням під час зустрічі у зручній формі щодо того, як користуватися тими чи іншими програмами, у яких вони будуть працювати 30% вчителів надають пояснення учням щодо користування ПК в асинхронному режимі</p>	<p>100% вчителів відповідали, що вони намагаються надавати завдання учням в асинхронному режимі, якщо наявні певні проблеми під час підключення до міту або зуму.</p>	<p>90% вчителів відповідали, що вони намагаються тримати зв’язок з батьками щодо тих випадків, якщо учні не можуть себе самостійно організувати до дистанційного уроку. 10% вчителів надали відповідь, що вони намагаються тримати зв’язок безпосередньо з учнями</p>	<p>75% вчителів написали, що намагаються використовувати презентацію екрану під час пояснення шкільного матеріалу для того, щоб його зрозуміли учні, а також запитують, чи є ті, хто щось не зрозумів. У цьому випадку вчителі роблять спробу пояснити шкільний матеріал ще раз 25% вчителів відповідали, що вони надають додаткові пояснення у випадку, якщо хтось з учнів щось не зрозумів в асинхронному режимі</p>
<p>85% вчителів відповідали, що їм допомогло використання наведених вище способів для того, щоб учні краще розуміли, як виконувати завдання, використовуючи ПК. 15% вчителів натиснули “інша відповідь”</p>	<p>96% вчителів відповідали, що їм допомогло використання наведених вище способів у тому випадку, якщо діти мають несправну техніку 4% вчителів натиснули “інша відповідь”</p>	<p>97% вчителів відповідали, що їм допомогло використання наведених вище способів у тому випадку, якщо учні не вміють самостійно організувати себе під час дистанційного уроку 3% вчителів натиснули “інша відповідь”</p>	<p>89% вчителів відповідали, що їм допомогло використання наведених вище способів у тому випадку, якщо наявні учні, яким важко сприймати шкільний матеріал дистанційно 11% вчителів натиснули “інша відповідь”</p>

Перша проблема, на думку вчителів, які пройшли анкетування, стосується того, що не всі учні можуть розуміти, як користуватися ПК. На мій погляд, задля вирішення цієї проблеми вчителю необхідно проводити дистанційно під час підключення до онлайн-уроків детальне пояснення щодо того, як заходити та виконувати завдання у тій чи іншій програмі. Вчителям варто користуватися демонстрацією екрану або надсилати учням у чат для зустрічей різноманітні відео для того, щоб вони зрозуміли, як користуватися тією чи іншою програмою та як виконати завдяки неї, поставлене вчителем завдання. [6, с. 3]

Розглянемо проблему щодо того, що не всі учні можуть організувати себе задля підключення уроку у синхронному режимі. Проблема загалом полягає у тому, що нема поряд вчителя, щоб допомогти дитині організувати себе. Для вирішення цієї проблеми вчителям необхідно мати зв'язок з батьками, котрі можуть допомогти дитині зібратися та на перших порах підключатися до зустрічі. З батьками можна тримати зв'язок через Telegram або Viber. [7, с. 2]

Розглянемо проблему про те, що не всі учні мають справну техніку для виконання завдань. У цьому випадку вчителю також варто підтримувати зв'язок з батьками та надавати учню можливість виконання таких завдань, які будуть йому під силу виконати. Скажімо, якщо учню через несправність техніки важко підключитися до зустрічей онлайн у синхронному режимі, вчитель повинен надсилати завдання у асинхронному режимі такі, щоб учень зміг їх виконати та надіслати вчителю. [8, с. 4]

Розглянемо проблему щодо того, як зробити так, щоб учням було легше сприймати шкільний матеріал під час дистанційного навчання. Це відбувається через відсутність реального контакту з учителем. Також наявність даної проблеми пояснюється тим, що під час очного навчання учні могли після уроків підійти до вчителя із запитаннями, якщо щось було незрозуміло. А дистанційний урок має обмеження у часі, після чого до вчителя можуть залишитися питання щодо матеріалу. На думку вчителів, які пройшли анкетування, для цього необхідно використовувати різні платформи та програми, завдяки яким учням буде цікавіше та легше опрацювати шкільний матеріал онлайн. Задля проведення дистанційного навчання варто обрати відповідні інструменти для його проведення. Але спершу варто перевірити, наскільки певний сервіс чи ресурс уможливує досягнення очікуваних результатів навчання у дистанційному форматі. Загалом можна виділити такі платформи для проведення дистанційних уроків:

- платформа Moodle, що є відкритою системою управління дистанційним навчанням. Він надає можливість подавати навчальний матеріал у таких формах, як текст, презентація, відеоматеріал, веб-сторінка;

- платформа Google Classroom, завдяки якому можна організувати онлайн-навчання, використовувати відео-, текстову та графічну інформацію; учителі мають змогу проводити тестування, контролювати, систематизувати, оцінювати діяльність, переглядати результати виконаних вправ, коментувати та організувати ефективне спілкування з учнями в режимі реального часу;

- платформа PADLET може використовуватися задля відправлення та прикріплення учнями виконаних завдань від вчительки;

- платформи MEET, ZOOM, Skype використовуються для проведення уроків у синхронному режимі; у даних платформах наявні такі функції, як чат, ввімкнення камери, презентація екрану і т.д.;

- використання платформ для створення ментальних карт (Mind.Map);

- Class Dojo є інструментом для оцінення робіт учнів в режимі реального часу, у якому наявна також система заохочення з різними ролями та рівнями доступу;

- використовувати різноманітні сервіси задля проведення тестування (Learning.Apps, Kahoot) та перевірки знань в ігровому форматі;

- використання платформ для створення відео (InShot);

- використання навчальних відео для учнів для кращого розуміння завдань;

– використання різних платформ для малювання та написання тексту (Microsoft Word, PowerPoint, TuxPaint);

– використання різних електронних підручників під час онлайн-навчання. [5, с. 3]

На думку учнів, не всім підходить проведення уроку у дистанційному форматі. Адже багатьом не вистачає живого спілкування та зустрічей з однолітками та вчителями. Таким учням більше підходить проведення уроків у очному форматі.

На думку батьків, проведення дистанційних уроків є великою відповідальністю, якщо наявні учні молодших класів.

Отже, можна назвати такі проблеми проведення дистанційних уроків:

– те, що не всі учні вміють добре користуватися ПК для виконання завдань, поставлених вчителем;

– не всі учні мають справну техніку для виконання завдань;

– не завжди учні можуть самостійно організувати себе та вчасно підключитися до уроку;

– є учні, яким важко сприймати шкільний матеріал під час онлайн-навчання. [3, с. 4]

Є такі шляхи вирішення цих проблем:

– тримати зв'язок з батьками учнів щодо технічних можливостей учня доєднуватися до навчання у синхронному режимі та виконувати завдання, щоб знайти відповідні завдання для учнів по технічним можливостям;

– використання різних платформ та програм задля зацікавлення учнів та задля того, щоб їм було зрозуміліше опрацьовувати шкільний матеріал;

– детально пояснювати учням під час доєднання до онлайн-уроку те, як виконувати ті чи інші завдання, використовуючи при поясненні демонстрацію екрану або надсилання учням для перегляду навчальних відео. [4, с. 5]

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бавивкін А.В. Як влаштоване дистанційне навчання в Україні. 2023. С.1-7. URL: <https://www.alterraschool.space/blog/distanciynе-navchannya-v-ukrayini>

2. Бавивкін А.В. Онлайн-освіта вже як даність: як покращити якість дистанційного навчання. 2023. С.1-8. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/02/18/243971/>

3. Бавивкін А.В. Переваги та недоліки дистанційного навчання. 2023. С.1-9. URL: <https://depo.vn.ua/news/perevagy-ta-nedoliky-dystanciynogo-navchannya>

4. Глушак О. Плюси і мінуси дистанційного навчання. 2023. С.1-12. URL: <https://kibit.edu.ua/pljusi-i-minusi-distancijnogo-navchannja/>

5. Глушак О. Проблеми та позитивні зміни: як дистанційне навчання змінило освіту та що буде далі. 2023. С.5-6. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/problems-ta-pozytyvni-zminy-ia-k-dystantsiynе-navchannia-zminylo-osvitu-ta-shcho-bude-dali/>

6. Ляшенко О. Плюси та мінуси дистанційного навчання. 2023. С.1-6. URL: <https://justsmart.com.ua/uk/blog/plyusy-ta-minusy-dystancziynogo-navchannya/>

7. Римаренко О. Дистанційне навчання: сучасний формат освіти, який має лишитися. 2022. С.1-9. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/07/2/241517/>

8. Сокол І. Дистанційне навчання: досвід і проблеми. 2022. С.1-6. URL: <https://naurok.com.ua/distanciynе-navchannya-dosvid-i-problemi-293963.html>

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук Сухопара І. Г.

ІННОВАТИКА У ВИВЧЕННІ ЛІТЕРАТУРИ: ПІДХОДИ, АКТУАЛЬНІСТЬ Й МЕТОДИ

У статті репрезентовано сутність термінів “інноваційність”, “інноваційні підходи” у контексті вивчення літератури. Також акумульовано досвід науковців із питань актуальності застосування інноваційних методів під час вивчення літератури у навчальних закладах.

Ключові слова: урок, урок літератури, інновація, інноваційність, інноваційні підходи, новітні методи.

The article represents the essence of the terms ‘innovation’ and ‘innovative approaches’ in the context of studying literature. It also accumulates the experience of scientists on the relevance of the use of innovative methods in the study of literature in educational institutions.

Key words: lesson, literature lesson, innovation, innovativeness, innovative approaches, new methods.

У нашому сьогоденні людство трансформується через складні процеси глобалізації й інтеграції, орієнтування на провідні світові університети. Таким чином, змінюються і способи поширення інформації, її обсяг та тематика, стрімко вдосконалюється віртуальне середовище та можливості інтернету, який впливає на всі сфери існування, в тому числі й переформатування освітнього простору. Запровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес, розвиток критичного мислення й емоційного інтелекту здобувачів та водночас створення комфортних умов для освіти й розвитку без перевантаженості, орієнтованість на побудову успішної кар’єри у майбутньому, соціалізацію та самореалізацію є базовими концептами як освіти європейського стандарту, які українська освітня практика переймає та активно впроваджує.

Реформування освітньої системи потребує підвищення ефективності якісної підготовки вчителів літератури, зокрема із огляду на необхідність розвитку дослідницько-пошукових вмінь із використанням сучасних засобів, орієнтування у медіасередовищі й інформаційному просторі, проведення власних експериментів й аналізів, навички щодо цікавого й ефективного презентування навчальних матеріалів, вміння взаємодіяти у дистанційному режимі тощо.

Зауважимо, що Концепція нової української школи з-поміж ключових компонентів позиціонує:

- підтримку умотивованого вчителя, який має свободу творчості й розвивається професійно;
- організацію виховного процесу, який формує цінності;
- новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей для життя, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві [2, с. 7].

До того ж, літературна освіта у школі корелює із потужним виховним потенціалом, виражає моральні та духовні цінності нашого народу, сприяє формуванню національної самосвідомості, ідентичності, розвитку світоглядної картини, виробленню чіткої екзистенційної позиції. У цьому ж контексті, слухним є позиція М.Жалдака, який стверджує, що «педагог повинен вміти використовувати сучасні інформаційні технології для підготовки, супроводу, аналізу, коригування навчального процесу; добирати раціональні методи і засоби навчання, враховувати індивідуальні особливості студентів; ефективно поєднувати традиційні методичні системи навчання із новими інформаційно-комунікаційними технологіями» [1].

Інноваційність – це здатність створювати щось нове, оригінальне та корисне, впроваджувати нові ідеї, методи, технології або продукти. Це процес, який постійно рухає суспільство вперед, стимулює розвиток і змінює наше життя.

Інноваційні методи навчання – це сучасні підходи до викладання, які спрямовані на активне залучення учнів до навчального процесу, розвиток їхніх критичного мислення, творчих здібностей та навичок співпраці. Вони поєднують традиційні методи з новими технологіями та інтерактивними формами роботи. Розглядаючи саме цю методологію у контексті вивчення літератури, як приклади застосування інноватики, можемо виокремити такі:

- літературні батли: дебати, дискусії, обговорення різних точок зору на літературний твір (в основі – різні думки щодо одного явища, події, персонажа тощо);
- квест у літературному світі: пошук відповідей на запитання, розгадування загадок, пов'язаних з текстом (сюди ж і відносимо вебквести, як одну із форм проведення);
- створення власного літературного твору: написання продовження історії, створення коміксів, сценаріїв;
- рольові ігри: учні втілюють образи літературних героїв, відтворюють сцени з твору;
- блог або відеоблог: учні пишуть або записують відеорецензії на прочитані твори, створюють профілі письменників або героїв твору у соціальних мережах;
- літературні кав'ярні: неформальні зустрічі, де учні обговорюють прочитані твори за чашкою чаю;
- використання цифрових інструментів: презентації та відеопрезентації, інтерактивні дошки, онлайн-платформи для співпраці.

Інноваційні уроки руйнують існуючі стереотипи в організації навчального процесу в закладах загальної середньої освіти, сприяють оптимальному розвитку та всебічному вихованню учнів [3]. Методичний аналіз таких уроків дає підстави наголошувати на тому, що усі вони можуть успішно використовуватися у вивченні української літератури.

У вивченні літератури в школі за допомогою інноваційних засобів й новітніх технологій варто зацентувати увагу також і на аудіокнигах, котрі є доцільними у використанні зважаючи на небажання читати дітьми друковану літературну продукцію. Це дає первинну обізнаність із текстом та уможливорює роботу безпосередньо з текстовими елементами на уроках. Щоправда, практика викладання літератури демонструє, що під час аналізу художнього твору в учнів можуть виникати проблеми та труднощі, зокрема відсутність навичок «безпосереднього спілкування» з авторським текстом (може проявлятися у невмінні знайти потрібну цитату або епізод, широко описати картину, яку показує автор). Тому такий прийом є доцільним та ефективним, проте варто розробити методіку його застосування на уроках, оскільки традиційне прочитання книги є основою вивчення літератури в школі.

Крім впровадження в навчально-виховний процес, та у вивчення літератури зокрема інноваційних технологій, вчитель може також послуговуватись системою методів або прийомів, завданням яких є підвищення мотивації учня до прочитання твору й роботи з ним, викликання активності розумової діяльності, виявлення творчих можливостей (кожного учня, зважаючи на індивідуалізацію навчання), розвиток навичок обґрунтування своєї позиції, аналізу протилежної позиції, надавання пропозицій щодо покращення та рекомендації. Приміром, при вивченні загальних тем «Покоління митців розстріляного відродження», або «Соціально-історичні чинники розвитку літератури ХХ століття» буде доцільно використати лекцію-конференцію, основним призначенням якої залучення учнів до публічного виступу на певну тему, наближення до дослідницької діяльності, створення атмосфери наукового середовища, обговорення виступів інших, постановка питань й, при цьому, можливість законспектувати (або опрацювати у інший спосіб) необхідну інформацію. Звісно, звертаючись до такого виду роботи учні мають заздалегідь отримати тематику виступів, кожен з доповідачів повинен максимально точно

й всебічно висвітлити заявлену тему чи частину теми, після виступу присутній етап обговорення, і, дуже добре, якщо учні матимуть достатній рівень володіння матеріалом аби трансформувати обговорення у дискусію. Ідентичними на ефективністю будуть прес-конференції, бліц-ігри, ток-шоу, оскільки головним принципом описаних форм організації навчального процесу на уроках літератури є послідовність та логічність, крім того – володіння матеріалом з теми.

Зауважимо принагідно, що інноваційне навчання – це не просто модний тренд, а необхідність для сучасного освітнього процесу. Воно дозволяє зробити навчання більш ефективним, цікавим та адаптованим до потреб кожного учня.

До основних переваг інноваційного навчання належать:

– активне залучення учнів: На відміну від традиційної пасивної ролі, учні стають активними учасниками навчального процесу, досліджують, експериментують та діляться своїми знаннями. Це підвищує їхню мотивацію та зацікавленість у навчанні.

– розвиток критичного мислення: Інноваційні методи спонукають учнів аналізувати інформацію, ставити запитання, висловлювати свою думку та обґрунтовувати її. Це важлива навичка для успішного життя в сучасному світі.

– творчість та креативність: Інноваційне навчання заохочує учнів до творчого мислення, пошуку нестандартних рішень та розвитку уяви. Це допомагає їм знаходити нові ідеї та підходи до вирішення проблем.

– співпраця та комунікація: Багато інноваційних методів передбачають роботу в групах, що розвиває в учнів навички спілкування, співпраці та взаємодопомоги.

– індивідуалізація навчання: Інноваційні методи дозволяють враховувати індивідуальні особливості кожного учня, його темпи навчання та інтереси. Це робить навчання більш ефективним та приємним.

– підготовка до майбутнього: Інноваційне навчання готує учнів до викликів сучасного світу, розвиваючи в них такі навички, як адаптивність, гнучкість та здатність до самонавчання.

– використання сучасних технологій: Інноваційне навчання використовує різноманітні цифрові інструменти, що робить його більш цікавим та доступним для сучасних дітей.

Отже, у процесі дослідження ми дійшли висновку, що впровадження інноваційних технологій у навчальний процес вивчення літератури в школі є актуальним. Тенденції розвитку вищої освіти в Україні сприяють пошуку та реалізації різних форм, методів, принципів навчання, що сприятиме досягненню високих результатів у навчальному процесі. Використання інноваційних підходів у викладанні традиційних навчальних курсів має позитивний вплив на освітню діяльність як вчителя, так і здобувачів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Жалдак М.І., Лапінський В.В., Шут М.І. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики: посіб. для вчителів. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. 182 с.

2. Концепція НУШ. URL: Book-FINAL-CS6-UPD (дата звернення 31.10.2024)

3. Корицька Г. Реалізація проблемно-пошукової, дослідницької діяльності учнів засобами веб-квест технології. *Українська мова і література в школах України*. 2016. №11. С. 3-7.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ

У статті розглядається вплив штучного інтелекту (ШІ) на процес навчання в різних освітніх контекстах. Показано, як ШІ може трансформувати традиційні методи навчання, забезпечуючи персоналізований підхід та адаптацію до потреб учнів. Обговорюються основні технології ШІ, їхні можливості та виклики, що виникають при інтеграції цих технологій у навчальний процес. Наведені практичні приклади застосування ШІ в освіті та рекомендації щодо впровадження.

Ключові слова: штучний інтелект (ШІ), освіта, машинне навчання, нейронні мережі, персоналізація навчання, освітні платформи, освітній процес.

The article examines the impact of artificial intelligence (AI) on the learning process in various educational contexts. It shows how AI can transform traditional teaching methods, providing a personalized approach and adaptation to the needs of students. The main AI technologies, their possibilities and challenges arising from the integration of these technologies into the educational process are discussed. Practical examples of the use of AI in education and recommendations for implementation are presented.

Key words: artificial intelligence (AI), education, machine learning, neural networks, personalization of learning, educational platforms, educational process.

Штучний інтелект (ШІ) в останні роки став однією з найактуальніших тем у науці та освіті. Здатність машин аналізувати дані, навчатися та приймати рішення відкриває нові можливості для вдосконалення освітніх практик. Ця стаття має на меті проаналізувати, як ШІ може слугувати ефективним засобом навчання, покращуючи освітній досвід для учнів і викладачів.

Основні технології ШІ в освіті:

- машинне навчання є основною технологією, яка дозволяє комп'ютерам вчитися на основі даних. У навчальному процесі це може бути використано для адаптації навчальних програм до індивідуальних потреб учнів, забезпечуючи таким чином персоналізоване навчання. Алгоритми машинного навчання здатні аналізувати успішність учнів та виявляти закономірності, що дозволяє викладачам більш ефективно планувати навчальний процес;
- нейронні мережі, зокрема конволюційні та рекурентні, можуть бути використані для аналізу великих обсягів даних, наприклад, для розпізнавання шаблонів у навчальних результатах або для створення адаптивних тестів, що реагують на відповіді учнів у режимі реального часу. Це дозволяє забезпечити більш точні оцінки та рекомендації щодо подальшого навчання.

Переваги використання ШІ в навчанні. Персоналізація навчального процесу – ШІ може аналізувати успішність учнів і рекомендувати матеріали, що відповідають їхньому рівню підготовки. Наприклад, платформи, що базуються на ШІ, можуть адаптувати завдання та ресурси в залежності від прогресу учня, забезпечуючи оптимальні умови для навчання.

Автоматизація рутинних завдань – автоматизовані системи можуть виконувати адміністративні функції, такі як оцінювання тестів, що дозволяє викладачам зосередитися на безпосередньому навчанні. Це також зменшує навантаження на викладачів і підвищує ефективність освітнього процесу.

Завдяки онлайн-платформам на базі ШІ, учні можуть отримувати доступ до навчальних матеріалів у будь-який час і з будь-якого місця. Це особливо актуально в умовах дистанційного навчання, що стало нормою під час пандемії.

Покращення якості навчання завдяки аналітиці даних, системи ШІ можуть виявляти прогалини в знаннях учнів та пропонувати цільові рекомендації, що допомагає покращити результати навчання.

Виклики впровадження ШІ в освіті.: Використання ШІ в освіті викликає питання про конфіденційність даних учнів і можливість упереджень у алгоритмах. Важливо забезпечити прозорість і етичність використання даних.

Необхідність у навчанні викладачів новим технологіям та забезпеченні технічної підтримки може стати суттєвим викликом. Важливо організувати відповідні курси та тренінги для педагогічного складу.

Важливо знайти баланс між використанням нових технологій та традиційними педагогічними практиками. Інтеграція ШІ повинна доповнювати, а не замінювати людський фактор в освіті.

Платформи адаптивного навчання – системи на кшталт DreamBox Learning або Smart Sparrow, які використовують ШІ для адаптації змісту під час навчання, забезпечуючи індивідуальний підхід до кожного учня.

Віртуальні асистенти: Використання віртуальних помічників, таких як Chatbots, для відповіді на запитання учнів та надання допомоги в навчальному процесі.

Використання аналітики великих даних для покращення навчальних програм і виявлення учнів, які потребують додаткової підтримки.

Сьогодні залучення викладачами в освітній процес інструментів, які генеруються штучним інтелектом (ШІ) вже є не просто творінням фантастики. Оскільки ШІ може сприйняти значно більше інформації, ніж людина, сьогочасна його експансія в освіту й наукові дослідження здобувачів вищої школи завдяки інтерактивним помічникам і адаптивним програмам для навчання дає змогу: персоналізувати освітній процес; актуалізувати форми самостійного навчання та самоосвітньої діяльності; спрогнозувати, відобразити й здійснити комерціалізацію результатів наукових пошуків; з'ясувати залежність між освітою та науково-дослідною сферою; спростити повсякденні технічні завдання.

В останні роки технології штучного інтелекту (ШІ) все більше проникають у різні сфери нашого життя, і освіта не є винятком. Одним із найпомітніших досягнень у цій галузі стали чат-боти – програми, що імітують людське спілкування. Чат-боти в освіті пропонують нові можливості для покращення навчального процесу, підвищення доступності інформації та підтримки учнів. Це есе досліджує роль чат-ботів у навчанні, їхні переваги та виклики.

Чат-боти – це програми, які використовують технології обробки природної мови (NLP) для взаємодії з користувачами через текстові або голосові повідомлення. Вони можуть функціонувати на різних платформах, включаючи соціальні мережі, мобільні додатки та веб-сайти. У освітньому контексті чат-боти виконують роль віртуальних помічників, які можуть надавати інформацію, відповідати на запитання, а також допомагати в навчанні.

Переваги використання чат-ботів в освіті – працюють цілодобово, що дозволяє учням отримувати відповіді на свої запитання в будь-який час. Це особливо важливо для студентів, які займаються дистанційним навчанням.

За допомогою чат-ботів можна створити індивідуальний підхід до кожного учня. Вони можуть адаптуватися до навчального стилю та потреб студента, пропонуючи відповідні ресурси та матеріали.

Чат-боти можуть виконувати адміністративні функції, такі як реєстрація на курси, надання інформації про розклад занять та оцінювання, що звільняє час викладачів для більш важливих навчальних завдань.

Чат-боти можуть слугувати додатковим джерелом підтримки для учнів, надаючи їм допомогу з домашніми завданнями, пояснюючи складні теми та відповідаючи на запитання, які можуть виникнути під час навчання.

Незважаючи на численні переваги, існують також виклики, пов'язані з використанням чат-ботів в освіті – хоча технології NLP постійно розвиваються, чат-боти все ще можуть не завжди правильно розуміти запитання або контекст, що може призвести до непорозумінь. Використання чат-ботів викликає питання конфіденційності та безпеки даних. Важливо забезпечити захист особистої інформації учнів. Чат-боти повинні бути інтегровані в існуючі освітні системи, що може вимагати значних зусиль і ресурсів.

Чат-боти в освіті представляють собою значний крок вперед у використанні технологій для покращення навчального процесу. Вони забезпечують доступність, персоналізацію і автоматизацію, що робить освіту більш ефективною і зручною. Проте важливо враховувати виклики, які можуть виникнути при їх впровадженні. Успішне використання чат-ботів залежить від здатності навчальних закладів адаптуватися до нових технологій і забезпечити їх безпечно та етично використання. Чат-боти мають потенціал стати важливим інструментом у сучасному навчанні, але їх ефективність вимагатиме постійного розвитку та вдосконалення.

Штучний інтелект має великий потенціал для зміни освітнього процесу, роблячи його більш ефективним і персоналізованим. Проте для успішного впровадження ШІ в освіту необхідно подолати ряд викликів, зокрема етичні та технічні аспекти. Перспективи використання ШІ в навчанні відкривають нові горизонти для учнів та викладачів, що потребують подальшого дослідження та розвитку. Важливо, щоб усі учасники освітнього процесу, включаючи адміністрацію, викладачів і учнів, були готові адаптуватися до змін і використовувати нові технології для покращення навчання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Балик Н., Шмигар Г. Впровадження штучного інтелекту в освіту шляхом використання Chat GPT. *Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Кропивницький, 2023. С. 147–149. URL: http://dSPACE.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28824/1/Baluk_tezu_stem.pdf (дата звернення: 02.11.2024).

2. Вознюк І.М. Використання штучного інтелекту в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2021. № 59. С. 14–22. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22> (дата звернення: 03.11.2024).

3. Засанська Г. М., Думас І. Р. Інноваційні форми, методи і технології навчання. *Modern research in world science : proceedings of the 11th International scientific and practical conference* (Lviv, January 29–31, 2023). Lviv, 2023. С. 660–667. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/41615/1/MODERN-RESEARCH-IN-WORLDSCIENC> (дата звернення: 03.11.2024).

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор Андрощук І. В.

УДК 37.013.46(088)

*Надія Деде
(Ізмаїл)*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ПЕРШОКЛАСНИКІВ НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ

В статті представлено апробовані в ході педагогічного експерименту психолого-педагогічні передумови збагачення словника першокласників. Визначено зміст лексико-граматичних понять, які підлягають засвоєнню впродовж початкової мовної освіти.

Ключові слова: словникова робота, лексичні одиниці, народознавча лексика.

The article presents the psychological and pedagogical prerequisites for enriching the vocabulary of first-graders tested in the course of a pedagogical experiment. The content of lexical and grammatical concepts, which are to be mastered during primary language education, is defined.

Key words: dictionary work, lexical units, ethnographic vocabulary.

Для вдалої організації словниково-семантичної роботи в початкових класах варто виокремити низку психолого-педагогічних умов організації процесу збагачення словникового запасу учнів першого класу народознавчою лексикою, на які доцільно спиратися в процесі мовної освіти впродовж урочної та позаурочної роботи:

- 1) позитивна мотивація збагачення словникового запасу учнів новими словами;
- 2) раціональне поєднання різних типів і видів вправ мовного і мовленнєвого характеру, їх максимальна насиченість лексичним матеріалом, що підлягає засвоєнню і активному використанню;
- 3) робота учнів з тематичним словником;
- 4) поетапність словникової роботи в різних видах діяльності;
- 5) активізація вживання лексичних одиниць відповідно до запропонованої ситуації спілкування чи контексту;
- 6) зовнішній контроль за правильністю та доцільністю вживання слів, що стимулює самоконтроль та самовдосконалення мовлення учнів [2, с. 17].

Ознайомлення з лексичними одиницями в початковому курсі української мови відбувається при вивченні всіх розділів мовознавчої науки, зокрема шляхом пропедевтичної роботи над частинами мови в 1-4 класах. Зокрема велику увагу приділяємо роботі над словом, ознайомленню з відповідними лексичними поняттями при вивченні предметного значення іменника, лексико-граматичних ознак прикметника та дієслова.

Засвоєння морфологічних понять, їх функціональної ролі в реченні потребує знання іменників (прикметників, дієслів)-синонімів, омонімів, антонімів і багатозначних слів. Першокласники отримують практичне уявлення про особливості їх вживання в текстах, порівнюють образність складених речень і висловлювань. Відповідно змістове забезпечення збагачення лексичного значення виучуваних основних частин мови потребує спеціально організованого вправління.

На думку М.С. Вашуленка, «вивчення в початковій школі частин мови як розрядів слів, об'єднаних спільними граматичними ознаками, які відображають спільність їх семантики, спрямоване на поглиблення знань молодших школярів про лексичні і граматичні значення слова, особливості словозміни і словотворення в українській мові, про синтаксичну функцію слів у мовленні, на формування вмінь використовувати в мовленні граматичні форми частин мови з урахуванням їх функціонального призначення. Учитель має пам'ятати, що основна функція частин мови в тексті – комунікативна, проте вони можуть виконувати і додаткову стилістичну функцію, оскільки служать виражальними засобами мови» [1, с. 197].

Поетапність формування в здобувачів початкової освіти лексичних категорій при вивченні морфологічних понять дозволяє побудувати систему вивчення лексичного значення з першого класу. Первинне ознайомлення з окремими лексичними ознаками іменника, прикметника та дієслова розпочинається зі сторінок Букваря, а далі за лінійно-концентричним принципом продовжується протягом усього початкового курсу української мови. Поступове розширення лексичних понять (багатозначність, омонімічність, синонімічність та антонімічність ознаки предметів, якостей, дій), які властиві основним частинам мови, дає змогу скористатися лексичними принципами та вправами, поглибити знання молодших школярів про лексикологічні поняття.

Відомо, що при формуванні граматичних понять учні мають абстрагуватися від лексичного значення слів, що доводить пріоритетність лексичної роботи перед ознайомленням з повнозначними частинами мови. З огляду на вищесказане, прийомам

накопичення та закріплення словникового запасу на уроках мовно-літературної освітньої галузі надається важливе місце.

При опануванні лексико-граматичних категорій іменника, прикметника, дієслова, займенника педагог опирається на лексичне значення лексем, логічну роботу мислення дітей молодшого шкільного віку, його абстрактну форму. Вміння семантизувати різноманітні лексичні одиниці дозволяє здобувачам освіти правильно сприйняти об'єктивно існуючі зв'язки в навколишній дійсності між предметами, явищами, їх ознаками та словами, що позначають елементи реального світу речей, якостей тощо.

Аналіз вимог діючої освітньої програми для початкової школи щодо опанування школярами лексико-граматичного матеріалу впродовж початкового курсу української мови доводить необхідність активного застосування малих фольклорних форм для розширення словникового складу, виконання лексичних і логічних вправ задля активізації мовної підготовки, вправління в усній і писемній формах мовлення.

Проблема використання народознавчого матеріалу в навчально-виховній діяльності педагога з першокласниками є пріоритетною для початкової ланки освіти, оскільки мова фольклору досить проста, яскрава та зрозуміла шестирічкам. Педагогічний вплив засобів усної народної творчості на мовленнєвий розвиток учнів першого класу, розвиток виразності їхнього усного мовлення доведено результатами дослідно-експериментальної роботи.

Наведемо стислий перелік лексико-граматичних понять, з якими поступово знайомляться здобувачі освіти:

Таблиця 1

Вивчення лексико-граматичного матеріалу в 1-4 класах НУШ

Клас	Лексика	Граматика
1	Іменники-синоніми, антоніми Прикметники-синоніми, антоніми Дієслова-синоніми, антоніми Слова з прямим значенням	ознайомлення зі словами-назвами предметів, ознак, дій, граматичними питаннями до них; розрізнення назв предметів за питаннями <i>хто це? що це?</i> ; умовне позначення слова; практичне ознайомлення з реченнями, способами їх графічного позначення
2	Семантизація лексем за допомогою добору синонімів, контексту Слова з переносним значенням Багатозначні слова	формування початкових уявлень про частини мови, про те, що слова поділяються на групи залежно від того, на яке питання вони відповідають (вводяться поняття «іменник», «прикметник», «дієслово»); опанування поняття про службові слова, до яких не ставлять питань, але без яких майже неможливо побудувати речення: <i>на, в, із, по, до, у, над, під, а, але, і, чи, тому що.</i>
3	Семантизація лексем шляхом словотворчого аналізу Багатозначні слова й омоніми	спостереження за словами, що відповідають на питання <i>хто? що? який? яка? яке? які? що робить? що роблять? скільки? котрий? котра? котре? котрі? де? коли? як?</i> , а також за службовими словами, до яких не можна поставити питання (<i>і, та, на, від, до, але</i>); розрізнення слів за родовими і видовими ознаками та за смисловими групами у межах кожної частини мови.

4	Семантизація лексем за допомогою тлумачення в довідниковій літературі Елементи фразеології	розширення уявлень про частини мови, про лексичне значення іменника (слова з абстрактним значенням: <i>радість, сум, сміливість</i> тощо); спостереження за явищами чергування кореневих букв, закінчення іменників; впізнання прикметників у тексті, спостереження за їх роллю в мовленні; розширення знань про прикметники-синоніми та прикметники-антоніми; відмінювання прикметників у сполученні з іменниками (таблиця відмінювання) в однині та множині.
---	---	--

У першому класі Нової української школи відбувається пропедевтика вивчення лексичних одиниць у роботі над сторінками Букваря, зокрема при знайомстві зі словами, що відповідають на питання хто? що?; який?, яка?, яке? що робить? що роблять? дається уявлення про поняття предметності, ознаки, дії. Першокласники набувають умінь ставити доречні питання до слів, знаходити слова з близьким чи протилежним значенням, наприклад мама – мати – ненька, веселий – сумний, сміятися – плакати тощо.

Накопичення мовно-мовленнєвого та соціокультурного досвіду в процесі початкового курсу української мови дає можливість здобувачам освіти поглибити знання про національні символи українського народу, його традиції та культуру. Засоби народної педагогіки значно пришвидшують формування мовної особистості здобувача початкової освіти.

Таким чином, у початковій школі вивчення лексики поряд з іншим граматичним й орфографічним матеріалом відбувається поетапно, за ступенем нарощення труднощів. Учителем створюються сприятливі умови для розпізнавання та порівняння першокласниками основних лексичних елементів української мови, що позитивно впливає на результативність збагачення й активізації словника народознавчою тематикою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Методика навчання української мови в початковій школі / за ред. М.С.Вашуленка. Київ: Літера ЛТД, 2011. 364 с.

2. Чабайовська М.І. Педагогічні технології навчання української мови та літературного читання в початковій школі : навч.-метод. посібник. Тернопіль: Мальва-ОСО, 2015. 187 с.

УДК 37.091.3:37.091.321:371.94

Світлана Дудка
(Запоріжжя)

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ ЗДОБУВАЧАМИ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті розглядається проблема розвитку критичного мислення у здобувачів фахової передвищої освіти з особливими освітніми потребами під час вивчення фізики. На сучасному етапі освіти критичне мислення стає однією з ключових компетентностей, що дозволяє студентам аналізувати, оцінювати та використовувати інформацію в умовах швидких змін у суспільстві. Однак традиційні методи навчання часто не враховують специфічні освітні потреби цих студентів, що обумовлює необхідність впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: інтерактивні онлайн-ресурси; критичне мислення; фахова передвища освіта; особливі освітні потреби; адаптивні засоби вивчення фізики.

The article addresses the problem of developing critical thinking in professional pre-tertiary students with special educational needs during physics studies. At the current stage of education, critical thinking is becoming one of the key competencies, allowing students to analyze, evaluate, and use information in the face of rapid societal changes. However, traditional teaching methods often fail to consider the specific educational needs of these students, necessitating the implementation of innovative information and communication technologies.

Keywords: interactive online resources; critical thinking; professional pre-tertiary education; special educational needs; adaptive tools for studying physics.

У сучасному освітньому процесі одним із ключових завдань є розвиток критичного мислення у здобувачів освіти, зокрема у сфері природничих наук, таких як фізика. Це особливо актуально для здобувачів фахової передвищої освіти з особливими освітніми потребами, оскільки вони потребують диференційованого підходу до навчання та використання спеціальних освітніх інструментів. Традиційні методи навчання часто не відповідають потребам цієї категорії студентів, тому виникає необхідність у пошуку інтерактивних онлайн-ресурсів, які б сприяли ефективному розвитку їхнього критичного мислення. Сучасні цифрові технології дозволяють створювати освітні середовища, які допомагають не лише засвоювати новий матеріал, а й формувати навички аналізу, логічного мислення та розв'язання складних проблем.

Попри широкий доступ до інформації та технологій, більшість освітніх платформ та ресурсів не враховують особливості навчання здобувачів з особливими освітніми потребами. Це стосується як адаптації контенту, так і доступності інструментів для розвитку критичного мислення. У традиційних освітніх закладах, особливо у сфері фахової передвищої освіти, часто не вистачає часу та можливостей для використання інтерактивних технологій, що могли б сприяти більш глибокому розумінню фізичних законів і явищ.

Отже, існує потреба у розробці та впровадженні інтерактивних онлайн-ресурсів, які були б доступними та ефективними для цієї групи студентів. Важливо, щоб такі ресурси враховували індивідуальні освітні потреби здобувачів освіти, були зручними у користуванні, підтримували розвиток критичного мислення і сприяли їхньому академічному та професійному зростанню.

Термін «інтерактивна педагогіка» з'явився порівняно недавно, його вперше використав німецький дослідник Ганс Фріц у 1975 році. Інтерактивність у навчальному процесі можна розуміти як активну взаємодію між здобувачами освіти, яка відбувається у формі діалогу, обговорення чи спільної діяльності [3].

Сьогодні питання впровадження сучасних інноваційних технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій, у процес навчання фізики набуває особливої актуальності. Дослідження цієї тематики проводять такі вітчизняні науковці, як О. Пометун, Л. Пироженко, С. Сисоєва, С. Болтівець та інші [3; 4].

Метою статті є дослідження можливостей застосування інтерактивних онлайн-ресурсів для розвитку критичного мислення у здобувачів фахової передвищої освіти з особливими освітніми потребами під час вивчення фізики. Стаття спрямована на аналіз існуючих ресурсів, визначення їх ефективності та адаптації до індивідуальних потреб студентів, а також надання рекомендацій щодо впровадження таких інструментів у освітній процес для поліпшення освітніх результатів.

Інформаційно-комунікаційні технології – це використання телекомунікаційних, онлайн-сервісів для створення, збору, обробки, передачі та зберігання електронної інформації [5].

Інформаційно-комунікаційні технології навчання охоплюють різні інтерактивні інструменти, що використовуються за допомогою комп'ютера для забезпечення ефективного навчального процесу. Їх класифікують за методичним призначенням на кілька основних видів. Навчальні технології спрямовані на формування в здобувачів освіти нових знань, навичок та умінь під час навчальної або практичної діяльності. Тренувальні допомагають закріпити вже набуті вміння і навички, а також сприяють пригадуванню вивченого матеріалу. Інформаційно-пошукові та довідкові технології призначені для представлення інформації й формування в здобувачів освіти здатності аналізувати та систематизувати отримані дані. Демонстраційні технології забезпечують візуалізацію навчального процесу, дозволяючи використовувати такі інтерактивні елементи, як карти, схеми чи інфографіки. Лабораторні технології передбачають проведення практичних експериментів із відповідним обладнанням, тоді як моделювальні допомагають створювати моделі об'єктів для їх поступового вивчення. Навчально-ігрові технології використовуються для засвоєння нового матеріалу у форматі гри, а розрахункові технології автоматизують процес різноманітних обчислень, полегшуючи виконання завдань, що потребують точних математичних розрахунків [5].

Інтерактивні навчальні технології також охоплюють мультимедійні та гіпермедійні інструменти, що дозволяють студентам з особливими освітніми потребами краще сприймати інформацію завдяки можливості перегляду відео, слуханню аудіо матеріалів, роботі з текстом та зображеннями в інтерактивному форматі. Це сприяє залученню різних органів чуття, що позитивно впливає на якість засвоєння знань. Завдяки таким технологіям студенти отримують змогу працювати у власному темпі та формувати необхідні навички без тиску та поспіху, що характерні для традиційних форм навчання [2].

Серед інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, які можуть бути використані для розвитку критичного мислення, варто виділити віртуальні лабораторії та симулятори. Вони забезпечують можливість проведення експериментів у віртуальному середовищі, що є особливо корисним у навчанні фізики. Використання віртуальних лабораторій дозволяє студентам безпечно відпрацьовувати навички та проводити дослідження в умовах, максимально наближених до реальних, що сприяє кращому розумінню фізичних явищ і законів. Завдяки таким інструментам здобувачі освіти можуть не лише спостерігати за ходом експериментів, але й брати активну участь у них, що активізує їхню пізнавальну діяльність та розвиває навички аналізу й критичного осмислення побаченого [1].

Онлайн-платформи та ресурси також мають потенціал для розвитку критичного мислення. Наприклад, платформи для колективного обговорення та аналізу задач (такі як Google Classroom, Padlet, Edmodo) дозволяють студентам розв'язувати проблеми в команді, обговорювати різні підходи до вирішення завдань та обмінюватися думками. Це не лише допомагає студентам розвивати навички аргументації та комунікації, але й дозволяє більш глибоко осмислювати тему, вчитися аналізувати чужі думки та критично підходити до інформації, що надходить із різних джерел.

Ще одним важливим аспектом є використання адаптивних навчальних програм, які можуть автоматично підлаштовувати рівень складності завдань до рівня підготовки студента. Це особливо важливо для студентів з особливими освітніми потребами, оскільки дозволяє враховувати їх індивідуальні особливості та забезпечувати персоналізований підхід у навчанні. Наприклад, система може запропонувати більш детальні пояснення або додаткові завдання для закріплення матеріалу, що дозволяє поступово переходити до складніших рівнів.

Нами сформульовано кілька рекомендацій для ефективного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку критичного мислення у здобувачів фахової передвищої освіти з особливими освітніми потребами під час вивчення фізики:

- 1) Використання адаптивних навчальних платформ. Оберіть навчальні платформи, які дозволяють персоналізувати контент для студентів, враховуючи їх індивідуальні потреби.

Наприклад, такі платформи, як Khan Academy та Coursera, мають можливості адаптації та пропонують різні рівні складності завдань.

2) Інтеграція віртуальних лабораторій та симуляторів. Застосовуйте віртуальні лабораторії для проведення фізичних експериментів у віртуальному середовищі, що дозволяє студентам наочно спостерігати фізичні явища та закони, виконувати практичні експерименти без ризику і в доступному для них темпі. Зокрема, ресурси PhET Interactive Simulations пропонують безкоштовний доступ до віртуальних лабораторій.

3) Підтримка колективного обговорення. Створюйте можливості для групового обговорення через такі платформи, як Google Classroom або Padlet, щоб студенти могли ділитися ідеями, розвивати навички аргументації та критично оцінювати чужі думки. Колективна робота сприяє соціальному розвитку та формуванню комунікативних навичок.

4) Розвиток навичок критичного мислення через інтерактивні вправи. Використовуйте вправи, які вимагають аналізу, порівняння та оцінки інформації. Зокрема, створюйте завдання, в яких студенти повинні знайти помилки у викладених теоріях або аналізувати альтернативні підходи до розв'язання проблем.

5) Візуалізація та інтерактивні елементи. Використовуйте мультимедійні засоби, які сприяють залученню візуальних, аудіо та тактильних каналів сприйняття інформації, наприклад, інфографіки, відео, анімації та інтерактивні презентації (наприклад, в Canva або Prezi). Це дозволяє більш комплексно засвоювати нові знання та розвивати навички логічного мислення.

6) Надання покрокових інструкцій та додаткових пояснень. Забезпечте доступ до покрокових інструкцій у завданнях або експериментах, які можна використовувати в будь-який час. Це особливо важливо для студентів з особливими освітніми потребами, адже їм часто потрібен додатковий час для засвоєння інформації.

7) Ігрові навчальні технології. Впроваджуйте навчальні ігри та квізи, які заохочують студентів до участі та полегшують засвоєння складних понять. Наприклад, платформи Kahoot! і Quizlet дозволяють створювати інтерактивні тести та ігри з фізики, що робить навчання цікавим та сприяє критичному мисленню.

8) Регулярна оцінка та корекція прогресу. Використовуйте системи зворотного зв'язку, щоб відстежувати успішність студентів і своєчасно вносити корективи в навчальний процес. Це допоможе адаптувати програму відповідно до їх потреб і забезпечити ефективність навчання.

9) Підвищення цифрової грамотності. Оскільки робота з інтерактивними технологіями вимагає цифрових навичок, важливо забезпечити базове навчання студентів користуванню платформами. Це включає навчання навичок пошуку та аналізу інформації, критичного ставлення до джерел та безпечного використання ресурсів.

Такі методи допоможуть студентам з особливими освітніми потребами не лише засвоїти матеріал з фізики, але й розвинути критичне мислення, що підвищить їхню академічну успішність та здатність до самостійного розв'язання складних задач.

Таким чином, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, особливо інтерактивних онлайн-ресурсів, може суттєво підвищити ефективність розвитку критичного мислення у здобувачів фахової передвищої освіти з особливими освітніми потребами під час вивчення фізики. Це відкриває можливість для глибокого розуміння матеріалу та підвищення академічних результатів завдяки адаптації методів навчання до потреб кожного студента.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дущенко О. С. Використання технологій віртуальної реальності майбутніми вчителями при вивченні математичних дисциплін. *Класичні та прикладні проблеми у наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти і молодих учених: історичний та сучасний аспекти*: матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених. Харків : ХНАДУ, 2020. С. 110-113.

2. Дущенко О. С. Огляд підходів до використання ІКТ в освіті. *Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні технології в освіті, науці і техніці» (ІТОНТ-2020) : Черкаси, 21-23 травня 2020 р.* Черкаси : ЧДТУ, 2020. 200 с.; С. 151-153.

3. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: [Б. в.], 2007. 141 с.

4. Овдіюк В. Новітні інтерактивні технології у практиці викладання української мови як іноземної. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки.* 2017. Вип. 30. С. 109–120.

5. Швачич Г., Толстой В., Петречук Л., Іващенко Ю., Гуляєва О., Соболенко О. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології: Навч. посібник. Дніпро: НМетАУ, 2017. 230 с.

УДК 37.01378.018.4:37

Світлана Завелицька
(Харків)

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІГРОВИХ ПРИЙОМІВ

У статті розглядається впровадження сучасних інноваційних технологій навчання у початковій школі для розвитку пізнавальної активності учнів. Аналізуються інноваційні підходи та методи, які сприяють розвитку ключових компетентностей: комунікаційних навичок, самостійного навчання та співпраці. Особливу увагу приділяється інтерактивним технологіям, ігровим прийомам та їхньому впливу на мотивацію учнів до навчання.

Ключові слова: інноваційні технології, ігрові технології і прийоми, компетентність, комунікативні навички, інтерактивні технології та методи навчання.

The implementation of modern innovative learning technologies in primary school for the development of students; cognitive activity has been scrutinized in the article. Innovative approaches and methods that contribute to the development of key competencies: communication skills, independent learning and cooperation have been analyzed. Special attention has been paid to interactive technologies, game techniques and their influence on student motivation to study.

Key words: innovative technologies, game technologies and methods, competence, communication skills, interactive technologies and teaching methods.

Сучасна освітня система спрямована на розвиток компетентної особистості, здатної критично мислити, співпрацювати з іншими та самостійно вирішувати проблеми. Особливо важливим є формування цих навичок у початковій школі, коли закладаються основи навчальних компетенцій. Впровадження інноваційних технологій навчання у початковій школі дозволяє не лише урізноманітнити навчальний процес, а й сприяє активному розвитку ключових компетентностей учнів, таких як комунікативні навички, здатність до критичного мислення, творчість та самостійне навчання.

Інноваційні технології навчання - це сукупність методів, засобів і прийомів навчання, що забезпечують активізацію пізнавальної діяльності учнів. Вони дозволяють зробити навчання більш цікавим, захоплюючим і ефективним.

Інноваційні технології дозволяють учням взаємодіяти один з одним і з учителем у процесі навчання. Це сприяє розвитку комунікативних навичок, умінь працювати в команді, толерантності.

Принципи впровадження інноваційних технологій

Для того щоб інноваційні технології були ефективними, їх необхідно впроваджувати з урахуванням наступних принципів:

– Цілеспрямованість. Впровадження інноваційних технологій має бути спрямовано на досягнення конкретних освітніх цілей.

– Системність. Впровадження інноваційних технологій має бути планомірним і послідовним.

– Відповідність віковим особливостям учнів. Інноваційні технології повинні бути адаптовані до вікових особливостей учнів.

– Оптимізація. Впровадження інноваційних технологій має бути раціональним і ефективним.

В початковій школі ефективно використовуються інтерактивні технології

Інтерактивні технології та методи навчання

«Асоціативний куш»

Серед інтерактивних методів навчання вчителі початкових класів віддають перевагу методу побудови «асоціативного куща».

На початку роботи вчитель визначає одним словом тему, над якою проводитиметься робота, а учні згадують, що виникає в пам'яті стосовно цього слова. Спочатку висловлюються найстійкіші асоціації, потім – другорядні. Учитель фіксує відповіді у вигляді своєрідного «куща», який поступово «розростається».

Цей метод універсальний, адже може використовуватися під час вивчення будь-якої навчальної дисципліни і на всіх етапах уроку.

На уроках читання побудова «асоціативного куща» може бути схемою, що поступово складається учнями під керівництвом учителя.

На уроках мови побудова «асоціативного куща» також може бути схемою, що поступово складається учнями під керівництвом учителя.

Під час вивчення теми «Ґрунт. Значення та охорона ґрунтів» учитель, пояснюючи, проводить дослід з метою визначення складу ґрунту. У підсумку будується «асоціативний куш».

«Мікрофон»

Технологія «Мікрофон» надає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи власну думку чи позицію.

Правила проведення:

- Говорити має тільки той, у кого є «символічний» мікрофон;
- подані відповіді не коментуються і не оцінюються;
- коли хтось висловлюється, решта не має права перебивати, щось говорити, вигукувати з місця.

«Мозковий штурм»

«Мозковий штурм» – це метод колективного творчого мислення, який дозволяє учням генерувати нові ідеї, спонукає учасників виявляти свою уяву та творчість. Він передбачає вільне висловлення думок усіх учасників і допомагає знаходити багато ідей та рішень. Учитель на уроці називає тему «Мозкового штурму».

Його організують за такими правилами:

1. Всі учасники «штурму» пропонують ідеї щодо розв'язання висунутої проблеми (ідеї можуть бути будь-якими, навіть фантастичними).

2. Один учень («секретар») записує на дошці всі запропоновані ідеї. Коли група вважає кількість поданих ідей достатньою, переходять до наступного етапу.

3. Ідеї групують, аналізують, розвивають групою. Можна вдосконалювати чужі ідеї.

4. Обирають найкращі рішення.

«Акваріум»

Акваріум – це метод навчання, при якому частина учнів обговорює певну тему, а інші спостерігають за їхньою роботою і потім обмінюються думками.

Після того як учитель розподілив учнів на дві-чотири групи й запропонував їм завдання для виконання та необхідну інформацію, одна з груп сідає в центр класу, утворивши внутрішнє коло («Акваріум»).

Всі учасники цієї групи починають обговорювати запропоновану вчителем проблему. Всі інші учні мовчки спостерігають за обговоренням.

Групі, що працює, для виконання завдання необхідно:

- прочитати вголос ситуацію;
- обговорити її в групі, використовуючи метод дискусії;
- дійти спільного рішення.

На цю роботу групі дають 3-5 хвилин. Усі інші учні класу мають тільки слухати, не втручаючись у хід обговорення. Після закінчення часу група займає свої місця, а вчитель ставить класу запитання:

Чи погоджуєтеся ви з думкою групи ?

- Чи була ця думка достатньо аргументованою, доведеною?
- Який з аргументів ви вважаєте найбільш переконливим?

Після цього місце в «Акваріумі» займає інша група, яка обговорює наступну ситуацію (проблему). Всі групи по черзі мають побувати в «Акваріумі», і результати роботи кожної з них мають бути обговорені в класі.

Робота в парах

Роботу в парах можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети: засвоєння, закріплення, перевірки знань тощо. За умов парної роботи всі діти в класі отримують можливість говорити, висловлюватись. Робота в парах дає учням час подумати, обмінятися ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед класом. Вона сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись, критичного мислення, вміння переконувати й вести дискусію. Під час роботи в парах можна швидко виконати вправи, які за інших умов потребують значної витрати часу. Серед них можна назвати такі:

- обговорити текст, завдання;
- узяти інтерв'ю і визначити ставлення партнера до будь-якої навчальної діяльності;
- зробити аналіз чи редагування письмової роботи одне в одного;
- проаналізувати разом проблему, вправу;
- протестувати її оцінити одне одного;
- дати відповіді на запитання вчителя;
- порівняти записи, що зроблені в класі.

Робота в групах

Робота в групах надає всім учасникам можливість діяти, практикувати навички співробітництва, міжособистісного спілкування (зокрема, відпрацювання прийомів активного слухання, прийняття спільного рішення, узгодження різних поглядів). Роботу в групах слід використовувати тоді, коли необхідно розв'язати проблему, з якою важко впоратись індивідуально та коли одним із очікуваних результатів є набуття навичок роботи в команді.

Під час створення груп рекомендується об'єднувати в одній групі учасників із різними рівнями підготовки та досвіду з питання, що розглядається, оскільки в різномірних групах стимулюється творче мислення, інтенсивний обмін ідеями, проблема може бути розглянута з різних боків.

Загальні правила роботи в групах:

- кожний учасник за бажанням має можливість висловитися;
- усі учасники групи поважають цінності та погляди кожного, навіть якщо не згодні з ними;
- обговорюються ідеї, а не люди, що їх висловили;
- усі учасники роблять зауваження стисло й по суті;
- усі конфлікти, що виникають, розв'язуються мирним шляхом із урахуванням інтересів учасників і правил роботи;
- усі учасники прагнуть створити відкриту, ділову, дружню атмосферу;
- після завершення групової роботи її результати повинні бути презентовані іншим групам.

Інтерактивні технології можна використовувати на уроках різних предметів. Наприклад, на уроках математики можна використовувати роботу в малих групах для обговорення математичних задач. На уроках української мови можна використовувати мозковий штурм для генерування нових ідей для творчих робіт. На уроках природничої галузі можна використовувати акваріум для обговорення досліджень.

Важливо правильно підібрати інтерактивну технологію для конкретного навчального завдання. Інтерактивні технології повинні бути цікавими і захоплюючими для учнів, а також відповідати їхньому віковому рівню.

Серед інноваційних технологій, що сприяють розвитку пізнавальної активності учнів, можна виділити:

Ігрові технології. Ігри є природною діяльністю для дітей і підлітків. Вони допомагають розвивати інтерес до навчання, творчість, логічне мислення, увагу, пам'ять.

Як показала практика, універсальним для урізноманітнення сучасного навчання є добірка ігор з використанням набору «Шість цеглинок» LEGO для 1 класу НУШ. За допомогою цеглинок створюються умови вільно рухатися під час проведення фізкультхвилинок класною кімнатою. Одночасно закріплюючи кольори, а також порядкову лічбу і лічбу у зворотному напрямку, відтворення парних і непарних чисел за допомогою певного кольору. Ефективним і дієвим прийомом є використання цеглинок на засвоєння складу числа, а також на додавання і віднімання чисел без переходу через десяток та утворення двоцифрових чисел, практичні операції з ними. Урізноманітнюються за допомогою цеглинок LEGO ігри і змагання на уроках фізкультури. Кращій організації роботи сприяють цеглинки у групах і парах змінного складу. Прийоми «Шпигунська гра», «Підступна вежа», «Чарівна карета» з цеглинками сприяють розвитку мотиваційної атмосфери, а також навчають дітей виконувати різні операції з дрібними речами. Це розвиває творчість, спонукає до власної тактики виконання завдань, а також стимулює дітей упевнено братися за нові завдання і самостійно приймати рішення під час виконання складніших завдань. Інтерактивний метод «Шість капелюхів» дає змогу відшліфувати принципи лінії інтерактиву: лінії рефлексії і лінії набуття досвіду в діалозі. Важливо правильно підібрати ігрову технологію для конкретного навчального завдання. Ігри повинні бути цікавими і захоплюючими для учнів, а також відповідати їхньому віковому рівню.

Висновки

Сучасні технології відіграють важливу роль в освітньому процесі. Їхня перевага полягає в тому, що учні засвоюють рівні пізнання (знання, розуміння, застосування, оцінювання), у класах збільшується кількість учнів, які свідомо засвоюють навчальний матеріал. Учні займають активну позицію у засвоєнні знань, зростає їхній інтерес у сприйманні знань. Значно підвищується особистісна роль учителя – він є лідером, організатором.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва О. П. Інноваційні технології в початковій школі. Київ: Шкільний світ, 2018. 200 с.
2. Жукова Л. А. Інтерактивні методи навчання в початковій школі. Харків: Ранок, 2019. 184 с.
3. Романенко І. П. Цифрові інструменти в освіті: практичні рекомендації для вчителів початкових класів. Одеса: Освіта, 2020. 210 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИЙОМІВ ЕЙДЕТИКИ У ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ ОСНОВАМ МАТЕМАТИКИ

Стаття присвячена проблемі підвищення якості засвоєння учнями початкової школи основ математики, зокрема застосуванню прийомів ейдетики у навчанні нумерації чисел першого десятку. Схарактеризовано прийоми ейдетики як засобу запам'ятовування цифр та складу чисел в межах 10, засвоєння відповідності числа і цифри. Представлено результати експериментального дослідження щодо впливу застосування прийомів ейдетики на рівень засвоєння першокласниками теми «Нумерація чисел в концентрації «Десяток»».

Ключові слова: освітній процес, початкова школа, навчання математики, молодші школярі, ейдетика, нумерація чисел.

The article is devoted to the problem of improving the quality of primary school student's mastering of the basics of mathematics, particularly the application of eidetic techniques in teaching numeration of numbers within the ten. The eidetic techniques are characterized as a means of memorizing digits and the composition of numbers within ten, and mastering the correspondence between a number and a digit. The results of an experimental study on the impact of the application of eidetics techniques on the level of first-graders' mastering of the topic «Numeration of numbers in the concentration «Ten»» are presented.

Key words: educational process, primary school, mathematics teaching, primary school students, eidetics, numeration of numbers.

На сучасному етапі реформування й оновлення змісту початкової освіти, особливої актуальності набуває проблема формування ключових та загальнопредметних компетентностей учнів. Сьогодні важливо впроваджувати новітні педагогічні технології у навчально-виховний процес школи, адже завдання початкової школи не лише засвоїти знання, але й сформувати особистість. З огляду на це, розвиток пізнавальних процесів, зокрема мислення, пам'яті та уяви молодшого школяра – один з важливих напрямів у цій роботі. Відповідно до Концепції Нової української школи, «щоб зробити навчання захопливим та результативним, необхідно враховувати особливості дитячого сприйняття» [1]. Використання ейдетики – один із шляхів розв'язання даного завдання.

Ейдетика – один із засобів розвитку образної пам'яті. «Ейдос» – у перекладі з грецької мови означає «образ». О. Пащенко зазначає, що «ейдетика – це ігрова методика запам'ятовування інформації, в основі якої лежить властиве кожній людині вміння уявляти різні образи та фантазувати» [2]. Ейдетика дозволяє нам створювати яскраві образи, які наповнені емоціями. Завдяки цьому ми можемо довго зберігати потрібну інформацію в пам'яті.

Дослідженням проблеми використання прийомів ейдетики в освітньому процесі займалися багато вчених, зокрема, такі як Є. Антошук, А. Беседіна, О. Дмитренко, В. Зеленська, Л. Кравченко, О. Пащенко, В. Примакова та ін. А з 90-х років минулого століття Є. Антошук почав дослідження щодо ефективного запам'ятовування різної інформації і заснував «Українську школу ейдетики «Мнемозіна»», в якій кожен може навчитися в ігровій формі запам'ятовувати слова, цифри, обличчя, імена, вірші, великі тексти тощо. Також значний внесок у розвиток ейдетики в Україні, особливо в контексті початкової школи, зробили Г. Чепурний та О. Пащенко. Вони розробили методики, які

дозволяють дітям ефективніше запам'ятовувати інформацію, використовуючи природні можливості мозку. Одним з таких є, наприклад, метод піктограм або графічних асоціацій.

Відомо, що в основі ейдетики лежить асоціативне мислення, тобто асоціації. Вона використовує природну здатність людського мозку краще запам'ятовувати інформацію, що пов'язана з емоціями. Це дозволяє відтворювати детальні образи, тримати їх в пам'яті якомога довше. Навчання математики за допомогою прийомів ейдетики перетворюється на захопливий процес, оскільки діти активно залучають свою уяву, створюючи яскраві образи, які пов'язані з математичними поняттями. Вчитель використовує ейдетику, щоб «закодувати» складну інформацію у прості символи та схеми. Радісна атмосфера, створення ситуації успіху, індивідуальний підхід, зв'язок з життям і доступність матеріалів – основні принципи навчання за допомогою ейдетики.

Основою вивчення початкового курсу математики є знання про числа, натуральний ряд та засвоєння складу чисел в межах першого десятку. Зрозуміло, що вивчення чисел від 1 до 10 – це основа для подальшого вивчення нумерації чисел. Саме у процесі засвоєння нумерації чисел першого десятку учні початкових класів опановують систему теоретичних знань, а також розвивають відповідні навички та вміння, що передбачені навчальною програмою. Проте, часто учні відчують труднощі у запам'ятовуванні цифр, встановленні співвідношення між числом та цифрою, у засвоєнні складу чисел першого десятку. Прийоми ейдетики відкривають нові можливості для навчання, дозволяючи кожному учню легко, із задоволенням здобувати і засвоювати знання та уміння.

Головне питання у процесі розвитку асоціативного мислення звучить так: «Про що ти подумав?» або «На що це схоже?». Кожна дитина – це художник, який малює свій власний світ цифр, тому важливо заохочувати дітей і навчати їх самостійно пояснювати навіть найнесподіваніші поєднання предметів. У процесі вивчення цифр кожен учень може продукувати унікальні образи-асоціації, пов'язані з власним емоційним досвідом, який найсильніше закарбувався в свідомості. Так, при вивченні нумерації чисел першого десятку кожен цифру можна представити у вигляді яскравої картини, яка асоціюється з її значенням: наприклад, цифра 1 – ручка або свічка, цифру 2 можна зобразити у вигляді лебедя, а цифру 8 – як окуляри. Важливо пов'язувати цифри з реальними предметами, явищами або подіями, які добре знайомі дитині.

Варто зазначити, що ейдетика пропонує кілька методів запам'ятовування інформації через асоціації, зокрема: ланцюговим методом та методом зорових, тактильних, звукових, смакових, графічних асоціацій – методами, які відіграють важливу роль у навчанні, особливо для учнів з особливими освітніми потребами. Таким чином, можемо стверджувати, що ці методи і прийоми ейдетики базуються на образному мисленні дитини та відповідають законам природи. Ейдетика сприяє всебічному розвитку дитини: покращує пам'ять, мислення, мовлення, а також розвиває уяву та концентрацію уваги.

У нашому дослідженні важливим було проаналізувати вплив застосування прийомів ейдетики на рівень засвоєння учнями нумерації чисел першого десятку. Базою дослідження став комунальний заклад «Харківський ліцей 146 Харківської міської ради». У дослідженні взяли участь 32 учні двох перших класів.

Було взято за основу такі рівні засвоєння та застосування знань: ознайомлювальний рівень, рівень відтворення, рівень застосування та рівень розуміння, докладно описані В. Паламарчук. На основі одержаних показників було виокремлено чотири групи учнів: з початковим, середнім, достатнім і високим рівнем засвоєння знань. Навчання відбувалося в онлайн форматі.

Глибокий аналіз теоретичних засад, спостереження за навчальним процесом у початковій школі та оцінка результатів діяльності учнів дозволили нам розробити структуру експериментального дослідження, яке було реалізовано у три етапи. Завданнями констатувального етапу було: визначити рівень засвоєння учнями основних понять нумерації чисел, набутих у дошкільному навчальному закладі; формувальний етап полягав

у проведенні уроків математики з теми «Числа першого десятка», застосовуючи прийоми ейдетики; на контрольному етапі експериментального дослідження було проведено контрольний зріз рівня засвоєння молодшими школярами основних понять нумерації чисел першого десятка.

Одержані результати дослідження показали, що в обох класах показники початкового рівня засвоєння знань з нумерації чисел майже однакові. У більшості учнів контрольного 1-А (17 учнів) та експериментального 1-Б (15 учнів) класів визначено середній рівень засвоєння: 7 учнів (відповідно 42% та 50% від загальної кількості учнів) і лише 11% і 6% учнів – на високому рівні (рис. 1).

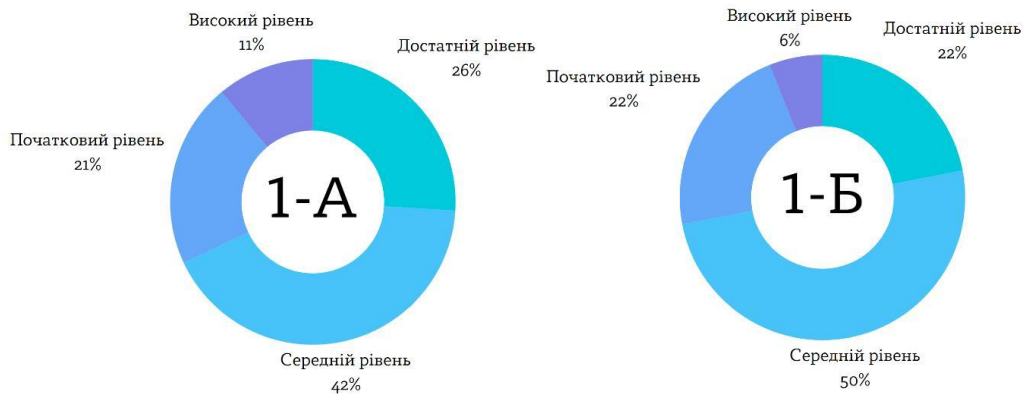

Рис. 1. Рівень засвоєння знань учнів на констатувальному етапі експерименту

При виконанні запропонованих нами завдань в межах дослідження багато помилок спостерігалось при співвіднесенні числа і цифри, при виконанні зворотної лічби. Основними причинами низьких результатів дітей, на нашу думку, є військовий стан, у якому перебуває наша держава, вимушене онлайн навчання, постійний стрес дітей.

З метою виявлення динаміки зміни показників рівня засвоєння знань з нумерації чисел першого десятку було проведено серію уроків математики із застосуванням прийомів ейдетики: метод асоціацій, прийом графічних трансформацій, дудли, ейдетичні ігри. Контрольний зріз рівня засвоєння знань учнів в обох класах (рис. 2) показав, що результати учнів експериментального 1-Б класу зросли в межах достатнього рівня у 2,5 рази, у контрольному 1-А класі цей показник змінився лише у 1,8 разів.

Найбільша зміна відбулася на високому рівні: у 1-Б класі відбулося збільшення кількості учнів у 6 разів (з 6% до 33%), а у 1-А класі – майже у 2 рази (з 11% до 21%). Між класами можна спостерігати суттєву різницю у покращенні навчальних досягнень: учні 1-Б класу показали більш значний прогрес і повністю подолали початковий рівень, а 1-А він залишився на рівні 5%.

Рис. 2. Контрольний зріз рівня засвоєння знань учнів

Підсумовуючи одержані результати, можна стверджувати, що прийоми ейдетики є ефективним засобом засвоєння і запам'ятовування інформації. Їх застосування на уроках математики при вивченні нумерації чисел першого десятку сприяє кращому засвоєнню

учнями письмової нумерації, співвідношення між числом і цифрою, складу числа з двох менших чисел. Ейдетика – це перспективний прийом навчання математики, який відкриває нові можливості для розвитку дітей, створює психологічну ситуацію успіху, покращує роботу мозку та розвиває їх розумові здібності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція Нової української школи. URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna% 20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf)
2. Пашенко О. Ейдетика в навчанні. *Дошкільне виховання*. 2010. № 5. С.16-17.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Масюк О. М.

УДК 373.5.091.33:57

*Юлія Івановська, Людмила Арабаджи-Тіпенко
(Запоріжжя)*

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ НА ЗАНЯТТЯХ БІОЛОГІЇ

У статті розглядається ефективність впровадження ігрових технологій на заняттях біології, що сприяє не лише підвищенню інтересу до предмета, але й розвитку системного мислення, поглибленому розумінню складних тем, активній участі здобувачів знань у навчальному процесі та створює динамічне навчальне середовище, яке відповідає потребам біологічної освіти в старшій школі.

Ключові слова: *ігрові технології, освітній процес, заняття біології, здобувачі освіти, педагогіка.*

The article examines the effectiveness of the implementation of game technologies in biology classes, which contributes not only to increased interest in the subject, but also to the development of systemic thinking, in-depth understanding of complex topics, active participation of knowledge seekers in the educational process, and creates a dynamic educational environment that meets the needs of biological education in high school.

Key words: *game technologies, educational process, biology lessons, education seekers, pedagogy.*

Швидкий розвиток педагогічних технологій призвів до того, що вони займають центральне місце в усіх аспектах життя людини, включаючи науку і освіту. Технології в педагогіці є важливою складовою освітнього процесу, оскільки пропонують нові можливості для покращення якості освіти та підвищення ефективності навчання. Освітні технології відображають загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору, а педагогічні – втілюють тактику їх реалізації. Освітня технологія – це спосіб спільної діяльності викладача та здобувачів освіти, для якого притаманні передусім послідовність у реалізації дій, постійне і систематичне вимірювання рівня навчальних досягнень і сформованості виховних якостей, взаємозв'язок основних елементів технології, якими є мета, зміст, форми, методи, засоби взаємодії учасників педагогічного процесу і результат [2, с. 5-7].

У сучасному освітньому процесі все більше уваги приділяється впровадженню інноваційних методів навчання, серед яких особливе місце займають ігрові технології. Проблема використання ігрових технологій як складової педагогічних технологій зовсім не нова у педагогічній теорії та практиці: її розробкою, з'ясуванням соціальних витоків,

виявленням методологічних основ, значенням для розвитку дитини займалися такі дослідники: Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, О. Сорокіна, В. Шахрай, Д. Щербина та інші науковці [1, с. 93].

На сьогодні ігрові технології, що спираються на інтерактивність, креативність і залученість здобувачів освіти, стали важливим інструментом для покращення якості освіти. Вони дозволяють не лише розвивати пізнавальні навички, а й формувати соціальні компетенції, підвищувати мотивацію до навчання та забезпечувати емоційно позитивне ставлення до навчального процесу. Так, ігрові технології у викладанні біології дозволяють зробити процес засвоєння знань більш ефективним, інтерактивним та цікавим. Ігрове навчання – це освітній підхід, в якому ігри використовуються для залучення здобувачів освіти до інтерактивного та захоплюючого досвіду, призначеного для вивчення певних концепцій, навичок або предметів.

Викладання біології може спричинити труднощі головним чином через складність предмета, різні масштаби біологічної організації, а також через те, що воно часто включає складні та суперечливі концепції, які можуть суперечити упередженим уявленням здобувачів освіти [3]. Класифікація ігор допомагає обрати найбільш відповідний підхід для різних етапів занять або тем. Наприклад, рольові та симуляційні ігри дозволяють глибше зануритися у вивчення біологічних процесів, оскільки здобувачі освіти можуть безпосередньо взаємодіяти з матеріалом, моделюючи природні явища або відтворюючи роботу живих організмів. У біології, як науці, що вимагає від здобувачів освіти розуміння складних процесів, аналізу даних та експериментальної роботи, ігрові технології навчання можуть стати ефективним засобом для розвитку дослідницьких умінь. Використання інтерактивних ігор, симуляцій та інших ігрових форм дозволяє здобувачам освіти відчувати себе дослідниками, експериментаторами, що розв'язують реальні наукові задачі. Такі методи допомагають краще зрозуміти біологічні концепції, розвивають навички аналізу, синтезу інформації та прийняття рішень на основі отриманих результатів.

Ідея використання ігрових технологій для залучення здобувачів освіти до дослідницької роботи може бути побудована на створенні інтерактивної гри, яка імітує процес наукового дослідження. Ця гра може об'єднувати елементи наукової роботи, досліджень і співпраці в форматі цікавої й захоплюючої взаємодії. Через інтерактивну гру здобувачі освіти не лише вивчають біологічні процеси, а й засвоюють методологію наукового дослідження: від постановки завдань до аналізу отриманих даних і формулювання висновків. Гра заохочує їх використовувати критичне мислення, розвиває навички пошуку та аналізу інформації, а також надає можливість відчувати себе справжніми дослідниками. Такий підхід робить дослідницьку роботу цікавою та доступною для здобувачів освіти, розвиває інтерес до наукових досліджень і спонукає їх до активного пошуку знань.

З метою перевірки ефективності застосування ігрових технологій на практичних заняттях з біології у форматі змішаного навчання було проведено дослідження на базі Відокремленого структурного підрозділу «Технологічного фахового коледжу Дніпровського технічного державного університету». Дослідження проводилося у три етапи: констатувальний, формувальний, контрольний. Експеримент полягав у дослідженні впливу ігрових технологій на рівень засвоєння знань та мотивацію здобувачів освіти на практичних заняттях біології під час змішаної форми навчання. Для цього було створено дві групи: експериментальна та контрольна. В експериментальній групі практичні заняття біології проводилися онлайн з використанням ігрових технологій, таких як рольові ігри, симуляції, інтерактивні вікторини та навчальні ігри. Цей підхід був спрямований на активізацію пізнавальної активності здобувачів освіти, підвищення їхньої зацікавленості у навчанні та поліпшення практичних навичок. Всі практичні завдання були адаптовані з використанням ігрових методик для підвищення мотивації здобувачів освіти.

Навчання контрольної групи проводилося в офлайн-форматі з використанням традиційних методів, без застосування ігрових технологій. З метою ефективності

досліджень, експериментальна та контрольна групи мали однакову кількість здобувачів освіти та приблизно однаковий рівень досягнень з біології. На констатувальному етапі було проведено зріз знань у контрольній та експериментальній групах з метою перевірки рівня знань здобувачів освіти на початку дослідження. Наступним кроком констатувального етапу було проведення анкетування стосовно мотивації здобувачів освіти до вивчення біології.

На констатувальному та контрольному етапах дослідження було встановлено рівні пізнавальної активності здобувачів освіти експериментальної групи з метою визначення впливу використання ігрових технологій на цей показник. Отримані результати представлені на рис. 1.

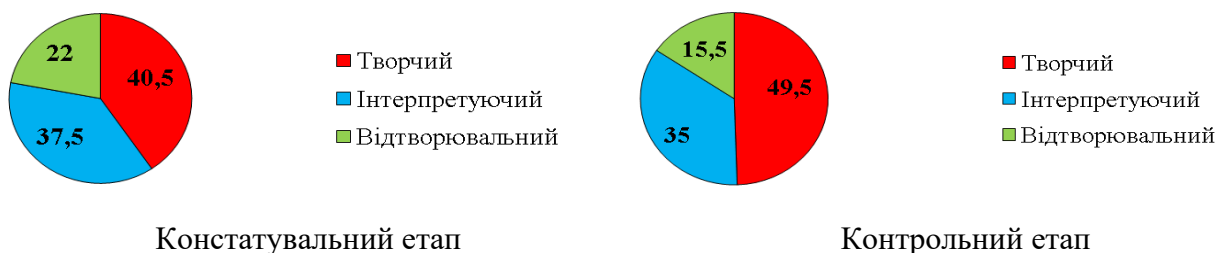

Рис. 1. Розподіл здобувачів освіти за рівнями пізнавальної діяльності в експериментальній групі на констатувальному та контрольному етапах дослідження

На формуальному етапі експерименту було проведено заняття з біології у контрольній та експериментальній групах. Результати рівнів знань та мотивації здобувачів освіти на першому та останньому етапах дослідження занесені до таблиці 1 та 2.

Таблиця 1

Рівні досягнень здобувачів освіти у навчанні з біології

	Високий рівень		Достатній рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	кіль-ть	%	кіль-ть	%	кіль-ть	%	кіль-ть	%
Констатувальний етап дослідження								
Контрольна Група	2	13,3	5	33,3	5	33,3	3	20,0
Експериментальна Група	3	20,0	5	33,3	5	33,3	2	13,3
Контрольний етап дослідження								
Контрольна Група	2	13,3	5	33,3	6	40,0	2	13,3
Експериментальна Група	4	26,6	7	46,6	3	20,0	1	6,6

Таблиця 2

Рівень мотивації здобувачів освіти у вивченні біології

	Високий рівень		Достатній рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	кіль-ть	%	кіль-ть	%	кіль-ть	%	кіль-ть	%
Констатувальний етап дослідження								
Контрольна Група	1	6,6	4	26,6	8	53,3	2	13,3
Експериментальна Група	2	13,3	5	33,3	7	46,6	1	6,6

Контрольний етап дослідження								
Контрольна група	1	6,6	4	26,6	8	53,3	2	13,3
Експериментальна група	4	26,6	7	46,6	4	26,6	0	0,0

Результати контрольного етапу педагогічного дослідження в експериментальній групі свідчать про те, що використання ігрових технологій позитивно впливає на певні показники:

– Рівень знань здобувачів освіти: спостерігається тенденція до зростання частки здобувачів освіти з високим (на 6,6%) та достатнім (на 13,3%) рівнем знань. Одночасно відбувається зниження частки здобувачів освіти зі середнім (на 13,3%) та низьким (на 7,3%) рівнем знань.

– Рівень мотивації до навчання: відзначається збільшення кількості здобувачів освіти з високою (на 13,3%) та достатньою (також на 13,3%) зацікавленістю в навчанні. Проте, спостерігається зниження частки здобувачів освіти зі середнім (на 20%) та низьким (на 6,6%) рівнем мотивації.

– Рівень пізнавальної активності: відбувається зростання частки здобувачів освіти з творчим типом пізнавальної активності (на 9%). Водночас, спостерігається зниження частки здобувачів освіти з інтерпретуючою (на 2,5%) та відтворювальною (на 6,5%) пізнавальною активністю.

Ігрові технології мають велике значення в сучасному навчальному процесі, оскільки поєднують розвагу з освітньою метою, що сприяє глибшому засвоєнню знань. Впровадження ігрових технологій на заняттях біології сприяє не лише підвищенню інтересу до предмета, але й розвитку системного мислення, поглибленому розумінню складних тем, активній участі здобувачів знань у навчальному процесі та створює динамічне навчальне середовище, яке відповідає потребам біологічної освіти в старшій школі. Їх використання на заняттях активізує інтерес здобувачів освіти до предмета, підвищує мотивацію та робить складний навчальний матеріал більш доступним і зрозумілим. Завдяки своїй інтерактивності, ігрові технології дозволяють здобувачам освіти на практиці застосовувати здобуті знання, розвивати критичне мислення, навички співпраці та самостійного вирішення проблем. Отримані дані можуть бути застосовані в педагогічній практиці для вдосконалення роботи викладачів та сприяння розвитку дослідницьких навичок учнів на заняттях біології.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Сударик О.С. Сутність поняття «ігрові технології» та їх класифікація. *Формування сучасної науки: методика та практика*: матеріали I Міжнародної студентської наукової конференції (Т. 2), м. Кам'янець-Подільський, 29 жовтня, 2021 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2021. С.91–94;

2. Янкович О. І., Беднарек Ю., Анджеєвська А. Освітні технології сучасних навчальних закладів: навч.-метод. посібник. Тернопіль : ТНПУ ім В. Гнатюка, 2015. 212 с.

3. Lantzouni M., Pouloupoulos V., Wallace M. Gaming for the Education of Biology in High Schools. *Encyclopedia*. 2024. Vol. 4. P. 672–681. URL: <https://doi.org/10.3390/encyclopedia4020041>.

Анастасія Козінцева
(Київ)

СТВОРЕННЯ МОТИВУЮЧОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ НАВЧАННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

У статті розглядається особливості створення мотивуючого освітнього середовища для молодших школярів, яке є ключовим елементом у процесі навчання та розвитку учнів. Розкрито сутність поняття «мотивуючого середовища» та конкретизовано особливості створення мотивуючого середовища. Актуалізується значення цього середовища для формування позитивної мотивації, що безпосередньо впливає на успішність учнів.

Ключові слова: мотивуюче середовище, особливості створення мотивуючого середовища, мотивація, першокласники, освітній процес.

The article examines the peculiarities of creating a motive for an educational environment for younger schoolchildren, which is a key element in the process of learning and development. The essence of the concept of "environmental motive" is revealed and the specifics of creating an environmental life motive are specified. The importance of this environment for the formation of positive motivation, which worsens the academic performance of students, is updated.

Key words: motivating environment, features of creating a motivating environment, motivation, first graders, educational process.

Протягом тривалого часу вважалося, що фізичний простір школи не має суттєвого впливу на навчальний процес. Однак у ХХІ столітті наукові дослідження почали підкреслювати важливість освітнього середовища для мотивації учнів до навчання. У рамках реформування освітньої системи України одним із ключових завдань Концепції Нової української школи стало створення сучасного освітнього простору, що сприяє розвитку дітей і їхній мотивації до навчання.

Актуальність цієї теми щодня зростає, так як вона полягає у мотивація дітей молодшого шкільного віку є нестійкою та значною мірою залежить від зовнішніх чинників. Одним із найважливіших таких чинників є освітній простір, оскільки діти проводять в ньому більшу частину свого дня. Тому школа повинна створювати умови, які надихають учнів і викликають бажання приходити сюди, щоб здобувати нові знання, навички та вміння. Освітній простір має бути мобільним, адаптивним і здатним спрямовувати мотивацію учнів у правильне русло.

Для правильного розуміння поняття «мотивуюче середовище» спершу необхідно розглянути термін «мотивація». Різні вчені по-різному інтерпретують цей термін, але в нашому дослідженні він має особливе значення.

Мотивацію можна розглядати як процес, що підтримує психічну активність людини на певному рівні у кожний конкретний момент часу [2].

Спонування, що викликають активність організму та визначають її спрямованість [2].

Мотивація не ототожнюється з мотивами, а являє собою динамічну категорію, яка системно включає в себе не тільки мотиви, а й потреби, що визначають поведінку особистості в тій чи іншій соціальній ситуації і певною мірою можуть визначатися як готовність діяти певним чином для досягнення поставленої мети на основі розуміння цінності досягнення успіху та оцінки власних здібностей і зусиль, яких необхідно для цього докласти, у їх сукупності [3].

Схема 1.1. Визначення поняття мотивація

Теоретичний аналіз особливостей створення мотивуючого середовища сприяє дозволив визначити основні складові, які стали фундаментом в основу практичних досліджень. Відповідно до «Концепції Нової української школи» (2016) у школі зростає роль проектної, командної та групової діяльності. Це вимагатиме різноманітних варіантів організації навчального простору: поряд із класичними підходами запровадять мобільні робочі місця для групової роботи та окремі приміщення з відкритим освітнім простором [1, с. 28]

Дизайн освітнього середовища зосереджений на розвитку дітей та мотивації їх до навчання. Нове мотивуюче середовище включає не лише ергономіку, а й широке використання ІК-технологій, мультимедійних засобів навчання та оновлення лабораторної бази для природничо-математичних предметів [1, с. 28].

Дослідження свідчать, що комфорт та естетика навчального середовища можуть суттєво впливати на бажання дітей вчитися. Основні аспекти, які слід враховувати при створенні мотивуючого освітнього простору:

- Фізичний комфорт: Зручні меблі, належне освітлення і хороша акустика допомагають учням зосередитися на навчанні. Простір має бути організований так, щоб учні могли легко пересуватися і взаємодіяти один з одним.

- Візуальне оформлення: Яскраві кольори, тематичні стінні газети, а також роботи учнів на стінах класу формують позитивну атмосферу. Візуальні елементи повинні сприяти навчанню і викликати інтерес.

- Зони для різних видів діяльності: Наявність різних зон для групової роботи, індивідуальних занять і творчості дозволяє дітям вибирати найбільш комфортні для них формати навчання.

Також, не варто забувати про емоційний клімат у класі також відіграє важливу роль. Діти повинні відчувати себе в безпеці та мати можливість вільно висловлювати свої думки. Позитивна атмосфера, довіра між учнями і вчителем, підтримка з боку однокласників створюють умови, за яких діти можуть вчитися без страху помилитися. Вчителі повинні активно працювати над формуванням атмосфери довіри, де кожен учень відчуває свою значимість. Це можна досягти через:

- Позитивне підкріплення: регулярна похвала за досягнення та зусилля.

- Активне слухання: увага до думок і почуттів дітей, що показує їм, що їхня думка важлива.

Одним з головних аспектів особливості створення мотивуючого середовища є співпраця з батьками. Залучення батьків до навчального процесу, їхня участь у шкільних заходах та спільних проектах сприяють формуванню у дітей позитивного ставлення до навчання. Коли батьки підтримують і заохочують дітей, це значно підвищує їхню мотивацію.

Включення батьків у навчальний процес може істотно підвищити мотивацію дітей. Це можна зробити через:

- батьківські збори: регулярні зустрічі, на яких обговорюються успіхи та виклики учнів.

- спільні проекти: організація заходів, в яких батьки можуть брати участь разом з дітьми.

- зворотний зв'язок: активне обговорення з батьками навчальних досягнень дітей і можливих проблем.

Створення мотивуючого освітнього простору є важливим завданням для сучасної школи. Від організації фізичного середовища залежить не лише настрої учнів, а й їхнє бажання вчитися. Школи повинні активно працювати над покращенням освітнього простору, враховуючи потреби і інтереси учнів. Використання сучасних підходів до організації навчального середовища може суттєво підвищити мотивацію молодших школярів і сприяти їхньому всебічному розвитку.

Важливо створити в класі культуру, де навчання сприймається як захоплюючий процес. Вчителі повинні допомагати дітям розуміти, що помилки – це частина навчання. Для цього:

- навчання на помилках: обговорення невдач і пошук шляхів їх подолання.
- підкреслення досягнень: акцент на успіхах, щоб діти відчували себе мотивованими.
- створення спільноти: формування відчуття єдності у класі, де всі учні підтримують один одного.

Створення мотивуючого середовища для навчання першокласників є складним, але важливим процесом, який вимагає уважності та креативності. Вчителі повинні активно працювати над формуванням емоційної підтримки, використанням інтерактивних методів навчання, візуального оформлення класу, індивідуального підходу, залученням батьків і формуванням позитивної культури навчання. Завдяки цим аспектам, діти зможуть отримати не лише знання, але й справжню любов до навчання, що стане основою для їх подальшого розвитку.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція Нової української школи (2016). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Литовченко О. В. Специфіка мотивації творчої особистості підлітка (теоретичний аспект). *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 12, кн. 1. С. 265–271.
3. Алексеєнко Т. Ф. Мотивація соціальної поведінки та механізми її формування. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 4. С. 4–10.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, старший викладач Семеній Н. О.

УДК 371.3:796

*Юлія Краєва
(Ізмаїл)*

ІНТЕГРАЦІЯ SOFT SKILLS У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розглядається актуальність формування soft skills у викладачів фізичної культури як ключового елемента забезпечення високої якості підготовки майбутніх фахівців у галузі фізичної культури та спорту. Аналізуються основні компетенції, що включають комунікативні навички, емоційну інтелігентність, командну роботу та критичне мислення. Вказується на значення цих навичок у професійній діяльності викладачів, які сприяють не лише ефективному навчальному процесу, але й формуванню здорової та мотивованої молоді. Обґрунтовується необхідність інтеграції soft skills у навчальні програми підготовки викладачів, що дозволить поліпшити їхню педагогічну майстерність і вплине на якість підготовки студентів.

Ключові слова: *soft skills, self-компетенції, mentor-компетенції, фізична культура та спорт, навички, викладач, майбутні фахівці.*

The article examines the relevance of the formation of soft skills among physical education teachers as a key element of ensuring high quality training of future specialists in the field of physical education and sports. Core competencies are analyzed, including communication skills, emotional intelligence, teamwork, and critical thinking. The importance of these skills in the professional activity of teachers is indicated, which contribute not only to an effective educational process, but also to the formation of healthy and motivated youth. The necessity of integrating soft skills into teacher training programs is substantiated, which will improve their pedagogical skills and affect the quality of student training.

Keywords: *soft skills, self-competencies, mentor-competencies, physical culture and sports, skills, teacher, future specialists.*

Постановка проблеми. Вища освіта у сучасному світі формує ключові навички студентів, спрямовані на задоволення потреб суспільства, економіки, бізнесу, роботодавців щодо якісної та конкурентоспроможної підготовки випускників вишів, у тому числі майбутніх освітян. Саме тому останніми роками вчені стали відзначати значимість soft skills для результативної професійної діяльності, зокрема педагогічної [1, с. 95-110].

Так, якість підготовки педагога з фізичної культури має визначатися наявністю у випускників як професійних компетенцій – hard skills, а й «надпрофесійних» навичок – soft skills. Наявність гнучких навичок забезпечить кваліфіковане застосування знань та умінь, здобутих у ЗВО. Процес навчання педагога має бути побудований так, щоб відповідати найновішим вимогам ринку праці та державним стандартам [3, с. 162-167].

Аналіз останніх досліджень та публікацій показали, що теоретичні основи сутності поняття «soft skills» розглядали такі науковці як О. Барінова, О. Абашкіна, Є. Гайдученко, О. Марушев, В. Давидова, О. Сосницька та ін.; методи організації формування та розвитку цих навичок досліджували Б. Всесвятський, І. Плотніков, А. Склеряно, В. Шипілов та ін. Отже, можемо стверджувати, що теорія та методологія розвитку «soft skills» є одним з актуальних напрямів наукових пошуків педагогів сучасності. Проте технології розвитку означених навичок у процесі навчання майбутніх фахівців фізичної культури та спорту в сучасній педагогіці досліджено недостатньо.

Мета публікації – обґрунтування необхідності формування soft skills у викладачів фізичної культури для забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців в галузі фізичної культури та спорту.

Виклад основного матеріалу. Soft skills не пов'язані з посадовими обов'язками. Насамперед це соціально-психологічні навички, які формуються протягом життя. Вони розвиваються як при оволодінні професійними компетенціями під час навчання, і під впливом виховання, звичок та кола знайомств. З часом гнучкі навички необхідно вдосконалювати або, як це зараз модно говорити, «прокачувати». Усі soft skills прийнято ділити такі групи: комунікативні навички (уміння вести переговори, виступати на публіці, висловлювати думки, переконувати співрозмовника, проводити презентації); навички ефективного мислення (аналітичний склад розуму, загальна ерудованість, системне, логічне та проектне мислення); управлінські навички (відповідають за вміння працювати в команді, приймати рішення, брати на себе відповідальність, делегувати завдання та вирішувати конфліктні ситуації); вольові навички (дисциплінованість та тайм-менеджмент, завзятість, орієнтація на успіх, бажання навчатися, емоційний інтелект, уміння керувати емоціями та стресом) [3, с. 162-167].

Перелічені гнучкі навички є важливими для багатьох сучасних професій. Для конкретної спеціальності необхідний певний набір універсальних компетенцій. Так, підготовка студентів до педагогічної діяльності потребує розвитку комунікативних навичок, критичного мислення, безперервної освіти, знання інформаційних технологій, уміння працювати у команді та прояву лідерських якостей. Перелік soft skills, необхідних педагогу з фізичної культури:

Self-компетенції:

- навичка ефективного спілкування (уміння вести переговори, презентувати себе та свої ідеї);
- вміння працювати у команді (вибудовування взаємодії від обміну інформацією до обміну ідеями, створення умов для вирішення педагогічних завдань);
- вирішення комплексних педагогічних завдань (самостійне визначення проблеми і всього комплексу причин, що її породжують);
- критичне мислення (уміння приймати рішення, володіти системним, креативним, структурним мисленням);
- self-менеджмент (уміння управляти емоціями, стресом, саморозвитком, володіти тайм-менеджментом, мати емоційний інтелект);

- розуміння значущості технологій (вміти гнучко реагувати на цифровізацію освітнього процесу, зокрема – вміти вести заняття онлайн);
- креативність (розуміння інновації, нестандартний підхід у мисленні та поведінці, переосмислення свого досвіду);
- здатність з легкістю вчитися новому;

Mentor-компетенції:

- навик ефективного спілкування з учнями (майстерне ведення уроку та його пояснення);
- вміння керувати людьми (створення умов розкриття творчого потенціалу учнів);
- вміння навчити вирішувати комплексні завдання (уміння виявляти та усувати причини виникнення проблемної ситуації);
- вміння навчити критичному мисленню (не боятися висловлювати свою думку, вміти шукати та аналізувати потрібну інформацію);
- вміння навчити self-менеджменту (здатністю керувати собою в різних ситуаціях та впливати на емоції та стан оточуючих);
- розуміння впливу технологій (важливо не відставати у технологічних знаннях від учнів, яких сьогодні називають «цифровим поколінням»);
- вміння розвинути креативність (уміння розвинути творчі здібності дітей);
- здатність з легкістю навчати новому;

Виходячи з даних, можна зробити висновки про те, що важливо не тільки займатися саморозвитком, а й ставати ментором (наставником) для своїх учнів та розвивати soft skills вже в них. У центрі уваги сучасної системи педагогічної освіти і знаходиться підготовка педагога майбутнього – вчителя-наставника, який, володіючи високим рівнем self-компетенцій, зможе використати свої навички, що втілюються у його професійній діяльності у mentor-компетенції.

Наведемо приклади того, які soft skills необхідно формувати майбутнього педагога з фізичної культури. Очевидно, що майбутній педагог має достатні знання в галузі фізичної культури та спорту, під час освоєння яких вже формуються деякі гнучкі навички [2, с. 10-16].

Дисципліни, пов'язані з фізичною культурою та спортом, мають значним потенціалом для розвитку універсальних компетенцій, сприяють утворенню особистісних якостей, формуванню вольових навичок, дисциплінованості та тайм-менеджменту, вмінню керувати емоціями та стресом. Спортивні ігри та квести вчать нестандартно мислити, швидко визначати проблему та знаходити рішення, розподіляти ролі у команді, прислухатися до думки інших, аргументувати свою точку зору. Естафети, командні ігри (футбол, волейбол, баскетбол) розвивають лідерські якості, дисциплінованість, вміння сприймати критику та гідно приймати поразки. Навички управління формуються в командній спортивній роботі та змагальній діяльності, коли капітан або інший гравець бере на себе відповідальність, приймає рішення та виключає конфліктні ситуації. Грамотне управління – це здатність побудувати команду, в якій кожен гравець визначає свою зону відповідальності і бере на себе ризики [4, с. 116-121].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дієвим інструментом ефективною підготовки студентів у педагогічному ЗВО стає формування soft skills як невід'ємної та обов'язкової частини програми. По-перше, володіння soft skills є показником успішності, воно допомагає особистості ефективно функціонувати за умов сучасної педагогічної діяльності.

По-друге, гнучкі навички здатні забезпечити підготовку майбутніх вчителів фізичної культури, націлену не лише на викладання, а й на самонавчання у процесі професійного саморозвитку [5, с. 181-184].

По-третє, soft skills ефективні у педагогічному спілкуванні [9]. Soft skills є стратегічними навичками для конкурентоспроможності у професійному житті та мають

важливе значення для кандидата при пошуку роботи. Організації наймають нових співробітників, приділяючи все більше уваги наявності soft skills, тому що компанія, щоб бути конкурентною, повинна створювати ефективні команди та атмосферу спільної роботи [5]. Розвиток гнучких навичок у майбутніх спеціалістів забезпечить успіх у професійній діяльності. Важливо також відзначити, що розвиток soft skills – це самостійний вибір спеціаліста, який бажає зробити успішну кар'єру.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Dr. Salamah Ambarak Salih. Integrating Soft Skills in EFL Teacher Education. *International Journal of Multidisciplinary Sciences and Advanced Technology*. 2020. Vol 1, no 9. С. 95–110.
2. Андреева О. Б., Подоляка П. С. Формування соціальних навичок майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту, фізичної терапії та ерготерапії. *Rehabilitation and Recreation*. 2022. Vol. 10. Р. 10–16. URL: <https://doi.org/10.32782/2522-1795.2022.10.1>
3. Коваль К.О. Розвиток «soft skills» у студентів – один з важливіших чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного університету*. 2015. №2. С. 162-167.
4. Лободинська О. М., Гриджук О. Є. Формування соціальних навичок студентів: проблеми й перспективи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. 30(3). С. 116–121.
5. Ткачук Ю. Концептуальні підходи до визначення поняття «соціальні навички». *Наука. Освіта. Молодь*. 2021. №2. С. 181–184. URL: http://www.library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2021/2/62.pdf.

УДК 373.5.091.33:57

*Ірина Лабіш, Галина Жирська
(Тернопіль)*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ З ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Розглянуто значення, дидактичні функції та досвід використання Інтернет-ресурсів для навчання предметів природничої освітньої галузі у закладах загальної середньої освіти. Проаналізовано ставлення педагогів та здобувачів освіти до використання Інтернет-ресурсів. Охарактеризовано різноманітність цифрових технологій з використанням Інтернет-ресурсів під час навчання природничих наук.

Ключові слова: *Інтернет-ресурси, цифрові технології, навчальні предмети природничої освітньої галузі, методика навчання природничих наук.*

The significance, didactic functions and experience of using Internet resources for teaching subjects of the natural education branch in secondary education institutions are considered. The attitude of teachers and students to the use of Internet resources is analyzed. The variety of digital technologies using Internet resources during teaching natural sciences is characterized.

Keywords: *Internet resources, digital technologies, subjects of the natural education branch, methodology of teaching natural sciences.*

Сучасна дитина росте у світі, перенасиченому інформацією: різноманітні, не структуровані факти, відомості, знання буквально переслідують її на кожному кроці. Аналіз сучасних літературних джерел дає можливість стверджувати про зростання освітнього потенціалу Інтернету як доступного засобу дистанційного навчання та самоосвіти дітей [2, с. 5]. На відміну від інших засобів інформації, Інтернет-мережа поєднує у собі друковану, фото та відеоінформацію. Потрібно лише зайти до мережі та сформулювати

запит. Однак виникає парадокс – щоб правильно сформулювати запит, треба уміти проводити хоча б первинний аналіз пошукових задач, а ось здатності до аналізу, життя в Інтернет-реальності якраз і не формує.

Аналіз ресурсів та послуг, доступних в Інтернет суб'єктам сучасної освіти (педагогу і учню), дозволяє визначити дидактичні функції мережі Інтернет. Послуги Інтернет можна розбити на три групи. *Перша група – інформаційні послуги*: рекламна інформація (електронний каталог; анкетування користувачів, електронна пошта (одержання послуги); електронні конференції (знайомство з інформацією); електронні газети і ресурси; електронні бібліотеки; журнали; статистика й інше; інформаційні колекції. *Друга група – інтерактивні послуги*. Серед дидактичних властивостей Інтернет звертають на себе увагу технологічні можливості Інтернет, тобто здатність передавати інформацію з певною швидкістю, здатність реалізувати інтерактивність спілкування суб'єктів навчального процесу. Для освітнього процесу важливий діалоговий тип спілкування, який мотивує учнів до обговорення навчальних ситуацій. *Третя група – пошукові послуги*. Для пошуку інформації у мережі використовуються спеціальні пошукові служби. Зазвичай пошукова служба - це компанія, що має свій сервер, на якому працює якась пошукова система. В даний час у вітчизняних ресурсах діє досить багато пошукових систем. Найбільш поширені з них це: Google, Rambler, Meta, Nigma. Пошукові системи щодня каталогізують текстову інформацію, щоб користувачі мережі Інтернет в каталогах пошукових систем могли легко знайти необхідну інформацію [3, с. 23].

З метою з'ясування стану і можливостей використання Інтернет-ресурсів у процесі вивчення природничих наук на платформі Google було проведено анкетування учнів та вчителів. У дослідженні взяли участь 85 учнів 9-х класів ліцею № 171 «Лідер» та 32 вчителі біології м. Києва та Київської обл. Анкети включали запитання відкритого та закритого характеру.

Результати анкетування педагогів свідчать, що всі вчителі використовують Інтернет-ресурси в професійній діяльності. Водночас переважна більшість (96% опитаних) впевнені, що використання цього засобу навчання позитивно впливає на формування мотивації і зацікавленості учнів до вивчення біології. Щодо мети використання Інтернет-ресурсів, то відповіді засвідчили, що вчителі біології найчастіше використовують їх для: пошуку матеріалів теоретичного та методичного характеру під час підготовки до уроків – 33,8% опитаних; організації освітнього процесу з використанням Інтернет-технологій (інтерактивних вправ, аркушів, онлайн-тестів тощо) – 28,8%; підвищення професійної компетентності (участь в онлайн-семінарах, вебінарах, проходження курсів) – 27,9%; публікації власних напрацювань – 9,5%.

Наведені вище результати опитування дозволяють стверджувати, що сьогодні інтернет-ресурси – один з найпопулярніших та найфункціональніших засобів, що використовується в освітньому процесі для розв'язання різних завдань. Як засвідчують результати опитування, вчителями найчастіше використовуються освітні курси, портали та платформи, серед яких найпопулярнішими є: Освіта-UA (використовують 75% респондентів), Освітній проєкт «На Урок» (81,3% респондентів), Всеосвіта (використовують 85,4% респондентів). Вони дозволяють розміщувати власні методичні напрацювання чи використовувати запропоновані іншими педагогами; створювати найпростіші навчальні завдання – тести, використовувати цікаві способи активізації пізнавальної діяльності; долучатися до заходів, спрямованих на професійне вдосконалення, – семінарів, вебінарів, курсів.

Аналіз існуючих класифікацій [4, с. 121] та власного досвіду свідчить, що питання диференціації Інтернет-ресурсів в освітньому середовищі є напроцуд складним і не має вирішення на сучасному етапі. Зважаючи на широку популярність Інтернет-ресурсів у професійній діяльності, нами була зроблена спроба визначити, які їх різновиди вчителями використовуються найчастіше. Зокрема: довідкові ресурси (бібліотеки, онлайн-журнали,

енциклопедії, підручники і подібні, що містять теоретичні відомості) використовує у своїй діяльності 73% опитаних учителів; освітні курси, портали, платформи (містять навчальні матеріали з теми чи курсу в текстовому чи відео форматі, підготовані фахівцями) – 92% педагогів; ресурси-тренажери (сайти для створення та виконання інтерактивних вправ, тестів та інших типів завдань) – 49% опитаних педагогів; ресурси неосвітнього характеру, що можуть бути використані в навчальних цілях (віртуальні екскурсії, блоги тощо) використовує лише 39% опитаних учителів біології. Таким чином, можемо стверджувати, що Інтернет-ресурси активно використовуються українськими вчителями-практиками для виконання різних освітніх завдань: підготовки до уроків, організації процесу навчання, самоосвіти та самовдосконалення.

Щоб проаналізувати ставлення школярів до впровадження Інтернет-ресурсів в освітній процес, нами було проведено опитування учнів 9-х класів. Результати дослідження свідчать, що переважна більшість здобувачів освіти послуговується в навчальній діяльності мережевими ресурсами – 94,5% опитаних. При цьому, показовим вважаємо ставлення учнів до Інтернет-ресурсів як засобу зацікавлення та мотивування до навчання, оскільки лише половина (54%) опитаних вважають, що ресурси Інтернету позитивно впливають на формування пізнавального інтересу. Інтернет-ресурси використовуються учнями для виконання різних навчальних завдань, насамперед це (відповідей можна було обирати декілька): пошук інформації з цікавих або незрозумілих питань – 73,2% опитаних; підготовка до уроків – 71,4%; виконання навчальних завдань під час уроку – 41,1%; поглиблення знань з теми – 28,6%; підготовка проєктів, рефератів – 1,8 % респондентів.

Зауважимо, що результати дослідження свідчать, що Інтернет-ресурси використовуються не лише як джерело знань, а й як спосіб організації навчання (таким чином використовують ресурси 41,1% учнів та 81,3% вчителів). Відповідно стають поширеними такі прийоми та методи навчання, як: Інтернет-квест або віртуальний квест; робота з інтерактивними модулями; створення хмар слів або презентацій онлайн у синхронному режимі (кілька учнів одночасно заповнюють/доповнюють підготовані форми); віртуальні екскурсії.

Зважаючи на це, ми спробували визначити, які різновиди навчальних завдань учні найчастіше виконують за допомогою Інтернету. Як засвідчують результати опитування, зазвичай Інтернет-ресурси використовуються для перегляду відео та презентацій – 31,8% опитаних учнів, пошуку та обробки текстової інформації – 22,6%, виконання тестів – 24,4%, створення власних презентацій та відео – 12,9%. Рідше учні працюють над виконанням інтерактивних вправ – 3,5%, створенням ментальних карт – 4,8%.

Отже, всі учасники освітнього процесу позитивно ставляться до використання Інтернет-ресурсів у навчанні біології, а також постійно застосовують їх у своїй діяльності. Під освітніми Інтернет-ресурсами, що використовуються в навчанні природничих наук, варто розуміти web-сторінки, що містять інформацію різного характеру (текстову, графічну, статистичну, а також зображення, відео, інтерактивні модулі), що може бути використана з дидактичною метою в освітньому процесі з біології. Серед їх усього розмаїття варто виокремити: довідкові ресурси; освітні курси, портали, платформи; ресурси-тренажери; ресурси неосвітнього характеру, що можуть бути використані з навчальними цілями. Освітні Інтернет-ресурси активно застосовуються як учителями, так і учнями, переважна більшість яких наголошує на їх позитивному впливі на формування пізнавального інтересу до вивчення біології.

Результати опитування свідчать, що мережеві ресурси – поліфункціональні, використовуються загалом у двох основних напрямках: як джерело інформації (для пошуку теоретичних, методичних матеріалів, поглиблення власних знань); як спосіб організації освітнього процесу (багато ресурсів у мережі дають можливість учителям створювати та публікувати різні навчальні завдання, які учні виконують в онлайн-режимі, особливо затребуваною стає ця функція за умов дистанційного і змішаного навчання).

Одним з вирішальних факторів ефективного використання засобів інформаційних технологій в освітньому процесі є знання і вміння педагога, що застосовує ці технології, раціонально поєднуючи їх з традиційними [1, с. 379]. На нашу думку, у природничій освіті доцільно використовувати наступні технології.

«Livejournal» («живий журнал» або «блог»), де кожен житель планети Інтернет може створити і надалі вести свій публічний живий журнал, в якому може залишати записи про події в його реальному чи віртуальному житті, про те, які освітні ресурси він використовує і які проблеми вирішує. Кожне повідомлення, опубліковане в блогах, має свою URL-адресу, за якою до повідомлення можна залишити свій коментар в мережному щоденнику. Тут можна обговорювати освітні ресурси, проблеми з вивчення певної теми навчального плану, розміщувати додаткові матеріали (лекції, завдання тощо.)

– «Wiki» («Вікі») – це своєрідна колекція взаємопов'язаних між собою записів. Це інформаційний осередок для швидкої гіпертекстової взаємодії, в якій розміщується текст (автоматично зберігається як гіпертекст). Суб'єкти освіти мають можливість реалізовувати проекти під певною назвою, самостійно розміщувати та редагувати власні напрацювання, судження, питання.

– «Вікіпедія» – це своєрідна модель гіпертексту, в якій кожен з його учасників має право на редагування інформації.

– «Netvibes» («Нетвібси») – віртуальні комп'ютерні робочі столи для суб'єктів навчання, які кожен учень і викладач формує самостійно, виходячи з власних потреб і звичок. Створений користувальницький інтерфейс має особисті налаштування для власного комп'ютера користувача даного сервісу.

– «Delicio» («Делішес») – за допомогою даного сервісу можна зберігати закладки на веб-сторінках. Наприклад, вся навчальна група може пройти реєстрацію і колективно зберігати закладки на найцікавіших ресурсах за певною темою, що вивчається з навчальної дисципліни, здійснюючи подорож по Інтернет. Особливо ефективно використання даного сервісу при виконанні проекту, що дозволяє спільно формувати інформаційний вузол.

– «Flickr» («Флікр») – має соціальне призначення і призначений для зберігання і подальшого спільного використання цифрових зображень (фотографії і картинки з досліджуваної теми). Можливо залишати коментарі, ключові слова і спільно використовувати в ході навчального процесу.

– «Youtube» («Ютуб») – також має соціальне значення, передбачає зберігання, перегляд, обговорення цифрових відеофрагментів. Дуже значимий сервіс при організації дослідницької, краєзнавчої роботи, обговоренні методичних аспектів організації навчальної діяльності.

Крім цього, є можливість використовувати сервіси, що базуються на системі протоколів Інтернет (стек протоколів ТС /IP : поштові (SMTP, POP3, IMAP4), гіпертекстові (HTTP), телекомунікаційні (Skype), передачі файлів (FTP). Цікавою є можливість використовувати різного роду спеціальне програмне забезпечення: програми обміну швидкими повідомленнями (Miranda IM, JIMM, ICQ, QIP, Mail.ru Агент, MSN Messenger, Yahoo Messenger), організації спілкування відвідувачів веб-сайту (форум, чат).

В перспективі наше дослідження буде спрямоване на вивчення впливу застосування Інтернет-ресурсів на результативність освітнього процесу з природничих наук.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна методика навчання біології: Навч. посібник / І.В.Мороз, А.В.Степанюк, О.Д.Гончар та ін.; / [За ред. І.В.Мороза]. К.: Либідь, 2006. 592 с.

2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Заг. ред. М. Грищенко. Київ, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

3. Проблеми і перспективи розвитку онлайн-освіти : монографія / за заг. ред. д-рки екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої, С. І. Котенка. Суми : Сумський державний університет,

2023. 125 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/92574/1/Vasyl%ca%b9yeva.pdf>

4. Цифрові технології в освіті: сучасний досвід, проблеми та перспективи : монографія / Т. А. Васильєва та ін. ; за заг. ред. д-рки екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої, д-ра екон. наук, проф. Ю. М. Петрушенка. Суми : Сумський державний університет, 2022. 150 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/89990/1/Vasylieva_education.pdf; jsessionid=51F36C196C42DCB48F69FB7CA8AD5AC4

УДК 373.5.091.33:57

Ольга Лазар, Галина Жирська
(Тернопіль)

МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ З ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧОЇ ГАЛУЗІ В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Розглянуто поняття мотивації (зовнішньої та внутрішньої) як засобу підвищення пізнавального інтересу й ефективності навчання предметів природничої освітньої галузі. Розкрито сутність навчальної мотивації як сукупності процесів, методів, засобів спонукання здобувачів освіти до продуктивної пізнавальної діяльності. Охарактеризовано такі засоби підвищення мотивації навчання природничих наук як проблемне навчання, дослідницька діяльність, інтерактивні технології навчання.

Ключові слова: мотивація, мотив навчання, навчальні предмети природничої освітньої галузі, проблемне навчання, дослідницька діяльність, інтерактивні технології навчання.

The concept of motivation (external and internal) as a means of increasing cognitive interest and effectiveness of teaching subjects in the natural sciences is considered. The essence of educational motivation is revealed as a set of processes, methods, and means of encouraging students to productive cognitive activity. The following means of increasing motivation in teaching natural sciences are characterized: problem-based learning, research activities, interactive learning technologies.

Key words: motivation, learning motive, educational subjects in the natural sciences, problem-based learning, research activities, interactive learning technologies.

Одним з найважливіших завдань сучасних педагогів є необхідність пробудження і розвиток у добувачів освіти інтересу до пізнання нового. У цих умовах важливого значення набуває мотивація навчання як важливий компонент освіти, від якої залежить не лише успішність школяра, глибина й міцність знань, але й бажання і готовність навчатися протягом усього життя. Це надзвичайно важливо для кожної людини, адже, згідно із сучасними дослідженнями, результати її діяльності тільки на 20 % залежать від інтелекту, а на 70-80 % – від мотивації.

Як зазначається у концепції Нової української школи, за останні роки дуже збільшився обсяг інформації у змісті шкільної освіти, оскільки значно зріс загальний інформаційний потік у світі. Тому матеріал підручників часто затеоретизований, переобтяжений другорядним фактологічним матеріалом. Відтак учні спроможні лише відтворювати фрагменти несистематизованих знань, проте часто не вміють застосовувати їх для вирішення життєвих проблем. Спосіб навчання в сучасній українській школі не мотивує дітей до навчання [4, с. 4].

Наука розглядає мотивацію як спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, що керує поведінкою людини, який визначає її організованість,

активність і стійкість; здатність людини діяльно задовольняти свої потреби [2, с. 32]. Якщо людина мотивована, її задоволення від роботи може призвести до якісного результату.

Мотивація сприяє появі в учня пізнавальної ініціативи, самостійності й любові до навчання, спонукає його діяти з максимальною енергією в різних навчальних ситуаціях. Загалом, під мотивацією розуміють інтереси, потреби, прагнення, емоції, переконання, ідеали, установки, які спонукають учня до діяльності. Тобто, мотивація – це те, що міститься в людини «всередині».

Особливості формування позитивної мотивації як чинника успішної навчальної діяльності школярів необхідно враховувати кожному вчителю. Навчальна мотивація – це сукупність процесів, методів, засобів спонукання здобувачів освіти до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння знань, що залежить від рівня сформованості мотивації учіння [1, с. 53]. Проблема формування мотивації учіння сьогодні є дуже актуальною. Вирішити її можна шляхом за діяння в навчанні таких ресурсів, які визначаються принципом дитиноцентризму та передбачають орієнтацію на потреби учня в освітньому процесі [4, с. 5]. Це зумовлено тим, що успішне навчання є особистісно зорієнтованим. Воно ґрунтується на положенні, що учень засвоює лише особистісно значущі знання за умови, що є активним суб'єктом освітнього процесу.

Для розуміння мотивації школярів до вивчення предметів природничої галузі нами проведено опитування щодо освітніх уподобань здобувачів, яке виявило їхнє ставлення до використання методів і прийомів навчання. Найбільше захоплюють учнів на уроках з предметів природничої галузі такі методи і прийоми навчання: цікаві досліди (25%), пояснення вчителя (8%), робота в групах (15%), розвивальні ігри і конкурси (25%), творчі оригінальні завдання (12%), робота з гаджетами (15%).

Науковці розрізняють поняття внутрішньої та зовнішньої мотивації навчання. Для зовнішньої мотивації характерним є своєрідний зовнішній стимул навчання, поштовх або засіб, який спонукає учня до посиленої діяльності. Вона базується на таких методах: заохочення, покарання, похвала, нав'язування мети, ситуація змагання, призначення терміну закінчення діяльності, тобто спонукання до дії без усвідомленого бажання учня.

Для внутрішньої мотивації чинником є мотив – усвідомлене внутрішнє спонукання до дії. Вона передбачає наявність потреби в інформації та активності, підвищення впевненості та незалежності від зовнішніх чинників, прагнення майстерності, прагнення бути кращим. Оскільки мотив навчання – це спрямованість учня на різні сторони навчальної діяльності, він виступає чинником, що формує здібності, які необхідні учню у подальшому навчанні та житті.

Існує багато теорій мотивації діяльності людини, але для вчителя важливо одне: опанування способами створення на уроці такого освітнього середовища, у якому здобувачі відчували б внутрішню потребу вчитися. Це може бути за умови, коли учень самостійно ставить перед собою цілі й докладає зусилля для їхнього досягнення. Чинниками позитивної мотивації навчання учнів може бути наступне:

- наукові знання з природничих наук зацікавлюють, а вчитель створює проблемні ситуації, якими учні захоплюються;
- знання, вміння та навички, що набуваються, мають для учня практичне значення й стануть у пригоді в реальному житті;
- навчальна діяльність стимулює бажання долати труднощі, випробувати власні сили під час опановування навчального матеріалу;
- в системі суспільних пріоритетів наука, яка вивчається, посідає належне місце, що зміцнює мотиваційну основу навчальної діяльності учнів;
- сформовано колективний характер навчальної діяльності (створює сприятливу атмосферу й спонукає до здорової конкуренції серед однолітків);
- учитель справедливо оцінює досягнення учнів, доброзичливо, з повагою ставиться до них і виявляє розумну вимогливість [1, с. 54].

Це актуалізує необхідність використання на уроках з предметів природничої освітньої галузі елементів проблемного навчання. Значення завдань проблемного характеру для досягнення мети навчання дуже важливе, адже їх використання забезпечує більш свідоме оволодіння учнями природничими теоріями, формує в них навички самостійної роботи й уміння виділяти суттєві властивості об'єктів і явищ природи.

Зокрема, у модельних програмах з предметів природничої освітньої галузі в орієнтовних видах пізнавальної діяльності передбачені обговорення проблемних питань. Так, у програмі з біології знаходимо наступні питання: «Як органели одноклітинних евкаріотів забезпечують існування їхніх клітин як самостійних організмів?»; «Чому пошкодження кори по колу спричиняє загибель дерев'янистої рослини?»; «Чому і для чого тварини мігрують?» тощо [3, с. 16]. Для їх обговорення можна використати різноманітні види дискусій (мозковий штурм, дилеми, дебати, панельну дискусію, трикутник У. Діснея). Організуючи проблемне навчання, педагогам слід передбачати можливість вибору учнем способу розв'язання проблеми з урахуванням єдності інтелектуальної та емоційної сфер пізнання.

В основу проблемного навчання доцільно покласти проблемні ситуації, актуальні для здобувачів певного віку. Наприклад, розглянемо таку задачу: «Яйце зважили перед початком і в кінці інкубації, – чи змінилася вага яйця?» Педагогічне керування учнями під час вирішення проблем слід спрямувати на засвоєння знань і способів діяльності, що складається з аналізу завдання, формулювання проблеми, висування гіпотези і її обґрунтування, вибору способу розв'язання, аналізу одержаних результатів.

Чільне місце в освітньому процесі з природничих наук належить формуванню досвіду дослідницької пізнавальної діяльності, залученню здобувачів до активного одержання знань, наукового пошуку, творчості, вихованню соціально необхідних рис особистості. Для цього доцільно використати теми дослідницьких проєктів, передбачених програмою з біології для 7 класу: «Дослідження різноманітності одноклітинних у пробі води з акваріума, ставка, річки, іншої водойми», «Дослідження залежності приросту зеленої маси цибулі ріпчастої від температури та освітлення, інших чинників» та інші [3, с. 24].

Вивчення теми уроку можна уявити як послідовний ланцюжок розв'язання навчальних проблем. Для створення позитивної мотивації навчання таку роботу слід організувати як індивідуально або в групах під час виконання лабораторних робіт, інформаційних, ігрових чи творчих проєктів, або під час моделювання об'єктів і явищ природи.

Формувати позитивну мотивацію до вивчення природничих наук допомагають інтерактивні технології навчання, що, на нашу думку, дають можливість докорінно змінити ставлення здобувачів до об'єкта навчання. За цих технологій учень є активним учасником процесу навчання, його думку поважають, спонукають до активності, до творчості. Це дає йому можливість обговорювати кожну проблему, доводити, аргументувати свої дії, використовувати власний досвід. Особливість інтерактивного навчання полягає в тому, що навчання відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх учасників освітнього процесу: вчитель і учень є рівноправними суб'єктами навчання, вони розуміють один одного. Учні можуть виступати в ролі вчителя, тренера, ментора, коуча в групах. Це сприяє підвищенню їх соціальної значущості, що є стимулом для активної діяльності [5, с. 10].

Організуючи інтерактивне навчання, слід використовувати моделювання життєвих ситуацій, рольові ігри, в яких передбачено спільне вирішення проблем. Під час такого навчання учні вчитимуться спілкуватися з іншими людьми, вільно висловлювати свої думки, критично мислити, приймати обдумані рішення. Найбільш доцільними та ефективними на уроках з предметів природничої освітньої галузі, на наш погляд, є інтерактивні технології кооперативного та колективно – групового навчання. Зокрема: під час уроків засвоєння нових знань, формування вмінь та навичок, на уроках застосування знань, вмінь та навичок – методи «Карусель», «Акваріум», «Мозаїка», робота в малих групах. Для мотивації пізнавальної діяльності, актуалізації опорних знань, створення

проблемної ситуації можна використовувати методи «Мікрофон», «Мозковий штурм», «Робота у великій групі», «Навчаючи – учусь», «Вирішення проблем».

Особливої уваги заслуговує використання технологій ситуативного моделювання, які передбачають побудову освітнього процесу за допомогою включення учнів у гру. Вона спонукає учнів до формування самостійності, виявлення і розвитку їх творчих можливостей. Ця діяльність дає можливість учням імітувати свої дії, «як в житті». На уроках природничих наук доцільно застосовувати такі технології ситуативного моделювання, як метод реклами, метод презентації, судове або громадське слухання, рольова чи ділова гра.

Метод реклами зацікавлює учнів своєю новизною, сучасністю. Адже вони бачать, яке велике значення в житті має реклама. Користуючись цим прийомом, наприклад, під час вивчення біології доцільно запропонувати учням завдання підготувати рекламу про різних представників біорізноманіття нашої планети, їхню роль у природі і житті людини. Під час уроків фізики доцільно зробити рекламу застосування певних явищ у побуті, різних галузях промисловості, виробництва товарів народного споживання тощо. Метод презентації можна використати на уроці будь-якого типу, на будь-якому його етапі. Найчастіше його доцільно застосовувати, на наш погляд, під час повторення вивченого матеріалу, оскільки учні вже знають питання, що розглядається, тому можуть цілісно, цікаво й емоційно розповісти про нього.

Технології інтерактивного навчання сприяють формуванню мотивації пізнавальної діяльності завдяки створенню атмосфери співробітництва, виробленню загальнолюдських цінностей, життєтворчості, комунікабельності, духовності, інтелектуальності, інформаційності, а також розвитку умінь критичного мислення. Для цього успішно використовуються методичні прийоми «Шість капелюхів Е. де Боно», «Три стільці У. Діснея» та ін.

Загалом, існує досить багато способів формування позитивної мотивації до вивчення природничих наук. Однак їх успіх залежить від готовності педагога добирати ці способи залежно від змісту навчального матеріалу та особистісних орієнтацій школярів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна методика навчання біології: Навч. посібник / І.В.Мороз, А.В.Степанюк, О.Д.Гончар та ін. / за ред. І.В.Морова. Київ: Либідь, 2006. 592 с.
2. Мачтакова О. Г. Мотивація: від античності до постмодернізму: монографія. Одеса: Атлант, 2013. 210 с.
3. Модельна навчальна програма «Біологія. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт. Балан П.Г., Кулініч О.М., Юрченко Л.П. Київ, 2023. 115 с.
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / за заг. ред. М. Грищенко. Київ, 2016. 40 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
5. Пометун О. І. Активні й інтерактивні методи навчання. *Шлях освіти*. 2004. №3. С.10-15.

Даяна Лебеденко
(Дніпро)

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У даній статті розглянуто основні методи розвитку критичного мислення на уроках математики. Досліджено роль математики у розвитку критичного мислення.

Ключові слова: критичне мислення, уроки, учні 5-6 класів, математична освіта, методи навчання.

This article discusses the main methods of developing critical thinking in mathematics lessons. The role of mathematics in the development of critical thinking has been studied.

Key words: critical thinking, lessons, students of grades 5-6, mathematics education, teaching methods.

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань навчального процесу в Новій українській школі є розвиток критичного мислення учнів. Актуальною є проблема розвитку критичного мислення задля підвищення якості математичної освіти. Сучасна система освіти вимагає від учня не тільки запам'ятовування навчального матеріалу, але й здатності критично осмислювати інформацію. Формування критичного мислення є основою для розвитку творчих здібностей, уміння вирішувати проблеми, а також підготовки до реального життя. Особливо важливо розвивати критичне мислення в середній школі (5-6 класи), коли діти починають формувати власну точку зору і здатність до аналізу.

Мета дослідження: дослідити психолого-педагогічні аспекти критичного мислення та методи його розвитку у учнів 5-6 класів на уроках математики.

Завдання дослідження:

1. Ознайомитись з психолого-педагогічними особливостями дітей 10-12 років (5-6 класів).
2. Визначити поняття критичного мислення. Розглянути роль математики у його формуванні.
3. Дослідити основні методи розвитку критичного мислення на уроках математики.

Отримані результати дослідження. Перехід учнів із початкової школи до основної є одним із найскладніших періодів у житті дітей. Цей етап часто характеризується зниженням успішності, оскільки учням, що звикли до молодшої школи, потрібно адаптуватися до нових правил, темпів та стилю навчання. У віці від 10 до 12 років учні мають певні особливості, зокрема, те що вони виходять на новий рівень інтелектуального та психічного розвитку. Проявляється це у поступовому переході від конкретного до абстрактного мислення. У дітей формуються уміння і навички аналізу, систематизування та групування складних явищ, діти вчаться виявляти спільне й відмінне. Мислення та пам'ять дітей у віці 10-12 років набуває логічного характеру, воно спрямоване на виявлення та усвідомлення внутрішніх взаємозв'язків з метою розуміння сутності того чи іншого явища, на підставі чого відбувається запам'ятовування. Логічна пам'ять передбачає попередню роботу мислення: навчальний матеріал піддається аналізу, виявляються опори, які сприяють запам'ятовуванню. У дітей цієї вікової категорії виникає потреба самостійності, вивчення пізнавальних та проблемних тем. У цьому віці також спостерігається перебудова мотиваційного компонента – дитина стає більш прагматичною, а ставлення до навчання визначається особистими та практичними цілями [5, с. 88-102]. Діти цього віку активно розвивають логічне мислення, проте їм важко застосовувати знання в нестандартних ситуаціях. Важливо використовувати інтерактивні методи навчання та проблемно-пошукові завдання. У віці 10-12 років у дітей активно розвивається логічне мислення та

здатність розуміти причинно-наслідкові зв'язки. Це чудовий період для розвитку критичного мислення, оскільки діти в цьому віці вже мають базові когнітивні навички, необхідні для аналізу та оцінки інформації. Саме в цей період важливо починати розвивати критичне мислення з кількох причин: формування незалежного мислення, захист від маніпуляцій та впливу, навички розв'язання проблем, підготовка до самонавчання, розвиток соціальних та комунікативних навичок.

Критичне мислення – це система суджень, які сприяють аналізу інформації та ухваленню раціональних, незалежних рішень. Термін «критичне мислення» з'явився у 1910 році завдяки філософу Джону Дьюї та його праці «Як ми думаємо». І хоча Дьюї вважають батьком концепції критичного мислення, традиція піддавати все сумніву бере початок набагато раніше. Основними складовими критичного мислення є усвідомленість, самостійність, самоаналіз, цілеспрямованість, обґрунтованість, контрольованість та організованість. Людина, яка володіє критичним мисленням здатна приймати обдумані рішення, що базуються на аналізі інформації, фільтрувати інформацію (відрізнити фейки від правди), ефективно комунікувати, зберігати психічне здоров'я, розвивати допитливість, об'єктивно сприймати реальність та не піддаватися емоціям [6].

У розвитку критичного мислення важливу роль відіграє математика. Вона вчить дитину логічно мислити, аналізувати інформацію та робити правильні обґрунтовані висновки. Все це робить математику невід'ємною частиною освітнього процесу та підготовки до життя у складному сучасному світі. На уроках математики для розвитку критичного мислення слід застосовувати методи, які заохочують учнів до аналізу, логічного мислення та творчого підходу до розв'язання задач. На сьогодні існує досить багато методів розвитку критичного мислення, які варто обирати спираючись на мету, завдання й зміст уроку. Також слід враховувати ще й етап уроку на якому буде застосовано певний метод, адже на одному етапі уроку обраний метод може бути досить ефективним, а на іншому – недоречним. Щоб провести ефективний урок, спрямований на розвиток критичного мислення, вчитель має володіти багатьма методами та знати їх особливості застосування. Педагог має пам'ятати, що навчити учнів критично мислити за один урок неможливо, адже формування критичного мислення відбувається поступово. Дослідження науковців показують, що сучасний урок математики на якому відбувається розвиток критичного мислення, має складатись з трьох етапів: виклик (вступна частина, яка займає 7-10 хв), осмислення (основна частина уроку, яка триває 30 хв), рефлексія (підсумкова частина уроку, яка триває 5-7 хв). На думку психологів така структура уроку відповідає етапам на яких дитина сприймає інформацію [2, с. 64-65].

Основними методами, які сприяють розвитку критичного мислення на уроках математики є проблемне навчання, проектне навчання та мозковий штурм. Проблемне навчання є одним із дієвих методів розвитку критичного мислення. Це створення учителем системи проблемної ситуації під час викладання навчального матеріалу та управління діяльністю учнів, коли вони розв'язують поставлені проблеми. Тобто проблемне навчання передбачає постановку вчителем перед учням нових та нетипових завдань (проблемних запитань) [4]. Метод проблемного навчання розвиває в дітей здатність аналізувати та синтезувати інформацію, застосовувати її на практиці та знаходити рішення для нових нетипових завдань, а також робити обґрунтовані висновки. Цей метод стимулює допитливість, розвиває навички аналізу, залучає до самостійності у прийнятті рішень, а також покращує гнучкість мислення. Проблемне навчання доречно та ефективно застосовувати на різних етапах уроку в залежності від цілей і теми заняття. Наприклад, на початку уроку можна задати проблемне питання, вирішення якого займе 5-10 хв, для актуалізації знань учнів та підготовки їх до нової теми. Це пробудить інтерес та залучить дітей до продуктивної роботи. Під час введення нової теми можна задати більш складне питання, на вирішення якого піде 10-15 хвилин, яке буде ключовим для опанування нових знань. На етапі закріплення знань і вмінь, коли учні вже мають певні знання і вміння і застосовують їх для вирішення більш складних задач, проблемні запитання також є

ефективними. Це дозволяє перевірити розуміння теми та підготувати учнів до практичного застосування знань. Рекомендований час вирішення проблемного питання на цьому етапі 10–15 хвилин. Використовувати проблемні задачі на кожному уроці не обов'язково, але їх регулярне впровадження допоможе формувати навички критичного мислення і робити навчання більш інтерактивним. Наприклад, вчитель може запропонувати учням 5 класу на уроці математики під час вивчення нової теми «Дробі» таке проблемне запитання: «Уявіть, що ви замовили піцу для вашої сім'ї, яка розрізана на 8 рівних шматочків. Ви з'їли 2 шматочки, ваша мама – 3 шматочки, тато – 4 шматочки. Скільки шматочків залишилося, і яку частинну піци це становить? Як можна записати, яку кількість кожен з вас з'їв, у вигляді дробу?». Дане запитання дозволить зрозуміти учням поняття частин цілого та застосовувати знання про дробі для вирішення реальної ситуації. Це завдання змотивує учнів думати над реальними прикладами, розвиває логічне та критичне мислення та сприяє кращому засвоєнню нового матеріалу. Проектне навчання є ефективним методом розвитку критичного мислення, оскільки воно передбачає глибоке занурення учнів у процес дослідження та вирішення реальних проблем. Його найкраще застосовувати на етапі вивчення теми, коли учні вже мають базові знання і можуть застосовувати їх для виконання більш складних завдань [1, с. 217-224]. Метод проектів дозволяє учням закріпити вивчений матеріал, поглибити розуміння теми, а що найголовніше активно розвивати критичне мислення. Його можна застосовувати, коли учні вже ознайомились з основними поняттями теми і можуть застосовувати їх на практиці. Наприклад, вивчивши тему «Дробі», вчитель може запропонувати учням проект, поставивши перед ними таке завдання: «Складіть рецепт будь-якої страви (на вибір) та розрахуйте пропорції інгредієнтів, результати оформіть у вигляді презентації». Час проведення проектної діяльності може бути в межах одного уроку або декількох уроків для більш масштабного проекту. Мозковий штурм є дієвим методом розвитку критичного мислення, який передбачає активне генерування ідей та обговорення різних підходів до вирішення певної проблеми. Даний метод стимулює учнів до висловлення своїх думок, незалежно від того якими вони будуть, що допомагає знайти нестандартні рішення. Мозковий штурм стимулює креативність, вчить командній роботі, розвиває аналітичні навички, покращує комунікативність [3]. На уроці математики на етапі закріплення знань і вмінь, вчитель ставить перед учнями запитання: «Уявіть, що ви працюєте у відомій будівельній компанії, і вам, як інженерам керівництвом дало завдання побудувати через річку Дніпро міст, використовуючи найміцніші геометричні фігури. Які фігури ви оберете для побудови конструкції, щоб вона була стабільною і міцною, і чому?» Учні висловлюють ідеї про використання прямокутників, трикутників, шестикутників, їх комбінацій та інших фігур. Після збору ідей учні обговорюють, які конструкції були б найефективнішими і чому. Мозковий штурм є корисним інструментом для розвитку критичного мислення, оскільки поєднує генерацію ідей, їх аналіз та синтез, а також вчить учнів швидко адаптуватися до нових ситуацій та завдань.

Впровадження методів розвитку критичного мислення у процес вивчення математики може супроводжуватися різними психолого-педагогічними проблемами. Основними з них є супротив учнів до змін, звичка до пасивного навчання, відсутність мотивації, нестача підготовки вчителів, тривожність, низький рівень самостійного мислення, опір з боку вчителів, нестача часу, різний рівень підготовки учнів тощо.

Висновки.

1. Визначено, що критичне мислення – це система суджень, які сприяють аналізу інформації та ухваленню раціональних, незалежних рішень. Розглянуто, що у його розвитку важливу роль відіграє математика, адже вона вчить дитину логічно мислити, аналізувати інформацію та робити правильні обґрунтовані висновки.

2. З'ясовано, що діти віком 10-12 років мають такі особливості: вихід на новий рівень інтелектуального та психічного розвитку, формуються навички аналізу, мислення та пам'ять набуває логічного характеру, розвивається здатність розуміти причинно-наслідкові зв'язки.

3. Досліджено основні методи, які сприяють розвитку критичного мислення на уроках математики: проблемне навчання, проєктне навчання та мозковий штурм. Вони стимулюють допитливість, розвивають навички аналізу, залучають до самостійності у прийнятті рішень, покращують гнучкість мислення, спонукають мислити логічно, стимулюють креативність, вчать працювати в команді, покращують комунікативність. Найголовніше, що все це допомагає активно розвивати критичне мислення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар О. А. Технології проєктного навчання. Уроки-проєкти з математики. *Матеріали конференції: «Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент»*, серія: педагогічні науки. Вип. 12. С. 217-224.

2. Забранський В. Я. Реалізація технології розвитку критичного мислення учнів на уроках математики. *Матеріали міжнародної науково-методичної конференції «Проблеми математичної освіти»*. Черкаси, 2019. С.64-65.

3. Мозковий штурм: ефективний метод генерації ідей. URL: <https://galaktica.io/blog/shcho-take-mozkovyyu-shturm/>

4. Проблемне навчання. URL: https://ukrainiansuccessfulteacher.blogspot.com/p/blog-page_7.html

5. Пасічник Олександр. Вікові особливості учнів 5-6-х класів та їх вплив на добір змісту навчання іноземних мов. *Проблеми сучасного підручника (25)*. 2020. С. 88-102.

6. Що таке критичне мислення та як його розвивати. URL: <https://mind.ua/publications/20272615-shcho-take-kritichne-mislennya-ta-yak-jogo-rozvivati>

Науковий керівник: доктор фізико-математичних наук, доцент Галайко Ю. А.

УДК 377.8.091.3-027.236]:376-056

*Валентина Лук'яненко, Тетяна Парфенова, Юлія Парфенова
(Біла Церква)*

ЕФЕКТИВНІ ПЕДАГОГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядається проблема організації інклюзивного навчання, використання ефективних педагогічних інструментів для формування інклюзивної культури учасників освітнього процесу. Автори зазначають, що культура інклюзивності в освітньому закладі сприяє позитивному розвитку студентів, забезпечує їхню готовність до життя в різноманітному світі та допомагає створювати спільноту, де кожен здобувач освіти матиме можливість розкрити свій потенціал та бути успішним.

Ключові слова: *інклюзивне навчання, інклюзивне освітє середовище, психолого-педагогічний супровід, педагогічний патронаж.*

The article examines the problem of organizing inclusive education, the use of effective pedagogical tools for the formation of an inclusive culture of participants in the educational process. The authors point out that a culture of inclusiveness in an educational institution contributes to the positive development of students, ensures their readiness for life in a diverse world and helps create a community where every student will have the opportunity to reveal their potential and be successful.

Key words: *inclusive education, inclusive educational environment, psychological and pedagogical support, pedagogical patronage.*

Порядок організації інклюзивного навчання в закладах фахової передвищої освіти – можливість організації інклюзивного навчання яке доступне на всіх рівнях освіти. Поняття інклюзії достатньо широке і потребує серйозних зусиль всього освітнього закладу для формування середовища, а саме: участі всіх учасників освітнього процесу, і наголовніше – якісного менеджменту і планування. Безперечно, умовою створення інклюзивного середовища є особи, яким потрібна підтримка, готовність решти учасників освітнього процесу підтримувати здобувачів освіти з особливими потребами, а також підготовлений персонал і батьки та інші активні партнери-учасники процесу впровадження інклюзії в освіті. І не менш важливою умовою є наявність достатнього фінансування та доступної інформаційної, матеріально-технічної бази й інфраструктури.

У питанні формування культури інклюзивності в КЗ КОР «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж» передусім дбають про середовище, в якому є повага до різноманітності. Це і повага до різності фізичної, і до різноманітності поглядів і думок, культурного, історичного та релігійного досвіду, а також особливостей прояву особистості.

Культура інклюзивності у коледжі передбачає повагу кожного студента, незалежно від особливостей фізичного чи психоемоційного розвитку. Адже повага до особистості культивується у середовищі, у якому проблемою є не дитина з особливими освітніми потребами, яка не може, наприклад, пересуватись на колісному кріслі в закладі освіти, а навпаки – проблемою є непристосованість закладу, неготовність закладу надавати якісні освітні послуги такій дитині. На відміну від КЗ КОР «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж», в якому створено всі умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей, є ще достатньо багато закладів освіти в Україні, які не повністю або зовсім не готові надавати якісні послуги даній категорії здобувачів освіти.

Щоб поважати різноманітність культур і релігій, їх насамперед потрібно знати, тож корисним для викладачів та студентів коледжу було вивчення традицій різних етнічних груп, що проживають у місцевості, де раніше навчалися здобувачі освіти, і спільне святкування свят, знайомство з традиціями в поєднанні з вивченням англійської мови, обмін інформацією зі студентами які певний час перебували за кордоном, тощо. Таким чином, коледж став прикладом толерантного середовища, яке збагачується і розвивається через досвід різноманітних культур.

В умовах війни викладачі коледжу звертають особливу увагу на студентів, які втратили через війну домівок чи близьких, адаптують навчальний матеріал так, аби він не травмував дитину. Адже студентів можуть травмувати згадки про свій будинок, кімнату, рідних, втрачених домашніх тварин, тощо. На заняттях з англійської мови студентам пропонуються наступні завдання:

- опишіть будинок вашої мрії;
- уявіть що ви отримали віллу у спадок, опишіть яка вона;
- опишіть ваш майбутній замський будинок, яким ви його уявляєте;
- розкажіть про свою майбутню професію;
- розкажіть про свого майбутнього обранця, його зовнішність, риси характеру та ін.

Безперечно, кожному здобувачу освіти важливо відчувати себе потрібним і цінним, мати чітке і стабільне відчуття вибраного свідомо, свого закладу, в якому їм безпечно, комфортно і цікаво. Щоб це забезпечити, у закладі панує політика безумовної педагогічної підтримки студентів у процесі навчання та створено психологічно комфортне середовище, нетолерантне до будь-яких проявів насильства. Питання чутливості до емоційного стану здобувачів освіти і педагогів, особливо в умовах війни, – надважливий аспект побудови інклюзивної культури у закладі освіти. В коледжі це насамперед завдання для кураторів груп. Вони вивчають особові справи студентів і проводять виховні бесіди враховуючи

травми і втрати, з якими зіткнулись учасники освітнього процесу. Педагоги у процесі навчання ретельно планують зміст навчальних матеріалів, домашніх завдань, дискусій під час занять, аби не створювати додаткових травматичних для студентів ситуацій. Важливий аспект організації якісного інклюзивного навчання це надання підтримки дітям з особливими освітніми потребами. Студентське самоврядування – це ресурс для допомоги в адаптації здобувачів освіти з особливими освітніми потребами у студентський колектив освітнього закладу.

Студентам з особливими освітніми потребами в КЗ КОР «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж» приділяється максимум уваги та підтримки з боку адміністрації коледжу, викладачів та членів студентської ради. Адже основне завдання освітнього закладу у цьому напрямі – організувати для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами таке середовище, в якому вона може почуватися захищеною та навчатися у своєму режимі й відповідно до своїх здібностей, а також забезпечити комунікацію з рештою дітей у колективі. Керівництво закладу підтримує волонтерські проекти та ініціативи, стимулює залучення студентського самоврядування до комунікації та просування цінностей інклюзії.

Навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами не впливає на зміну освітньої програми чи навчальних або робочих планів. Водночас психологічному комфорту студентів сприяють адаптація освітнього простору, матеріалів та індивідуальні підходи на основі визначення потреб конкретної дитини, створення комфортного психологічного середовища, злагоджена співпраця, партнерство й нульова толерантність до будь яких проявів булінгу, цькування та дискримінації. Мотивація і заохочення до навчання, завершення початого та відповідальність за власні рішення допомагають розвинути у здобувачів освіти з особливими потребами наполегливість та сприяють отриманню прогресу.

Культура інклюзивності в освітньому закладі сприяє позитивному розвитку учнів, забезпечує їхню готовність до життя в різноманітному світі та допомагає створювати спільноту, де кожен здобувач освіти матиме можливість розкрити свій потенціал та бути успішними. Запорукою якісного впровадження інклюзивного навчання є висококваліфіковані та відповідальні працівники, насамперед педагогічні. Саме тому забезпечення закладів освіти кваліфікованими педагогічними працівниками, спеціалізованим персоналом є найважливішим завданням.

Педагоги це важливий ресурс для забезпечення інклюзивного навчання і це тому КЗ КОР «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж» постійно дбає про професійне зростання майбутніх фахівців освіти спеціальності Початкова освіта. Інклюзивне навчання. Це молоді фахівці, яким цікаво прийти до школи на практику ще під час навчання та залишитись працювати в закладі надалі. Для директорів загальноосвітніх закладів студенти педагогічних вишів – це один із варіантів вирішення кадрової проблеми. Тому керівники Білоцерківських загальноосвітніх шкіл тісно співпрацюють з КЗ КОР «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж» та запрошують студентів до співпраці. Це дає можливість студентам ознайомитись із досвідом інших педагогів та поділитися своїми сучасними напрацюваннями. Таким чином співпраця між педагогічними працівниками є одним з чинників, що впливає на безперервний процес вдосконалення професійної майстерності, сприяє професійному розвитку майбутніх фахівців освіти, їхній психологічній підтримці та консультуванню з впровадження компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, інклюзивного підходів до навчання здобувачів освіти і нових освітніх технологій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Альохіна С. Сучасні тенденції розвитку інклюзивної освіти. *Розвиток сучасної освіти: теорія, методика та практика*. 2015. № 3. С. 10–15.

2. Губарь О. Рівень сформованості інклюзивної культури суспільства в сучасних умовах. *Освіта осіб з особливими потребами в умовах миру і війни* : матеріали ІХ міжнар. конгресу зі спеціальної педагогіки та психології. Київ, 2023. С. 117–121.

3. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text

5. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>

УДК 37.013.46 (090)

Ніна Лучинецька
(Ізміл)

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

В статті представлено структурні компоненти модельної технології формування соціокультурної компетентності здобувачів початкової освіти. Визначено принципи відбору соціокультурного матеріалу в змісті мовно-літературної освітньої галузі.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, мовно-літературна робота, загальнокультурний розвиток.

The article presents the structural components of the model technology for the formation of sociocultural competence of students of primary education. The principles of selection of socio-cultural material in the content of the linguistic and literary field of education are defined.

Key words: sociocultural competence, linguistic and literary work, general cultural development.

Аналіз актуальних проблем збагачення соціокультурного досвіду здобувачів початкової освіти доводить значущість формування соціокультурної компетентності в сучасних реаліях. Другий рік поспіль продовжується дія воєнного стану в українській державі, що посилює розвиток у молоді національно-патріотичних почуттів і соціокультурних цінностей у цілому.

Питання виховання любові до Батьківщини, розуміння цінності людського життя людини, взаємоповаги та взаєморозуміння в соціумі постають перед освітянами досить гостро. Повсякчас, особливо сьогодні, суспільні відносини ставлять перед всіма учасниками освітнього процесу нові, досить серйозні виклики. Тому вважаємо, що завданням формування соціокультурної компетентності в молодшому шкільному віці слід приділити значну увагу як в урочній, так і в позаурочній діяльності сучасного вчителя-класовода.

Теоретичний аналіз наукових джерел (Н. Бібік, М. Гончарова-Горянська, В. Коваленко, А. Тадаєва, І. Тараненко та ін.) доводить пріоритетні напрями діяльності вчителя початкових класів щодо формування соціокультурної компетентності школярів: соціалізація, культурне просвітництво, національно-патріотичне та морально-етичне виховання.

Зміст соціокультурної компетентності здобувача початкової освіти містить завдання загальнокультурного розвитку дітей, їхню готовність і здатність зорієнтуватися в певному

соціальному середовищі; взаємозв'язок різноманітних напрямків виховання підростаючого покоління (громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне).

У розробленій нами моделі формування соціокультурної компетентності ми виділяємо такі структурні компоненти:

- когнітивно-інформаційний – знання про державу Україну, її столицю, державну символіку, історичне минуле, видатних українців минулого й сьогодення, особливості української національної культури, побуту, звичаїв, традицій, обрядів;
- осмислювально-аксіологічний – осмислене ставлення до інформації, ціннісне ставлення до культури, рефлексія власних дій і вчинків, мотивація пізнавальної діяльності;
- комунікативно-діяльнісний – здатність і готовність вступати в мовленнєвий контакт, знання і дотримання етикетних правил спілкування, застосування формул мовленнєвого етикету, успішне користування мовою під час виконання соціальних ролей, здатність вирішувати за допомогою мови навчальні і життєві проблеми, соціальна мобільність, самостійність у прийнятті рішень, креативність мислення під час пошуку шляхів вирішення проблемних завдань, мовленнєвотворча діяльність.

Визначення змісту і структури соціокультурної компетентності обумовлюється теоретичними засадами соціокультурної змістової лінії Державного стандарту початкової загальної освіти. В оновленій освітній програмі з української мови для 1-4 класів йдеться про першочергові завдання становлення у здобувачів початкової освіти соціокультурної компетентності засобами мовно-літературної освітньої галузі.

Зміст предмета «Літературне читання» охоплює низку змістових ліній: «Пізнаємо простір дитячого читання»; «Розвиваємо навичку читання, оволодіваємо прийомами розуміння прочитаного»; «Взаємодіємо усно за змістом прослуханого»; «Досліджуємо і взаємодіємо з текстами різних видів»; «Оволодіваємо прийомами роботи з дитячою книжкою»; «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією»; «Перетворюємо та інсценізуємо прочитане; створюємо власні тексти» [2, с. 16].

На особливу увагу заслуговують принципи відбору соціокультурного матеріалу, серед яких комунікативна цінність і достатність для реалізації цілей та завдань навчання спілкування в межах кожної теми; принцип автентичності мовних (фонетичних, лексичних і граматичних), мовленнєвих (речень, текстів) одиниць, ілюстративних соціокультурних матеріалів, які використовують для навчання спілкування; принцип типовості мовленнєвих зразків, їхньої узгодженості з нормами спілкування, чинними в країні, мову якої вивчають; принцип частотності використання слів у сучасному мовленні; принцип мінімізації матеріалу згідно з психофізіологічними можливостями учнів молодшого шкільного віку, цілями й завданнями. Дотримання названих принципів дає змогу успішно організовувати процес оволодіння іншомовним спілкуванням у межах кожної теми відповідно до вимог чинної навчальної програми. У програмі серед багатьох принципів формування змісту навчання також виокремлено соціокультурне спрямування процесу навчання.

Успішність формування соціальної компетентності залежить від стану розвитку особистісного «Я», своїх прав і обов'язків, толерантного відношення до інших – однолітків і дорослих. Розвиток міжособистісних відносин розпочинається з власної родини – батьків, братів чи сестер тощо. Дотримання правил співжиття в соціально-громадянському просторі розпочинається з батьківсько-материнського виховання, ціннісного ставлення та поваги до культурних надбань українського народу.

Зміст роботи над збагаченням соціокультурного досвіду в закладі загальної середньої освіти потребує ретельного вивчення соціокультурних процесів українського суспільства, активної участі молоді в суспільно значущих заходах сьогодення.

Врахування методологічних принципів (культуровідповідність, гуманізм, природовідповідність, пріоритет загальнолюдських інтересів; культуротворчість, самоствердження особистості, гуманізації змісту соціокультурної діяльності та її виховного потенціалу, їх підпорядкування інтересам, потребам і установкам учнівської особистості,

діалектична єдність та наступність культурно-історичного, соціально-педагогічного та національно-етнічного досвіду, традицій та інновацій мають пронизувати всю виховну систему сучасного закладу освіти.

Якщо до цього часу соціокультурну компетентність називали лише обов'язковою вимогою до процесу навчання іншомовної комунікативної компетентності, то новизною стандарту стало виокремлення соціокультурної компетентності в структурі предметних компетенцій для української мови. Цю зміну обґрунтовували значущістю формування соціокультурної компетентності як одного з важливих показників готовності учнів до ефективної комунікації українською мовою й як одного з необхідних чинників формування духовної культури особистості [1, с. 234]. Наприклад, для компетентнісно-орієнтованого навчання української мови відібрано такі ключові компетентності: комунікативну, соціальну, загальнокультурну й уміння вчитися. Формування цих ключових компетентностей у вивченні української мови в початковій школі забезпечують предметні компетентності, зокрема, мовленнєва, мовна, соціокультурна й діяльнісна.

У межах засвоєння предмета «Українська мова» соціокультурна компетентність має забезпечувати загальнокультурний розвиток школярів початкової школи, допомагати адаптуватися в соціальному середовищі. Сутність соціокультурної компетентності прогнозує набуття знань про державу Україну, формування здатності використовувати в мовленнєвій практиці знання української національної культури, звичаїв, традицій, свят. Від учнів початкової школи очікують використання в мовленні найбільш відомих малих українських фольклорних форм, а також успішного виконання різноманітних соціальних ролей через застосування формул національного мовленнєвого етикету, уміле оперування ними під час спілкування.

Отже, модель формування соціокультурної компетентності дозволяє навчити здобувачів початкової освіти дотримуватися правил етикету в спілкуванні з представниками різних вікових груп і статусів, а також розвинути здатність розв'язувати за допомогою мови різні навчальні та життєві проблеми. Соціокультурна змістова лінія передбачає загальнокультурний розвиток учнів і підготовку їх до життєдіяльності в українському соціумі, що реалізують через досягнення виховних цілей уроків, використання тематичних текстів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Тадаєва А. В. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів в сучасному інформаційному просторі: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка. Харків, 2016. 258 с.

2. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти / Рекомендовано МОН України для використання в початкових класах закладів загальної середньої освіти від 20.08.2018 р. № 1/9. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalniprogrami-dlya-pochatkovoyishkoli> (дата звернення: 10.11.2024).

УДК 37.022

**Юлія Михальчук
(Володимир)**

ІГРОВІ МЕТОДИ ЯК ЗАСІБ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Дана стаття присвячена одній з актуальних проблем сучасної методики англійської мови, а саме мотивації дітей молодшого шкільного віку за допомогою ігрових методів. Розглянуто класифікацію ігор та способи їх застосування на уроках англійської мови.

Ключові слова: *гра, ігрові методи, психологія дитини, актуальність ігор, класифікація ігор.*

The article is devoted to one of the topical issues of modern English language teaching, namely motivation of primary school children using game methods. The classification of games and ways of their application in English lessons are considered.

Key words: *game, game methods, child psychology, relevance of games, classification of games.*

На сьогодні ігрові методи є одним з найефективніших засобів мотивації молодших школярів до вивчення англійської мови. Актуальність гри, зумовлена психологічними та фізичними особливостями молодших учнів, тому навчання у грі є одним з аспектів мети початкових класів Нової української школи.

По-перше, після дитячого садка, потрапивши до школи дитина зустрічається з новим видом діяльності – навчанням. Проте, гра залишається важливою у її житті. Тому майстерна подача навчального матеріалу у грі вчителем допомагає молодшим школярам легко засвоїти нові знання без напружень та стресу. За власними спостереженнями на педагогічній практиці, можу зробити висновок, що захопившись грою, учні іноді навіть не помічають, що навчаються, особливо на уроках англійської мови. По-друге, психологи стверджують, що у початкових класах провідною є мимовільна увага. Учням важко зосередитись на незрозумілому, монотонному та довготривалому матеріалі, тому діти найкраще концентруються та навчаються у грі. Також у школярів початкових класів добре розвинена мимовільна пам'ять, яка фіксує яскраві та цікаві матеріали, саме тому вивчення мов найкраще дається у молодшому віці. [3, с. 34]

На початковому етапі вивчення англійської мови діти освоюють її за допомогою комунікативно-ігрового методу навчання. Це цікавий, сучасний підхід, який забезпечує ефективне, особистісно орієнтоване навчання спілкуванню англійською. [1]

У процесі гри формуються кращі риси особистості: колективізм, наполегливість, витримка, сміливість; усуваються негативні риси характеру: соромливість, вередування, дратівливість, зарозумілість. Гра допомагає дітям відчувати себе повноправними членами колективу.

Ігрові методи є хорошими засобами мотивації вивчення англійської мови та підвищення ефективності уроку, оскільки вона:

- викликає мимовільну увагу, емоційно-вольову і розумову активність учнів;
- сприяє створенню мовного середовища на уроці;
- викликає і підтримує в учнів інтерес до вивчення іноземної мови. [2]

У досконалості ігрових методів ми можемо переконалися з тверджень видатного педагога В. Сухомлинського: «Дитина має справжнє емоційне й інтелектуальне життя тільки тоді, коли вона живе у світі ігор, казки, музики, фантазії та творчості». Він підкреслював, що діяльність у вигляді розваги й уявних ситуацій є середовищем, де дитина пізнає емоції, розвиває мислення та фантазію. Також візьмемо до уваги твердження відомого українського психолога Г. Костюка, який писав, що «Ігри – це не пусті забави, а змістовна творча діяльність, у якій дитина ставить свідомі цілі, прагне до їх здійснення». Г. Спенсер, американський психолог та філософ, вважав, що ця форма діяльності має особливу цінність для формування соціальних та культурних норм. «Для дитини ігри є наслідуванням як власної діяльності, так і діяльності дорослих».

Сучасний підхід до розгляду гри як мотивації до вивчення англійської мови, спричиняє зміну позицій педагога в організації ігрової діяльності учня. Вчитель має взяти до уваги те, що для дітей гра – це не просто розвага. Це цікавий та ефективний спосіб виконання багатьох завдань навчання, тому педагогу потрібно чітко визначити, якої навички, дитина здобуде або вдосконалив в ході гри.

В першу чергу, використовуючи ігри на уроках англійської мови, вчителю потрібно дотримуватись таких вимог:

- встановити чітку мету гри;

- добре розбиратись в тих діях, які будуть здійснювати молодші школярі по команді вчителя і відповідно підібрати мовні команди, з якими потрібно познайомити дітей, відпрацювавши їх, щоб попередити помилки;

- врахувати вікову особливість учнів та активність класу. [2]

Головними умовами ефективності застосування ігор на уроці є:

- органічне включення в навчальний процес;
- захоплюючі назви;
- наявність ігрових елементів;
- обов'язковість правил, які не можна порушувати;
- емоційне ставлення самого вчителя до ігрових дій.

До вашої уваги класифікація, мета та приклад ігор, які можна застосовувати на уроках англійської мови у початковій школі. Серед них:

- *ігри для вивчення алфавіту*. Допомагають зробити процес запам'ятовування англійського алфавіту легким та цікавим;

Приклад: Гра «Знайди пару». Учитель об'єднує учнів класу в групи по 4-5 осіб. Кожна група отримує по два конверти. В одному конверті – картки, на яких зображені друковані літери, в іншому – прописні. Учням потрібно до друкованих літер дібрати відповідні прописні букви. Перемагає команда, яка першою впоралася із завданням і виконала його правильно. Можна проводити схоже змагання, добираючи до великих літер відповідні малі літери.

- *фонетичні ігри*. Сприяють тренуванню правильної вимови англійських звуків, встановленню правильної артикуляції органів мовлення під час вимови окремих звуків, орфоепічно правильному і чіткому читанню;

Приклад: Гра «Ланцюжок». Клас ділиться на дві групи. Після відпрацювання вимови будь-якого звука, наприклад [æ], вчитель пропонує учасникам обох груп по черзі називати слова з цим звуком. Виграє команда, яка назвала більше слів. Наприклад:

<i>flat</i>	<i>bag</i>
<i>back</i>	<i>cap</i>
<i>hand</i>	<i>map</i>

- *граматичні ігри*. Мають на меті навчити дітей використовувати у своєму мовленні слова та словосполучення, котрі містять певні граматичні явища, розвивати мовленнєву активність і самостійність молодших школярів;

Приклад: Гра «Що там?». Вчитель умовно кладе якусь річ у портфель. Учні по черзі мають відгадувати, що там, ставлячи запитання. Учень, який правильно назве річ, заховану в портфелі, стає ведучим. Наприклад: *Is there a pen? No, it isn't.; Is there a pencil? Yes, it is.*

- *ігри для розвитку навичок читання*. Сприяють зацікавленню до прочитання як нових, так і вже відомих текстів;

Приклад: Гра «Прочитай без помилок». Учні об'єднують у три команди. На столі лежать картки з уривками тексту (по три речення на картці). Представники кожної команди по черзі вибирають собі картку і зачитують речення. За кожне правильно прочитане речення команда отримує один бал. Перемагає команда з найбільшою кількістю балів.

- *ігри для розвитку навичок аудіювання*. Навчать дітей краще розуміти та сприймати зміст висловлювання, виділяти головне у потоці інформації, розвиватимуть слухову пам'ять;

Приклад: Гра «Чий портрет?». Учитель робить словесний портрет учня. Наприклад: «*She is a tall girl with fair hair and grey eyes. She likes learning English and History. Her hobby is knitting.*». Учні повинні здогадатися, про кого з однокласників йдеться. Хто здогадується першим, стає ведучим.

- *ігри для розвитку усного мовлення*. Сприяють виробленню вміння чітко, логічно та послідовно викладати свої думки, а також практичному та творчому застосуванню набутих раніше мовленнєвих навичок та розвитку комунікабельності;

Приклад: Гра «Естафета». Учитель вимовляє (або записує) коротке речення. Потім передає естафету (наприклад, кидає м'ячик) одному з учнів, який повинен продовжити думку. Кожен наступний учасник має повторити сказане і розширити речення. Учень, який не може розширити речення, вибуває з гри. Виграє той, хто складе найдовше речення.
Наприклад: 1. I have a pencil. 2. I have a red pencil. 3. I have a thick red pencil.

• *ігри для розвитку навичок письма.* Зацікавлюють учнів в написанні слів та словосполучень;

Приклад: Гра «Склади слова». Вчитель записує на дошці яке-небудь слово, у якому багато літер, наприклад, schoolchildren. Із букв цього слова учні, поділені на дві команди, повинні скласти якомога більше нових слів. Виграє команда, котра утворила більше слів.
Наприклад: Schoolchildren: he, she, side, shoe, son, nose, ill, red, doll, line, child, school.

• *лексичні ігри.* Допомогають збагачувати словниковий запас учнів новими англійськими словами, усувають труднощі в їх запам'ятовуванні;

Приклад: «Поле чудес». Гра схожа до однойменної телепередачі. На дошці, відповідно до кількості букв загаданого слова, подані клітинки. Ведучий зачитує визначення слова, учні по черзі називають букви, вписують їх у клітинки та відгадують слово.

• *рольові ігри.* Використання рольової гри надає можливість учням потренуватись у спілкуванні з оточуючими, взявши собі ролі за сценарієм;

Приклад: Гра «Ключове слово». Клас ділиться на дві команди, кожна з яких обирає собі складне за будовою слово, наприклад, football, arm-chair, afternoon, etc. Команда, яка вибрала, для прикладу, слово football, повинна підготувати три коротенькі інсценування: в першому треба використати слово foot, в другому – ball, а в третьому – ціле слово football. Ці слова у сценках повинні мати важливе значення і повторюватись кілька разів. Переглянувши усі три інсценування, учасники іншої команди повинні відгадати задумане слово. Потім команди міняються місцями: актори відгадують задумане слово своїх суперників. [2, с. 5]

Ігри є невід'ємною частиною уроків англійської мови. Вони допомагають зробити навчальний процес легким та невимушеним як для учителя, так і для учнів.

Отже, можна зробити висновок, що оволодіти англійською мовою за допомогою ігор набагато легше, особливо молодшим школярам. Ігрові методи є надзвичайно цінними для мотивації в учнів до бажання вивчення англійської мови, адже гра сприяє ефективному засвоєнню матеріалу і поліпшенню загального настрою в класі, а також усуненню психологічних бар'єрів, як у самому класі, так і між класом і педагогом. Таким чином, гра зміцнює мотивацію вивчення іноземної мови і значно підвищує якість оволодіння нею. Гра – це могутній фактор психологічної адаптації дитини в вивченні англійської мови.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Комунікативно-ігрова методика вивчення іноземної мови. URL: <https://naurok.com.ua/komunikativno-igrova-metodika-vivchenya-inozemno-movi-234004.html> (дата звернення: 02.11.2024).

2. Методичні рекомендації "Ігрові технології навчання як ефективні засоби розвитку пізнавальних інтересів учнів початкової школи. URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-igrovi-tehnologi-navchannya-yak-efektivni-zasobi-rozvitku-piznavalnih-interesiv-uchniv-pochatkovo-shkoli-338015.html> (дата звернення: 02.11.2024)

3. Миць К.М. Play and study: Навчальний посібник ігрових вправ для вивчення англійської мови у молодшій школі. Тахтаулове, 2017.

4. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.

Науковий керівник: Ковгар Ю. І.

**ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЄКТНОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ
«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»**

У статті розглядаються основні підходи до організації дослідницької діяльності на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі. Особливу увагу приділено методам, що сприяють активному залученню учнів до процесу пізнання та розвитку їхніх дослідницьких навичок, таких як спостереження, експерименти, аналіз та узагальнення даних. Проаналізовано ефективні стратегії для формування в учнів початкових дослідницьких умінь: постановки запитань, висунування гіпотез, перевірки припущень та роботи з інформацією. У статті також представлені інтерактивні методи та проєктні технології, що забезпечують розвиток у дітей критичного мислення, допитливості та навичок самостійного здобування знань. Організація дослідницької діяльності на уроках ЯДС не лише сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, а й формує ключові компетентності молодших школярів.

Ключові слова: дослідницька діяльність, проєктна діяльність, початкова школа, інтегрований курс «Я досліджую світ».

The article considers the main approaches to organizing research activities in the lessons of the integrated course “I explore the world” in primary school. Particular attention is paid to methods that contribute to the active involvement of students in the process of cognition and the development of their research skills, such as observations, experiments, analysis and generalization of data. Effective strategies for the formation of initial research skills in students are analyzed: asking questions, putting forward hypotheses, testing assumptions and working with information. The article also presents interactive methods and project technologies that ensure the development of critical thinking, curiosity and skills of independent knowledge acquisition in children. The organization of research activities in the lessons of the YDS not only contributes to better assimilation of educational material, but also forms key competencies of younger schoolchildren.

Keywords: research activities, project activities, primary school, integrated course “I explore the world”.

На сучасному етапі розвитку початкової освіти, згідно з концепцією Нової української школи, передбачено новий підхід до навчання, що організовується через самостійну пізнавальну, дослідницьку діяльність та використання проєктної технології. Особлива увага в цьому контексті приділяється вмінням здобувачів освіти самостійно шукати, аналізувати інформацію, використовувати її для вирішення проблем, прийняття рішень.

Проблеми впровадження дослідницьких методів навчання представлені в роботах філософів і педагогів минулого – Сократа, Платона, Аристотеля, Яна Амоса Коменського, Джона Локка, Жан-Жака Руссо, Карла Вентцеля, Джона Дьюї, Селестена Френе, Марії Монтесорі, Рудольфа Штайнера та інших. Теоретичні аспекти дослідницької діяльності школярів розкриті в напрацюваннях О. Міхно, О. Пометун, О. Савенкова, П. Середенка. Практичні підходи до організації дослідницької діяльності учнів початкової школи подані в роботах Т. Байбари, Н. Бібік, О. Онопрієнко, О. Савченко та ін. Погляди на організацію проєктної діяльності відображені в дослідженнях О. Онопрієнко, О. Савченко.

Дослідницьку діяльність учнів характеризують як:

– ця діяльність учнів є формою пізнавальної діяльності;

- учні реалізують її поетапно, дотримуючись певної послідовності дій;
- це є процесом наукового пізнання, доступним учням у процесі відтворення, сприймання та розуміння;
- вона приймає форму навчального дослідження.

У дослідженні С. Савченко, навчально-дослідницька діяльність учнів розглядається як творчий процес спільної діяльності вчителя та учня, спрямований на пошук невідомого. Під час цього процесу відбувається трансляція культурних цінностей між ними, що призводить до формування світогляду. Характеризуючи дослідницьку діяльність, О. Савченко зосереджує увагу на організації вчителем діяльності учнів. Вона визначає цю діяльність як «діяльність учнів, що організовується педагогом за допомогою різних форм і дидактичних прийомів. Під час здійснення цієї діяльності учні активно використовують методи наукового пізнання і, в результаті, успішно освоюють знання та розвивають дослідницькі вміння та здібності. Навчально-дослідницька діяльність учнів призводить до створення інтелектуального продукту, пов'язаного з встановленням істини під час дослідження» [5].

З погляду організації дослідницької діяльності в початковій школі, важливо враховувати вікові можливості дітей та реалізовувати етапи, такі як виявлення проблеми та її усвідомлення, застосування відомих знань для вирішення проблеми, формулювання припущень та виконання послідовних дій з їх перевірки. Також важливо враховувати певні дії, такі як ознайомлення з проблемою, вибір тематики дослідження, вивчення теорії питання, планування роботи, практична робота з проведення дослідження, оформлення результатів і презентація дослідницької роботи. Ці дії реалізують ідею дослідницької діяльності та сприяють розвитку пізнавальних навичок учнів [4].

Одним із способів організації дослідницької діяльності є проектні технології. Використання проектних технологій на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі є ефективним підходом, що значно сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів. Метод дозволяє дітям глибше зануритися в процес навчання, оскільки вони не просто сприймають готову інформацію, а активно залучаються до її пошуку, аналізу та застосування на практиці. Завдяки проектному навчанню, учні отримують можливість працювати з реальними проблемами та ситуаціями, які вони можуть досліджувати, вирішувати та обговорювати, що сприяє розвитку їхньої самостійності, критичного мислення та творчого підходу до вирішення завдань.

Проектний метод дозволяє залучати школярів до дослідницької діяльності, що не тільки допомагає краще засвоїти навчальний матеріал, але й розвиває в учнів цілу низку важливих життєвих компетентностей. Вони вчаться формулювати запитання, висувати гіпотези, шукати інформацію з різних джерел, проводити спостереження, аналізувати дані та робити висновки. Крім того, діти вчаться працювати як індивідуально, так і в команді, що розвиває їхні соціальні та комунікативні навички.

Проектні технології стимулюють учнів до самостійного прийняття рішень, оскільки вони змушені брати на себе відповідальність за планування та виконання завдань. Саме це допомагає формувати в них навички тайм-менеджменту, вміння ставити пріоритети та ефективно розподіляти ресурси. Виконуючи різні проекти, учні отримують можливість відчути, що їхні зусилля мають реальний результат, що мотивує їх до подальшого навчання та розвитку.

Особливості організації дослідницької діяльності на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» за допомогою проектних технологій:

1. Вибір теми та постановка дослідницьких завдань. На початку проекту вчитель разом із учнями визначає актуальну тему, яка цікава дітям і відповідає навчальним цілям. Учні формулюють питання, що їх цікавлять, та висувують гіпотези, які вони прагнуть дослідити.
2. Планування дослідницької діяльності. Учні разом із вчителем розробляють план дій: визначають етапи дослідження, розподіляють ролі, обирають методи збору інформації (спостереження, експерименти, інтерв'ю, опитування тощо).

3. Проведення дослідження та збір даних. На цьому етапі учні активно залучаються до пошуку відповідей на поставлені питання. Вони можуть працювати як індивідуально, так і в групах, проводячи спостереження, вимірювання, дослідження природних об'єктів, експерименти. Важливо, щоб вчитель спрямовував, але не диктував учням, що робити, дозволяючи їм самим приймати рішення.

4. Аналіз та узагальнення результатів. Після завершення досліджень учні аналізують зібрані дані, роблять висновки, порівнюють результати зі своїми гіпотезами.

5. Презентація проєкту. Учні готують звіти, презентації або виставки, де представляють результати своїх досліджень. Вони можуть використовувати різні формати: постери, слайд-шоу, відеоролики або театралізовані виступи. Презентація дає можливість учням розвивати комунікативні навички та впевненість у собі.

6. Рефлексія та оцінювання. Після завершення проєкту проводиться обговорення: що вдалося, які були труднощі, як їх вдалося подолати. Учні можуть оцінювати як власну роботу, так і роботу своїх однокласників. Рефлексія допомагає усвідомити процес навчання та зрозуміти, як використовувати отримані знання в подальшому.

Переваги використання проєктних технологій на уроках на уроках інтегрованого курсу:

– Розвиток дослідницьких навичок, адже учні вчать ставити запитання, планувати дослідження, збирати та аналізувати інформацію.

– Інтеграція знань. Проєкти часто охоплюють декілька предметних областей, що допомагає учням бачити зв'язок між різними дисциплінами.

– Залучення до активної діяльності. Учні стають активними учасниками освітнього процесу, що підвищує їхню мотивацію та зацікавленість.

– Розвиток соціальних навичок. Робота в групах сприяє розвитку комунікативних умінь, уміння співпрацювати та вирішувати конфлікти.

– Формування навичок самостійності. Учні вчать планувати свою роботу, приймати рішення та нести відповідальність за результати.

Проєктна діяльність також має велике значення для розвитку комунікативних навичок. В процесі роботи над проєктами учні вчать спілкуватися, висловлювати свої думки, аргументувати власну точку зору, слухати та враховувати думки інших, що сприяє формуванню культури діалогу, вміння співпрацювати в команді, що є надзвичайно важливими навичками для майбутнього життя.

Таким чином, використання проєктних технологій на уроках інтегрованого курсу допомагає організувати дослідницьку діяльність, створює сприятливі умови для формування дослідницьких умінь здобувачів початкової освіти, розвитку допитливості, самостійності, творчості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: навч.-метод. посіб. для вчит. почат. кл. Київ: ІЗМН, 2013. 129 с.

2. Грекова В. С. Творчість та креативність: синкретичний зв'язок. *Гілея*. 2021. Вип. 82. С. 180–183.

3. Долгушина Н. Організація дослідницької діяльності молодших школярів. *Початкова школа*. 2022. № 10. С. 8.

4. Дубасенюк О. А., Власенко О. М. Світоглядні та методологічні принципи креативності в освітній системі сьогодення. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 63. С. 232–235.

5. Савченко О. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. Абрис. 2007. 456 с.

Анна Олійник
(Київ)

ВПЛИВ СУЧАСНИХ МУЛЬТФІЛЬМІВ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглядається використання сучасних анімаційних фільмів як ефективного інструменту для формування національно-патріотичних якостей у дітей старшого дошкільного віку. Особлива увага зосереджується на мультфільмах, які сприяють розвитку у дітей розуміння національної культури, історії та традицій, а також допомагають формувати такі важливі якості, як патріотизм, гордість за рідну країну та готовність до її захисту. Досліджуються критерії вибору мультфільмів для дітей цього віку, а також методи інтеграції анімаційних фільмів у виховний процес, що сприяють вихованню національної свідомості.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, якості, національно-патріотичні якості, формування національно-патріотичних якостей, вплив сучасних мультфільмів.

The article examines the use of modern animated films as an effective tool for the formation of national-patriotic qualities in older preschool children. Special attention is focused on cartoons that contribute to the development of children's understanding of national culture, history and traditions, and also help to form such important qualities as patriotism, pride for the native country and readiness to protect it. The criteria for choosing cartoons for children of this age, as well as the methods of integrating animated films into the educational process, which contribute to the education of national consciousness, are studied.

Key words: children of older preschool age, qualities, national-patriotic qualities, formation of national-patriotic qualities, influence of modern cartoons.

Національно-патріотичне виховання є важливим елементом формування свідомої, відповідальної особистості, здатної глибоко усвідомлювати свою приналежність до рідної культури, мови та історії. У сучасному світі, де глобалізація інколи знецінює національні цінності, важливість виховання патріотизму у дітей з раннього віку важко переоцінити. Адже саме на етапі дошкільного віку формуються основи для розвитку почуття гордості за свою країну, її історію та культурну спадщину, що відіграє ключову роль у формуванні свідомих громадян, здатних активно брати участь у житті своєї держави.

Розвиток національно-патріотичних якостей у дошкільному віці стикається з низкою проблем. По-перше, часто відсутня чітко розроблена методика та програми, що ускладнює системний підхід до виховання. По-друге, не всі педагоги мають достатній рівень підготовки для ефективного впровадження патріотичних цінностей у навчальний процес. Третім фактором є вплив соціального середовища, у якому діти зростають: негативні стереотипи, дезінформація або культурні відмінності можуть негативно впливати на формування позитивного ставлення до національних традицій.

Проте незважаючи на ці складнощі, національно-патріотичне виховання залишається надзвичайно важливим, оскільки воно сприяє розвитку соціальної згуртованості, формує толерантність до інших культур і поглядів, а також закладає основи для активної громадянської позиції у майбутньому. Розуміння дітьми значення своїх коренів, мови та традицій допомагає їм стати не лише гідними представниками своєї нації, але й відкритими до світу людьми.

Згідно з дослідженнями, національно-патріотичні якості є невід'ємною частиною загального розвитку особистості. Вони формуються на основі глибокого усвідомлення приналежності до певної нації, її культури, історії та традицій. Це не просто почуття гордості за рідну землю, але й повага до історії, готовність виконувати громадянські обов'язки, а також здатність до толерантного ставлення до інших народів та культур.

М. Кучинська зазначає, що патріотизм формується через відчуття територіальної приналежності та спадковості від предків. Це взаємозв'язок особистості з її громадою та країною, що підтримується на рівні усвідомлення цінностей та загальних норм. Саме через такі зв'язки виникають почуття, які визначають ставлення особистості до своєї нації [1].

Держава приділяє значну увагу проблемі національно-патріотичного виховання, що підтверджується ухваленням «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді».

Затверджена наказом Міністерства освіти і науки України, ця концепція визначає національно-патріотичне виховання як цілеспрямовану та комплексну діяльність, яка включає органи державної влади, громадські організації, сім'ю, освітні заклади та інші соціальні інститути [2].

Основною метою цієї діяльності є формування у молодого покоління національно-патріотичних якостей, високої патріотичної свідомості та готовності виконувати громадянські обов'язки. Така комплексна робота допомагає зміцнити правову, демократичну та соціальну основу держави, підвищуючи значення національних інтересів і цілісності країни.

Діти старшого дошкільного віку (5-6 років) перебувають у періоді активного формування самосвідомості та почуття індивідуальності. У цьому віці діти починають усвідомлювати себе як особистості, виявляти власні думки, почуття та бажання. Вони активно порівнюють себе з іншими, що є важливим етапом у розвитку їхньої ідентичності. Окрім цього, діти в цьому віці дуже чутливі до соціальних норм і моральних цінностей, тому виховання національно-патріотичних якостей є дуже ефективним саме в цьому віці.

Гра є основною діяльністю для дітей цього віку, через яку вони вчаться соціальним ролям, зокрема тим, що пов'язані з патріотизмом і національними цінностями. Через ігри діти можуть відтворювати моменти з історії, культури та традицій своєї країни, що допомагає їм засвоїти ці цінності на емоційному рівні (Табл. 1.1.).

Таблиця 1. 1. Ключові аспекти формування національно-патріотичних якостей у дошкільників [3]

Аспект виховання	Зміст	Методи реалізації
Любов до Батьківщини	Емоційний зв'язок із рідною землею, її природою та культурою	- Ознайомлення з національними символами
		- Проведення тематичних заходів, свят, присвячених державним святам
Повага до історії	Усвідомлення важливих подій, героїв та символів нації	- Читання казок, легенд, історичних оповідань
		- Виготовлення та обговорення національних символів
Громадянська свідомість	Усвідомлення прав та обов'язків перед суспільством	- Розповіді про громадянські обов'язки, волонтерство
		- Ігри на роль «громадянина» (наприклад, участь у «виборах», допомога сусідам)
Толерантність і взаємоповага	Вміння сприймати різноманіття культур і традицій	- Діалог з однолітками, взаємодія з дітьми різних культур
		- Обговорення традицій різних народів, організація культурних заходів (наприклад, «День народів світу»)

Сучасні мультфільми, завдяки своїй доступності та емоційній силі, стають потужним інструментом для виховання національно-патріотичних якостей у дітей. Мультфільми

надають можливість легко донести складні патріотичні поняття, викликаючи у дітей емоційний відгук, що сприяє глибшому усвідомленню національної ідентичності.

Мультфільми здатні передати любов до рідної землі, важливість збереження культурної спадщини, а також повагу до національних символів та історії. Наприклад, сюжет про героїв, що захищають свою батьківщину, може стати потужним каталізатором для формування патріотичних почуттів у дітей. Яскраві образи та прості сюжети дозволяють дітям зрозуміти важливість патріотизму і національної ідентичності в доступній та захоплюючій формі.

Формування національно-патріотичних якостей у дошкільників є багатограним процесом, який потребує уваги з боку вихователів, батьків і держави. Важливими чинниками є психологічні особливості дітей цього віку, їхня здатність до емоційної прив'язаності, а також соціальний контекст, у якому вони зростають. Підтримка держави через спеціальні програми та концепції, а також використання сучасних технологій, зокрема мультфільмів, є потужними засобами для формування патріотичних почуттів.

Комплексний підхід до національно-патріотичного виховання допомагає дітям усвідомити свою приналежність до нації, розвиває почуття гордості за свою країну і сприяє формуванню активної громадянської позиції, що є основою для здорового і процвітаючого суспільства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кучинська І. О. Розвиток ідей громадянського виховання у вітчизняній суспільно-педагогічній думці (друга половина XIX – 30-ті рр. XX століття): автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2012. 36 с.

2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді / Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 16.06.2015 №64. URL: <http://uon.cg.gov.ua/index.php?id=12515&tp=1&pg=>

3. Ігнатенко Л. П. До проблеми виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Зб. наук. праць. Київ, 2005. Вип. 8. С. 257–261.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Карнаухова А. В.

УДК 821.161.2:378.147.016:004

*Іван Паламарчук, Андрій Усатий
(Житомир)*

ІНТЕРАКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті репрезентовано розуміння терміну інтерактивної діяльності та описано її суть. Практична частина висвітлює застосування інтерактивних технологій безпосередньо під час вивчення української літератури.

Ключові слова: *урок, урок літератури, сучасний урок, інтерактивна діяльність, інтерактивна технологія, методика навчання, метод, прийом.*

The article presents the understanding of the term interactive activity and describes its essence. The practical part highlights the use of interactive technologies directly in the study of Ukrainian literature.

Key words: *lesson, literature lesson, modern lesson, interactive activity, interactive technology, teaching method, method, technique.*

У нашому сьогоденні досить гостро стоїть питання духовного розвитку індивіда, тобто здобувача освіти. З огляду на це, освітній процес протягом останніх десятиліть спрямований на задоволення потреб сучасного ринку кваліфікованими спеціалістами і самореалізації кожного суб'єкта здобуття освіти. Актуальним для підготовки нової генерації фахівців є процес формування знань, умінь та навичок, компетентностей та подальший розвиток цінностей громадянського суспільства. Чи не найбільші можливості для реалізації таких завдань має курс української літератури у закладі загальної середньої освіти. Адже література – це саме той предмет, котрий в змозі вирішити поставлені завдання гуманітарного виховання нової генерації. Залучення молоді до багатств нашої культури, духовне, моральне, світоглядне зростання особистості, художнє виховання, розвиток естетичного смаку – ось ті домінуючі завдання і функції, які має реалізувати курс української літератури.

За результатами досліджень науковців, що займалися вивченням цієї проблематики, приміром, Т. Бугайко, В. Неділько, Б. Степанишин, Є. Пасічник, М. Рибникова, О. Пометун однією із найбільш ефективних та цікавих технологій у процесі навчання літератури є інтерактивне навчання.

Особливістю інтерактивного навчання є підготовка молодої людини до життя і громадянської активності в громадянському суспільстві і демократичній правовій державі на заняттях з будь-якого предмету шкільної програми. Це вимагає активізації навчальних можливостей учня, замість переказування абстрактної, “готової” інформації, відірваної від їх життя і суспільного досвіду. Уроки також повинні надати учням основні пізнавальні та громадянські вміння, а також навички і зразки поведінки.

Уроки мають захоплювати учнів, пробуджувати у них інтерес та мотивацію, навчати самостійному мисленню та діям. Ефективність і сила впливу на емоції і свідомість учнів у великій мірі залежить від умінь і стилю роботи конкретного вчителя. Застосування інтерактивних технологій висуває певні вимоги до структури уроків, які були реалізовані при викладенні її орієнтовного варіанту в даному посібнику.

Як правило структура таких занять складається з п'яти елементів:

- мотивація;
- оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів;
- надання необхідної інформації;
- інтерактивна вправа - центральна частина заняття;
- підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку [3].

Важливим є і те, що багато інтерактивних технологій: дебати, рольова гра, аналіз випадку, дискусія, обговорення в групі – на перший погляд, сприймаються скоріше як гра, ніж серйозне навчання. Тому вчителі, перш ніж їх використовувати, хотіли б мати підтвердження того, що інтеракція забезпечує досягнення якісних результатів навчання, щоб їх продемонструвати батькам, адміністраторам і навіть самим учням.

Технології інтерактивного навчання – поняття, складне для дефініціювання й класифікування, оскільки не існує чіткого визначення щодо того, яким має бути інтерактивне навчання та класифікації конкретних технологій такого виду навчально-виховного процесу. Інтерактивне навчання – це сучасний підхід до освіти, який передбачає активну взаємодію всіх учасників навчального процесу. Це не просто передача знань від вчителя до учня, а спільне відкриття нової інформації, обмін ідеями та досвідом.

Ключові особливості інтерактивного навчання:

- *Активна участь:* Учні не пасивні слухачі, а активні учасники процесу навчання. Вони ставлять запитання, висловлюють свої думки, беруть участь у дискусіях та виконують різноманітні завдання.

• *Взаємодія*: Навчання відбувається через взаємодію учнів між собою та з вчителем. Це може бути як індивідуальна робота, так і групова.

• *Практичність*: Знання застосовуються на практиці. Учні не просто запам'ятовують інформацію, а й вчать її використовувати у різних ситуаціях.

• *Креативність*: Інтерактивне навчання стимулює розвиток творчих здібностей учнів. Вони шукають нові ідеї, вирішують нестандартні завдання.

• *Мотивація*: Завдяки активній участі та досягненню результатів, учні відчувають більшу задоволеність від навчання і, як наслідок, мають вищу мотивацію [2].

Переваги інтерактивного навчання [1]:

– Глибоке розуміння матеріалу: Активна участь у навчальному процесі сприяє кращому засвоєнню знань.

– Розвиток навичок спілкування: Взаємодія з іншими людьми допомагає розвивати навички спілкування, роботи в команді та лідерські якості.

– Підготовка до реального життя: Інтерактивне навчання готує учнів до життя в сучасному світі, де важливі такі якості, як креативність, гнучкість та здатність до самонавчання.

– Підвищення зацікавленості до навчання: Інтерактивні методи роблять навчання більш цікавим і захоплюючим.

Наголосимо на тому, що, враховуючи відсутність в методичній літературі уніфікованої класифікації інтерактивних технологій навчання, пропонуємо умовну робочу класифікацію за моделями навчання (формами), в яких можуть бути реалізовані інтерактивні технології.

Методисти виділяють чотири групи, “в залежності від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів” [3]:

– Інтерактивні технології кооперативного навчання (наприклад, акваріум, робота в малих групах, карусель);

– Інтерактивні технології колективно-групового навчання (дерево рішень, мозковий штурм, мікрофон, ажурна пилка);

– Технології ситуативного моделювання (драматизація, громадські слухання, судові рішення);

– Технології опрацювання дискусійних питань (дебати, ток-шоу, оцінювальна дискусія) [3].

Розглянемо більш детально використання однієї із технологій під час уроку української літератури:

Континуум – одна з форм обговорення дискусійних питань, метою якої є розвиток в учнів навичок прийняття особистого рішення та удосконалення вміння аргументувати свою думку.

Розглядаючи полярні точки зору з проблеми, що дискутується, учні:

– Знайомляться з альтернативними позиціями, поглядами;

– Прогнозують, які наслідки буде мати та чи інша точка зору для окремих людей чи політичних рішень.

– Учаться на практиці відстоювати свою позицію.

– Учаться вислуховувати думки інших.

– Отримують додаткові знання з теми, що вивчається.

Яким чином застосувати на практиці (На прикладі роману Панаса Мирного “Хіба ревуть воли як ясла повні”):

1. Обрати дискусійну проблема (повинна передбачати наявність обґрунтованих, діаметрально протилежних точок зору) – приміром: *Чіпка – злочинець чи жертва обставин?*

2. Учитель має дати коротку характеристику обох точок зору, направити учнів до більш глибоких роздумів та аргументації полярних думок. Кожна сторона має бути розглянута досить детально, ґрунтовно.

3. У протилежних кінцях класу учні малюють плакати з альтернативними думками та схемами-доказами своєї думки.

4. Якщо місця в класі досить, учні можуть розкривати свою думку у вигляді ланцюга поглядів, таким чином покроково аргументуючи позицію.

5. Вчитель просить учнів пояснити, чому вони обрали саме цю сторону. Тут учні можуть пояснювати причину зі своєї точки зору, але не аргументувати.

6. Учні оцінюють точки зору опонентів, описують їх доцільність/недоцільність.

7. Вчитель та учні приходять до єдиного висновку та обговорюють наслідки різних точок зору [4].

Отже, аналізуючи сучасні методи навчання літератури, можна зробити висновок про необхідність системного підходу, оскільки він передбачає інтеграцію різних предметів й видів діяльності, поєднання індивідуальної й групової роботи, розвиток мотивації учнів, постійне вдосконалення теорії уроку літератури та орієнтацію на результати навчання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дегтярєва Г. А. Застосування комп'ютерних методичних систем на уроках української мови та літератури. *Дивослово*. 2010. № 4. С.2-4.

2. Оліфіренко В. Інтернет на уроках української літератури : посіб.-довід. для вчителів та учнів 9-11 кл. Київ : Грамота, 2007. 208 с.

3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. Київ : Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.

4. Яценко Т. О. Інформаційно-комунікаційне забезпечення процесу вивчення української літератури в школі. *Наукові записки : зб. наук. пр. / М-во освіти та науки України, Ніжинський держ. ун-т ім. Миколи Гоголя*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. №3. С. 235-240. (Серія «Психолого-педагогічні науки»).

УДК 376-053.5-056.263:81'221.2

*Тетяна Приходько, Олександра Ващенко
(Дніпро)*

ЖЕСТОВА МОВА ЯК ЕЛЕМЕНТ ДВОМОВНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

У статті проаналізовано історичний розвиток жестових мов і їх значення для комунікації дітей з порушеннями слуху. З'ясовано, що жестові мови є повноцінними системами зі своєю граматикою та культурними особливостями, які розвивалися незалежно в різних країнах. Зроблено висновки щодо того, як в Україні впроваджено двомовні програми для підтримки мовної ідентичності учнів з порушеннями слуху, що забезпечує їх соціальну інтеграцію та академічний розвиток.

Ключові слова: *двомовні програми, жестова мова, мовна ідентичність, соціальна інтеграція, академічний розвиток.*

The article analyses the historical development of sign languages and their importance for the communication of children with hearing impairments. It is found that sign languages are full-fledged systems with their own grammar and cultural characteristics that have developed independently in different countries. The importance of official recognition of sign languages for ensuring the rights of children with hearing impairments to quality education is proved. Conclusions are drawn on how bilingual programmes are implemented in Ukraine to support the linguistic identity of students with hearing impairments, which ensures their social integration and academic development.

Key words: *bilingual programmes, sign language, linguistic identity, social integration, academic development.*

Актуальність. Важливість та актуальність інклюзивної освіти полягає в забезпеченні рівних можливостей для навчання всіх дітей. Двомовна освіта сприяє розвитку когнітивних і соціальних навичок, підтримує культурну ідентичність дітей з порушеннями слуху та відповідає сучасним законодавчим вимогам. Використання жестової мови в школах дозволяє дітям з порушеннями слуху краще інтегруватися в суспільство і зберігати свою мовну спадщину. Особливо в наш час, коли все більше дітей стикаються з порушеннями слуху через надмірне використання навушників, надмірне захоплення занадто гучними відеоіграми, шум трафіку, гучні концерти тощо. Важливо розуміти та спілкуватися з дітьми у можливих для цього формах.

Мета даної роботи – дослідити значення жестової мови як частини двомовної освіти для дітей з порушеннями слуху, її вплив на розвиток та інтеграцію; розглянути історію впровадження жестової мови в освіту, від перших кроків до сучасних моделей двомовного навчання, підкреслити її роль у збереженні культурної ідентичності дітей з порушеннями слуху.

Виклад основного матеріалу. Перші офіційні згадки про жестові мови відносяться до X століття, проте дослідження свідчать, що вони могли спонтанно виникнути ще три мільйони років тому, до появи звукової мови, і існували до приблизно сто тисяч років до н.е. Наприклад, у Швейцарії існує чотири місцеві жестові мови, якими користуються люди з порушенням слуху відповідно до їхньої мовної приналежності – французької, італійської, німецької та швейцарської.

Єдиної універсальної жестової мови не існує. Жестові мови різних країн розвивалися незалежно, мають свої унікальні граматичні та синтаксичні особливості, а також відображають культурні специфіки населення. Для міжнародного спілкування глухих створено систему жестів "джестуно" (міжнародна жестова мова), що включає елементи з різних мов. [5, с. 186-187]

Всесвітня федерація глухих (WFD) зазначає, що у світі існують сотні природних жестових мов, кожна з яких є унікальною та не пов'язана з розмовними мовами. Наприклад, американська жестова мова (ASL) і британська жестова мова (BSL) суттєво відрізняються, хоча обидві країни використовують англійську мову. Жестові мови є повноцінними, складними системами, такими ж реальними та важливими, як і усні мови, тому їх слід повністю визнавати для забезпечення участі глухих дітей в освіті та інтеграції глухих людей у суспільство. [1, с. 8-20]

У розвинутих країнах жестова мова почала активно розвиватися не так давно, найстрімкіший розвиток спостерігався в останні десятиліття.

Однією з ключових змін у підході до навчання глухих дітей стало визнання жестової мови як повноцінного методу навчання. У 60-х роках XX століття в Америці відбулось відродження методу Рочестера [4, с. 109], який згодом переріс у революцію під назвою «загальної комунікації». Цей метод полягав у впровадженні пальцевої абетки в школах для глухих і одночасному визнанні жестової мови як центрального елементу загальної комунікації. Відкриття цього методу стало початком значних змін як у підходах до навчання, так і в загальному сприйнятті мануальної (ручної) комунікації на державному рівні. Важливою віхою цього процесу стало дослідження професора Бернарда Тервурта, який своїми дослідженнями жестової лінгвістики сприяв значному прогресу в розвитку жестової мови.

До 60-х років точилися жваві дискусії щодо методів навчання глухих, де традиційні підходи часто сприймалися як взаємовиключні. Батьки та сурдопедагоги часто зіштовхувалися з обмеженістю вибору між усними й мануальними методами. Проте згодом, завдяки розвитку жестової мови та її визнанню як важливого елементу культури й прав людини, ситуація почала змінюватися на краще. [4, с. 110-112]

Щодо мови і культури, хочу зауважити, що вони тісно пов'язані між собою. Мова виступає як унікальний інструмент для передачі культурних знань, тоді як культура формує

мовні структури та зміст. Учні, які проходять двомовну програму, ознайомлюються з багатим культурним спадком своєї країни не менше ніж діти, які мають збережений слух. Заняття надають учням можливість досліджувати й розвивати свої культурні знання, отримувати досвід та взаємодіяти з шкільною спільнотою, місцевими громадами і культурними досягненнями з різних куточків світу. Вивчення культури акцентує увагу на її динамічності, унікальності та історичній складовій, а також дозволяє досліджувати схожості та відмінності між культурами світу. [6, с. 502-503]

Вивчення української жестової мови на території нашої держави розпочалося на початку XIX століття, коли було відкрито кілька філій Віденської школи для глухих у різних містах України, зокрема у Романові на Волині в 1805 році та у Львові в 1830 році. Наступною стала школа в Одесі, відкрита в 1843 році, яка, як і Львівська, продовжує функціонувати донині.

У результаті про викладання жестової мови в школах або створення умов для глухих людей навіть не йшлося. Однак, у середині XX століття відбулися незначні зміни в цьому напрямку. Методики навчання дітей з порушеннями слуху були висвітлені в працях таких дослідників, як Слезіна Н. (1963), Дячков О. (1957, 1968), Розанова Т. (1978) та інших, хоча на практиці їхнє впровадження часто ігнорувалося. [5, с. 186-187]

Історично склалося так, що діти з порушеннями слуху зіштовхувалися з численними труднощами на шляху до отримання якісної освіти, зокрема через відсутність навчання жестовій мові, що є порушенням їхніх прав людини (WFD, 2016). Статті 4 та 7 [3] Конвенції про права людей з інвалідністю передбачає, що глухі діти повинні отримувати освіту на мовах і засобах спілкування, які є найбільш прийнятними для них, а також у середовищі, яке сприяє їхньому академічному й соціальному розвитку (КПІ, 2006). Мюррей, Хел та Сноддон підкреслюють, що навчальні заклади мають підтримувати мовну ідентичність дітей з порушеннями слуху і забезпечувати викладання жестової мови за участю учителів з порушеннями слуху, які вільно володіють національною жестовою мовою (2019). [1, с. 8-20]

В Україні виділяють дві форми жестової мови: українську жестову мову (УЖМ) та кальковане жестове мовлення. Українська жестова мова є незалежною природною системою з власною лексико граматичною структурою, яка еволюціонувала протягом тривалого часу і забезпечує вільне спілкування між людьми з порушеннями слуху. Згідно із Законом України "Про забезпечення функціонування української мови як державної", візуально-жестова мова визначається як мова спільноти жестомовних осіб, і їй присвячена спеціальна стаття про статус та права жестомовних людей. Кальковане жестове мовлення є системою, в якій жести супроводжують усне мовлення і відображають окремі слова. [5, с. 186-187]

Програма УЖМ має три змістові лінії: мовленнєва, мовна, соціокультурна. Вчитель УЖМ, враховуючи реальні можливості глибшого опанування учнями навчального матеріалу, може збільшити змістове навантаження за рахунок власних методичних доробок, підібраних методично-інформаційних матеріалів. Відповідно до освітнього рівня виділяють початкову загальну освіту, базову загальну середню освіту і повну загальну середню освіту. [6, с. 502-503]

Концепція двомовної навчальної програми забезпечує оволодіння мовою, культурою та практичними навичками. Програма побудована на поступовому освоєнні необхідних знань, навичок і вмінь, орієнтована на учнів, які раніше не знайомилися з національною жестовою мовою. Водночас вона буде корисною і для тих, хто вже має певний досвід у ЖМ, оскільки дозволяє перевірити та закріпити здобуті знання. [2, с. 3-7]

Навчання побудоване у вигляді прогресивних підпрограм для учнів різних вікових груп – від дитячого садка до 12 класу. Ця послідовність відповідає розумовому розвитку учнів і гарантує набуття необхідних знань і навичок на кожному етапі. Після кожного рівня учні повинні продемонструвати своє вміння інтегрувати нові знання з попередніми. Програма

включає як загальні, так і специфічні вимоги до успішного навчання, які охоплюють як основний навчальний розклад, так і позакласні заняття.

Досягнення позитивних результатів на кожному етапі програми залежить не лише від учителя, але й від серії практичних завдань, закладених у саму програму. [4, с. 108-112; 6, с. 502-503]

Висновки. Жестова мова є важливим елементом двомовної освіти для дітей з порушеннями слуху, забезпечуючи їм право на якісну освіту, збереження культурної ідентичності та соціальну інтеграцію. Історичний розвиток жестових мов свідчить про їх унікальність, самодостатність та лінгвістичну цілісність. Такий підхід сприяє рівноправності, забезпеченню прав людини та подальшій соціальній інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у сучасне суспільство.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Джорджін А. О. Жестова мова для навчання глухих дітей. Інструкція щодо використання доступних цифрових викладацьких і навчальних матеріалів. Регіональне відділення ЮНІСЕФ у Східній та Південній Африці, 2021 р., С. 8-20. URL: https://utog.org/assets/uploads/files/pdf/oon-vfg/07_ukr_sign_language_for_deaf_children%E2%80%99s_education_and_guidance.pdf

2. Дробот О. А., Іванюшева Н. В. Особливості двомовних програм. 2022. С. 3-7. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1971/1/DrobotSL2012.7.pdf>

3. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Генеральна Асамблея ООН. Дата набрання чинності для України: 06.03.2010. Статті 4 та 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

4. Кульбіда С. В., Чепчина І. І. Проект концепції жестової мови в Україні: дефектологія. Харків, 2009. С. 108-112.

5. Кусень С. Українська жестова мова. Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. С. 186-187. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/36083/2/MSNTK_2021_Kusen_S-Ukrainian_sign_language_186-187.pdf

6. Шевченко С.М. Жестова мова, як основна форма роботи навчання глухих дітей. *Актуальні проблеми сучасної освіти: реалії та перспективи*: Матер. Всеукр. конф. студ. та викл. ЗВО (17 травня 2019 р., м. Маріуполь): Маріупольський коледж ДВНЗ Приазовський державний технічний університет, Маріуполь, Україна, 2019. С. 502-503. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716063>

*Людмила Татарінова
(Бердичів)*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито проблеми інтеграції дітей з особливими освітніми проблемами в загальноосвітній простір навчальних закладів. Визначено організаційно-педагогічні умови для ефективного впровадження інклюзивного навчання в початковій школі, розкритий важливий виховний потенціал інклюзивного навчання; подані обґрунтовані висновки та рекомендації.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, соціалізація, педагогічна корекція, принципи інклюзивного навчання.*

Проблема інклюзії як процесу активного включення в суспільні стосунки всіх громадян, незалежно від їх фізичних, інтелектуальних, культурних, мовних, національних та інших особливостей [1] є надзвичайно актуальною для сучасного суспільства. І зокрема

інклюзивна освіта як комплексний процес має бути організована на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання з урахуванням індивідуальних особливостей дитини у її навчально-пізнавальній діяльності.

Проблеми інклюзивної освіти вивчалися в роботах багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких: Л. Даниленко, А. Колупаєва, М. Сварник, Ю. Найда, О. Акімова, С. Миронова, Л. Прядко та ін. Їх наукові розробки спрямовані на залучення дітей з особливими потребами до навчання зокрема в початковій школі.

Тому метою статті є розкриття організаційно-педагогічних умов для ефективного впровадження інклюзивного навчання молодших школярів.

На законодавчому рівні інклюзивна освіта в Україні стала підтримуватись законодавчою базою України з 2010 року, коли до Закону України «Про загальну середню освіту» були внесені зміни, згідно з якими загальноосвітні навчальні заклади могли повноправно створювати спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами [2].

Рушійною силою впровадження такої системи навчання, яка орієнтується на будь-яку дитину з будь-якими освітніми потребами, є вчитель. Саме вчителі початкових класів першими розпочинають роботу з такими дітьми в загальноосвітніх закладах. Власне, від того, наскільки творчо та професійно педагог підійде до вирішення проблеми освіти «особливих» учнів в інклюзивному класі, і залежить ефективність процесу інклюзивної освіти в цілому [7]. «Самим педагогам необхідно навчитися бути відкритими на нові ідеї, бачити необхідність змінюватися самим, уміти прийняти відмінності та особливості інших людей» [5], щоб застосовувати педагогічну корекцію у своїй практиці.

Педагогічна корекція – складна система засобів і впливів на учня з вадами, спрямованих на послаблення або виправлення вад його розвитку, яка базується на максимальному використанні збережених можливостей дитини і реалізується у двох напрямках, що взаємопов'язані:

- 1) послаблення або виправлення недоліків у тій чи іншій сфері розвитку дитини;
- 2) сприяння розвитку дитини як цілісної особистості [4].

Л. Прядко виділяє такі засоби корекції з урахуванням конкретної категорії порушення, як:

- адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів;
- наочність навчання;
- уповільненість процесу навчання;
- повторюваність у навчанні та вихованні;
- оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності;
- включення учня в діяльність, спрямовану на подолання труднощів і перешкод;
- дотримання охоронного педагогічного режиму;
- позитивні емоції педагога як засіб стимулювання дітей до діяльності й спілкування;
- стимулююча функція педагогічної оцінки.

Ефективним в початковому інклюзивному класі буде навчання, застосоване на індивідуальному та диференційованому підходах, оскільки вчителю доводиться працювати з різноманітним дитячим колективом. Також потрібно врахувати індивідуально-психологічні можливості кожної дитини.

За визначенням С. Миронової, «здійснювати індивідуальний підхід у навчально-виховному процесі – означає, що, працюючи з цілим класом, треба орієнтуватися на кожну дитину окремо, на її індивідуальні якості. Індивідуальний підхід передбачає таку організацію навчального процесу, за якої при доборі засобів, прийомів, темпу навчання враховуються індивідуальні особливості учнів, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей».

Диференціація процесу навчання (адаптація) молодших школярів здійснюється через психолого-педагогічну взаємодію, адаптації оцінювання, навчального середовища, можливості використання спеціального обладнання. Для цього вчитель на уроці для усіх учнів класу, разом із традиційними методами навчання, має використовувати:

- поділ завдань на менші частини;
- завдання, які потребують на виконання меншої тривалості часу;
- додаткові уточнюючі тексти;
- надання спрощених покрокових алгоритмів, інструкцій чи схем;
- індивідуальні, диференційовані завдання;
- часте повторення, перефразування;
- допомога в управлінні часом;
- використання мнемонічних таблиць чи поведінкових карток;
- частіші перерви із використанням методів релаксації;
- кольоротерапія та арттерапія;
- використання медіа-, аудіо- та відеотехнологій.

Адаптований навчальний матеріал застосовується, коли всі учні навчаються за однією програмою і повинні оволодіти однаковими знаннями, уміннями й навичками. Коли ж у дитини є важкі вади, потрібно застосовувати модифікації змісту навчального предмета, тобто зміну його концептуальної складності. Проте модифікацію слід застосувати лише після того, як були розглянуті усі можливості іншої адаптації (використання техніки, додаткових людських або інших ресурсів).

У різнорівневому класі, де навчається дитина з інклюзією, процес засвоєння учнями програмного матеріалу значно полегшує використання в освітньому процесі початкової школи групової та парної роботи. Такі методи підтримують інтерес до навчання, розвивають пізнавальну активність молодших школярів.

Введення парної організаційної форми на різних етапах уроку дозволяє підвищити ступінь завершеності в реалізації кожного етапу уроку і включити більше число учнів у навчальний процес. Тим самим зростає число навчальних ситуацій, в яких завдяки переведенню частини дій в мовні фази засвоєння, учні можуть запам'ятати навчальний матеріал більш усвідомлено і успішно [3, с. 29]. Для дітей з особливостями розвитку парна та групова діяльність допомагають зменшити рівень стресу й тривожності, пасивності внаслідок невпевненості в своїх силах.

Такі підходи потрібні, щоб діти з різним рівнем розвитку в межах кожного окремого уроку змогли засвоїти відповідний навчальний матеріал. Причому сильніші учні мають працювати над такими завданнями, які б стимулювали їхній розвиток, а учням з особливими освітніми потребами потрібно полегшити засвоєння програмового мінімуму. Учитель разом з асистентом мають приділити більше уваги таким дітям, надати необхідну їм допомогу та підтримку в такий спосіб, щоб вони змогли досягнути поставленої навчальної мети.

До ключових компетентностей, які формуються в початкових класах, належать не тільки предметні компетентності, уміння вчитися, а ще соціальна, загальнокультурна, здоров'язбережувальна компетентності. Саме для дітей з особливими потребами надзвичайно важлива соціальна адаптація та інтеграція в суспільство. Постійна взаємодія зі здоровими дітьми сприяє не лише когнітивному, мовному розвитку «особливих» дітей, а й соціальному, емоційному, ба навіть фізичному. При цьому діти з типовим рівнем є зразком відповідних моделей поведінки в різних життєвих ситуаціях і мотивують до наступного розвитку та цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. Така взаємодія в інклюзивних класах сприяє налагодженню дружніх стосунків. Усі учасники вчать природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, стають більш чуйними, готовими до взаємодопомоги [6]. Спільне навчання, інтеграція в навколишньому середовищі корисні як для дітей, так і членів родин та суспільства в цілому.

Висновки. Отже, інклюзивна освіта є однією з найкращих серед інших форм навчання для дітей з особливими освітніми потребами. Діти знаходять середовище, відмінне від вузьких рамок сім'ї та реалізують свої потенційні можливості, здібності та нахили. Щоб в повній мірі забезпечити особистісно-орієнтований підхід у навчанні усіх учнів інклюзивного класу, учитель початкових класів має поєднувати на одному уроці різні види навчальної діяльності, які базуються на принципах диференціації та індивідуалізації, що пристосовані до психофізіологічних особливостей учнів та реалізуються за допомогою адаптації та модифікації змісту, процесу і продукту навчання. Варто зазначити, що інклюзивна освіта – це довгостроковий проєкт, який передбачає, насамперед, формування професійно-особистісної готовності усіх учасників педагогічного процесу, і зокрема вчителів початкової школи та їх асистентів до роботи в інклюзивних умовах. Бо саме сприятливий позитивно налаштований клімат в школі, прийняття дитини з особливими освітніми потребами, розуміння її особливостей і надання кваліфікованої допомоги з боку команди спеціалістів забезпечує успіх в інклюзивних умовах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред. В.І.Бондаря, В.М.Синьова; упоряд. В.М.Тімашова. Київ: «МП Леся», 2011. 528 с.
2. Клімчук В. А., Чайковський М. Є. Впровадження інклюзивного навчання в Україні. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2014. № 1 (9). С. 52–55.
3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. *Путівник для педагогів: Навчально-метод. посіб.* Київ: АТОПОЛ, 2010. 96 с.
4. Миронова С.П. Корекційна спрямованість принципів навчання учнів з вадами інтелекту. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип.7. С. 433–443.
5. На допомогу педагогу загальноосвітнього навчального закладу: Методичний посібник / Укл.: Л.О. Прядко, О.О. Фурман. Суми: РВВ СОШПО. 2015. 52 с.
6. Основи інклюзивної освіти. Навч.-метод. посібник / за заг. ред. Колупаєвої А. Київ: «А. С. К.», 2012. 308 с.
7. Четверікова Н. В. Проблема педагогічної майстерності вчителя в умовах інклюзивної освіти. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/>

УДК 378.172:004.9

Світлана Хотієнко
(Дніпро)

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ НА ПРИКЛАДІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Стаття присвячена огляду умов, створення дистанційної форми освіти. Перегляд позитивних та негативних наслідків навчання в умовах інноваційних, цифрових технологій на прикладі занять фізичного виховання. Під час дослідження виявлено, що дистанційне навчання має низку суттєвих переваг, серед яких: доступність, індивідуалізація навчального процесу, можливість використовувати сучасні технології та гнучкість графіку. Водночас дистанційні заняття можуть супроводжуватися певними труднощами, такими як зниження мотивації, складність контролю за технікою виконання вправ та обмеження щодо різноманітності форм фізичних навантажень. Цей аналіз дозволяє краще зрозуміти перспективи та виклики дистанційних занять, що є актуальним питанням у сучасній системі освіти.

Ключові слова: фізична культура, дистанційне навчання, переваги, недоліки, глобалізація, цифрові технології, соціальна взаємодія.

The article is devoted to the analysis of the advantages and disadvantages of distance learning in physical education. The study found that this form of education has a number of significant advantages, including accessibility, individualisation of the learning process, the ability to use modern technologies and flexibility of schedule. At the same time, distance learning can be accompanied by certain difficulties, such as reduced motivation, difficulty in monitoring the correctness of exercises and restrictions on the variety of physical activities. This analysis allows us to better understand the prospects and challenges of distance learning, which is an urgent issue in the modern education system.

Keywords: physical education, distance learning, advantages, disadvantages.

Актуальність статті полягає в сучасних стрімких викликах, впровадження дистанційного навчання. Саме карантинні обмеження найбільше вплинули на глобальне просування дистанційного навчання в системі освіти різних країн. Це стає одним з найбільш поширених і затребуваних способів взаємодії зі світом в усіх сферах життя. Прихильники дистанційного навчання стверджують, що це – інструмент інформатизації й інтелектуалізації суспільства, формування різнобічно розвинутої особистості, забезпечення інноваційного розвитку освіти.

Враховуючи вплив фізичної активності на здоров'я та розвиток студентів, важливо зрозуміти, чи зможе дистанційна форма проведення занять задовольнити ці потреби, або обмежить їх. Зважаючи, що для фізичного виховання, де зазвичай важливим є безпосередній контакт з викладачем і можливість практикувати рухові навички в реальному середовищі.

Метою статті є теоретичний аналіз історичних передумов розвитку дистанційного навчання. Розгляд, як дистанційні методи впливають на ефективність занять, залученість студентів і досягнення навчальних цілей. Завдання включає оцінку можливостей адаптації навчальних програм для компенсації обмежень дистанційного формату, а також визначення інноваційних підходів і технологій, які можуть підвищити якість дистанційного навчання фізичної культури.

Дистанційне навчання, мало попередній поступовий період розвитку, під час якого еволюціонувало від перших кореспондентських курсів у ХІХ столітті, які викладались за рахунок надсилання завдань поштою, до сучасних інтерактивних освітніх платформ. Початкові спроби дистанційної освіти розпочалися в середині ХІХ століття спочатку в Великобританії, потім в США, коли студенти отримували завдання поштою, виконували їх і надсилали назад викладачам. Незважаючи на відсутність прямої взаємодії, ці курси стали початковим рівнем для подальшого розвитку дистанційної освіти, надаючи можливість навчатися на відстані.

Технологічний прогрес у ХХ столітті значно розширив можливості дистанційного навчання. Зокрема, радіо і телебачення стали потужними засобами для проведення навчально-тренувальних програм. У 1920-х роках, наприклад, Університет Вісконсина у США впровадив курси через радіо. У 1950-х роках телебачення також почало використовуватися для навчальних цілей, включаючи вправи для фізичного розвитку.

Новий етап розвитку дистанційної освіти настав у 1990-х роках вже після поширення Інтернету, що дало змогу створювати сайти, які включали відео та інтерактивні програми. Ефективна система дистанційної освіти в деяких країнах створювалась роками. Так в Естонії ще у 1997 році започаткували проєкт Tiigrihüpe (Тигровий стрибок). Він передбачав забезпечення комп'ютерами та доступом до інтернету шкіл, а також навчання цифрових навичок для вчителів.

З наступом ХХІ століття доступність комп'ютерів та Інтернету роблять поширення дистанційного навчання ще простішим і швидшим. В Україні дистанційна форма освіти

запроваджується з 2000 року і регулюється «Концепцією розвитку дистанційної освіти». Уряд вважає, що дистанційна освіта це формою навчання рівноцінна з очною, вечірньою, заочною та забезпечить загальнонаціональний доступ до освітніх ресурсів. Шляхом використання сучасних інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж і надання умов для реалізації громадянами своїх прав на освіту.

Розвиток технічних можливостей збільшується, у 2010-х роках, з залученням високошвидкісного інтернету та появою платформ, таких як Zoom, Google Classroom і Teams, дистанційне навчання стало ще зручнішим і інтерактивнішим, дозволяючи проводити заняття в режимі відеоконференцій [2]. Під час пандемії COVID-19, дуже стрімко освітні установи по всьому світу перейшли на дистанційний формат, зокрема в галузі фізичного виховання, де з'явилися нові можливості, як додатки та платформи для відстеження активності учнів.

З'ясовано негативний вплив на рівень фізичної підготовки молоді, що підтверджується численними статистичними даними. Всесвітня організація охорони здоров'я повідомила, що під час пандемії загальний рівень фізичної активності знизився на 25–30% у багатьох країнах, це зменшення пов'язане з переходом на дистанційне навчання та обмеженням доступу до спортивних об'єктів.

Пізніше при зниженні фізичної активності спостерігалися частіше випадки ожиріння серед молоді. Під час дослідження проведеного в Іспанії у 2021 році, виявили, що приблизно 20% школярів стали мати надмірну вагу вже в перший рік навчання дистанційно, подібні результати були зафіксовані й у інших країнах, де учні проводили менше часу на свіжому повітрі, майже не залучені до рухових ігор та фізичного навантаження [4].

Також дистанційне навчання негативно вплинуло на мотивацію молоді займатися фізичною активністю. Опитування серед студентів університетів Польщі у 2022 році показало, що 40% респондентів відзначили зниження бажання займатися спортом, що призвело до погіршення витривалості та гнучкості, які зазвичай підтримувалися завдяки регулярним тренуванням.

Попри це, дистанційне навчання мало і позитивні аспекти. Згідно з даними Американської асоціації з фізичного виховання та спорту були учні, які брали участь у індивідуальних онлайн-програмах тренувань, під час яких змогли покращити свої показники сили та гнучкості на 15–20% протягом шести місяців, завдяки саме можливості тренуватися у зручній для себе час.

В деяких випадках дистанційні заняття зменшили ризик травм на 10–15% це спостерігалось в середніх школах США, під час виконання вправ з вагою власного тіла, тобто таких, як планки, присідання та віджимання.

Дистанційне навчання також сприяло розвитку самостійності та відповідальності за власне фізичне здоров'я. Опитування студентів Великобританії у 2021 році виявило, що 30% респондентів відчували більшу зацікавленість за своє здоров'я під час дистанційних умов, маючи можливість користуватися фітнес-додатками та іншими онлайн-ресурсами для відстеження прогресу, вони виявили більшу мотивацію підтримувати регулярну фізичну активність.

Однією з головних переваг дистанційних занять є їх доступність. Фізична активність, що потребує лише інтернет з'єднання та мінімального спортивного інвентарю, стає можливою для людей навіть із найвіддаленіших регіонів, які не мають доступу до спортивних залів, все ж таки отримують альтернативну зручну можливість для підтримки рівня фізичного здоров'я.

Наступною перевагою дистанційного навчання є можливість, яка дозволяє викладачам створювати персоналізовані тренувальні програми, адаптовані під фізичні можливості та стан здоров'я кожного учня. Завдяки цьому з'являється можливість не лише підвищувати ефективність занять, але й сприяти зниженню ризику травматизму. Можливість розробляти тренувальні програми, які допоможуть інтегрувати фізичні активності у розклад учнів, враховуючи їх потреби та фізичні можливості.

Значною перевагою є те, що завдяки сучасним технологіям дистанційні заняття стають більш інтерактивними та захопливими, як приклад, використання відеоуроків, фітнес-додатків та онлайн-платформ що дозволяє створювати цікавий та мотивуючий навчальний процес, можливість відстеження прогресу учнів та стимулює їх до регулярних занять.

Відсутність необхідності витратити час на дорогу до спортзалу значно підвищує ефективність навчального процесу, у деяких випадках дозволяє учням займатися у зручний для них час, що спрощує організацію фізичної активності у повсякденному житті.

Однак, попри численні переваги, дистанційний формат має і суттєві недоліки [5]. Одним з таких є відсутність контакту з викладачем та одногрупниками, що може знижувати інтерес до занять, оскільки учень не отримує тієї командної підтримки та атмосфери, яка є звичною у традиційному спортивному середовищі. Існують випадки коли відсутність конкуренції та командної взаємодії може негативно впливати на зацікавленість учнів.

Розглядаючи випадки, коли дистанційний формат обмежує можливості викладача у корекції техніки виконання вправ учнями, якщо порівнювати його із вправами, які виконувались би поруч з викладачем, через це підвищується ризик помилок, що можуть призвести до травм. Викладач не завжди може швидко оцінити правильність виконання рухів або дати відповідну пораду.

Досліджуючи дистанційні умови з приводу обмеження для вибору фізичної активності, звернемо увагу, що не всі види фізичних вправ можна виконувати в домашніх умовах. Наприклад, командні ігри або деякі легкоатлетичні дисципліни потребують наявності спеціального обладнання та просторих майданчиків, які як правило недоступні вдома. Цей аспект зменшує вибір фізичних навантажень у дистанційному форматі. Зважаючи, що учні не мають вдома необхідного спортивного інвентарю, що знижує різноманіття занять та обмежує їхні можливості для виконання певних вправ. Також обмежений простір вдома може заважати виконанню повноцінних тренувань.

Важливим аспектом навчального процесу, є безпосередня соціальна взаємодія між учнями. Дистанційні умови, з цих причин, можуть знижувати рівень мотивації і не дають можливості відчувати командну підтримку та обмін досвідом з однолітками, що є необхідним для молодших учнів.

Висновки. Розглянуто та доведено, що дистанційна форма проведення занять з фізичного виховання має як переваги, так і недоліки. З одного боку, вона забезпечує доступність та індивідуалізацію навчального процесу, відкриваючи нові можливості для використання сучасних технологій. З іншого боку, зниження мотивації, труднощі з корекцією техніки та обмеженість фізичного простору які становлять суттєві виклики для викладачів та учнів.

Для підвищення ефективності дистанційного фізичного виховання необхідно розробляти спеціальні програми, які враховують висвітнені проблеми. Важливо також поєднувати дистанційну форму з традиційними заняттями, щоб забезпечити всебічний розвиток учнів і підтримку мотивації до фізичної активності.

Аналізуючи сучасну дистанційну освіту, яка має широкий спектр дисциплін і підходів до проведення занять, забезпечуючи нові можливості для здобуття знань і контролю навчального прогресу, освітні технології активно змінюють традиційні підходи до фізичної активності, надаючи розвиток дистанційної форми проведення занять.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баштовенко О. В., Станева С. А. Проблеми організації дистанційного навчання з фізичної культури в закладах освіти. Ізмаїл, 2021. 29 с.
2. Литвиненко О. М., Череповська Г. О. Проблеми дистанційного навчання з фізичної культури в закладах загальної середньої освіти та шляхи їх вирішення. Миколаїв, 2022. 59 с.
3. Бондар М. Ю. Як провести урок фізичної культури в умовах дистанційного навчання: поради. 2021. URL: https://24tv.ua/education/yak-provesti-urok-fizkulturi-distantsiyno-poradi-novini-ukrayini_n1517007

4. Лазебний-Чоловський Д. М. Урок фізичної культури в умовах дистанційного навчання, організація освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. 2021. URL: <https://naurok.com.ua/post/urok-fizichno-kulturi-v-umovah-distanciynogo-navchannya>

5. Редакція Комп'ютерної Академії Unicorn School. Які проблеми спричиняє відсутність фізичних навантажень та активного способу життя? / Редакція Комп'ютерної Академії Unicorn School. 2023. URL: <https://unicorn.itstep.org/blog/a-healthy-mind-in-a-healthy-body-physical-development-of-children-during-online-education>

ПСИХОЛОГІЯ

Станіслав Бережний, Лілія Черновська
(Полтава)

ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ МОЛОДІ ДО ПОДРУЖНЬОГО ЖИТТЯ

Питання готовності до шлюбу в Україні є не лише актуальним, але й потребує уваги та глибшого вивчення, оскільки традиції сімейного виховання у нашому суспільстві частково втрачають свою актуальність, а інститут шлюбу має менш значуще підтримувальне ставлення від держави. Отже, вивчення готовності до шлюбу в Україні може пролити світло на трансформації цього важливого аспекту життя та визначити способи його поліпшення в контексті сучасного суспільства.

Ключові слова: сім'я, шлюб, сімейні взаємини, суспільство, подружжя.

The question of marriage readiness in Ukraine is not only relevant but also requires attention and deeper study, as traditional family upbringing in our society is partially losing its relevance, and the institution of marriage has less significant supportive attitude from the state. Therefore, studying marriage readiness in Ukraine can shed light on the transformations of this important aspect of life and identify ways to improve it in the context of modern society.

Key words: family, marriage, family relations, society, couple.

Існування і розвиток людського суспільства показує, що саме сім'я є однією з найбільш стійких форм соціальної спільності людей. Це дозволяє віднести її до основних елементів структури соціуму як такого. Будучи його невід'ємною частиною, сім'я безумовно буде підкорятися загальним законам соціального розвитку, відчуваючи на собі всі зміни, що відбуваються в економіці, політиці, суспільному житті, моральності і т. ін.

Поняття «шлюб» і «сім'я» і в сучасних наукових публікаціях, і в повсякденному житті йдуть пліч-о-пліч, часто виступаючи в ролі синонімів або замінюючи один одне. Однак ряд дослідників вважають, що це два самостійних соціально-психологічних феномени, тісно взаємопов'язані, але не тотожні.

В різних ситуаціях сім'я може існувати без шлюбу, а шлюб – без сім'ї. В цілому ж і сім'я, і шлюб – це суспільні форми регулювання відносин між людьми, що складаються в родинних зв'язках – кровних або законних.

Науковці дефініцію «сім'я» розглядають з різних точок її функціонування, вказуючи багаточисельні критерії, які характеризують сімейний союз. Так, В. Бошко, трактуючи термін «сім'я», серед загальноприйнятих характеристик, наголошує на союзі осіб, ідейно пов'язаних, а також об'єднаних взаємною матеріальною та моральною підтримкою, піклуванням про виховання потомства. Сім'я за В. Рясенцевим є союзом осіб, що заснований на шлюбі, спорідненні (чи лише спорідненні), прийнятті дітей на виховання, що характеризується спільністю життя, інтересів, взаємною турботою.

У той же час німецький дослідник К. Шнеевінд розуміє під сім'єю сукупність людей, що володіє п'ятьма основними ознаками: духовна і психологічна близькість її членів; обмеженість у часі і просторі; певна закритість від суспільства; міжособистісна інтимність; тривалість відносин, відповідальність і обов'язки один перед одним.

Американський дослідник М. Уеделл пропонує розглядати родину як соціоекономічну одиницю, початково утворену гетеросексуальною парою, при цьому вказуючи на те, що в залежності від специфічного історико-культурного контексту, можна виявити більш точний зміст поняття «сім'я».

В цілому ж автори визначають сім'ю як спільність людей, пов'язаних узами шлюбу – батьківства – споріднення, засновану на єдиній загальносімейній діяльності. Завданням сім'ї, таким чином, є відтворення населення і забезпечення наступності поколінь.

Грунтуючись на принципах системного підходу в психології сімейних відносин, досліджуваних М. Боуен, В. Сатир, Д. Леві і багатьма іншими можна зробити висновок, що сім'я – це не просто сума членів певної спільності людей, а, перш за все, складна і розгалужена система взаємовідносин між усіма членами сім'ї.

Ми також згодні з висновком, що сім'я, будучи відкритою системою, схильною до зовнішніх впливів, повинна враховувати в своїй будові всю сукупність різних впливів і домагатися деякої внутрішньої рівноваги.

У соціальній психології сім'я також розглядається як приклад природної унікальної малої групи, заснованої на шлюбні або кровній спорідненості, члени якої пов'язані спільним побутом, моральною відповідальністю і взаємодопомогою.

Найважливіші характеристики сім'ї, що мають визначальне значення для розуміння психологічних закономірностей її функціонування, це визначення її як форми організації особистого побуту не тільки подружнього союзу, але і всіх інших членів – батьків і дітей, братів і сестер, а також інших родичів, які живуть разом і ведуть спільне господарство.

По-перше, це показує сім'ю самостійною соціальною групою і показує залежність її ефективного функціонування від особливостей внутрішньогрупової комунікації, тобто рівня спілкування між членами сім'ї, розподілу влади і лідерства, способів вирішення конфліктів, міжгрупової взаємодії, включаючи побудову відносин сім'ї з соціальним оточенням.

По-друге, особливості сім'ї як малої групи пов'язані з високою афективною (емоційно-чуттєвою) насиченістю відносин між членами сім'ї, де на одному полюсі існують відносини любові, щастя, прийняття і прихильності, а на іншому не виключені можливі відносини ненависті, відкидання, залежності.

В. Сатир при аналізі сімейних взаємин в рамках сімейної психології виділяє дві теоретичні позиції. Згідно з першою, сім'я являє собою групу індивідів, що мають як загальні, так і різні інтереси, а завдання сімейного середовища полягає в створенні умов для соціалізації та розвитку особистостей, які перебувають в ній. Такий варіант розуміння сім'ї характерний для початкового етапу становлення сімейної психології як самостійної наукової дисципліни, і це певною мірою знаходить відображення в біхевіоризмі і психоаналізі.

Згідно другій позиції, сім'я розглядається як цілісна система, де сама ця унікальна соціальна спільність є «інтегральною одиницею» аналізу. Ця позиція характерна для системної сімейної психології та терапії, де психологи говорять про неаддитивний характер сім'ї, тобто не зводиться до сумарної сукупності членів сім'ї.

В цілому, можна зробити висновок, що сім'я в контексті малої соціальної групи має ряд власних, властивих тільки їй психологічних особливостей:

- 1) наявність загальносімейних цілей, які можуть змінюватися в процесі розвитку сім'ї;
- 2) можлива відмінність в інтересах і установках членів сім'ї;
- 3) наявність подружньої пари, взаємини в якій є визначальними для загальної взаємодії в сім'ї;
- 4) включеність в сім'ю представників різних поколінь і тривале спілкування між членами сім'ї;
- 5) сім'я не пов'язана спільною діяльністю в тому сенсі, як розуміється спільна діяльність інших малих (наприклад, робочих) груп;
- 6) наявність багатовимірних взаємозв'язків між членами сім'ї;
- 7) часткова відкритість і вразливість членів сім'ї.

Таким чином, підсумовуючи все вищевикладене, можна зробити висновок, що сім'я – це складне багатоаспектне і поліфункціональне утворення, що складається з емоційно-близьких і значущих людей, об'єднаних на основі шлюбу, батьківства та спорідненості.

Основними ж соціально-економічними характеристиками сім'ї в цьому випадку є:

- а) шлюбні і кровні зв'язки між членами сім'ї;

б) спільне проживання;

в) спільне ведення господарства і загальний сімейний бюджет.

До теперішнього часу склалися різноманітні форми шлюбно-сімейних відносин, з яких деякі є найбільш поширеними:

1. Шлюбно-сімейні відносини, що сформувалися внаслідок взаємної любові. Подружжя вступають в союз добровільно, при цьому кожна зі сторін зберігає свою самостійність і індивідуальність. Такі відносини побудовані на взаємній довірі і повазі.

2. Шлюбно-сімейні відносини на основі попередньої домовленості (контрактна система). У цьому випадку подружжя чітко уявляють, чого вони хочуть від шлюбу і переслідують власну вигоду. Ступінь свободи кожного з подружжя в таких відносинах максимальна, а особиста залученість в сім'ю мінімальна.

3. Шлюбно-сімейні відносини з примусу. Одна зі сторін з яких-небудь причин вимушено одружується, і відчуття свободи, необхідне в шлюбі та сім'ї, повністю виключається. Психологічні основи існування такої сім'ї деформовані.

4. Шлюбно-сімейні відносини як ритуальне виконання соціальних установок, націлене тільки на проходження певним суспільним стереотипам без любові і розрахунку.

5. Шлюбно-сімейні відносини ситуативного характеру. Найчастіше такі відносини складаються стихійно і так само випадково розпадаються, не полишаючи глибоких слідів.

Сім'я, як будь-яка соціальна система, реалізує ряд функцій, які відображають її специфіку в процесі культурно-історичного розвитку і своєрідність етапів її життєвого циклу як малої групи. Різні дослідники пропонують різні набори сімейних функцій, виходячи із своїх концептуальних моделей:

1. Економічна (господарсько-побутова) функція.

2. Репродуктивна функція (дітонародження і відтворення населення).

3. Функція виховання дітей.

4. Функція передачі наступним поколінням цінностей і традицій суспільства.

5. Сексуальна функція.

6. Функція духовного спілкування.

7. Психотерапевтична функція.

8. Рекреативна функція.

9. Функція контролю, опіки і соціальної регуляції. Ця функція передбачає взаємну турботу всіх членів сім'ї один про одного.

10. Функція передачі соціального статусу.

Слід зазначити, що у період економічних, соціальних, військових випробувань «активізується» захисна функція сім'ї: активізується перевірений історичним досвідом механізм виживання за рахунок взаємодопомоги і взаємозахисту членів родини. Як наголошувала відома дослідниця сім'ї Л. Чуйко, специфіка перебігу трансформаційного періоду в Україні посилює значущість сім'ї як осередку демопроцесу, посилюється захисна функція родинних стосунків.

Найбільшим викликом для населення України за роки незалежності, а отже, і для сім'ї, стала збройна агресія Російської Федерації. Війна докорінно деформувала умови життєдіяльності української родини. Ця деформація спочатку, у 2014-2015 рр., торкнулась здебільшого окремих регіонів країни – Донецької і Луганської області, хоча вплинула і на все населення країни, а після 24 лютого 2022 р. повномасштабна війна докорінно змінила життя всієї країни і фактично кожної родини.

У цих екстремальних умовах виконання основних функцій сім'ї вкрай ускладнено, забезпечення фізичного (біологічного) та соціокультурного відтворення населення значною мірою зводиться до його виживання: основним завданням сім'ї часто стає не народження і виховання наступних поколінь, а елементарне виживання членів родини, фізичний захист дітей від небезпеки.

Як зазначає Л. Слюсар, у цих критичних умовах сім'я як стійкий, традиційний інститут суспільства грає найважливішу роль у механізмі самозбереження населення. В умовах війни та викликаній війною соціально-економічної дезорганізації на багатьох територіях, сім'я стає опорою: сімейна солідарність, взаємодопомога, турбота, обмін діяльністю та матеріальними ресурсами між її членами дає змогу налагодити життєдіяльність, а іноді й захистити життя членів родини. У цей період працює перевірений багаторічним досвідом сімейний механізм виживання та збереження людського життя, посилюється захисна функція сім'ї.

Таким чином, ми переконані, що сім'я продовжує залишатися опорою суспільства. Більш того, з часів Аристотеля, який вважав сім'ю основоположним осередком держави, і до теперішнього часу людством не розроблений будь-який інший соціальний інститут, здатний замінити родину в її функції соціалізації та самоідентифікації особистості. Разом з тим, і суспільство впливає на сім'ю, моделюючи і видозмінюючи її форму і функції з метою отримання максимальної соціальної ефективності.

*Ольга Гриник, Леся Василенко
(Дрогобич)*

ЕМПАТІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в Україні і світі сприяє популяризації діяльності практичних психологів. Якісна психологічна допомога є невід'ємною складовою розвитку людства, а подекуди – навіть важливим елементом його виживання. Тому зараз особливо актуально досліджувати етичні засади роботи психолога і якості, якими він повинен володіти. Емпатія є однією з провідних якостей сучасного психолога, без якої фахівцеві неможливо якісно надавати свої послуги і допомагати людям. Відповідно, вивчення особливостей емпатії, умов та чинників її становлення є дуже важливим науковим завданням сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема емпатії зародилась у царинах філософії та етики, проте дуже швидко стала актуальною у психології. Дослідженням цього питання займалися науковці Л.Божович, К.Роджерс, Л.Журавльова, М. Обозов та інші. Зокрема, теорію емпатії дуже добре подано у однойменній монографії Л.Журавльової. Серед останніх публікацій варто виділити також роботи О.Главінської і Н.Сердюка. Їх праці зводилися в основному до єдиного висновку: психологу недостатньо знати теорію та техніки допомоги, потрібно ще щиро розуміти людей та співпереживати їх складним станам.

Мета статті: короткий аналіз емпатії як складової професійної компетентності психолога, обґрунтування важливості цієї якості у контексті діяльності фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під емпатією розуміємо здатність однієї людини щиро розуміти почуття, думки та потреби іншої, емоційно відгукуватися на переживання співрозмовника [1, с. 46]. Емпатія пов'язана з прийняттям людини такою, якою вона є. Відповідно, це явище дуже гармонійно вписується у концепцію етичного кодексу психолога – не засуджувати, не проводити оцінювання вчинків та емоцій клієнта, бути максимально чутливим та розуміючим.

У психологічній науці емпатією називають особливу форму психічного відображення суб'єктом (емпатуючим) об'єктивної реальності, що опосередкована внутрішнім світом суб'єкта (емпата). Суть емпатії полягає у відображенні суб'єктом емпатії переживань емпата і трансформації цих пережив, у власні [2, с. 9].

На наш погляд, це особливо актуально у наш важкий воєнний час. З мого досвіду спілкування з військовими, багато хто з них, на жаль, не хоче йти до психологів, хоча дуже

потребують терапії. А все через те, що не вірять, ніби їм допоможуть, не уявляють, що будь-хто з цивільних може збагнути їх травми і біль. Для вирішення цієї проблеми варто проводити просвітницьку роботу з популяризації психологічної допомоги серед суспільства, і звісно, якісно надавати її, щоб клієнти ділились позитивними відгуками.

Варто зауважити, що емпатія сприяє не лише кращій комунікації з іншими людьми, налагодженню довірливих стосунків з клієнтами, а й власному самопізнанню і саморозвитку фахівця. “Через інших ми стаємо собою”, – стверджував відомий психолог Лев Виготський. І це справді так, бо хоч кожна людина є індивідуальною, існують риси та потреби, що об'єднують нас усіх. Отож, вчимося приймати різні емоції та стани різних людей, співпереживати їм, не засуджувати, і водночас відкриваємо в собі цю толерантність до власних відчуттів.

Також важливо зауважити, що рівень емпатії має бути здоровим, тобто не надмірним. Так, психолог може і має співпереживати своїм клієнтам, проте якщо він братиме надто близько до серця кожную ситуацію, існує ризик професійного вигорання і дуже емоційних реакцій на проблеми інших людей. Це одна з причин, чому кожному фахівцеві потрібен власний психотерапевт і супервізор, – необхідно екологічно викидати емоції, що накопичуються.

Найбільш оптимальним для психологів є когнітивний вид емпатії – здатність сприймати ситуацію з точки зору іншої людини, виходячи за межі власного світогляду. Вона базується зокрема на інтелектуальних процесах, таких як порівняння, аналогія тощо, і дозволяє якомога глибше відчути емоції іншої людини, разом з тим не переймаючи їх на себе повністю [3, с. 89].

Висновки. Проведений стислий аналіз заданої проблеми дає можливість підсумувати: емпатія є однією з провідних якостей сучасного психолога, яка допомагає йому якісно надавати професійну допомогу, будувати довірливі стосунки з клієнтами, приймати людей у їх різноманітності та індивідуальності, не засуджувати і не критикувати.

Звичайно, явище емпатії не формується за один день чи навіть рік, – це риса, яку потрібно розвивати у собі постійно. “До хорошого уроку вчитель готується все життя”, – написав свого часу видатний український педагог Василь Сухомлинський. Так ось, на мою думку, до гарної консультації психолог також умовно готується роками, виховуючи у собі кращі людські якості, плекаючи власне всебічне здоров'я, розвиваючи емоційний інтелект, зокрема емпатію. Україна зараз дуже потребує таких спеціалістів, тому сподіваємося, їх ставатиме все більше.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Главінська О. Д., Савуляк В. О. Емпатія як складова професійної компетентності педагога. *Психологія: реальність і перспективи*. 2013. Вип. 1. С. 46-47.
2. Журавльова Л. П. Психологія емпатії: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 328 с.
3. Мудрик А. Б. Зміст професійної компетентності фахівця та психологічні особливості її формування у процесі вузівського навчання. *Психологія: реальність і перспективи*. 2013. Вип. 1. С. 89-90.
4. Сердюк Н. М. Емпатія як компонент конкурентоздатності майбутніх психологів. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2016. № 5. С. 95-96.
5. Цибух Л.М., Цісар О.З. Психологічне благополуччя як одна з головних складових життя особистості. *Психологічний журнал Габітус*. 2022. Вип. 43. С. 150.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні реалії висувають нові виклики для суспільства, особливо в питанні допомоги дітям, які залишилися без батьківського піклування в умовах воєнного часу. Дослідження зосереджене на аналізі ефективних методів психологічного супроводу, включаючи арт-терапію, ігрову терапію, тренінги з розвитку резильєнтності, соціальну інтеграцію, а також наставництво. Основною метою психологічної підтримки є створення умов для емоційної стабілізації, формування комунікативних навичок, а також розвиток навичок самостійного подолання кризових ситуацій. Робота обґрунтовує необхідність впровадження комплексної програми, що враховує індивідуальні потреби дітей, які втратили батьківське опікування, а також потребує залучення державних, громадських і міжнародних організацій. У дослідженні відзначається важливість тривалої психологічної підтримки, що включає планову терапію, соціальні проекти для підтримки соціальних зв'язків і заходи для розвитку позитивної самооцінки. Запропоновано інтеграцію соціальної, культурної та освітньої підтримки з метою полегшення процесу адаптації дітей, формування відчуття спільності й безпеки.

Ключові слова: психологічна підтримка; воєнний стан; емоційне благополуччя; адаптація; травма; соціальна інтеграція.

Modern realities pose new challenges for society, especially in the matter of helping children who were left without parental care in wartime conditions. The study focuses on the analysis of effective methods of psychological support, including art therapy, play therapy, resilience training, social integration, and mentoring. The main goal of psychological support is to create conditions for emotional stabilization, the formation of communication skills, as well as the development of skills to independently overcome crisis situations.

The work substantiates the need to implement a comprehensive program that takes into account the individual needs of children who have lost parental care, and also requires the involvement of state, public and international organizations. The study notes the importance of long-term psychological support, including planned therapy, social projects to maintain social connections, and interventions to develop positive self-esteem. The integration of social, cultural and educational support is proposed in order to facilitate the process of children's adaptation, to form a sense of community and security.

Key words: *psychological support; martial law; emotional well-being; adaptation; trauma; social integration.*

В умовах воєнного стану діти, позбавлені батьківського піклування, опиняються в особливо вразливому становищі, адже вони не лише стикаються з емоційними травмами, спричиненими війною, але й залишаються без тієї опори, яку дає сім'я. Негативні наслідки такого поєднання факторів можуть виявлятися в різних формах – від постійного відчуття тривоги та страху до глибоких психологічних розладів. Це вимагає розробки та впровадження комплексних підходів до надання психологічної допомоги, які здатні зменшити психологічні наслідки війни для цих дітей.

Основною метою психологічної підтримки дітей без батьків є створення умов, які сприятимуть відчуттю безпеки, стабільності та емоційного комфорту. У сучасній практиці допомоги виділяють кілька напрямів роботи, які мають доведений позитивний вплив на психологічний стан дітей, позбавлених батьківського піклування, особливо в умовах кризових ситуацій.

По-перше, арт-терапія та ігрова терапія є ефективними методами роботи з дітьми, які можуть мати труднощі із вербалізацією своїх почуттів. Арт-терапія допомагає дитині передавати свої емоції та почуття через творчість, що дозволяє знизити рівень стресу та надає змогу безпечно виразити те, що викликає тривогу. Ігрова терапія, у свою чергу, дозволяє працювати із тривожністю та страхами дітей, використовуючи гру як природний спосіб для зниження психологічної напруги [2].

По-друге, підтримка соціальних зв'язків та інтеграція є надзвичайно важливими аспектами. Діти, які переживають розлуку з родиною або втрачені соціальні зв'язки, особливо потребують нових можливостей для комунікації та створення підтримуючого оточення. У цьому контексті важливими є соціальні проєкти та програми, що забезпечують можливість дітям взаємодіяти з іншими, відчувати спільність, що дозволяє їм легше пережити кризові моменти та зменшити відчуття самотності.

По-третє, психологічна підтримка має включати розвиток навичок подолання стресу та адаптації до нових умов. Тренінги з емоційного управління та резильєнтності можуть бути дуже корисними, адже вони допомагають дітям розвинути внутрішні ресурси для подолання складних життєвих ситуацій. У рамках таких тренінгів діти вчаться керувати емоціями, долати страхи та будувати реалістичні плани на майбутнє.

Крім того, важливою складовою психологічної підтримки є участь у програмах наставництва та розвитку позитивної самооцінки. Діти, які втратили сімейну опору, потребують дорослого наставника або підтримуючої особи, яка стане для них джерелом позитивної моделі поведінки та допоможе сформувати впевненість у власних силах.

У цілому, комплексна психологічна підтримка дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану, вимагає поєднання методів, спрямованих на емоційну стабілізацію, розвиток комунікативних навичок, підтримку соціальних зв'язків і формування навичок подолання кризових ситуацій. Впровадження цих підходів дає змогу зменшити негативні наслідки війни для психологічного здоров'я дитини, сприяє її адаптації до умов життя та допомагає відновити віру в майбутнє, незважаючи на складнощі, з якими вона зіштовхується [3].

Для забезпечення повноцінної психологічної підтримки дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану, необхідно впроваджувати програми, які поєднують різні методи роботи та сприяють розвитку позитивного соціального та емоційного середовища. Досвід таких програм показує, що інтеграція арт-терапії, ігрової терапії, тренінгів із розвитку навичок подолання стресу та соціальної інтеграції є найефективнішою стратегією для зниження емоційної напруги у дітей, що пережили втрату родинних зв'язків.

Існують різні рівні підтримки, які можна надати дітям, враховуючи їхній емоційний стан та рівень адаптації. Для більш глибокого розуміння, в таблиці представлено основні методи підтримки, їх ціль, основні інструменти та очікувані результати

Таблиця 1

Основні методи підтримки, їх ціль, основні інструменти та очікувані результати

Метод підтримки	Мета	Інструменти	Очікувані результати
Арт-терапія	Надання можливості невербального вираження емоцій, зменшення рівня стресу	Малювання, ліплення, колажування	Зниження тривожності, емоційне розвантаження
Ігрова терапія	Створення умов для природного	Терапевтичні ігри, рольові ігри	Зменшення страху, покращення

Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку

	вираження почуттів та подолання страхів		комунікативних навичок
Тренінги з резилієнтності	Розвиток навичок подолання стресу та адаптації до змін	Групові заняття, рольові ситуації, інтерактивні методи	Формування позитивного мислення, розвиток навичок адаптації
Соціальна інтеграція	Підтримка формування нових соціальних зв'язків, зменшення почуття самотності	Соціальні проєкти, групові активності	Підвищення самооцінки, формування почуття приналежності
Наставництво	Надання підтримки від дорослої людини, яка може стати позитивною моделлю	Індивідуальні зустрічі, спільні заходи	Зміцнення самооцінки, підтримка у складні моменти життя

Завдяки поєднанню цих методів можна створити умови, які сприяють стабілізації емоційного стану дітей, їхній успішній соціальній інтеграції та формуванню навичок самостійного подолання кризових ситуацій. Важливо також забезпечити регулярність проведення занять, щоб результати психологічної підтримки були сталими й мали тривалий позитивний ефект.

Забезпечення регулярної підтримки та інтеграція в життя дітей стабільних форм допомоги є ключовими факторами для успішної адаптації дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану. Окрім вже згаданих методів, варто також враховувати індивідуальні потреби кожної дитини, оскільки рівень стресостійкості та емоційна реакція на травматичні події можуть значно відрізнятись [1].

Важливим аспектом є залучення дітей до програм соціальної адаптації, що включають різноманітні культурні та освітні заходи. Наприклад, участь у культурних та спортивних гуртках дозволяє дітям відволіктися від негативних думок, розвинути свої таланти та впевненість у собі. Крім того, ці заходи сприяють розширенню соціального кола, що дозволяє дітям знайти підтримку серед однолітків та нових друзів.

Також, для більш ефективного емоційного відновлення, можна включати у програми підтримки техніки медитації та вправи на усвідомленість (майндфулнес), які допомагають дітям справлятися з тривогою, знижують рівень стресу та сприяють відчуттю емоційної стабільності. Навчання дітей цим технікам дозволяє їм самостійно використовувати їх у кризові моменти, що може мати позитивний вплив на їхнє психічне здоров'я у довгостроковій перспективі.

Не менш значущим є питання участі громадських та міжнародних організацій у наданні допомоги цій категорії дітей. Організації, які займаються питаннями дитячої психологічної підтримки, можуть забезпечити ресурси для реалізації програм, включаючи фінансову та експертну підтримку. Вони також можуть проводити навчання для педагогів, соціальних працівників та волонтерів, які працюють із дітьми, позбавленими батьківського піклування. Таке навчання має охоплювати теми психологічної травми, способи комунікації з травмованими дітьми та методи кризової інтервенції, що дозволяє забезпечити більш якісну допомогу [6].

Таким чином, всебічна психологічна підтримка дітей, які залишилися без батьківського піклування під час воєнного стану, повинна включати поєднання індивідуального підходу, колективної роботи та залучення громадськості до проблеми. Використання вказаних методів та програм не лише сприятиме відновленню емоційного стану дітей, а й стане основою для їхнього подальшого успішного розвитку й адаптації до складних умов життя.

Реалізація комплексної психологічної підтримки дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану, також передбачає тісну співпрацю з освітніми установами та соціальними службами. Навчальні заклади можуть стати важливою частиною процесу реабілітації, оскільки саме там діти проводять більшу частину свого часу. Важливо, щоб у школах і дитячих установах працювали кваліфіковані психологи та педагоги, які здатні вчасно розпізнавати ознаки емоційного вигорання, тривоги або депресії у дітей. Вони можуть проводити спеціальні тренінги з розвитку комунікативних навичок та групові заняття для підвищення самооцінки та соціальних зв'язків серед дітей.

Крім того, важливо розробити довгострокові плани підтримки, які включатимуть заходи з подолання психологічних наслідків війни. Наприклад, періодичні консультації з психологом мають проводитись не тільки в гострих ситуаціях, а й у плановому порядку, для того щоб підтримувати психологічний стан дітей на належному рівні. Психологічна допомога повинна розглядатися як безперервний процес, що спрямований на підтримку дитини не тільки у короткостроковій, а й у довгостроковій перспективі.

Ще одним важливим аспектом є залучення до процесу підтримки сімей, які можуть виступати як тимчасова або постійна опіка. Для дітей, які залишились без батьківського піклування, важливо створити відчуття стабільності та сімейного тепла. Залучення тимчасових опікунів або прийомних сімей допомагає дітям знову знайти відчуття належності та любові, які вони втратили. Підтримка з боку таких сімей значно підвищує рівень їхньої адаптації та емоційного відновлення [4].

Важливо також не забувати про юридичну та матеріальну підтримку. Діти, що залишились без батьківської опіки, часто потребують допомоги у вирішенні правових питань, пов'язаних з отриманням соціальних пільг та медичних послуг. Матеріальна підтримка у вигляді забезпечення базовими потребами, такими як житло, їжа та навчальні матеріали, також є критично важливою для створення безпечного середовища, в якому дитина може відновлюватись і зростати.

Всі ці заходи потребують не лише державної підтримки, а й активного залучення громадськості та волонтерських організацій. Волонтери, соціальні працівники та благодійні організації можуть відігравати суттєву роль у наданні допомоги дітям. Вони можуть організовувати гуманітарну допомогу, проводити різноманітні розважальні та освітні заходи, що допомагають дітям переключити увагу та відновити емоційне здоров'я. Такі заходи, як культурні фестивалі, спортивні змагання, екскурсії або художні майстер-класи, не лише відволікають дітей від негативних думок, а й створюють позитивні спогади, що є важливими для їхньої реабілітації.

Загалом, психологічна підтримка дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах воєнного стану, вимагає комплексного підходу, що поєднує емоційну підтримку, соціальну інтеграцію, матеріальне забезпечення та юридичний захист. Лише за умови злагодженої роботи усіх інституцій – державних органів, волонтерських організацій, освітніх закладів та сімей – можна забезпечити дітям найкращі умови для подолання кризи, з якою вони зіткнулися. У перспективі, такий всебічний підхід сприятиме їхньому психологічному здоров'ю, підвищенню рівня адаптації до суспільства та успішному розвитку в майбутньому [5].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Психологічна безпека дітей в умовах кризових ситуацій: підходи та принципи. *Освіта та суспільство*. 2021. №5(2). С. 45-52.
2. Войтенко Ю. О. Соціальна підтримка дітей, які втратили батьків під час війни: аспекти психологічної допомоги. *Соціальна робота і психологія*. 2022. №12(4). С. 23-31.
3. Кузьменко В. П., Семенова А. І. Використання арт-терапії у роботі з дітьми, що пережили травматичний досвід. *Психологічна наука і практика*. 2021. №3. С. 59-67.

4. Лисенко О. Г. Особливості соціальної адаптації дітей-сиріт у період війни. *Педагогіка і психологія*. 2023. №11(1). С. 78-85.

5. Сидоренко О. М., Петренко Н. В. Підтримка резильєнтності дітей, позбавлених батьківського піклування в умовах соціальних потрясінь. *Психологічний часопис*. 2022. №8(5). С. 41-50.

6. Шевченко М. І. Терапевтичні підходи до подолання психологічних наслідків війни для дітей. *Журнал психології та педагогіки*. 2022. №7(4). С. 33-40.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Клевака Л. П.

*Раїса Клячковська
(Кам'янське)*

МОТИВ ТА МОТИВАЦІЯ ЯК СПОНУКАННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

Мотивацію розглядають як процес спонукання, стимулювання себе чи інших (окремої людини або групи людей) до цілеспрямованої поведінки або виконання певних дій, спрямованих на досягнення власної мети або мети організації.

Ключові слова: мотивація, мотив, потреба, спонукання.

Відомо, що на людей можна здійснювати вплив для реалізації задумів, відомо давно. Так званий метод «батога та пряника», тобто позитивного винагородження за успішну, продуктивну працю та застосування штрафних санкцій і покарань за перешкоди або незадовільну роботу, був найпоширенішим і найдієвішим протягом багатьох століть. [3, с. 67] Мотивація (від лати. *movere*) – спонукання до дії; динамічний процес психофізіологічного плану, керуючий поведінкою людини, що визначає його спрямованість, організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльно задовольняти свої потреби. Сутність мотивації можна визначити як сили, що змушують людей поводитися певним чином. Характерно, що мотивація задовольняє дві обставини:

- забезпечення індивідуальних потреб;
- досягнення організаційних цілей.

Ці умови можуть і мають задовольнятися якомога повніше.

Виділяють наступні види мотивації:

1. Зовнішня мотивація
2. Внутрішня мотивація
3. Позитивна мотивація
4. Негативна мотивація
5. Стійка мотивація
6. Нестійка мотивація

Мотив – це складне психологічне утворення, що є підставою (обґрунтуванням для самого себе) дії і вчинку, діяльності та поведінки, а з енергетичної сторони – спонуканням до досягнення обраної мети. Психологи визначають мотив як:

– спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб суб'єкта; сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, зухвалих активність суб'єкта і що визначають її спрямованість;

– предмет (матеріальний або ідеальний), спонукаючий і визначальний вибір спрямованості діяльності, ради якого вона здійснюється;

– причина, що усвідомлюється, лежача в основі вибору дій і вчинків особистості. [1, с. 67]

По психологічних критеріях розрізняють 3 класи вмотивовуючих чинників:

1. Потреби і інстинкти як джерела психічної активності;

2. Мотиви, що визначають спрямованість поведінки, діяльності;

3. Емоції, суб'єктивні переживання (прагнення, бажання і т. п.) і установки, що здійснюють регуляцію поведінки.

Усвідомлений повністю мотив повинен дати відповідь, чому (усвідомлення потреби), для чого або заради чого (усвідомлення мети) і чому саме таким способом (облік обставин) людина буде або вже задовольняє виниклу у нього потреба.

Потреба – це фізіологічне чи психологічне відчуття нестачі в чомусь або комусь, переконання в тому, що чогось або когось бракує. Потреби поділяються на:

– первинні, що мають фізіологічний характер і, як правило, вроджені, генетичні, закладені природою; без їх реалізації людина не може існувати (їжа, сон, наявність притулку та ін.). Вони майже однакові, спільні для різних людей;

– вторинні. Вони мають психологічне походження та чітко виражений індивідуальний характер. Кожна людина має свої, властиві лише їй моральні якості, запити, індивідуальні ознаки, що набуваються з досвідом (потреби в спілкуванні, зв'язках, дружбі, повазі: прагнення та можливості їх реалізації).

Потреби неможливо безпосередньо спостерігати або визначати, про їх існування можна тільки здогадуватися чи уявляти на основі поведінки конкретної людини. Потреби є мотивами людей. Коли потреба усвідомлюється людиною, вона викликає стан цілеспрямованої поведінки, орієнтованої на досягнення конкретного результату, що відображається в мотивації поведінки через потребу.

Спонування – усвідомлене відчуття нестачі, потреби в чомусь, що має визначений напрям або шлях до вирішення; це вияв потреби через поведінку, концентрується на досягненні мети. Під поняттям мети в цьому значенні розуміють усе, що сприймається як засіб задоволення потреби. Досягти її можливо за таких варіантів: потреба людини буде задоволена повністю, частково або не задоволена взагалі [2, с. 90]. Ступінь задоволення, отриманий при досягненні поставленої мети, впливатиме на поведінку людини в аналогічних або подібних обставинах у майбутньому. Людина прагне повторити ту поведінку, що спричинила задоволені потреби яка асоціюється з досягненням результату, і навпаки.

Таким чином формування мотивації у процесі діяльності може здійснюватися шляхом впливу на: емоційно-пізнавальну та діяльну сферу. У першому випадку формуються переконання, інтереси і позитивні емоції, змінюється система цінностей і відносин до дійсності. У другому – спеціально організовані умови діяльності, що задовольняють певні потреби.

В обох випадках необхідне спонування, метою якого перетворення зовнішнього спонування у внутрішнє.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ільїн Е. П. Мотивація і мотиви. М., 2004.
2. Федик О.В. Здібності як об'єкт психологічного аналізу. *Психологія і суспільство*. Тернопіль: Інститут експериментальних систем освіти, 2002. №1. С.28-34.
3. Хекхаузен Х. Психологія мотивації досягнення. СПб. : Мова, 2001. 99 с.

СОЦІЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПСИХІКУ ПІДЛІТКІВ

Стаття присвячена дослідженню впливу соціальних мереж на формування та зміну самооцінки, особливо серед підлітків. Автор аналізує механізми, за допомогою яких соціальні мережі можуть як підвищувати, так і знижувати самооцінку, зокрема, через порівняння з ідеалізованими образами та кібербулінгом. На основі наукових досліджень та статистичних даних автор пропонує рекомендації щодо здорового використання соціальних мереж та збереження ментального здоров'я.

Ключові слова: соціальні мережі, самооцінка, підлітки, соціальне-порівняння, самоідентифікація, користувачі.

The article is devoted to the study of the impact of social media on the formation and change of self-esteem, especially among adolescents. The author analyses the mechanisms by which social media can both increase and decrease self-esteem, in particular, through comparison with idealised images and cyberbullying. Based on scientific research and statistical data, the author offers recommendations for the healthy use of social media and the preservation of mental health.

Key words: social networks, self-esteem, adolescents, social comparison, self-identification, users.

Сьогодні соціальні медіа стали важливою платформою для самовираження, формування іміджу та взаємодії з навколишнім світом. Соціальні мережі дозволяють користувачам ділитися своїми думками, фотографіями, враженнями та досягненнями, формуючи таким чином онлайн-ідентичність. Однак ця віртуальна реальність може мати значний вплив на самооцінку людини.

Вплив соціальних мереж на самооцінку є важливим аспектом сучасного суспільства, особливо для молоді. Цей вплив посилюється тим, що соціальні медіа стали невід'ємною частиною нашого повсякденного життя, не лише як засіб комунікації, а й як потужний інструмент, що суттєво впливає на наше сприйняття себе та інших.

Взаємодія в соціальних мережах часто базується на спостереженні за життям, досягненнями та стилем інших користувачів. Як наслідок, люди, які порівнюють своє життя з ідеальним образом, представленим у соціальних мережах, можуть відчувати себе невпевнено і неадекватно. Бажання відповідати стандартам, встановленим у цьому віртуальному просторі, призводить до постійних зусиль з підтримання позитивного іміджу, що, в свою чергу, впливає на самооцінку.

Зокрема, важливим аспектом впливу соціальних медіа на самооцінку є кількість «лайків» у мережі, кількість коментарів та рівень популярності, за якими визначається самооцінка людини. Коли люди не отримують достатньої кількості позитивних взаємодій, вони можуть відчувати себе розчарованими та невизнаними.

Постійне порівняння себе з іншими користувачами може призвести до зниження власної самооцінки, знецінення власних досягнень, формування занадто високих вимог до себе, що може призвести до відчуття нереалізованості, не задоволеності своїм життям. Важливо зазначити, що молодь, яка активно користується соціальними мережами, може не завжди розуміти, що те, що вона бачить у віртуальному світі, не завжди відповідає реальності. Це може призвести до того, що підлітки та молоді люди будуть ставити собі занадто високі вимоги, будуть знецінювати свої власні досягнення і почувати себе нереалізованими. В подальшому це може призвести до падіння продуктивності, відмови від досягнення поставлених цілей, втрати особистості, прогресування депресії. Втім, якщо

людина є чесною по відношенню до себе та інших користувачів соціальних мереж, тобто не намагається видати себе за когось, ким вона не є насправді, такі платформи можуть виступити засобом формування та підтримки здорової самооцінки [5].

✓ Найсвіжіші основні статистичні дані про використання підлітками соціальних мереж говорять про те, що:

- ✓ За оцінками, 4,9 мільярда людей у світі користуються соціальними мережами.
- ✓ Станом на 2022 рік 95% американських підлітків мають доступ до смартфонів.
- ✓ 97% американських підлітків користуються інтернетом принаймні раз на день.
- ✓ 90% підлітків у всьому світі мають один або кілька акаунтів у соціальних мережах.
- ✓ У 2020 році 63% американських батьків заявили, що їхні підлітки користуються соціальними мережами частіше, ніж до пандемії.
- ✓ 54% підлітків вважають, що їм буде важко відмовитися від використання соціальних мереж.
- ✓ 67% підлітків стверджують, що використання соціальних мереж погіршило їхнє самопочуття.
- ✓ 40% підлітків, які користуються соціальними мережами, отримували, а 52% надсилали відвертий контент на таких платформах.
- ✓ YouTube – це соціальна медіа-платформа, якою щодня користуються 77% підлітків.
- ✓ TikTok, за повідомленнями, хоча б раз використовували дві третини підлітків, а 58% підлітків користуються цією платформою щодня.
- ✓ Instagram є третьою найвідомішою соціальною мережею серед підлітків: 62% використовували її хоча б один раз.
- ✓ Користувачі Instagram у віці від 13 до 17 років становлять лише 8% від загальної кількості користувачів у світі.
- ✓ Підлітки становлять лише 5,6% усіх користувачів Facebook.
- ✓ З 71% у 2014-15 роках до 32% у 2022 році використання Facebook підлітками у США значно скоротилося [4].

Згідно з дослідженням науковця Тулук Є.В., яке проводилося з 03.01.2022 по 18.02.2022 рік «Висока самооцінка у активних користувачів (43%) призводить до невдоволення собою та безвідповідальної поведінки, тоді як низька самооцінка (27%) призводить до невпевненості та ухиляння від відповідальності». Статистика показала, що група А (не дуже активні в соціальних мережах): висока самооцінка: 19%, середня самооцінка: 65%, низька самооцінка: 16%. Група Б (активні в соціальних мережах): висока самооцінка: 43%, середня самооцінка: 30%, низька самооцінка: 27%. Висновок: більшість підлітків, які не дуже активні в соціальних мережах (Група А), мають достатню самооцінку та виявляють соціальну зрілість. З іншого боку, більшість активних користувачів (Група Б) мають високий рівень самооціночної та ситуативної тривожності. Висновки за рівнем тривожності: більшість неактивних в соціальних мережах підлітків мають нормальний рівень шкільної тривожності (82%). Більшість активних в соціальних мережах підлітків виявили високий рівень ситуативної тривожності (42%) та самооціночної тривожності (48%) [1].

Дослідження вікових груп користувачів соціальних мереж з точки зору маркетингу показали, що:

- ✓ Youtube (www.youtube.com) – це популярна соціальна мережа. (станом на 2023 рік кількість активних користувачів щомісяця налічує 2,49 млрд.).
- ✓ Tiktok (www.tiktok.com) – це китайська популярна соціальна мережа (станом на 2023 рік кількість активних користувачів досягла 1,5 млрд.).
- ✓ Instagram (www.instagram.com) – це одна з найпопулярніших соціальних мереж (станом на січень 2023 року кількість активних користувачів щодня досягла 2 млрд.).
- ✓ Facebook (www.facebook.com) – це найчисленніша за кількістю користувачів міжнародна соціальна мережа (станом на березень 2023 року кількість активних користувачів щомісяця збільшилася до 2,94 млрд.) [4].

Черних О.О. вказує на стандарти в контексті соціальної мережі Instagram, фільтри та обробку зображень:

✓ Хибне враження від реальності. Використання фільтрів та ретуші зображень може створювати хибне враження від реальності. Фотографії, піддані інтенсивній обробці, можуть приховувати дефекти та створювати ідеалізований образ.

✓ Стандарти краси. Використання фільтрів, які згладжують шкіру чи змінюють форму обличчя, може формувати стандарти краси, які можуть віддалено відповідати реальності.

✓ Ідеалізовані життєві сценарії. Підвищення ідеалізованих моментів. Instagram часто використовується для публікації тільки найкращих моментів життя. Це може призводити до ідеалізації життєвих сценаріїв та створювати у користувачів враження, що інші ведуть більш захоплюючий та щасливий спосіб життя.

✓ Порівняння з ідеалами. Підлітки, переглядаючи ідеалізовані пости інших, можуть порівнювати своє життя з ідеалами, що може призвести до невпевненості та стресу [2].

Зовсім неправильно було б стверджувати, що соціальні мережі – це лише небезпека для дитячої чи підліткової психіки. Існує багато способів, за допомогою яких сучасні комп'ютерні технології, включаючи спілкування у соціальних мережах, можуть позитивно впливати на життя наших дітей. Усе залежить від того, як використовуються такі технології:

Дослідження та критичне мислення. Інтернет надає доступ до багатьох інформаційних ресурсів, які допоможуть дітям і підліткам дізнатися багато цікавого й корисного. Це може стати у нагоді під час навчання у школі чи виші або для дослідження сфер інтересів. Також варто навчати дітей, як аналізувати інформацію, щоб вибирати надійні джерела.

Зближення та спільнота. Соціальні мережі можуть сприяти підтриманню зв'язків, дозволяючи дітям залишатися вдома, але водночас мати контакт з іншими членами сім'ї або друзями, які не живуть поруч. Крім того, діти можуть взаємодіяти з іншими у своїй віковій групі, граючи в онлайн ігри, і навчаючись грати в команді.

Самовираження. Діти та підлітки можуть навчитися ділитися своїми думками в Інтернеті, що є потужним інструментом для зміцнення впевненості. Вони можуть навчитися спілкуватися з іншими та оцінювати інші точки зору або думки, відмінні від їхніх власних.

Творчість і дослідницькі інтереси. У багатьох відношеннях сучасні технології сприяють творчості та навчанню новим навичкам за допомогою спеціальних програм для різного віку. Діти можуть досліджувати різні сфери життя, якими вони цікавляться, наприклад, навчання гри на музичному інструменті, написання текстів на задану тему, або вивчення інформації для початківців («чайників»), пов'язаної з різними предметами.

Організація та самоорганізація. Комп'ютерні технології можуть бути корисними для організації та планування [3].

Отже, вплив соціальних мереж на самооцінку є багатогранним і складним явищем. З одного боку, вони можуть бути потужним інструментом для самовираження та спілкування, з іншого – сприяти розвитку негативних емоцій та зниженню самооцінки. Для того, щоб мінімізувати негативний вплив соціальних мереж, важливо критично оцінювати інформацію, яка там розміщується, розвивати критичне мислення та формувати здорові стосунки з технологіями.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Савенко С. М. Соціально-психологічні чинники залежності підлітків від соціальних мереж: кваліфікаційна робота магістра спеціальності 053 Психологія» / наук. кер. В. В. Грандт. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. С. 36-37.

2. Черних О.О. Онлайн: навч.-метод. посібник. Київ: ВАІТЕ, 2020. 108 с.

3. Як соціальні мережі впливають на психіку дітей та підлітків. URL: <https://mozok.ua/anxietydisorder/article/3795-yak-sotcaln-merezh-vplivayut-na-psihku-dtej-ta-pdltkv>

4. Eddie Hurst. Earthweb: 17 Teenage Use of Social Media Statistics in 2024. URL: <https://earthweb.com/teenage-use-of-social-media-statistics/>

5. Yehorenko M., Hrechanovska O., Lishchun O. (2023). Research on the impact of social networks on self-esteem and mental health of young people Solutions in Contemporary Science. PP. 149-152. Futurity Research Publishing. https://futurity-publishing.com/international_conference_3/

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Клевака Л. П.

УДК 159.924.7:316.6

*Анастасія Сердюченко
(Володимир)*

ДИТЯЧІ ТРАВМИ. ПСИХІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ

Невирішені дитячі травми є значним фактором ризику розвитку широкого спектру соматичних та психічних захворювань у дорослому житті, впливаючи на фізіологічні процеси в організмі та формуючи дисфункціональні когнітивні шаблони.

Ключові слова: дитячі травми, посттравматичний стресовий розлад, психічне здоров'я, психологічні розлади, негативний досвід.

Unresolved childhood traumas are a significant risk factor for the development of a wide range of somatic and mental diseases in adulthood, affecting physiological processes in the body and forming dysfunctional cognitive patterns.

Key words: childhood injuries, post-traumatic stress disorder, mental health, psychological disorders, negative experience.

Негативний дитячий досвід не потрібно плутати з простими, неминучими труднощами, з якими ми зіштовхуємось з настанням підліткового віку. У справді щасливому дитинстві все одно були моменти коли все йде не за планом, нервують батьки, а потім просять вибачення у дітей, коли діти зазнають деяких труднощів, але знову і знову намагаються чогось навчитися.

Негативний дитячий досвід – це зовсім інший досвід. Це фактори стресу, які з'являються зненацька, і коли дитина стикається з ним, часто вона не отримає цієї бажаної підтримки дорослого, яка ж їй необхідна для переживання певних ситуацій в безпечному режимі.

На даний момент війна, або тривалі конфлікти у родині дуже сильно впливають на психічну стабільність дітей, викликаючи значний дистрес і типові симптоми посттравматичного стресу (ПТС) або навіть початкового посттравматичного стресового розладу (ПТСР). На відміну від старших дітей та дорослих, у малюків часто спостерігаються специфічні поведінкові особливості: розвиток нових страхів, надмірна емоційна прив'язаність до опікунів та підвищена імпульсивність. Оскільки маленькі діти мають обмежені когнітивні та мовні навички, їхнє сприйняття світу і, зокрема, травматичних подій, суттєво відрізняється від дорослого. Їхній розвиток, що включає фізичні, когнітивні, соціальні та емоційні аспекти, вимагає детального вивчення. Застосування до дорослих діагностичних критеріїв до маленьких дітей є складним завданням, оскільки малюки можуть не мати достатніх вербальних навичок, щоб описати свої переживання.

"Проблема-причина-рішення"

Травматичні події залишають глибокий слід у мозку, що призводить до розвитку ПТСР. Незважаючи на це, існують ефективні терапевтичні методи, які допомагають людям відновитися. Ці методи спрямовані на зміну негативних думок і емоцій, пов'язаних з травмою, а також на розвиток навичок саморегуляції.

Нові відкриття в нейробіології та психології підтверджують: події, що травмують психіку, призводять до біологічних змін у нашому організмі. Дитяча атмосфера формує особистість, впливаючи на всі сфери життя, від кар'єри до сімейних відносин. Дитячі стосунки з батьками формують шаблон, за яким ми будемо всі подальші взаємини.

У кожного з нас – є своя історія, але підсумок один, негативний досвід дитинства впливає на здоров'я дорослої людини. Негативний досвід дитинства запускає тривалі фізіологічні зміни в організмі, які можуть призвести до розвитку захворювань через багато років, навіть якщо людина веде здоровий спосіб життя, демонструючи прямий зв'язок між дитячою травмою та ризиком захворювань.

Таким чином, загальна схема стала очевидною: дитяча травма – стрес – серйозне захворювання, яке погано піддається лікуванню.

Якщо раніше причини багатьох захворювань залишалися невідомими, то сьогодні все більше досліджень свідчать про те, що коріння багатьох хвороб сягають дитинства. Негативний досвід раннього віку може створити стійкі зміни в організмі, що ускладнює лікування навіть таких серйозних захворювань, як онкологія та серцево-судинні захворювання.

Діти, які виростили в несприятливих умовах, таких як насильство в сім'ї, розлучення батьків або втрата близьких, мають значно вищий ризик розвитку хронічних захворювань у дорослому віці. Ці захворювання можуть включати серцево-судинних та легеневих захворювань, інсульту, діабету, розсіяного склерозу у дорослому віці. Важке дитинство шестикратно збільшує шанси на міалгічеській енцефаломієліт, один із симптомів якого – хронічна втома. Це свідчить про те, що соціальні фактори відіграють важливу роль у формуванні здоров'я людини протягом усього життя. Для того, щоб зберегти здоров'я, важливо не лише лікувати хвороби, але й запобігати їх розвитку. Створення безпечного та підтримуючого середовища для дітей є одним з найважливіших кроків у профілактиці багатьох захворювань. Інвестування в здоров'я дітей – це інвестиція в здорове майбутнє всього суспільства.

Травми дитинства схожі на міни сповільненої дії: вони можуть довго не проявлятися, але в будь-який момент вибухнути, спричинивши руйнівні наслідки для здоров'я.

Ми можемо ніколи не сприймати своє життя як жахливе, багато з нас бачили в своєму житті конфлікти батьків, комусь довелося пережити розлучення батьків. Інколи можемо чути критику від близьких, але часто стараємось це не помічати, уникати, забувати, переводити розмову на іншу тему і т.п. І тільки коли ми дорослішаємо, ми починаємо розуміти та замислюватись „що зі мною не так?” Тобто здається, що все так, навіть незначні на перший погляд події, такі як непорозуміння зі знайомими чи дрібна сварка, можуть викликати у нас тривогу та стрес. І ці емоції, якщо вони не знаходять виходу і тривають тривалий час, можуть негативно впливати на наше здоров'я, зокрема на серцево-судинну систему.

Навіть «слабкий» негативний досвід пережитий у дитинстві, може мати далекосяжні наслідки для здоров'я людини в дорослому віці. Це підтверджується численними науковими дослідженнями. Навіть незначні відхилення від нормальних стосунків між дитиною та батьками можуть мати серйозні наслідки для здоров'я в майбутньому. Фізичне насильство, сексуальне насильство, емоційне зневажання – все це залишає глибокий слід на психіці дитини і може призвести до розвитку хронічних захворювань та психічних розладів

До дитячих травм відносяться ще пункти, як, наприклад: «У моїй сім'ї мені говорили неприємні (образливі) речі» або «У моїй сім'ї мене обзивали тупим, ледарем чи виродком».

Життя з батьками, які мають психічні розлади, або в сім'ї, де панує насильство, може призвести до розвитку різних психологічних проблем у дорослому віці. Ці проблеми можуть суттєво погіршити якість життя людини.

"Щастя дітей часто залежить не від їхніх досягнень, а від того, наскільки батьки змогли створити для них безпечне та любовне середовище, уникнувши шкідливих моделей виховання". Наукові дослідження показують, що негативний досвід дитинства може призвести до стійких змін у мозку, які впливають на наше сприйняття світу та взаємодію з іншими людьми протягом усього життя. Незалежно від того, які саме випробування випали на долю дитини, наслідки можуть бути досить серйозними.

Перша психологічна допомога є невід'ємною частиною реагування на кризові ситуації. Вона спрямована на те, щоб допомогти людям, які зазнали стресу, відновити емоційний баланс та почуття безпеки. Це досягається шляхом надання емоційної підтримки, створення безпечного середовища та залучення до наявних систем підтримки. Перед наданням першої психологічної допомоги дитині, яка пережила травматичну подію, необхідно оцінити її стан. Важливо переконатися, що гостра фаза емоційного шоку, коли дитина відчуває сильний страх, безпорадність та дезорієнтацію, вже минула.

Гострий емоційний шок – це перша реакція на травматичну подію. Він може виявлятися у вигляді збудження, гальмування або чергування цих двох станів. Загальна риса всіх варіантів шокowego стану – ослаблена реакція на зовнішні подразники.

Хоча ми можемо успішно справлятися з багатьма викликами дорослого життя, іноді дрібні події можуть викликати у нас сильний стрес і дискомфорт, наприклад: пробки, поспішаючи на важливу подію; непорозуміння з сестрою; поломка пральної машини і т.п. Це може бути сигналом про те, що невирішені проблеми з дитинства потребують уваги. Психотерапія може допомогти нам зрозуміти, як наше минуле впливає на наше сьогодення, і розробити здоровіші способи справлятися зі стресом. Наші гени відіграють важливу роль у регуляції реакції на стрес. Однак, досвід дитинства може впливати на те, як ці гени "вмикаються" і "вимикаються". Травматичні події можуть спричинити зміни в епігенетиці, що призводить до тривалої активації генів, пов'язаних зі стресом.

Дорослим необхідно усвідомлювати, що їхня поведінка має вирішальний вплив на психічне здоров'я дитини. Виховання – це не лише передача знань і навичок, але й створення безпечного емоційного середовища. Насильство, приниження та емоційна маніпуляція завдають непоправної шкоди психіці дитини і можуть призвести до серйозних наслідків у майбутньому. Ми повинні змінити наше ставлення до виховання дітей. Замість того, щоб використовувати насильство як засіб виховання, нам необхідно створювати атмосферу любові, поваги та підтримки. Тільки в такому середовищі дитина може розвиватися здоровою і щасливою людиною.

Для ефективного подолання стресу необхідний комплексний підхід. Тому в багатьох регіонах створюються спільноти, де фахівці з різних галузей надають різноманітні види допомоги. Це дозволяє врахувати всі аспекти проблеми та забезпечити індивідуальний підхід до кожної людини.

Уявіть, що ви – психолог, який працює з клієнтом. Цей клієнт – це ви самі в дитинстві. Ви знаєте його історію. Подумайте над безліччю стратегій, які тепер є у вашому розпорядженні, щоб допомогти цій дитині стати собою. І пообіцяйте йому, що він буде здоровим та щасливим!

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Наказава Д.Д. Уламки дитячих травм. Чому ми хворіємо і як це зупинити. С.11-19.

Ольга Трунова, Лілія Черновська
(Полтава)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У МОЛОДИХ МАТЕРІВ

В наші дні набуває актуальності проблема психологічної допомоги сім'ї і, головним чином, жінці, яка виховує дитину. На сьогоднішній день існує суперечність між декларованою соціальною значущістю статусу материнства і реальними можливостями його реалізації жінкою в сучасному суспільстві, що нерідко породжує виникнення багатьох психологічних проблем в процесі взаємодії матері з дитиною.

Ключові слова: вигорання, родина, матір, суспільство, емоційний стан.

In contemporary society, the issue of psychological support for families, and especially for women raising children, has become increasingly pressing. There is a current discrepancy between the declared social significance of motherhood and the actual opportunities for women to fulfill this role in modern society. This often leads to various psychological problems arising in the mother-child interaction.

Key words: burnout, family, mother, society, emotional state.

У вітчизняному суспільстві дуже сильні традиції материнства і материнської сім'ї, але склалися вони не сьогодні, не в пострадянську епоху, а мають глибокі історичні корені. Модель родини будувалася на основі трьох складових: культурної моделі суспільства, релігійної моделі і правової моделі. Основною рисою культурної моделі, яка була основою сімейної моделі, були «сімейна спорідненість» та «інстинкт спорідненості», що значно відрізняло західну модель сім'ї від української.

При цьому саме єдність роду виступала важливішою, ніж сама особистість, яка їм розчинялася і поглиналася. Особливостями культурної моделі є:

- чоловічі та жіночі ролі не так чітко і твердо визначені, як на Заході, і була присутня відома ступінь солідарності в розподілі різних робіт;
- наявність вільних сімейних союзів, неоформлених офіційно, як в селянському середовищі, так і в середовищі інтелігенції, можливість розлучення, хоч і ускладнена різними процедурами;
- роздільне майно подружжя, велике значення цінності любові і духовності в системі сімейних відносин.

Материнство і сім'я в сукупності з вищезазначеними особливостями дозволяє вважати, що патріархат не можна назвати класичним патріархатом, який відрізняв систему організації сімейно-шлюбних відносин на Заході.

Культ матері і материнства у вітчизняній культурі тісно пов'язаний з православ'ям, найбільш характерними елементами ціннісної системи якого є афективні цінності: любов, милосердя, смиренність, співчуття, каяття. Ці цінності визначаються як жіночі цінності, які характеризують і національний темперамент, і менталітет суспільства.

Таким чином, материнство є основною категорією релігійної символіки нашого народу, а отже, і його культурної та сімейної моделі, що при формальному, закріпленому на правовому рівні, патріархаті створювало певний баланс жіночої та чоловічої символіки, жіночності і мужності, в той час як на Заході домінувала символіка батьківства.

Витоки формування моделі сім'ї дозволяють говорити про те, що вона представляла собою якийсь неокласичний патріархат, в основі якої було присутнє сильне переплетення символіки жіночого і чоловічого з визначальним культом материнства, який був перенесений потім і в сімейну модель радянського суспільства.

Вважаємо, що у контексті вивчення емоційної сфери матерів важливо буде розглянути особистісні зміни, які починають відбуватися вже в період внутрішньоутробного розвитку плода.

Важливою умовою для здорового психологічного розвитку дитини є психоемоційний стан вагітної жінки і взаємини в сім'ї. Щодо післяпологового періоду залишаються незмінними ті ж умови – це не тільки задоволення фізіологічних потреб дитини, а й емоційна близькість з матір'ю, гармонійні відносини в сім'ї, що запобігає появі нервово-психічних розладів у новонароджених і немовлят.

При нестійкому емоційному стані матері дитина наражається на ризик виникнення проблем, пов'язаних з порушеннями в емоційній сфері, формуванням сильної прив'язаності, зниженням рівня функціонування в пізнавальній сфері. До емоційної нестійкості можна віднести часту зміну настрою, частий плач, переважання негативного емоційного стану, що може свідчити про переживання матір'ю депресивного стану.

Фізичні, гормональні та соціальні зміни, що відбуваються з жінкою в період вагітності, змінюють її емоційний стан, а також ставлення до себе, до майбутньої дитини і світу в цілому. Для вагітної жінки характерним є коливання настрою, актуалізація тривоги, внутрішніх конфліктів і невирішених психологічних проблем.

Вагітність, особливо перша, – «кризова точка в пошуку своєї жіночої ідентичності, тому що це точка, з якої немає вороття», – вважає Д. Пайнз. Вагітність, з її точки зору – це кінець існуванню жінки як незалежної окремої істоти і початок неодмінних і безповоротних відносин мати-дитя.

На думку О. Божук, саме емоційна сфера жінки зазнає найбільших змін, і основною причиною негативних порушень в стані здоров'я матері і плоду є емоційний стрес. Дослідниця зазначає, що вагітність є гострим перехідним періодом, який досить часто супроводжується кризовими переживаннями. У період вагітності відбуваються істотні зміни в свідомості жінки і її взаєминах зі світом. Для багатьох жінок результат вагітності є кроком до справжньої зрілості і зростання самоповаги.

Ряд інших авторів розглядає вагітність як підготовчу фазу в розвитку взаємної прив'язаності матері і дитини, яку пов'язують з появою нових відчуттів і фізіологічних змін в організмі жінки в цей період.

На думку В. Брутман основним у формуванні прив'язаності до дитини є виникнення первинного інтрацептивного відчуття в ході вагітності, яке зазвичай збігається з моментом початку ворухіння плода, після якого у матері з'являється почуття «споріднених» зі своєю дитиною. З моменту першого ворухіння у більшості вагітних починається «прислухування» до свого тіла, фіксація на своїх відчуттях.

Якщо в першій половині вагітності більшість жінок турбуються про своє здоров'я і благополуччя, то в другій половині вагітності, починаючи з початку ворухіння плода, всі думки і турботи спрямовуються на благополуччя плода, який вже починає сприйматися як окремо існуюча особа.

На початку і в кінці вагітності жінкам властиве почуття тривоги, проте, слід зазначити, що рівень тривоги залежить багато в чому від особистісних особливостей жінки і зовнішніх чинників у вигляді перебігу вагітності, сімейної обстановки і т. ін.

Також розглянемо емоційну сферу матерів у контексті психологічної готовності до материнства, яка в тому числі передбачає сформованість і емоційного компоненту.

На думку К. Новікової, психологічна готовність до материнства це специфічне особистісне утворення, основою якого виступає суб'єкт-об'єктна орієнтація у ставленні до майбутньої дитини. Автором були виділені три рівня психологічної готовності до материнства:

1) Низький рівень – для нього характерна наявність коливань при ухваленні рішення мати дитину, негативні відчуття і коливання протягом періоду вагітності. При обстеженні таких матерів було виявлено, що в дитинстві у них була відсутня прив'язаність до власної матері і в родині панувало досить суворе ставлення батьків.

2) Середній рівень – характеризується наявністю суперечностей у змісті переживань жінкою своєї вагітності, що знаходить відображення в амбівалентних установах до материнства і ставленням до дитини.

3) Високий рівень готовності до материнства – для даного рівня притаманна відсутність коливань в ухваленні рішень мати дитину, позитивні емоційні реакції на факт вагітності і позитивний емоційний фон під час всього періоду вагітності.

Л. Магдисюк та В. Демчук психологічну готовність до материнства розглядають у вигляді системного конструкту, первинно об'єктивованого в свідомості майбутньої матері як реакція на протиріччя між сформованим способом життя і виникаючими після народження дитини змінами; також автором виділяється і ряд компонентів, властивих психологічній готовності до материнства: ціннісно-смысловий, діяльнісний компонент.

У роботах зарубіжних вчених психологічна готовність до материнства розглядається в основному в рамках теорії прив'язаності М. Ейнсворт, Дж. Боулбі, Д. Віннікота. Відповідно до цієї теорії основою материнської поведінки є материнський інстинкт, який «запускається» в сам момент народження дитини, а джерело материнської любові носить природний, інстинктивний характер. Дослідження М. Ейнсворт довели, що рівень і якість прив'язаності дитини до своєї матері обумовлено поведінкою самої матері під час взаємодії зі своєю дитиною.

Значну роль у формуванні емоційних переживань, в тому числі негативних, грає психологічне сприйняття себе як матері і уявлення самої жінки про «нормальне» сімейне життя. Довіра, підтримка і любов батьків сприяють формуванню у майбутньої мами впевненості в собі, що допомагає згодом адаптуватися до нової для себе ролі матері. А якщо у жінки немає позитивного досвіду сімейного життя, який допомагає будувати взаємини у своїй родині, вона виявляється непередготовленою до сприйняття себе в ролі дружини, а потім і матері. Їй важче зрозуміти причини неминучих труднощів сімейного життя. Особливістю тривожних і депресивних емоційних проявів є час їх виникнення і те, що вони завжди включають взаємини матері і дитини, а часто і відносини з іншими членами сім'ї. Слід підкреслити, що тривалий депресивний стан у матері обмежує і змінює здатність контактувати з дитиною, негативно відбивається на подальшому психологічному розвитку дитини і навіть впливає на морфофункціональне диференціювання структур ЦНС.

Імовірність виникнення пригніченого емоційного стану з вираженим фрустраційним навантаженням збільшується для тих матерів, які знаходяться в стані хронічного стресу, викликаного фінансовими або побутовими проблемами і відсутністю адекватної підтримки, що в нинішній час зустрічається досить часто.

У деяких матерів напади депресії починаються незабаром після народження дитини. У інших депресія розвивається поступово протягом трьох-шести місяців після пологів. Жінка може погано спати, відчувати почуття безнадії і самотності. Цей пригнічений емоційний стан може впливати не тільки на те, як жінка співвідносить себе з немовлям, але навіть на здатність годувати.

Прояви тривоги і депресії можуть серйозно відбитися на здатності жінки виконувати свої материнські функції. Втрата інтересу до дитини, дратівливість і втома можуть перешкодити матері дати дитині необхідну любов, ніжність і ласку і забезпечити їй належний догляд. В результаті у жінки з'являється почуття провини, вона втрачає впевненість в собі як в матері, що ще більше підсилює її пригнічений емоційний стан.

Новонароджена дитина перебуває в емоційній залежності від маминого голосу, жестів, рухів і виразу обличчя. Її розвиток багато в чому визначається зовнішнім стимулюванням, в першу чергу, з боку матері. Однак мама, яка відчуває тривогу, стан пригніченості, незадовільне самопочуття, уникає емоційних контактів з дитиною, неохоче і рідко з нею спілкується. У дітей раннього віку, матері яких пережили післяпологову депресію, можуть розвинутися емоційні розлади, що тягне за собою затримку розвитку. Старші діти можуть проявляти агресію по відношенню до дорослих і інших дітей. У дитячому садку або школі у них можуть проявляються проблеми у відносинах з однолітками, з мотивацією до навчання, недовіра до дорослих.

В. Ушакова вважає, що до особливих, значущих чинників належить емоційний фактор сімейного виховання, заснований на родинних почуттях, емоційній близькості між членами сім'ї, що виражається в глибокій любові до дітей і відповідному почутті дітей до батьків. Для нормальної, благополучної сім'ї характерні атмосфера родинних емоційних зв'язків, насиченість, безпосередність і відкритість проявів ними любові, турботи, співпереживання.

Е. Фромм виділив якісні відмінності між материнським і батьківським ставленням до дитини за ознаками умовність-безумовність і контрольованість-неконтрольованість. Материнська любов безумовна, дана від народження, але непідвладна контролю з боку дитини, її неможливо завоювати (або вона є, або її немає).

Особливе значення для здоров'я дитини, починаючи з раннього віку, мають особливості відносин матері до нього. Різні стилі материнського поводження з дитиною, починаючи з перших днів її життя, формують ті чи інші особливості її психіки і поведінки.

А. Реан зазначає, що емоційні стосунки в сім'ї відіграють важливу інтегруючу роль, завдяки якій члени сім'ї відчують себе єдиною спільністю і відчують теплоту і підтримку один одного.

Можемо зробити висновок, що у формуванні емоційних переживань, в тому числі негативних, вагому роль грає психологічне сприйняття себе як матері і уявлення самої жінки про «нормальне» сімейне життя. При нестійкому емоційному стані матері дитина наражається на ризик виникнення проблем, пов'язаних з порушеннями в емоційній сфері, формуванням сильної прив'язаності, зниженням рівня функціонування в пізнавальній сфері.

УДК 159.924.7:316.6

*Вікторія Хома
(Володимир)*

ФОРМУВАННЯ СТОСУНКІВ МІЖ ЛЮДЬМИ ПРОТИЛЕЖНОЇ СТАТІ

Коли вирішуємо будувати стосунки, ми маємо запам'ятати: правильних рецептів не існує, кожен торуватиме свій неповторний шлях. Хтось одружиться, а хтось будуватиме довготривалі взаємини без офіційної реєстрації шлюбу.

Ключові слова: *стосунки, батьківська сім'я, шлюб, монада, діада.*

When we decide to build relationships, we have to remember: there are no correct recipes, everyone will follow their own unique path. Someone will get married, and someone will build a long-term relationship without official marriage registration.

Key words: *relationships, parental family, marriage, monad, dyad.*

Стосунки первинні. І це класно, хоча не завжди легко. На мою думку над стосунками завжди мають працювати двоє, хоча це не завжди так просто як здається. Кожна людина індивідуальна, тобто вона має свою думку, свої звички, принципи тощо. Тому якщо двоє закоханих людей вирішують поєднати своє життя один з одним, потрібно бути готовим до того, що в деяких ситуаціях ваші думки можуть відрізнятись.

Ми потребуємо бути з кимось. Хтось вступить в законний шлюб та буде до старості в ньому, хтось будуватиме довготривалі стосунки без реєстрації законного шлюбу, хтось буде мати дітей, а хтось вирішить, що не хоче мати дітей. Ці стосунки дуже різні, але попри те вони мають багато спільного. Бо основа стосунків – це вибір кожного бути разом, попри труднощі, які виникатимуть на цьому шляху. А труднощів буде багато.

Почнімо з простого: закрийте очі та подумайте про свою сім'ю, незалежно від того одружені ви чи ні. Згадайте саме про свою, про батьківську родину. Згадайте якісь спогади

про взаємодію батька, матері, дідуся та бабусі. А тепер подумайте наскільки це вплине на ваше ставлення до нинішньої сім'ї, на ваше рішення чи зможу мати її в майбутньому.

Батьківська родина без сумніву певним чином вплинула на ваші думки та ідеї, щодо вашої власної сім'ї. Сім'я – це щось, з чого ми постали. І безпосередньо відсутність батьківської сім'ї впливає на нашу ідентичність не менше, ніж абсолютно люба форма її присутності. Всі ми постали з сім'ї.

Тепер відштовхнувшись від спогадів, помандруймо до нашого подружнього життя. Почнімо з того, що варто зрозуміти з самого початку:

Самотність – не хвороба, а сім'я – це не ліки

Один із засновників сімейної терапії, сказав: «Якщо ви відчуваєте внутрішню самотність і заради того, щоб її позбутися, створюєте сім'ю, у ній ви станете ще більш самотніми».

Звісно, якимось чином стосунки справляють цілющий ефект. Любов та підтримка партнера додає сили, аби здолати демонів минулого.

Зазвичай прив'язаність, яку ми формуємо з партнером, заміняє нам прив'язаність, якої нам бракувало в минулому. Терапевти, які працюють з парами, акцентують свою увагу саме на прив'язаності, яка є основною проблемою, що сягає корінням нашого дитинства. І все таки не партнер вирішує внутрішні проблеми. Ті, хто все життя чекає на рятувальника, зазвичай потрапляють в ще одні залежні стосунки, де не щасливі обоє. Хороші стосунки звісно допомагають, але основна праця залишається за нами, оскільки – це наше життя.

Самотність – це те, що належить тільки нам, та ми не можемо нею з кимось поділитись. Тому, коли ми навчимося бути із собою – ми навчимося бути з іншими. Самотність – не хвороба, а скоріше наш внутрішній стан, з яким потрібно вчитися жити, бо він є невід'ємною частинкою нашого життя. Тоді сім'я стає хорошою підтримкою двох самотніх людей, що знайшли один одного та беруть відповідальність кожен за своє життя, а також вчать допомагати один одному, проте не зливаються в одну нероздільну ідентичність.

Батьківська сім'я

Безпосередньо потрібно починати з батьківської сім'ї, оскільки безпосередньо там закладались наші психологічні потреби. Як от любов і прийняття, автономія і визнання, правила й межі, висловлювання емоцій та потреба в спонтанності.

Модель поведінки наших батьків ми часто несемо у наше доросле та самостійне життя. Наше зростання, ставлення до нас батьків, вихована в нас самооцінка визначають не лише те, як ми ставимося до себе сьогодні, а й те, які маємо асоціації зі словом «сім'я». Тому наше коріння безпосередньо впливає на наше сімейне життя.

Саме з цієї причини психотерапевти, повертаються до вашої родини, щоб розглянути модель виховання, ціннісну систему та чи процес покидання рідного гнізда був легким для ваших батьків та для вас. Насправді є безліч варіантів, які ускладнені тими чи іншими процесами.

В один момент для наших батьків настає непростий момент, в який вони повинні відпустити вас в так зване «самостійне плавання». В такий момент вони повинні зрозуміти, що ви: стали самостійні, не завжди дослухаємося до їхніх порад, робимо свій вибір у тій чи іншій сфері життя. Тоді в них починається сепараційна тривога – стан коли вони бояться, що їхні діти їх покинуть. Тоді в підлітковому віці наші батьки люб'язно втручаються в наше життя зі словами « Ми знаємо краще». І в цей момент починається одвічне: «Ми просто не хочемо, щоб ви повторили наші помилки та щоб ваше життя було краще, ніж наше...». Але вони забувають додати «Ми не хочемо залишитись одні». Важливим завданням для нас в такий момент є одне: зрозуміти, пробачити й не забути, що інколи батьки мають рацію.

А тепер про наш страх забрати проблеми батьківської сім'ї у власну подружню сім'ю. Припустимо що ваш батько страждає від алкогольної залежності, та в дитинстві вам було соромно виходити з ним на люди, ви вважали його нікчемною. Так от цю нікчемність вт легко можете забрати собі в ваше доросле життя. Ви можете бути дуже успішною та красивою людиною, але попри те ви можете вважати себе нікчемною.

Щастя – це процес усередині нас, це особистий стосунок із власною внутрішньою дитиною. Тому на початку нашого дорослішання ми маємо залишити батьків з їхніми клопатами й проблемами і, хай як важко, дозволити їм самим розбиратися із цим усім. Ми живемо насамперед для себе, наше життя належить лише нам – це перше, що варто взяти із собою у власну сім'ю.

Монада

Дослівно «монада» означає «один». Особливий час нашого життя настає тоді, коли ми вчимося жити, бути, існувати, відчувати, виживати самостійно. Тобто це час, коли ви повинні сказати батькам, що ви їдете вчитись в інше місто, переїжджаєте від них, починаєте самостійно влаштовувати своє життя. Цей етап дуже важливий для всього, що відбуватиметься у вашому майбутньому житті. Переважно він настає у віці від 16 до 25 років, але як і завжди це дуже індивідуально.

Зазвичай монада визначає перед людиною три завдання:

- Побутова незалежність – це коли, ми самостійно вчимося робити базові побутові речі.
- Фінансова незалежність – це більше про фінансову грамотність, оскільки не завжди, у студентському житті ми можемо бути незалежними.
- Емоційна незалежність – це вміння, самостійно справлятися зі своїм емоційним станом.

Діада

Період діади настає тоді коли ми одружуємось, та живемо лише вдвох. Отож, нас двоє. Це період дуже залежить від періоду монади, оскільки він визначає яким чином ми обираємо собі партнера.

На жаль, якщо у період монади у нас виникають проблеми, то ймовірно на моменті вибору собі партнера ми обираємо людину, яка пасує до наших потреб, а не ту яка, пасує до переваг. Прикладом є дівчинка, яка має батька з алкогольною залежністю. Вона буде шукати собі такого самого чоловіка, аби вирішити зразу дві проблеми: налагодити особисте життя з коханою людиною зараз та взаємини з батьком в дитинстві. Тобто, дівчинка намагатиметься «врятувати» коханого, щоб таким чином виправдати свою неможливість «врятувати» батька в дитинстві.

Однак, може бути і по іншому. Ця дівчинка може врятувати коханого, і тоді пару буде чекати щасливе життя разом. Таким чином дівчинка наче виправдовує цю «неможливість», і тоді всі негаразди з батьком залишаються в минулому.

На початку стосунків все ідеально: квіти, прогулянки, концерти і т.д. Проте все змінюється, коли ви починаєте жити разом. Уявіть ви з'їхали від батьків, живете один, знаєте де лежить кожна ваша річ. А потім в вашу зону комфорту вривається ще одна людина. Тоді те до чого ви звикли тепер потрібно узгоджувати з партнером. У спільному побуті ви починаєте помічати недоліки один одного, а після одруження взагалі задаєте собі запитання «Навіщо я одружився?».

Також варто розуміти, що у батьків вашого партнера та у ваших батьків є власне бачення вашої молодої сім'ї. Кожен хоче нав'язати вам ідею як краще вам жити разом, адже «ми більше пожили, та знаємо як буде краще». Звісно до порад батьків варто прислухатись, але ви повинні розуміти, якими б дивними не здавались ваші з партнером рішення, для вас вони найправильніші, бо у своїй сім'ї – ви єдині експерти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Станчишин В. Для стосунків потрібні двоє. 280 с.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 378.1

*Маргарита Козачук
(Володимир)*

ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

У статті розглядаються можливості та виклики впровадження штучного інтелекту (ШІ) в освітній процес. Основна увага приділяється автоматизованим системам оцінювання, адаптивним навчальним платформам та індивідуалізованому підходу до навчання. Також досліджуються етичні й технічні проблеми, пов'язані з конфіденційністю даних та прозорістю алгоритмів, які необхідно враховувати для успішного застосування ШІ в освіті.

Ключові слова: *штучний інтелект, освіта, автоматизоване оцінювання, адаптивні платформи, етика, конфіденційність даних.*

The article explores the opportunities and challenges of integrating artificial intelligence (AI) into the educational process. The focus is on automated assessment systems, adaptive learning platforms, and individualized learning approaches. The study also addresses ethical and technical issues related to data privacy and algorithm transparency that need to be considered for successful AI application in education.

Key words: *artificial intelligence, education, automated assessment, adaptive platforms, ethics, data privacy.*

У період швидкого розвитку технологій та переходу до цифрової ери освітні системи в усьому світі стикаються з викликом підготовки учнів до сучасного ринку праці та життя. Штучний інтелект без сумніву може суттєво покращити навчальний процес, сприяти зміні підходів до навчання та підвищити ефективність освіти загалом. Проте впровадження ШІ в освітню сферу супроводжується низкою питань і викликів, які потребують ретельного аналізу та врахування.

Однією з ключових проблем є питання етичності та прозорості використання даних учнів при застосуванні ШІ в навчальному процесі. Захист конфіденційності та особистих даних учнів, а також ризик їхнього використання з комерційною або політичною метою стають критично важливими аспектами, які необхідно враховувати під час планування інтеграції ШІ в освіту. Крім того, важливо розробити чіткі стандарти та правила для запобігання потенційно негативним наслідкам для учнів та освітніх закладів.

Вирішення цих питань вимагає ретельного вивчення етичних норм, формування прозорих правил збору та використання даних, а також створення ефективних механізмів регулювання застосування ШІ в освіті задля забезпечення безпеки та прозорості.

Штучний інтелект (ШІ) вже активно використовується в освітньому процесі для полегшення навчання та впровадження персоналізованих підходів. Використання ШІ в навчальних програмах охоплює автоматизовані системи оцінювання, індивідуалізоване навчання та адаптивні навчальні платформи.

ШІ допомагає автоматизувати оцінювання, що забезпечує швидкість і об'єктивність у визначенні навчальних досягнень учнів. Це може включати автоматичну перевірку тестів, аналіз результатів і навіть пропозиції щодо подальших кроків у навчанні кожного студента. Існує чимало типів автоматизованих систем оцінювання, які використовують різноманітні підходи та функції для точного й ефективного оцінювання знань і навичок.

Ось кілька основних типів автоматизованих систем оцінювання:

Онлайн-тести та опитування. Ці платформи дозволяють викладачам створювати електронні тести й опитування. Система автоматично оцінює відповіді, враховуючи їх правильність, та надає результати учням у швидкому темпі.

Автоматизоване перевіряння завдань. Деякі системи здатні автоматично перевіряти завдання, такі як математичні розрахунки, програмування або письмові відповіді, за допомогою алгоритмів та критеріїв, визначених викладачем.

Оцінювання проєктів та практичних завдань. Ці системи дозволяють викладачам встановлювати критерії для оцінювання проєктних та практичних завдань. Оцінювання може охоплювати такі параметри, як креативність, виконання завдання та аналіз результатів.

Системи аналізу результатів. Такі системи аналізують результати, виявляють слабкі та сильні сторони учнів і надають рекомендації для подальшого навчання. Вони також можуть надавати статистичні дані та графіки, які допомагають викладачам оцінювати прогрес кожного учня.

Ці автоматизовані системи оцінювання значно спрощують процес оцінювання, надаючи викладачам швидкий доступ до об'єктивних результатів, що, в свою чергу, підвищує якість навчання та загальну ефективність освітнього процесу.

Індивідуалізоване навчання – це підхід, спрямований на задоволення потреб кожного окремого учня та створення умов для персоналізованого навчання відповідно до його здібностей, темпу, інтересів і стилю. Завдяки розвитку технологій, включаючи штучний інтелект, цей підхід стає дедалі популярнішим. Ось кілька прикладів індивідуалізованого навчання:

Персоналізовані навчальні плани. ШІ аналізує навчальні досягнення, інтереси та потреби учня, щоб створити індивідуальний план, який враховує його особливості.

Адаптивні навчальні платформи. Деякі онлайн-платформи використовують ШІ для розробки адаптивних матеріалів, які автоматично підлаштовуються під рівень засвоєння учнем знань, що дозволяє йому навчатися у власному темпі.

Персоналізований зворотний зв'язок. ШІ може надавати індивідуальні рекомендації для покращення навчального процесу, ґрунтуючись на поточних досягненнях і потребах учня.

Індивідуальні завдання та проєкти. Викладачі можуть використовувати ШІ для створення завдань та проєктів, які відповідають інтересам кожного учня, сприяючи більшій зацікавленості у навчанні.

Індивідуалізоване навчання дозволяє учням розвиватися в індивідуальному темпі, стимулює їхній інтерес до навчання та сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Адаптивні навчальні платформи. Використовують ШІ для створення динамічного навчального процесу, який змінюється відповідно до реакцій учнів на матеріал. Це робить навчання більш ефективним і дає змогу опанувати матеріал за коротший час. Основні аспекти адаптивних навчальних платформ включають:

Персоналізоване навчання. Адаптивні платформи враховують індивідуальні особливості, попередні знання та стиль навчання кожного студента. Вони пропонують персоналізовані матеріали, завдання та рекомендації, що оптимально підходять для конкретного учня.

Адаптація до темпу навчання. Платформи можуть змінювати швидкість навчання відповідно до темпу засвоєння матеріалу студентом, що дає можливість зосередитися на складних темах або швидше переходити до нових, залежно від рівня знань.

Надання зворотного зв'язку. Адаптивні платформи надають миттєвий зворотний зв'язок, допомагаючи студентам побачити свої сильні й слабкі сторони та зосередитися на поліпшенні навичок.

Моніторинг прогресу. ШІ в адаптивних платформах відстежує прогрес кожного студента та надає аналітику для викладачів, що допомагає коригувати навчальний процес для досягнення кращих результатів.

Адаптивні навчальні платформи підвищують ефективність навчання, сприяють самодисципліні та активному залученню учнів до навчального процесу.

Використання ШІ в освіті, хоч і має численні переваги, також пов'язане з етичними та технічними викликами, такими як захист конфіденційності, прозорість алгоритмів та уникнення помилкових адаптацій. Розглянемо їх детальніше:

Конфіденційність даних. Захист персональних даних студентів є однією з головних проблем при застосуванні ШІ в освіті. Збирання й аналіз таких даних можуть загрожувати приватності студентів, що вимагає надійних стратегій обробки та захисту інформації.

Недостатня прозорість алгоритмів. Багато алгоритмів ШІ є складними й недостатньо зрозумілими, що ускладнює їх контроль і прогнозування результатів. Це може призвести до непередбачуваних наслідків і негативно вплинути на навчальний процес.

Ризик адаптації до помилок. ШІ здатний навчатися на основі недостовірних даних або помилкових висновків, що може викликати систематичні помилки й знизити об'єктивність оцінювання, а також обмежити здатність системи до адаптації.

Штучний інтелект має великий потенціал для оптимізації навчального процесу та підвищення ефективності освітніх систем, сприяючи автоматизації оцінювання, персоналізації навчання та створенню адаптивних платформ, що розвивають учнів у відповідності до їхніх потреб. Проте для успішної інтеграції ШІ в освітню сферу необхідно враховувати етичні та технічні аспекти.

Для цього важливо забезпечити конфіденційність даних, підвищити прозорість алгоритмів і запобігти ризикам помилкових адаптацій. Розробка ефективних стратегій захисту даних, вдосконалення алгоритмів для забезпечення прозорості й надійності, а також ретельний аналіз потенційних наслідків та ризиків сприятимуть безпечному впровадженню ШІ в освіті. Успішне застосування ШІ в освітньому процесі потребує дотримання балансу між інноваціями та етичними стандартами, що дозволить максимально використати переваги ШІ й одночасно захистити права та безпеку учасників навчання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 2 грудня 2020 р. № 1556-р «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

2. Програма великої трансформації «Освіта 4.0: український світанок». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita4.0.ukrayinskyu.svitanok.pdf> (дата звернення: 11.11.2024).

3. Штучний інтелект. Як він вплине на освіту. URL: <https://nus.org.ua/articles/shtuchnyj-intelekt-yak-vin-vplyne-na-osvitu/> (дата звернення: 14.11.2024)

Науковий керівник: Поліщук Н. В.

УДК 004.773.6(477.83)

*Аркадій Писарєв
(Дніпро)*

СТВОРЕННЯ ТЕЛЕГРАМ-БОТІВ ЗА ДОПОМОГОЮ КОНСТРУКТОРУ LEADTECH

У статті розглядається створення телеграм-бота як інноваційного інструменту для проведення профорієнтаційних тестів, що сприяє ефективній комунікації між освітніми закладами та абітурієнтами. Такий підхід дозволяє швидко та зручно отримувати інформацію про професійні схильності та можливі напрями навчання. У статті акцентується увага на актуальності проєкту через зростаючу кількість спеціальностей та освітніх програм, що ускладнює вибір для молоді. Впровадження телеграм-бота дозволяє оптимізувати процес профорієнтації, підвищити мотивацію абітурієнтів та забезпечити навчальним закладам додатковий канал популяризації.

Ключові слова: телеграм-бот, LEADTEX, профорієнтація, освітні заклади, тестування, вибір професії, інформаційна система, автоматизація, популяризація освітніх програм

The article explores the development of a Telegram bot as an innovative tool for conducting career orientation tests, aimed at facilitating effective communication between educational institutions and prospective students. This approach enables fast and convenient access to information about professional inclinations and possible study options. The article highlights the relevance of the project, given the growing number of specialties and educational programs, which complicates decision-making for young people. The implementation of a Telegram bot optimizes the career orientation process, boosts applicants' motivation, and provides educational institutions with an additional promotion channel.

Key words: Telegram bot, LEADTEX, career guidance, educational institutions, testing, career choice, information system, automation, promotion of educational programs

В сучасних умовах стрімкого розвитку технологій та інформаційного суспільства, виникає потреба у створенні нових інструментів для покращення взаємодії між освітніми закладами та абітурієнтами. Один із таких інструментів – телеграм-бот для проведення тестів на профорієнтацію. Такий підхід дозволяє більш ефективно та зручно надавати інформацію про можливі напрями навчання та допомагати абітурієнтам у виборі відповідного навчального закладу.

Чат-бот – це програма з елементами штучного інтелекту або з задалегідь підготовленими відповідями, яка може спілкуватися з користувачем. Вони можуть переписуватися з людиною, надавати запитувану інформацію і необхідну підтримку [1].

Перший чат-бот ELIZA був розроблений Джозефом Уайзенбаумом в 1966 році [2]. Цей чат-бот використовує метод підстановки шаблонів для симуляції діалогу. ELIZA працювала таким чином: вона отримувала слова від користувачів, пов'язувала їх зі списком всіх можливих відповідей та обирала ту, що підходить найбільше.

Наступною була програма PARRY, яку розробив американський психіатр Кеннет Колбі в 1972 році [3]. Вона працювала за допомогою системи, ефективність якої потім перевірялась за допомогою тесту Тюрінга.

Чат-бот Jabberwacky розроблений британцем Роллом Карпентером у 1988 році [4]. Основною ціллю цього чат-боту було відтворити справжню людську розмову. Jabberwacky був настільки інноваційним, що деякі науковці навіть використали його в академічних цілях.

Dr.Sbaitso чат-бот був розроблений спеціально для операційної системи MS-Dos у 1992 році [5]. Цей чат-бот поводить себе з користувачем так, наче він 10 є справжнім психологом, хоч він зазвичай і запитує користувача про причини його поганого настрою

Телеграм-боти є потужним засобом автоматизації багатьох процесів завдяки своїй доступності, простоті використання та широкому функціоналу. Вони можуть бути корисними в різних сферах, включаючи освіту. Створення телеграм-бота для тестування на профорієнтацію дозволить абітурієнтам швидко і зручно отримувати інформацію про свої професійні схильності та відповідні навчальні заклади в місті.

Актуальність даного проекту полягає у необхідності оптимізації процесу профорієнтації, що стає особливо важливим в умовах збільшення кількості спеціальностей та освітніх програм. Це дозволить зменшити невизначеність абітурієнтів щодо їхніх майбутніх професійних шляхів, підвищуючи мотивацію до навчання.

Крім того, впровадження телеграм-бота відкриває нові можливості для навчальних закладів, забезпечуючи їм додатковий канал комунікації з потенційними студентами та сприяючи популяризації їхніх освітніх програм. Такий інструмент може стати значною перевагою у конкурентній боротьбі між навчальними закладами за абітурієнтів.

Даний проєкт є актуальним і важливим кроком до підвищення якості профорієнтаційної роботи та підтримки абітурієнтів у виборі їхнього професійного шляху.

Мета розробки інформаційної системи – створення зручного та інтерактивного інструменту для підтримки процесу профорієнтації та надання комплексної інформації про навчальні заклади міста Дніпро. Система спрямована на сприяння усвідомленому вибору професії, надання доступної інформації про навчальні заклади.

Крім того, інформаційна система забезпечує доступ до результату тесту на профорієнтацію. Вона підвищує обізнаність абітурієнтів і допомагає їм у прийнятті обґрунтованих рішень щодо майбутньої освіти та кар'єри, забезпечуючи доступну та достовірну інформацію про можливі професійні шляхи та навчальні заклади.

У результаті, інформаційна система створює сприятливі умови для абітурієнтів зробити обґрунтований вибір щодо своєї майбутньої кар'єри та навчання. Вона спрощує процес профорієнтації, забезпечуючи доступ до необхідної інформації через зручний та інтуїтивно зрозумілий інтерфейс. Такий підхід допомагає зменшити ризики помилок у виборі спеціальності та навчального закладу, що відображається на подальшому успіху студентів у навчанні та кар'єрному розвитку.

Призначення телеграм-бота полягає у створенні зручного та інтерактивного інструменту для проведення тестів на профорієнтацію та надання інформації про навчальні заклади міста.

Основні функції телеграм-бота включають:

1. Інформаційний ресурс: Сайт виступає як центральний інформаційний портал для абітурієнтів, де можна знайти детальну інформацію про Телеграм-бот та його розробників і інформацію про навчальні заклади.

2. Проведення тестів на профорієнтацію: Телеграм-бот надає користувачам можливість проходити тест, які допомагають визначити їхні професійні схильності та інтереси. Тест складається з питань, які охоплює різні аспекти роботи, які є важливими для вибору улюбленої праці.

3. Аналіз результатів тестування: Після проходження тесту бот аналізує відповіді користувача і надає результат. Цей звіт може включати рекомендацію про тип спеціальності який підходить найкраще.

4. Надання інформації про навчальні заклади: На сайті є сторінка «Навігатор». На цій сторінці користувачу треба буде вибрати напрямок своєї спеціальності і там буде показано які вузи Дніпра надають освітні послуги за конкретним напрямком, включаючи інформацію про місце знаходження вуза, номер телефону приймальної комісії та опис вуза. Це допомагає абітурієнтам знайти навчальний заклад за результатами тестування.

Призначення телеграм-бота полягає у спрощенні процесу профорієнтації та підвищенні обізнаності абітурієнтів про можливі професійні шляхи та відповідні навчальні заклади. Це сприяє більш усвідомленому вибору майбутньої професії, підвищує мотивацію до навчання та зменшує ризик помилок при виборі навчального закладу.

Для розробки проєкту використовувалися різноманітні технології та засоби з метою забезпечення його успішної реалізації. Одним із ключових компонентів, який використовувався у процесі створення, є конструктор LEADTEX.

За допомогою конструктора LEADTEX був створений базовий функціонал телеграм-бота для проведення тестів на профорієнтацію. Цей конструктор надав зручний інтерфейс для проектування, що відіграв важливу роль у визначенні структури даних та логіки взаємодії з користувачем.

Таким чином, використання конструктора LEADTEX сприяло створенню надійного та ефективного базового шару для телеграм-бота, що дозволило забезпечити його коректну роботу та надійну збереженість даних.

В даному проєкті розробки телеграм-бота для тестування на профорієнтацію відзначається висока увага до кожного етапу реалізації програмного продукту та його взаємодії з веб-сайтом.

Основною метою проєкту є надання користувачам можливості здійснити об'єктивний вибір своєї майбутньої професії через систематичне тестування. Телеграм-бот, як ключовий компонент проєкту, забезпечує зручний та доступний інструмент для проходження тестування, враховуючи різноманітні аспекти професійної орієнтації.

Реалізація інтерфейсу веб-сайту, який інтегрується з телеграм-ботом, спрощує доступ користувачів до інформації про різні професійні напрями та навчальні заклади. Веб-сайт забезпечує високий рівень зручності і інформативності завдяки чітко структурованому дизайну та легкому навігаційному інтерфейсу.

Проєкт використовує сучасні технології, такі як LEADTEX для програмування телеграм-бота, HTML/CSS для розробки веб-інтерфейсу, та MySQL для зберігання даних користувача. Це дозволяє забезпечити надійність, ефективність та безпеку платформи.

Усе враховуючи, проєкт є інноваційним інструментом для підтримки молоді, у процесі вибору професійного шляху, сприяючи розвитку їхніх потенціалів та досягнення успіху у майбутній кар'єрі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Що таке чат-бот? URL: <https://creativesmm.com.ua/shho-take-chatbot-ta-komu-vonu-potribni/>.
2. Створення чат-боту ELIZA. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. Історія чат-боту PARRY. URL: <https://phrasee.co/blog/parry-the-a-i-chatterbot-from-1972/>.
4. Чат-бот Jabberwacky. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Jabberwacky>.
5. Історія виникнення Dr.Sbaitso. URL: <https://yakbots.com/chatbot-history-what-is-dr-sbaitso/>
6. Семакін І.Г., Шестаков А.П. Основи програмування: Підручник для середньої професійної освіти. М.: Видавничий центр «Академія». 2003. 432 с.
7. Документація Telegram Bot API. URL: <https://core.telegram.org/bots/api>.

Науковий керівник: викладач вищої кваліфікаційної категорії Ковальчук С. М.

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

УДК 519.2

Аріна Кодинець, Людмила Комісаренко
(Боярка)

ТЕОРІЯ ЙМОВІРНОСТЕЙ ТА МАТЕМАТИЧНА СТАТИСТИКА

У статті розглядаються основні аспекти теорії ймовірностей і математичної статистики, їхній вплив на сучасні дослідження в різних галузях науки і техніки. Проаналізовано методи оцінки ймовірностей подій, основні закони розподілу ймовірностей, статистичні гіпотези та способи їх перевірки. Також описано роль математичної статистики у прийнятті рішень, зокрема у прогнозуванні, аналізі ризиків і моделюванні.

Ключові слова: теорія ймовірностей, математична статистика, ймовірнісні моделі, статистичні гіпотези, розподіл ймовірностей.

The article examines the main aspects of probability theory and mathematical statistics, their impact on modern research in various fields of science and technology. The methods for evaluating event probabilities, probability distribution laws, statistical hypotheses, and their verification are analyzed. The role of mathematical statistics in decision-making, particularly in forecasting, risk analysis, and modeling, is also described.

Key words: probability theory, mathematical statistics, probabilistic models, statistical hypotheses, probability distribution.

Теорія ймовірностей і математична статистика є фундаментальними розділами сучасної математики, що вивчають закономірності випадкових явищ та способи обробки статистичних даних. Їх застосування має вирішальне значення в багатьох галузях науки, інженерії, економіки, біології та соціології. Сучасний світ зіштовхується з великою кількістю невизначеностей, і теорія ймовірностей дозволяє моделювати ці невизначеності, прогнозувати розвиток подій, оцінювати ризики, а математична статистика надає інструменти для аналізу реальних даних [1, с. 7].

Одним із ключових понять теорії ймовірностей є ймовірність – числова міра впевненості в тому, що певна подія станеться. Одним із класичних визначень ймовірності є відношення числа сприятливих випадків до загального числа можливих результатів. Якщо всі результати однаково ймовірні, то ймовірність події A можна обчислити за формулою:

$$P(A) = \frac{n(A)}{n(\Omega)}$$

де $n(A)$ – кількість сприятливих випадків, а $n(\Omega)$ – загальна кількість можливих випадків [2, с. 12].

У теорії ймовірностей розрізняють дискретні і неперервні розподіли ймовірностей. Наприклад, для дискретних випадкових величин, таких як кількість успішних випробувань при проведенні певної кількості експериментів, використовується біноміальний розподіл [3, с. 30].

Для неперервних випадкових величин, таких як вимірювання довжини, часу або температури, використовуються неперервні розподіли, наприклад, нормальний розподіл.

Нормальний розподіл є одним із найпоширеніших у природі, і його графік, відомий як дзвіноподібна крива, описує багато явищ, від середнього зросту людей до помилок вимірювань. Формула щільності ймовірності для нормального розподілу має вигляд:

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi\sigma^2}} e^{-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}}$$

де μ – середнє значення, а σ – стандартне відхилення [4, с. 45].

Математична статистика вивчає методи збирання, аналізу, інтерпретації та представлення даних. Статистичний аналіз дозволяє визначати закономірності у вибірках даних та робити висновки щодо всієї сукупності. Одним із основних завдань математичної статистики є оцінювання параметрів та перевірка статистичних гіпотез [5, с. 18]. Математичні операції. [3, с. 20]

Оцінка параметрів передбачає використання вибірових даних для оцінки невідомих параметрів генеральної сукупності. Наприклад, середнє значення сукупності може бути оцінене за допомогою середнього значення вибірки. Для оцінки надійності таких оцінок використовуються довірчі інтервали, що показують діапазон значень, у якому, з певною ймовірністю, знаходиться справжнє значення параметра [6, с. 22].

Перевірка статистичних гіпотез є важливою складовою статистичного аналізу. Наприклад, гіпотеза про те, що середній зріст студентів в університеті дорівнює 170 см, може бути перевірена за допомогою відповідного статистичного критерію, такого як критерій Стюдента [7, с. 33].

Теорія ймовірностей і математична статистика знаходять застосування у багатьох галузях. У економіці та фінансах вони використовуються для оцінки ризиків, моделювання фондових ринків та управління портфелем активів [8, с. 60]. В інженерії ймовірнісні методи застосовуються для аналізу надійності систем та прогнозування відмов. В біології та медицині статистика дозволяє аналізувати результати експериментів, оцінювати ефективність лікування та визначати залежності між факторами [9, с. 80].

Однією з важливих галузей застосування статистики є страхування, де ймовірнісні моделі використовуються для розрахунку страхових внесків і оцінки ризиків. В соціології та психології статистичні методи дозволяють досліджувати поведінку людей, визначати кореляції між соціальними факторами і розробляти соціальні програми [10, с. 97].

Математична статистика дозволяє створювати моделі, що відображають реальні процеси, та використовувати ці моделі для прогнозування майбутніх подій. Наприклад, в економіці можна моделювати зміни вартості акцій на фондовому ринку, в екології – популяцію певного виду тварин, а в медицині – динаміку поширення захворювань [11, с. 102].

Теорія ймовірностей і математична статистика є важливими інструментами для аналізу випадкових явищ і обробки статистичних даних. Вони дозволяють моделювати невизначеності, оцінювати ризики та приймати обґрунтовані рішення на основі наявних даних. Використання ймовірнісних методів і статистичних підходів є критично важливим у сучасній науці та техніці, де прийняття рішень в умовах невизначеності є повсякденною практикою [12, с. 110].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кобзар О. В. Теорія ймовірностей та математична статистика: Навч. посібник. Київ: Вища школа, 2022. 312 с.
2. Герасименко Н. М. Основи математичної статистики. Харків: ХНУ, 2021. 280 с.
3. Сідоренко В. І. Теорія ймовірностей для інженерів і науковців. Львів, 2020. 350 с.
4. Павленко С. О. Теорія випадкових процесів. Одеса: ОНУ, 2019. 400 с.
5. Гриценко Ю. В. Статистичний аналіз даних: методи та приклади. Харків: ХНУ ім. В. Каразіна, 2023. 310 с.
6. Петров О. М. Основи математичної статистики: Лекції та практикум. Київ: КПІ ім. І. Сікорського, 2020. 290 с.
7. Макаренко М. Г. Математичні методи в соціальних науках. Київ: Наука, 2021. 278 с.
8. Авраменко Н. С. Економетричний аналіз та моделювання. Львів: ЛНУ, 2022. 342 с.
9. Сідоренко В. І. Ймовірнісні моделі у біології та медицині. Одеса: ОНУ, 2018. 260 с.
10. Карпенко Л. Г. Статистика в соціології: приклади та застосування. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2019. 235 с.
11. Зінченко П. А. Прогнозування випадкових процесів. Харків: ХНУ, 2021. 390 с.
12. Чорний С. І. Ймовірності в інженерії. Дніпро: ДНУ, 2020. 280 с.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

УДК 37.016:796.032(477)(045)

*Андрій Гаврилюк, Марта Троць (Володимир),
Андрій Лазарев (Луцьк)*

СУТНІСТЬ МЕТИ, ЗАВДАНЬ ТА ФУНКЦІЙ ОЛІМПІЙСЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У роботі проаналізовані мета, завдання, функції олімпійської освіти в концепції нової української школи. Визначено зміст олімпійської освіти в типових освітніх програмах.

Ключові слова: олімпійська освіта, мета, завдання, функції, нова українська школа.

The paper analyzes the purpose, tasks, and functions of Olympic education in the concept of the new Ukrainian school. The content of Olympic education in typical educational programs is determined.

Key words: Olympic education, goal, tasks, functions, new Ukrainian school.

Постановка проблеми. Олімпійська освіта як суспільне явище набуває особливого значення у зв'язку з актуалізацією проблем здоров'я, необхідності дотримання здорового способу життя учнівською молоддю, орієнтацією їх на досягнення цілей, що сприятиме розвитку суспільства в цілому, оскільки спрямована на формування загальнолюдських, високomorальних, гуманістичних цінностей, що в значній мірі пов'язані зі спортом.

Аналіз досліджень. Питання впровадження в освітній процес елементів олімпійської освіти як позитивного фактору, що сприяє гуманізації суспільства, знайшли відображення у роботах вітчизняних дослідників: М. Булатової, О. Вацеби, В. Єрмолової, С. Матвєєва, Н. Москаленко, О. Томенка та ін.

Разом з тим недостатньо досліджено визначення особливостей реалізації концепції нової української школи на основі принципу олімпізму, що передбачає розвиток та виховання фізично здорової особистості.

Тому метою даного дослідження є проаналізувати мету, завдання та функції Олімпійської освіти в умовах Нової української школи.

Для вирішення мети дослідження нами був використаний метод теоретичного аналізу і узагальнення літературних та документальних джерел.

Виклад основного матеріалу. Головна ідея концепції нової української школи – забезпечення сприятливих умов для самореалізації та розвитку кожної особистості, враховуючи її індивідуальні особливості, визначення дитини як найвищої унікальної цінності, а також формування якісно нового типу випускника, що здатен мислити критично, вчитися протягом життя, бути активним громадянином своєї країни, сприяти розвитку цінностей демократичного суспільства.

Так, олімпійська освіта в цьому аспекті має велике практичне значення, оскільки передбачає формування фізично розвиненої, духовно та соціально здорової особистості, що є патріотом власної країни [5, с. 66].

Сьогодні основне завдання олімпійського руху полягає в залученні дітей та молоді до гуманістичних ідеалів та цінностей, оскільки його соціальне значення визначається саме визнанням людини найвищою цінністю. Вивчаючи ідеали олімпізму, науковці наголошують на їх інтеграції з європейськими цінностями та визначенні здоров'я людини, її духовну та фізичну культуру як невід'ємні аспекти всебічно розвиненої, гармонійної особистості, що є результатом запровадження концепції нової української школи в освітнє середовище [4; 6].

Теоретичний розгляд сутності олімпійської освіти в умовах нової української школи неможливий без визначення історичних аспектів її становлення, як напряму педагогіки в цілому.

Вперше питання олімпійської освіти було розглянуто в кінці XIX ст. (у 1897 р. на сесії МОК у Гаврі). Найвідоміша постать, завдяки якій відбулося відродження Олімпійських ігор, П'єр де Кубертен, своєю діяльністю заклав основу наукового обґрунтування Олімпійської освіти.

Аналізуючи позицію П'єра де Кубертена, варто зауважити, що вона в повній мірі співпадає з сучасною стратегією освіти, що визначає культуру здорового способу життя як основу фізичного та соціального благополуччя, базис всебічного і повноцінного розвитку особистості дитини.

Олімпійську освіту у науковій літературі розглядають в двох напрямках: *перший* – *загальноосвітній напрям* передбачає поширення знань про історію олімпійського руху та його правові основи, особливості олімпійських свят, символіку й атрибутику, видатних діячів олімпійського руху, спрямований на широкі верстви населення, особливо молодь, і реалізується, передовсім, у навчальних закладах, не обмежуючись цими сферами; *другий* – *спеціально-освітній напрям* передбачає поглиблення базової підготовки майбутніх спеціалістів, які навчаються у спеціалізованих фізкультурно-спортивних навчальних закладах або на відповідних факультетах вищих навчальних закладів і здійснюється шляхом впровадження профільних дисциплін до навчального плану; а також участі у наукових форумах, конгресах, конференціях, симпозіумах, олімпіадах [2].

Розглянемо мету олімпійської освіти в означених напрямках. Так, в рамках загальноосвітнього напрямку, метою олімпійської освіти є створення умов для розвитку та формування у підростаючого покоління якостей, переконань та поглядів, що визначають гармонійний всебічний розвиток особистості в умовах цілеспрямованої освітньої діяльності [1, с. 13]. О. Кольцова зазначає, що метою є формування та розвиток фізичних і духовних здібностей, що є взаємопов'язаними [3, с. 16].

Результатом реалізації олімпійського виховання є сформована особистість, яка своїми думками та діями у рамках спортивної діяльності та у повсякденній життєдіяльності керується загальнолюдськими гуманістичними нормами поведінки.

Порівнюючи підходи до мети олімпійської освіти в контексті загальноосвітнього та спеціально-освітнього напрямів, можна зазначити, що по суті мета та результат один, відмінність лише в наявності в останньому спорті та пов'язаних з цим умовами.

В загальноосвітньому плані олімпійська освіта передбачає формування таких знань та цінностей: 1) про олімпійські ігри, значення в історичному контексті, мету та завдання, загальні ідеали та цінності олімпізму; 2) про спорт, його види; 3) про соціально-культурний, гуманістичний потенціал спорту, значення здорового способу; 4) про концепцію та основні ідеї гуманізму в цілому, що стосуються міжособистісних відносин.

Разом з тим, елементами особистої олімпійської освіти, що входять в поняття здорового способу життя є:

- знання в галузі впливу фізичних вправ; самоконтролю за фізичним розвитком і функціональним станом;
- гігієна самостійних занять фізичними вправами, відпочинку, організація сну, режим, харчування, особиста гігієна;
- вміння та навички в організації і проведенні самостійних занять фізичною культурою (ранкова гімнастика, фізкультхвилинки, самостійні тренувальні заняття), в організації та проведенні фізкультурно-оздоровчих заходів дозвільного та розважального характеру: рухливі ігри на свіжому повітрі, народні ігри;
- мотиваційно-ціннісні орієнтації: потреба і усвідомлення необхідності у фізичному самовдосконаленні; ставлення до власного здоров'я як до цінності [1].

Узагальнюючі різні підходи до визначення завдань олімпійської освіти, можна їх узагальнити у три групи: освітні, виховні та оздоровчі (Табл. 1).

Таблиця 1

Завдання олімпійської освіти відповідно до загальноосвітнього напрямку

Освітні	<ul style="list-style-type: none"> • Формування знань про Олімпійський рух, види спорту, їх історичне та культурне значення • Формування знань про форми і методи спортивної підготовки • Надання знань про значення фізичного розвитку у структурі здоров'я особистості
Виховні	<ul style="list-style-type: none"> • Виховання пізнавального інтересу до Олімпійського руху, спорту в цілому • Формування мотивації до розвитку власних фізичних якостей • Формування світогляду та гуманістичних цінностей на основі ідеалу олімпізму • Формування прагнення до саморозвитку та самовдосконалення
Оздоровчі	<ul style="list-style-type: none"> • Залучення до систематичної фізкультурно-оздоровчої діяльності • Формування вмінь та навичок особистої гігієни • Формування екологічної культури • Формування навичок здорового способу життя

Як і освіта в цілому, олімпійське виховання передбачає виконання певних функцій, тобто обов'язків, що властиві та характерні для визначеного процесу.

Основними функціями, що забезпечує олімпійська освіта є:

- пізнавальна, що спрямована формування відповідних знань;
- культуро утворююча, що передбачає передачу та розвиток культурної спадщини;
- гуманістична, що визнає людину найвищою цінністю та сприяння розвитку її інтелектуальних та творчих здібностей;
- інформаційна, передбачає підвищення загального рівня освіченості, що пов'язаний з моральною, естетичною, громадсько-правовою оцінкою подій;
- формуюча, визначає умови для просування ідей олімпізму в суспільство;
- мотиваційна, що спрямована на формування потреби у здоровому способі життя, спрямованості особистості на фізичний розвиток з метою підтримки власного здоров'я;
- профілактика залежностей від психоактивних речовин тощо.

Реалізація означених функцій в освітньому процесі спрямована на теоретичному наданні знань та практичному застосування їх у процесі життєдіяльності, що формують не тільки мислення, а й особистість в цілому.

Олімпійська освіта може реалізувати мету та завдання, виконувати означені функції лише у певному середовищі, що відповідає певним умовам:

- спілкування, розвиток та виховання є визначальними процесами у формуванні цілісної особистості дитини;
- особистісно-орієнтований підхід спрямований на визнання кожної дитини вищою соціальною цінністю, що передбачає урахування її індивідуальних можливостей та зон актуального і потенційного розвитку;
- позитивна емоційна атмосфера, що налаштована на ідейну активність, естетичну досконалість та дотримання етичних норм;
- суб'єктивні освітні відносини всіх учасників процесу (учнів, учителів, батьків) на основі педагогіки партнерства, що мають єдиний виховний вплив [7].

Отже, загальна філософія, мета, завдання, функції олімпійської освіти відповідають актуальним тенденціям суспільного розвитку та відображають сутнісні аспекти Концепції нової української школи.

Олімпійська освіта знаходить своє відображення в Концепції нової української школи в таких аспектах:

- формування уявлень про здоровий спосіб життя, значення фізичної культури, спорту та олімпійського руху в житті суспільства та людини;
- розвиток фізичних якостей дитини;
- ознайомлення з історією Олімпійських ігор та основними ідеалами на навчальних заняттях, уроках фізичної культури, впровадження у освітній процес ідеї здорового способу життя, значення спорту для людини;
- інтеграція олімпійських знань в освітній процес початкової школи, організація олімпійських гуртків, проведення олімпійських вікторин, зустрічей, конкурсів, бесід, турнірів.

Означені аспекти знаходять відображення в фізкультурній освітній галузі, загальною метою якої є формування стійкої мотивації до занять фізичною культурою та спортом, формування навичок виконання необхідних рухових вмінь та навичок збереження власного здоров'я, а також розширення функціональних можливостей організму за рахунок систематичних фізичних вправ.

Ідеї олімпійської освіти реалізуються у змістовій лінії «Ігрова та змагальна діяльність учнів» та характеризується формування таких якостей, як ефективна взаємодія з гравцями з метою досягнення спільних командних цілей в ігровій діяльності, дотримання правил «чесної гри» в руховій діяльності, прагне до перемоги, гідно сприймає поразку тощо [8; 9].

Висновки. Олімпійська освіта визначається як цілеспрямований процес в освітній діяльності, що спрямований на надання підростаючому поколінню системи знань про олімпійський рух в цілому, його цінності та ідеали з метою формування всебічно розвинутої активної особистості, яка піклується про своє здоров'я. Загальна філософія, мета, завдання, функції олімпійської освіти відповідають актуальним тенденціям суспільного розвитку та відображають сутнісні аспекти Концепції нової української школи. Аналізуючи типові освітні програми для учнів початкових класів можна побачити включення цінностей олімпійської освіти в фізкультурну освітню галузь.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бріскін Ю., Пітин М. Проблеми реалізації олімпійської освіти в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. Зб. наук. пр. Вінниця, 2011. С. 13.
2. Гакман А., Ушенко Ю., Галан Я., Кожокар М. Становлення педагогічних основ олімпійської освіти в Україні. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Фізичне виховання та спорт. 2019. № 5 (69). URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2693> (дата звернення 13.02.2023).
3. Кольцова О. С. Впровадження олімпійських цінностей у компетентісну освіту нової української школи. *Традиції та інновації у підготовці фахівців з фізичної культури та фізичної реабілітації: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 березня)*. Київ: Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2019. С. 16.
4. Острікова К. С. Олімпійські цінності у формуванні соціально-громадянських компетентностей школярів нової української школи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2019. С. 341-345.
5. Передерій В. В. Перспективи впровадження інноваційної форми олімпійської освіти в Україні. *Тези доповідей XII Міжнародної конференції молодих вчених «Молодь та олімпійський рух»*. Київ. 2019. С. 66-67.
6. Подгорна В.В. Особливості діяльності вчителя фізичної культури в умовах Нової української школи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. 2019. Вип. 1. С. 147-151.

7. Типова освітня програма для учнів 3-4 класів, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3-4 клас затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 №743-22. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> (дата звернення: 13.02.2023).

8. Типова освітня програма для учнів 1-2 класів, розроблена під керівництвом Шияна Р.Б., затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 №743-22. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Shyuan.pdf> (дата звернення: 13.02.2023).

9. Типова освітня програма для учнів 3-4 класів, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б., затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 №743-22. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyuan.pdf> (дата звернення: 13.02.2023).

УДК 796.01

*Вікторія Кондратенко, Віталій Кондратенко
(Дніпро)*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ СПОРУД ТА ОБЛАДНАННЯ

У статті висвітлено основні етапи розвитку фізкультурно-спортивних споруд та обладнання, починаючи з найдавніших часів і до сучасності. Зокрема, розглянуто історичні аспекти впливу технологічних та архітектурних інновацій на створення спортивних об'єктів.

Ключові слова: історія фізичної культури, спортивні споруди, спортивне обладнання, розвиток архітектури, технологічні інновації, спортивна інфраструктура, фізкультурний рух.

The article highlights the key stages in the development of physical culture and sports facilities and equipment, from ancient times to the present. The historical aspects of the influence of technological and architectural innovations on the creation of sports facilities are examined.

Keywords: history of physical culture, sports facilities, sports equipment, architectural development, technological innovations, sports infrastructure, physical culture movement.

Вступ

Фізична культура і спорт у сучасному суспільстві є важливим джерелом зміцнення здоров'я населення України. Найголовнішою проблемою в розвитку фізичної культури і спорту в нашій країні є відсутність спортивних споруд, котрі б відповідали сучасним вимогам як для навчально-тренувальних занять з різних видів спорту, так і для вирішення проблеми фізичної підготовки різних верств населення нашої країни. Єдиним виключенням є будівництво сучасних футбольних стадіонів на яких відбулися ігри Чемпіонату Європи в 2012 році.

фізкультурно-спортивних споруд вважається самою складною, великою і різноманітною серед всіх інших систем обслуговування населення. Вона є складовою частиною в усій інфраструктурі населених пунктів, від самих початкових (найпростіші прибудинкові майданчики, приміщення для оздоровчих занять, що вбудовані в перші поверхи житлових будинків) до найбільших – міських, обласних, олімпійських спортивних споруд та комплексів загальнодержавного користування.

Мережа фізкультурно-спортивних комплексів являє собою споруди для більш ніж 160 видів спорту й активного дозвілля, що дуже різняться між собою, як, наприклад, стадіон з десятками тисяч глядачів і шаховий павільйон, хокейні коробки у дворі й велотреки, шкільні спортзали і трампліни для стрибків на лижах. Фізкультурно-спортивні споруди використовуються всіма віковими й соціальними групами населення, від ясельного до пенсійного віку, від абсолютно здорових спортсменів до інвалідів, від жителів сільської місцевості до населення великих міст.

Фізкультурно-спортивні споруди відрізняються різноманіттям форм власності: вони можуть бути державними, у тому числі унітарними підприємствами, акціонерами, товариствами, мережами.

Мережа фізкультурно-спортивних споруд – найоб'ємніша за територією: найбільші спортивні комплекси мають ділянки, що перевищують 100 га. Крім того, вона тісно пов'язана з житловими комплексами, транспортним забезпеченням.

Фізкультурно-спортивні споруди – це система споруд, яка постійно змінюється, вдосконалюється у відповідності до сучасних навчально-тренувальних, змагальних та фізкультурно-оздоровчих вимог і нерозривно пов'язана з розвитком суспільства в цілому. Соціальні зміни, що відбуваються в суспільстві, викликали до життя нові види й форми фізкультурно-оздоровчих занять для дозвілля. Намітилася чітка інтеграція фізкультурних і спортивних видів діяльності зі збільшенням частки активного дозвілля. До занять залучаються різні групи населення, розвиваються різноманітні форми родинного дозвілля, збільшується значення інформації стосовно позитивного впливу занять фізичною культурою, а також масових фізкультурно-спортивних заходів, які охоплюють значну кількість населення. Паралельно із цим зростає значення спорту вищих досягнень, значна увага приділяється підготовці та виступу спортсменів на Олімпійських Іграх. Для успішної підготовки до Олімпійських Ігор, Чемпіонатів світу та Європи необхідні спеціальні багатофункціональні спортивні бази.

В останній час значну увагу приділяють спортивно-фізкультурній роботі з інвалідами, в зв'язку з цим відбувається будівництво спеціалізованих спортивних баз для інвалідів, а також спортсменів параолімпійців.

Відповідно до даних змін виникають нові типологічні особливості фізкультурно-спортивних споруд:

- змінюються спортивно-технологічні параметри місць проведення занять;
- збільшується частка універсальних, багатофункціональних приміщень і споруд, що забезпечують можливість трансформації спортивно-фізкультурних споруд;
- розширюється кількість споруд за рахунок приміщень для фізкультурно-оздоровчих, розважальних і клубних видів діяльності;
- підсилюються взаємозв'язки критих і відкритих споруд при широкому їх використанні для нових нетрадиційних видів активного відпочинку;
- забезпечується доступність фізкультурно-спортивних споруд для інвалідів, до складу споруд включаються спеціалізовані зали й приміщення, в яких тренуються як параолімпійці, так і інваліди;
- розвиваються спеціалізовані спортивні центри для занять гірськолижним, вітрильним, кінним та іншими видами спорту;
- зростає комфортність споруд, їх інтер'єр та їх зв'язок з зовнішнім середовищем; все більше уваги приділяється привабливості архітектурного вигляду фізкультурно-спортивних споруд.

Поряд з появою нових форм і видів фізкультурно-спортивних занять, що користуються попитом у населення (аеробіка, боулінг, сквош, скелелазіння й ін.), та незважаючи на успіхи українських спортсменів на Олімпійських Іграх, Чемпіонатах світу, Європи реальне охоплення фізкультурно-оздоровчим рухом населення (обсяг фізкультурно-спортивних послуг) в останнє десятиріччя не тільки не збільшився, але навіть скоротився. Темпи росту

забезпеченості фізкультурно-спортивними спорудами менші за необхідні. Загальна кількість споруд для занять оздоровчою фізичною культурою не досягає й 30% від необхідного, а забезпечення базами олімпійської підготовки складає всього 15% від необхідного. Переважна більшість спортсменів до основних змагань готуються за межами України.

У зв'язку з цим особливого значення набувають вивчення теорії й практики світового спортивного будівництва, а також видання книг та посібників, з яких можна було б отримати необхідні нормативні, технологічні й архітектурно-будівельні відомості по фізкультурно-спортивні споруди.

Для того, щоб будувати нові фізкультурно-спортивні споруди й підвищувати ефективність використання вже діючих, потрібні фахівці-професіонали, добре ознайомлені з питаннями в області будівництва та експлуатації спортивних споруд.

При будівництві спортивних об'єктів потрібно враховувати вимоги спортивної педагогіки (фізкультурно-спортивні споруди, перш за все, повинні відповідати вимогам навчально-тренувального процесу, специфіці рухової діяльності, особливостям проведення занять з населенням різних категорій, від спортсменів до інвалідів, вимогам правил змагань). Кожна спортивна споруда повинна мати спеціальні системи вентиляції, опалення, освітлення, акустики окремих конструкцій і частин будівлі. Також велике значення мають такі проблеми, як під'їзні шляхи до спортивної споруди, наявність місць харчування, індивідуальних пластикових сидінь, а також накриття над трибунами для глядачів.

Усе це повинні знати викладачі, інструктори, тренери, керівники спортивних споруд. Тому у спеціальних фізкультурних навчальних закладах потрібно приділяти належну увагу курсу «Спортивні споруди і обладнання».

Основними завданнями цього курсу є:

- вивчення відповідних нормативних актів і вимог, необхідних при будівництві спортивних споруд;
- набуття знань і практичних навичок, необхідних для експлуатації спортивних споруд;
- оволодіння навичками будівництва спортивних споруд, які не вимагають великих матеріальних та фінансових затрат;
- знання основ організації, проектування, будівництва, фінансування та експлуатації спортивних споруд.

Мережа фізкультурно-спортивних споруд

Фізкультурно-спортивні споруди (історія)

Різноманітності видів спорту й фізкультурних занять відповідають об'єкти й споруди різних типів, з яких складається досить розвинена мережа фізкультурно-спортивних споруд.

Прототипами сучасних фізкультурно-спортивних споруд являлися: у стародавності кромлехи (рис. 1.1) – майданчики, оточені кам'яними стовпами; в античній Європі це в першу чергу палестри, стадіонроми, стадіони, іподроми, цирку. У величних давньоримських амфітеатрах (Колізей у Римі й ін.) знайшла втілення ідея об'єднання стадіону й цирку. Купальні з водою, що підігрівається, існували вже в давньогрецьких палестрах, розвиток та вдосконалення також одержали у давньоримських термах. У палацах древніх правителів Азії будувалися монументальні кінні двори, а при розкопках у Центральній і Північній Америці виявлені майданчики для гри в м'яч (наприклад, у поселеннях ацтеків і майя). У середньовіччя споруджувалися головним чином майданчики для військово-спортивних змагань.

Інтенсивне будівництво спортивних споруд в світі розпочалося з другої половини ХІХ століття, особливо починаючи з 90-х років, з часу організації та проведення сучасних Олімпійських Ігор.

Рис 1.1. Кромлех – прообраз спортивно-видовищної споруди кам'яного століття

У Російській імперії початок фізкультурно-спортивного (гімнастичного) руху можна віднести до 1861 року, коли в Петербурзі відкрився перший тенісний гурток

«Нева» і клуб ковзанярського спорту. Засновники клубу побудували перший тенісний корт і ковзанку.

У квітні 1918 р. Вища рада фізичної культури при Головному керуванні Всеобуча видала директиву та почала переустаткування старих будинків під військово-спортивні клуби й будівництво спортивних майданчиків. У Радянському Союзі початком активного будівництва спортивних споруд слід вважати період 1923-1925 років, коли по всій країні була побудована значна кількість стадіонів, спортивних майданчиків та навіть спортзалів.

Класифікація спортивних споруд

За діючими класифікаціями всі спортивні споруди з урахуванням їх потужності діляться на окремі, передбачені для одного виду спорту (спеціалізовані зали, басейни з однією ванною, майданчики, поля, легкоатлетичні, ковзанярські доріжки, ін.), та комплексні спортивні споруди, які складаються з декількох окремих спортивних споруд, об'єднаних загальною територією, або розміщених в одному приміщенні (стадіони, палаци спорту, басейни з декількома ваннами, комплексні майданчики та інші спортивні споруди подібного типу).

За об'ємно-планувальною конструкцією спортивні споруди діляться на *криті* та *відкриті*.

Криті спортивні споруди – це споруди, в яких навчально-тренувальні заняття, змагання проводяться в критих залах, манежах, басейнах, палацах спорту і т.д.

Відкриті спортивні споруди – це споруди, в яких навчально-тренувальні заняття, змагання проводяться не в приміщенні, а на свіжому повітрі. На схемі (рис. 1.2), приведеній нижче, показана класифікація спортивних споруд з урахуванням їх об'ємно-планувальних конструкцій.

До *літніх відкритих* спортивних споруд відносяться спортядра для легкої атлетики й футболу; поля й майданчики для рухливих і спортивних ігор (баскетболу, волейболу, тенісу; футболу й ін. (рис. 1.2), спеціальної й загальної фізичної підготовки (ЗФП), окремих видів легкої атлетики (стрибків, метань, штовхання ядра), кінного спорту, катання на роликів ковзанах, скейтборда; доріжки й траси для бігу, ходьби, кінного спорту, велоспорту, легкоатлетичних і велокросів; обладнані маршрути для пішого, кінного, вело- і водного туризму; штучні траси для лижного, гірськолижного спорту: трампліни для стрибків на лижах зі штучним покриттям; велотреки; тири й стрільбища для кульової стрільби й стрілково-мисливські стенди; обладнані ділянки відкритих водойм для спортивного й оздоровчого плавання й купання, різних видів веслування, вітрильного спорту, водного слалому, воднолижного спорту й ін.; відкриті ванни з підігрівом або без підігріву води для спортивного й оздоровчого плавання й купання, водного поло, стрибків у воду й ін.; штучні канали для веслування й водного слалому й ін.

Рис. 1.2. Схема класифікації спортивних споруд

До зимових відкритих споруд відносяться поля й майданчики із природним або штучним льодом для масового й фігурного катання на ковзанах, хокею з м'ячем та шайбою, кьорлінгу й ін.; доріжки із природним або штучним льодом для швидкісного бігу на ковзанах; траси для лижного, гірськолижного, санного, бобслеєвого спорту, біатлону й ін.; трампліни для стрибків на лижах; штучні траси для санного спорту й бобслею; обладнані маршрути для лижного туризму й ін.

Переважна більшість відкритих спортивних споруд є багатофункціональними, що використовуються поперемінно для різних видів занять залежно від пори року та змагального сезону, для цього не потрібно міняти покриття і навіть обладнання спортивної споруди. Спортивні ядра, зокрема стадіонів для легкої атлетики й футболу, в зимовий сезон переобладнуються в доріжки із природним льодом для швидкісного бігу й поля для хокею із шайбою, м'ячем; поля й майданчики для рухливих і спортивних ігор – у поля й майданчика з природним льодом для масового й фігурного катання на ковзанах, хокею із шайбою, кьорлінгу й ін.; доріжки й траси для бігу, ходьби, велоспорту, легкоатлетичних і велокросів, а також штучні траси для лижного спорту – у траси для лижного спорту й біатлону; обладнані маршрути для пішого, кінного, велоспорту та водного туризму – в обладнані маршрути для лижного туризму; трампліни для стрибків на лижах – у трампліни з літнім штучним покриттям. Можливі й інші трансформації відкритих споруд залежно від сезону; з'являються все нові варіанти.

Криті споруди – це зали для спортивних ігор, акробатики, спортивної, художньої й ритмічної гімнастики, хореографії, ЗФП, легкої та важкої атлетики, боксу, боротьби, різного виду тренажерів; ванни з підігрівом води для спортивного й оздоровчого плавання та купання, водного поло, стрибків у воду, а також ванни для веслувального спорту; майданчики, поля й доріжки зі штучним льодом для масового катання на ковзанах, хокею з м'ячем і шайбою, швидкісного бігу на ковзанах, кьорлінгу; велотреки; тири для кульової стрільби; манежі для кінного спорту та ін.

За ознакою об'ємно-просторової організації основні споруди можуть бути розділені на *площинні* та *об'ємні*. У групу об'ємних, крім усіх, входять також і деякі відкриті споруди: відкриті ванни з підігрівом або без підігріву води; штучні канали для веслування й водного слалому; штучні траси для гірськолижного спорту; тири, стрільбища й стрільково-мисливські стенди; трампліни для стрибків на лижах; штучні траси для санного спорту.

За ознакою поширеності основні спортивні споруди діляться на дві групи: не залежні від місцевих умов, поширені всюди (спортивні зали, ванни басейнів, майданчики) і споруди, наявність яких залежить від місцевих умов – природних, соціально-економічних,

спортивних традицій (споруди для водних, гірських, зимових видів спорту, кінного спорту, велотреки й т.п.), а також великі демонстраційні спортивні споруди.

По характеру використання спортивні споруди діляться на спеціалізовані, що призначені винятково для одного або декількох споріднених видів спорту, й універсальні, які поперемінно використовуються в денному та тижневому циклі за допомогою трансформації обладнання для занять декількома видами спорту. Терміни «спеціалізовані» й «універсальні» умовні та мають потребу в розшифровці. Чим вища спортивна кваліфікація спортсменів, які тренуються, тим вищий ступінь спеціалізованості й якості спортивної споруди.

За видами використання основні спортивні споруди можна поділити на тренувальні і демонстраційні – призначені переважно для змагань.

Склад основних спортивних споруд різноманітний і досить рухливий. З'являються нові види спорту або модифікації існуючих, а з ними – й нові споруди. Народження нових типів фізкультурно-спортивних споруд відбувається під впливом технічного прогресу, наприклад, боулінг, ванни з дном, що піднімається, штучними хвилями, водоспадами. Під впливом зростання вимог до спортивних споруд, як з боку тих, хто займається, так і з боку Міжнародних Федерацій, змінюються їх габарити й обладнання, все більша кількість видів спорту йде «під дах», у зв'язку з цим виникають нові типи критих спортивних споруд.

Кожна окрема спортивна споруда складається з трьох елементів. Головним є основна споруда, де безпосередньо відбувається процес занять фізичною культурою і спортом. Інші два елементи - це споруди допоміжні та для глядачів. Якщо спортивні споруди призначені тільки для навчально- тренувальних занять, то спеціально обладнані місця для глядачів відсутні. Об'ємно-планувальні розміри, покриття, розмітки та обладнання основної споруди повинно відповідати державним будівельним стандартам, правилам змагань з відповідних видів спорту, з яких проводяться змагання на даній спортивній споруді, а також діючому табелю спортивного обладнання та інвентарю, що використовується.

Допоміжні спортивні споруди призначені для обслуговування спортсменів і учасників змагань. До допоміжних споруд відноситься гардероби, роздягальні, душові, масажні, методичні кабінети, приміщення для тренерського-викладацького складу та медичних працівників, сауни для спортсменів, суддівські кімнати, а також інші приміщення.

У склад допоміжних споруд входять також приміщення, які забезпечують експлуатацію основної спортивної споруди: адміністративні, господарські та приміщення для інженерно-технічних служб (водо-, тепло- та електропостачання, інформаційних і реєструючи приладів, радіо та телебачення, телефонний зв'язок і т.д.).

Споруди для глядачів – це трибуни, лавки та місця для обслуговування. На схемі (рис. 1.3) показана структура спортивних споруд. У класифікації спортивних споруд прийнята єдина термінологія.

Нижче наведено приклади коротких характеристик різних типів спортивних споруд у відповідності до встановлених термінів:

1. Відкрита окрема спортивна споруда.

Майданчик для баскетболу – спеціально спланований земельний відрізок прямокутної форми зі спеціальним покриттям, який має спеціальну розмітку та відповідне обладнання.

2. Відкрита комплексна спортивна споруда.

Стадіон – комплексна споруда, яка має в своєму складі спортивну арену, майданчики, поля для різних видів спорту окремі спортивні споруди, які розташовані на одній території.

3. Криті окремі спортивні споруди.

Спортивні зали (з видів спорту) – спеціально побудовані або пристосовані приміщення, відповідно обладнані для навчально-спортивної роботи та змагань.

4. Криті комплексні спортивні споруди.

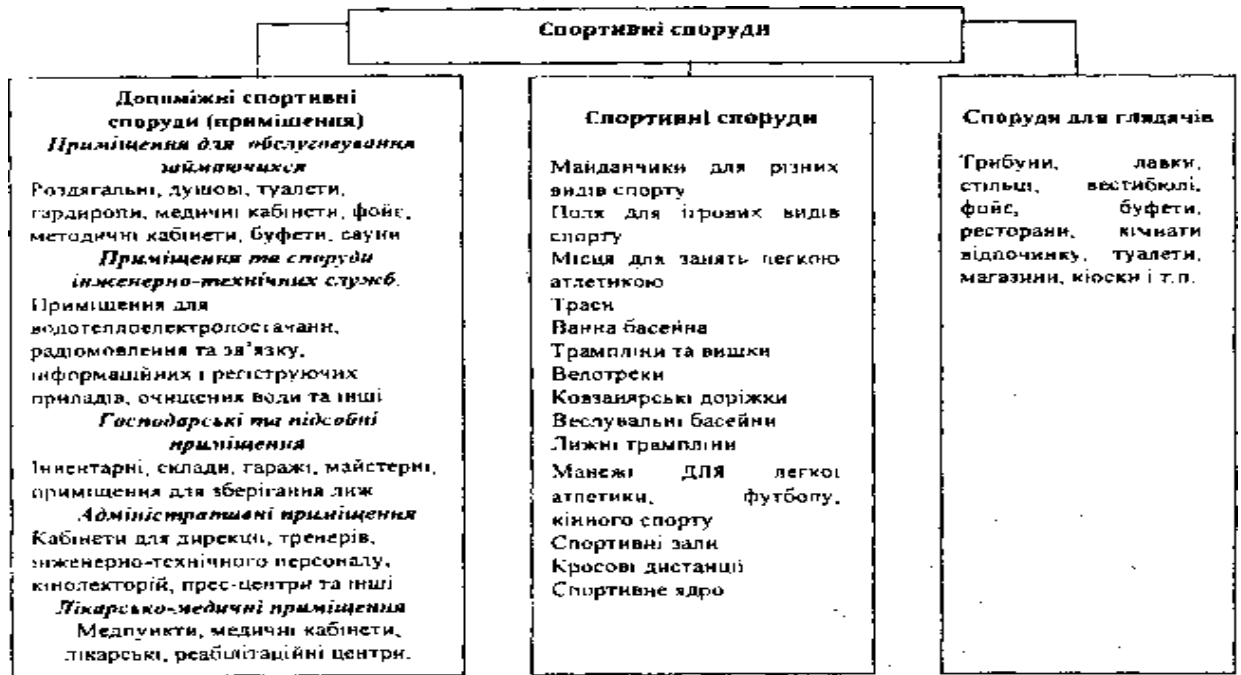

Рис. 1.3. Схема структури спортивних споруд

Комплексний басейн – спеціально побудоване приміщення з декількома ваннами, що відповідають інженерно-технічним даним, та обладнанням для проведення навчально-тренувальної роботи і змаганням з водного поло, стрибків у воду та плавання.

Категорії спортивних споруд.

Однотипні спортивні споруди за своєю потужністю діляться на категорії (групи).

Прийнято виділяти 6 категорій спортивних споруд, при визначенні яких враховуються наступні показники:

1. Кількість місць на трибунах та кількість відкритих спортивних майданчиків (стадіонів);
2. Кількість та потужність ванн (басейну);
3. Кількість місць на трибунах та наявність штучних льодових катків (палац спорту);
4. Наявність спортивних споруд відкритого і критого типу, та кількість жилих приміщень для спортсменів (навчально-спортивні бази);
5. Кількість лиж (лижні бази);
6. Наявність обладнаних тирів, з забезпеченою механізацією (стрільбища);
7. Кількість траншейних та круглих стендів (стрілково-мисливські стенди);
8. Кількість наявних човнів (веслувальні бази);
9. Кількість окремих споруд (комплексні майданчики);
10. Потужність трампліна, розрахункова довжина стрибка (лижні трампліни);
11. Кількісний склад окремих спортивних залів.

Таблиця 1.3

**Основні показники, необхідні для визначення категорій (груп)
спортивних споруд**

Тип спортивної споруди	Основні показники	Група 1 (великі)	Група 2 (середні)	Група 3 (малі)	Примітка
Стадіон	Місткість, тип поля	> 30 000	10 000 - 30 000	< 10 000	Тип поля: натуральний, штучний
Відкритий спортивний майданчик	Місткість, наявність освітлення	> 10 000	5 000 - 10 000	< 5 000	Для яких видів спорту призначений
Басейн	Кількість доріжок 50м/25м, тип басейну	> 5 доріжок 50м	2-5 доріжок 50м/25м	< 2 доріжки 25м	Тип басейну: олімпійський, навчальний, дитячий
Палац спорту/База	Місткість, кількість залів, наявність льоду	> 5 000	2 000 - 5 000	< 2 000	Спеціалізація: багатофункціональний, спеціалізований
Веслувальна база	Кількість човнів, довжина траси	> 150	50-150	< 50	Тип човнів, довжина траси
Яхт-клуб	Кількість яхт, тип яхт	> 100	50-100	< 50	Тип яхт, наявність марини
Стрільбище	Типи вогнепальної зброї, відстань стрільби	300м, 50м	50м, 25м	< 25м	Наявність закритих тирів
Комплексний майданчик	Кількість майданчиків, види спорту	> 10	5-10	< 5	Види спорту, які можна займатися

Примітка. Знаком «+» у таблиці позначено наявність того чи іншого показника категорійності спортивної споруди

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Балабанов І. Т. Фізкультурно-спортивні споруди: історія та архітектура. Київ: Либідь, 2020. 450 с.
2. Бойко П. І. Розвиток спортивної інфраструктури у XXI столітті. Харків: Фоліо, 2021. 372 с.
3. Губенко В. М. Основи фізичної культури та спорту. Київ: Наукова думка, 2019. 390 с.
4. Данилюк М. І. Інфраструктура спорту: тенденції розвитку та інновації. Львів: Світ, 2020. 310 с.
5. Державна програма розвитку фізкультури і спорту в Україні. Київ, 2022.
6. Істомін Ю. О. Архітектура спортивних об'єктів: сучасні тенденції. Харків: ХНУ ім. Каразіна, 2021. 420 с.
7. Карпенко С. С. Сучасні спортивні споруди та інфраструктура. Одеса: ОНУ, 2019. 289 с.
8. Лапін О. М. Історія розвитку спортивних споруд. Дніпро: ДНУ, 2021. 350 с.
9. Мартиненко Ю. В. Фізична культура в суспільстві: розвиток та інновації. Київ: КНЕУ, 2022. 280 с.
10. Макаренко О. П. Основи спортивної архітектури. Харків: Ранок, 2020. 220 с.

*Марія Пастушенко-Шелуха
(Дніпро)*

НАЦІОНАЛЬНІ ВИДИ СПОРТУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПАТРІОТИЧНОСТІ МОЛОДІ

У цій статті розглянуто поняття та різновиди національних видів спорту, їх значення для молоді. Також було досліджено вплив на молодь, а саме на формування патріотичних поглядів у молодого покоління.

Ключові слова: *фізичне виховання, національні види спорту, патріотизм, молодь, фізична культура.*

This article discusses the concept and varieties of national sports, their significance for young people. The investigation also looked into the effect on young people, specifically the formation of patriotic beliefs among the younger generation.

Key words: *physical education, national sports, patriotism, youth, physical culture.*

Національні види спорту відіграють неймовірно важливу роль у формуванні патріотизму та патріотичних поглядів у сучасної молоді. Окрім того, що вони розвивають здорове та сильне тіло, міцний дух, сприяють розвитку певних фізичних здібностей людини, вони також формують нашу національну ідентичність, культурні цінності та зберігають історичну пам'ять крізь роки.

Гарнійчук В.М. акцентує, що патріотизм як фундаментальна теоретична та практично-прикладна проблема може активно досліджуватись низкою психологічних галузей. До неї входять соціальна, педагогічна, генетична, юридична психологія, психологія спорту, психологія діяльності в особливих умовах та деякі інші [2].

Патріотизм – це складне, багатовимірне почуття, яке виявляється у відданості своїй країні, її цінностям, культурі та традиціям. Це не лише емоційний аспект, а й активна соціальна позиція, що включає в себе низку ключових компонентів:

1. Емоційний зв'язок з країною: Патріотизм виникає з глибокого почуття любові та гордості за свій народ, його досягнення, історію та культуру. Цей зв'язок формується на основі особистого досвіду, сімейних традицій та колективної пам'яті.

2. Готовність до дій на благо нації: Патріотизм передбачає активну участь у житті країни, готовність захищати її інтереси, підтримувати національні ініціативи та сприяти розвитку суспільства. Це може проявлятися через волонтерство, участь у соціальних проєктах та спортивних заходах.

3. Поваги до національної культури: Патріотизм охоплює визнання та підтримку культурних, мовних і традиційних аспектів, які формують національну ідентичність. Він заохочує молодь вивчати свою культуру, історію та мистецтво.

4. Соціальна відповідальність: Патріотизм включає розуміння важливості особистого внеску у розвиток суспільства. Молодь, яка вважає себе патріотом, прагне покращити умови життя у своїй країні, працюючи над соціальними та економічними проблемами.

5. Єдність і взаємоповага: Патріотизм також підкреслює важливість єдності серед громадян. Він закликає до співпраці, взаємоповаги та толерантності, незалежно від політичних, соціальних чи культурних розбіжностей [1].

Патріотизм також формується і завдяки національним видам спорту. Національні види спорту – види спорту, засновані на національнокультурних традиціях України. Серед них є як відновлені, так і новостворені види [3].

Національні види спорту мають значення для культури та ідентичності країни, оскільки вони відображають традиції, історію та звичаї народу. Вони об'єднують людей, формуючи почуття спільноти та національної гордості, гордості за свою країну. Крім того, участь у таких видах спорту сприяє фізичному здоров'ю населення і вихованню молоді в цінностях, як-от командна робота та дисципліна. Національні види спорту також можуть стимулювати економічний розвиток через туризм і проведення змагань.

В Україні також є національні види спорту. Вони навіть були визнані на законодавчому рівні. Офіційно визнаними в Україні (занесеними до реєстру Міністерства молоді та спорту) є такі [4]:

– рукопаш Спас Український рукопаш «Спас» – вид спортивного єдиноборства, який має українське національне коріння і витоки з козацького бойового мистецтва «Спас». Змішане єдиноборство.

– рукопаш гопак – українське бойове мистецтво на основі системи фізично-духовного виховання. Його складовими є ударна техніка (рук та ніг) і боротьба (кидки, больові та задушливі захвати).

– хортинг – вид спортивних єдиноборств, який створений в Україні не так давно. Хортинг позиціонується не тільки як бойове мистецтво, а і як система комплексної фізичної підготовки, самовдосконалення, морального, духовного та культурного виховання, наближення до українських традицій.

– фрі-файт (англ. Free-fight – «Вільний бій») – бойове мистецтво, український варіант контактних єдиноборств. Фрі-файт поєднує досвід багатьох бойових традицій світу в єдину систему, використовуючи найефективніші прийоми ведення поєдинку.

– козацький двобій веде свій літопис як новий вид національного бойового мистецтва від 2001 року. Основоположником цього виду спорту на основі своїх напрацювань з контактного карате і українських традицій став заслужений тренер України, всесвітньо відомий спортсмен і фахівець Анатолій Васильович Попович.

– українська боротьба на поясах була широко поширена на території сучасної України впродовж другого тисячоліття нашої ери, особливо у південній та східній її частині, і мала важливе прикладне значення підготовки воїнів. Такий різновид боротьби має ознаки спортивної тому, що на меті не нанесення ушкодження, а доведення своєї переваги..

– бойовий гопак – українське бойове мистецтво, розроблене на основі елементів традиційного козацького бою, що збереглися в народних танцях та власного досвіду дослідника бойових мистецтв львів'янина Володимира Пилата.

– асгарда – українське бойове мистецтво жінок, відтворене на основі елементів традиційного козацького бою, що збереглися в народних танцях та власного досвіду

дослідника бойових мистецтв львів'янина Володимира Пилата та його учениці Тарновської К. В. Це мистецтво базується на техніці Бойового Гопака, але у ньому враховані анатомофізіологічні можливості жінки. Дівчата вивчають боротьбу, техніку і тактику ведення бою, володіння різними видами зброї і систему самозахисту.

Національні види спорту – це невід'ємна частина культурної спадщини кожної країни, адже вона несе у собі відображення історії країни, її традицій, цінності та національну ідентичність. Окрім спортивного значення та аспекту вони також є символом національної гордості. До того ж, вони формують спільну пам'ять народу тої чи іншої країни та допомагають зберігати самобутність, автентичність. Вони допомагають зміцнити почуття єдності серед народів всередині кожної країни, а також створюють платформу для взаємодії та комунікації різних верств населення.

Проаналізуємо декілька національних видів спорту у різних державах. Вид спорту українська боротьба на поясах має дуже давнє коріння в традиціях козацьких змагань. Він включає не лише фізичну силу, а й честь, витривалість та спритність. Ця боротьба асоціюється з козаками, які захищали свою землю своєю силою, стійкістю морального українського духу. Також можна розглянути шотландські гірські ігри, у яких учасникам потрібно підкидати колоду, метати молот. Такі змагання проводяться на свіжому повітрі, на відкритих полях, а також є музичний супровід гайдів. Шотландські ігри символізують гордість за традиції шотландців та їхнє походження. Вони відображають важливі риси національного характеру, такі як силу та мужність. Також досить відомим та яскравим прикладом є славнозвісне сумо, що має своє глибоке коріння у Японії. Сумо є втіленням національної гордості Японії. У цьому виді спорту відображені ключові японські цінності: дисципліна, повага до старших, честь і відданість традиціям. Для японців сумоїсти є не тільки спортсменами, а й носіями культурного коду нації. Їхні досягнення на національних та міжнародних аренах викликають почуття гордості у всього народу, що сприяє зміцненню патріотичних почуттів.

Можна наводити багато прикладів різних видів спорту різних країн, проте усі вони ведуть до одного. Вони є культурним феноменом, який слугує символом національної ідентичності та пов'язує минуле та сьогодення країн і тримає міцні зв'язки між цими двома часовими ерами.

Національні види спорту мають свої переваги для молоді та і взагалі для людей будь-якого віку. Перш за все, це фізичний розвиток та фізичне виховання. Взяти до уваги ті ж види спорту, які були зазначені раніше : українська боротьба на поясах та сумо. Вони поєднують у собі елементи боротьби, гнучкості, великої сили, а також потребують знання елементів акробатики та гнучкості. Також вони загартовують характер і у людини, яка займається такими видами спорту випрацьовується таке поняття, як самодисципліна, витривалість, сила духу. До того ж всього, регулярні фізичні заняття допомагають підтримувати велике фізичне навантаження та фізичну активність, яка підтримує здоров'я, загартовує, зміцнює імунітет і налагоджують нервову систему. Не менш важливою перевагою є розвиток командного духу, колективної відповідальності та вміння працювати в команді. Саме у командній роботі необхідні почуття єдності та командного духу, що і є одним із компонентів патріотизму. Також спорт розвиває лідерські якості, тому що людина, яка хоче досягти певних досягнень у сфері спорту, у якій він займається, має вміти брати на себе відповідальність за свої дії, проявляти ініціативу та вміти швидко прийняти рішення у складних ситуаціях.

Висновки. Національні види спорту виступають важливим засобом формування патріотичної свідомості серед молоді, оскільки вони не лише сприяють фізичному розвитку, але й глибше залучають молодих людей до вивчення історії та традицій свого народу. Через заняття такими видами спорту молодь здобуває розуміння значущості національної спадщини, розвиває почуття відповідальності за її збереження та формує громадянську свідомість. Це сприяє усвідомленню власної ролі в суспільстві й відповідальності за

майбутнє країни. Залучення молодого покоління до національних видів спорту допомагає не лише зберегти культурні традиції, але й виховати молодь, яка активно підтримуватиме національні цінності та шануватиме свій громадянський обов'язок. Це є важливим кроком у формуванні свідомих громадян, готових нести відповідальність за розвиток своєї держави та її культурної спадщини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді: тези. *Вісник Наукової бібліотеки. Вип. 4: Основні тенденції, методи, засоби і форми патріотичного виховання в ВНЗ: бібліотечний ракурс*. Харків, 2015. С. 26-33.

2. Гарнійчук В. М. Сутність та основні компоненти патріотизму старших підлітків. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. С. 123-126. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6671/1/%D0%93%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B9%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf>

3. Медведєв В. С. Патріотизм як характеристика особистості сучасного правоохоронця. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2018. С. 19. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_03_2018/pdf/4.pdf

4. Національні види спорту: стаття. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/10141/1/%D0%9D%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%9E%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%86%20%D0%92%D0%98%D0%94%D0%98%20%D0%A1%D0%9F%D0%9E%D0%A0%D0%A2%D0%A3.pdf>

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Мартинова Н. П.

*Мирослава Рогізна
(Дніпро)*

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ У ФІЗИЧНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

У роботі розглянуто основні сучасні методи фізичної реабілітації опорно-рухового апарату (ОРА) та їх вплив на ефективність відновлення пацієнтів після травм, операцій та захворювань.

Ключові слова: *реабілітація, опорно-руховий апарат, підход реабілітації, м'язові активності.*

The paper examines the main modern methods of physical rehabilitation of the musculoskeletal system and their impact on the effectiveness of recovery of patients after injuries, operations and diseases.

Key words: *rehabilitation, musculoskeletal system, rehabilitation approach, muscle activities.*

Постановка проблеми: Поширеність захворювань опорно-рухового апарату вимагає ефективних методів реабілітації для відновлення функцій тіла та покращення якості життя пацієнтів. Проблема полягає у виборі оптимальних підходів до фізичної реабілітації, які враховували б індивідуальні

Мета статті – надати цілісний аналіз сучасних підходів у фізичній реабілітації, визначити найбільш ефективні методи та окреслити перспективи розвитку цієї галузі медицини.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сучасні методи фізичної реабілітації, які застосовуються для відновлення опорно-рухового апарату.
2. Оцінити ефективність різних підходів, враховуючи їхні переваги та недоліки.
3. Визначити найперспективніші методи для покращення якості життя пацієнтів та прискорення процесу відновлення.

Отримані результати дослідження

Одним із найбільш значущих елементів сучасної фізичної реабілітації є використання біомеханічного аналізу для точного визначення особливостей травми або захворювання. Застосування спеціалізованих комп'ютерних систем дозволяє оцінити рівень ураження структур ОРА і створити персоналізовану програму реабілітації. Основні методи біомеханічного аналізу включають: Кінематичний аналіз руху – метод, що використовує датчики для аналізу рухів пацієнта, відстежуючи амплітуду і швидкість рухів у суглобах. Це дозволяє створити реалістичну картину можливостей пацієнта і скоригувати вправи під його індивідуальні потреби.

Функціональний тренінг зосереджується на відновленні природних рухових навичок, які необхідні у повсякденному житті. Головною перевагою такого підходу є акцент на комплексному розвитку координації, гнучкості та сили, що дозволяє пацієнтам швидше повернутися до звичного життя. Основні компоненти функціонального тренінгу: Балансувальні вправи – важливі для покращення стабільності та координації, особливо у пацієнтів із порушеннями в роботі нижніх кінцівок. Силкові вправи на розвиток м'язів – зміцнюють групи м'язів, що підтримують пошкоджені суглоби або кістки. Мобілізаційні вправи – для збільшення амплітуди рухів у суглобах, особливо після тривалого знерухомлення або операцій. Електростимуляція м'язів є одним із новітніх методів у фізичній реабілітації, що дозволяє активізувати м'язи за допомогою електричних імпульсів. Цей метод використовується для підтримки м'язового тону у пацієнтів із частковою або повною атрофією м'язів; зменшення болю, покращення кровопостачання і прискорення процесу загоєння; реабілітації після операцій, що вимагають тривалого знерухомлення кінцівок. Електростимуляція використовується як доповнення до фізичних вправ і може значно підвищити ефективність реабілітаційного процесу. Застосування роботизованих систем у фізичній реабілітації є інноваційним підходом, який значно підвищує ефективність відновлення пацієнтів із важкими травмами. Найбільш поширені системи: Екзоскелети для реабілітації ходи – використовуються для відновлення рухової активності нижніх кінцівок. Вони допомагають пацієнтам знову навчитися ходити, регулюючи інтенсивність і амплітуду рухів, щоб уникнути перевантажень. Роботизовані тренажери для кінцівок – спеціальні механізми, що дозволяють пацієнтам тренувати руки або ноги після травм. Вони допомагають відновлювати силу та координацію, забезпечуючи точне налаштування рівня навантаження. Перевагою цих систем є можливість підлаштувати інтенсивність тренувань під фізичні можливості пацієнта, що знижує ризик додаткових травм і полегшує контроль за прогресом реабілітації. [2, с. 388]

Кінезіотейпування – метод, що передбачає наклеювання спеціальних еластичних стрічок (тейпів) на пошкоджені ділянки тіла. Тейпи мають певний рівень натягу, який підтримує м'язи та суглоби, не обмежуючи при цьому їхньої рухливості. Основні ефекти кінезіотейпування: зменшення болю за рахунок підтримки та зниження навантаження на уражену ділянку; зниження набряків та поліпшення кровообігу в травмованій ділянці; покращення рухової активності без підвищеного навантаження на пошкоджені структури. Цей метод став особливо популярним у спорті, однак він також активно використовується і в реабілітації після операцій та травм. Успіх реабілітації часто залежить не лише від фізичних, але й від психологічних факторів. Позитивний емоційний стан пацієнта, його мотивація та віра у власне одужання суттєво впливають на результат реабілітації. Для цього в реабілітаційні програми включаються елементи психологічної підтримки, зокрема:

- Індивідуальні консультації з психологом для зменшення рівня стресу та тривоги;
- Групові заняття та підтримка – спілкування з людьми, які проходять подібний шлях відновлення, може позитивно вплинути на пацієнта і стимулювати його до прогресу;
- Релаксаційні методи (медитації, дихальні вправи) для зниження емоційного навантаження.

Сучасні дослідження показують ефективність використання віртуальної реальності (VR) та доповненої реальності (AR) в реабілітаційних програмах. Основні переваги VR та AR: Мотивація до тренувань: Віртуальні середовища надають пацієнтам можливість виконувати вправи у захопливих умовах, що підвищує їхню зацікавленість. Реалістичність і безпека: Пацієнти можуть виконувати рухи, які були б важко відтворити в реальному житті, а тренування є безпечними для здоров'я. Поліпшення координації та рівноваги: Спеціальні програми тренують баланс і стабільність, що корисно для людей із порушеннями функції кінцівок чи спини. VR-технології активно застосовуються для відновлення пацієнтів після інсультів, травм хребта, а також при неврологічних захворюваннях, що впливають на рухову активність.

Кінезітерапія: Цей метод передбачає виконання лікувальних вправ, які сприяють розвитку та відновленню рухової функції. Кінезітерапія є однією з найбільш ефективних технік для поліпшення м'язової сили, координації та витривалості. Її головна перевага – можливість покращити функціональність суглобів і м'язів, особливо при хронічних захворюваннях або після травм. Однак кінезітерапія вимагає значного часу та регулярних занять, що може бути складним для пацієнтів з обмеженими можливостями або слабкою мотивацією.

Масаж і мануальна терапія: Масаж допомагає швидко зменшити біль, покращити кровообіг і знизити напругу в м'язах, що позитивно впливає на загальний стан пацієнта. Перевага мануальної терапії – її здатність швидко впливати на больовий синдром. Проте цей ефект зазвичай має тимчасовий характер і потребує регулярних повторень для закріплення результату

Фізіотерапія: Цей метод базується на застосуванні апаратних процедур, таких як ультразвук, електротерапія та магнітотерапія. Вона ефективно зменшує запалення та знімає больовий синдром. Це особливо корисно для зменшення набряків і покращення загального стану пацієнта на початкових етапах реабілітації. Проте фізіотерапія має обмеження: вона не здатна повністю відновити функціональність суглобів або м'язів без супутніх вправ і тренувань, що робить її недостатньою для повного відновлення.

Гідротерапія: Лікування за допомогою води є ефективним для зниження болю і навантаження на суглоби, що робить її ідеальною для пацієнтів з обмеженою рухливістю або після серйозних травм. Основна перевага гідротерапії – можливість зменшити навантаження на суглоби, що полегшує виконання вправ, які складно виконати на суші. Проте для повного відновлення функцій ОРА гідротерапію часто необхідно поєднувати з іншими методами, такими як кінезітерапія або масаж.

Біологічний зворотний зв'язок: Цей метод передбачає використання спеціальних датчиків, що дозволяють пацієнту бачити результати своїх рухів та контролювати м'язову активність. Він сприяє розвитку самоконтролю та вмінню пацієнта координувати свої рухи, що позитивно позначається на загальному процесі реабілітації. Однак метод потребує спеціального обладнання і може бути недоступним для деяких пацієнтів через високу вартість та складність обладнання. [2, с. 8]

Сучасна фізична реабілітація пропонує широкий спектр методів, проте для досягнення максимальної ефективності важливо вибрати ті, які забезпечують найшвидше відновлення та покращують якість життя пацієнта. На основі аналізу різних підходів можна виділити кілька найбільш перспективних методів, які довели свою ефективність у клінічній практиці.

Кінезітерапія залишається одним із основних методів у фізичній реабілітації, оскільки забезпечує активну участь пацієнта у процесі відновлення. Виконання спеціальних вправ

дозволяє зміцнювати м'язи, поліпшувати рухливість суглобів, відновлювати координацію та баланс. За рахунок регулярної активності пацієнти не тільки швидше відновлюються після травм чи операцій, а й покращують свою загальну фізичну форму, що сприяє їхньому поверненню до звичайного життя. Кінезітерапія також знижує ризик повторних травм завдяки зміцненню м'язів і суглобів.

Фізіотерапевтичні методи, такі як ультразвук, електростимуляція та лазерна терапія, ефективно працюють на зменшення запалення, зняття болю та покращення кровообігу в уражених ділянках. Ці методи допомагають зменшити набряк і біль у перші дні після травми, що дозволяє пацієнтам швидше перейти до активних методів реабілітації, таких як кінезітерапія. Завдяки своїм протизапальним і знеболюючим властивостям фізіотерапія є незамінним методом для прискорення процесу відновлення. [1, с. 55]

Лікувальні вправи у воді, або гідротерапія, вважаються одним із найперспективніших підходів для пацієнтів з обмеженою рухливістю або сильним больовим синдромом. У воді навантаження на суглоби знижується, що дозволяє пацієнтам легше виконувати рухи, які були б болючими чи складними на суші. Гідротерапія особливо ефективна для людей з артритом, після операцій на суглобах, а також для тих, хто відновлюється після важких травм. Плавання та інші вправи у воді полегшують болі та сприяють розвитку гнучкості та сили. [3, с. 431-437]

Висновки

1. Проаналізовано сучасні методи фізичної реабілітації опорно-рухового апарату показав, що реабілітаційні підходи мають широкий спектр можливостей для відновлення функціональності, зменшення болю та покращення якості життя пацієнтів. Кінезітерапія, фізіотерапія, масаж, гідротерапія та біологічний зворотний зв'язок довели свою ефективність у різних ситуаціях, хоча кожен з методів має свої переваги та недоліки залежно від типу й ступеня ураження.

2. Визначено ефективність кожного підходу залежить від конкретних потреб пацієнта, але поєднання методів часто дає найкращі результати, особливо для складних випадків, що вимагають тривалого відновлення. Серед перспективних методів для прискорення процесу реабілітації виділяються кінезітерапія, гідротерапія та біологічний зворотний зв'язок, які сприяють не лише швидшому відновленню, але й стабільним довготривалим результатам.

3. Визначено, що для досягнення оптимального ефекту реабілітації рекомендується використовувати індивідуально підібраний комплексний підхід, що поєднує різні методики, адаптовані до потреб і можливостей пацієнта. Це дозволяє не лише покращити якість життя, а й забезпечує повне відновлення рухових функцій та повернення до активного способу життя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Герцик А. Теоретико-методичні основи фізичної реабілітації, фізичної терапії при порушеннях діяльності опорно-рухового апарату. Львів: ЛДУФК, 2018. 388 с.
2. Камчатнов П.Р., Умарова Х.Я., Чугунов А.В. Комбинированная терапия скелетно-мышечных болевых синдромов у офисного работника. 2012. №8. С.55-58.
3. Apanasenko G. L. Concept of sanocentric health strategy (20 years of Ukrainian School of Sanology). *Journal AMS of Ukraine*. 2006. Vol. 12(2), P.341–347.

Науковий керівник: старший викладач Коваленко Є. В.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОГО СПОРТУ

Одним з пріоритетних напрямів розвитку сучасного спорту є створення умов для розвитку дитячого, дитячо-юнацького та резервного спорту і це не випадково, адже саме дитячо-юнацький та резервний спорт є основою розвитку спорту вищих досягнень. Дитячий спорт вирішує не лише оздоровчі завдання, а й також вирішує важливі соціальні проблеми, а саме забезпечує активний відпочинок дітей, допомагає заповнити дозвілля у вільний від навчання час, запобігає виникненню шкідливих звичок, вилучає дітей з вулиць, сприяє формуванню здорового способу життя.

Ключові слова: дитячо-юнацький спорт, спортивний відбір, здоровий спосіб життя, діти, підлітки.

One of the priority directions of the development of modern sports is the creation of conditions for the development of children's, children's and youth and reserve sports, and this is not accidental, because it is children's and youth and reserve sports that are the basis of the development of high-achieving sports. Children's sport solves not only health problems, but also solves important social problems, namely, it provides active recreation for children, helps to fill leisure time during free time from studies, prevents the emergence of bad habits, removes children from the streets, promotes the formation of a healthy lifestyle.

Keywords: children's and youth sports, sports selection, healthy lifestyle, children, adolescents.

У системі фізичного виховання та спорту значна увага приділяється розвитку дитячо-юнацького спорту, який має величезний потенціал для зміцнення здоров'я та виховання молодого покоління нашої країни. У порівнянні з іншими формами фізичного виховання, спорт є найбільш ефективним засобом стимулювання позитивних функціональних та морфологічних змін у зростаючому організмі, а також значно сприяє розвитку рухових здібностей. Підлітковий вік характеризується активним розвитком самосвідомості та бажанням сформувати в собі цінні особистісні якості (вольові, моральні, фізичні). Саме в спорті школярі знаходять ефективні засоби для розвитку цих якостей. Увага фахівців провідних спортивних країн зосереджена не тільки на питаннях тренування висококласних спортсменів, але й на вдосконаленні системи підготовки резерву, який забезпечує стабільне поповнення складів національних збірних команд. Дитячо-юнацький спорт має залучати дітей та підлітків до занять певним видом спорту та подальшої їх спортивної спеціалізації та забезпечення умов для переходу до резервного спорту. Функції резервного спорту полягають у здійсненні відбору обдарованих дітей та молоді для занять певним видом спорту, створенні умов для максимального розвитку їхніх індивідуальних здібностей з метою досягнення високих спортивних результатів, забезпеченні умов для переходу до спорту вищих досягнень та поповнення основного складу національних збірних команд [1].

Спорт є унікальною сферою, де досягнення людей у різних видах фізичних вправ, технічних та інтелектуальних аспектах оцінюються через змагальну діяльність. Важливість спорту в суспільстві полягає в його здатності ефективно стимулювати поширення фізичної культури серед широких верств населення, підтримуючи здоров'я і соціальну активність. Це важливий фактор для формування здорової нації, адже спорт є не лише інструментом для розвитку фізичних здібностей, а й способом залучення людей до здорового способу життя.

Зокрема, досягнення високих спортивних результатів неможливе без розвитку дитячо-юнацького спорту. Це основа, на якій будуються успіхи спортсменів у майбутньому. У багатьох країнах, що прагнуть до високих спортивних досягнень, особлива увага приділяється цій складовій спортивної системи. Завдяки підготовці молодих талантів можна забезпечити стійке поповнення збірних команд і зберегти високий рівень спортивної майстерності на міжнародній арені.

Мета дослідження – визначення соціальної значущості та особливостей розвитку дитячо-юнацького спорту в Україні.

Вивченню питання розвитку дитячо-юнацького спорту в Україні останніми роками присвячена значна кількість досліджень та є предметом наукових пошуків вітчизняних дослідників й фахівців фізичного виховання. Система дитячо-юнацького спорту об'єднує спортивні школи усіх типів, які забезпечують відбір обдарованих осіб із системи дитячого спорту, поступову спеціалізацію юних спортсменів, що мають високий рівень підготовленості, для участі у міжнародних спортивних змаганнях дітей та школярів, а також для подальшого переходу в систему резервного спорту [2, с. 10-12].

Наразі спостерігається порушення системи відбору в спортивні школи. Втрачається цінний досвід селекційного відбору, а також обстеження та аналіз ростових і фізичних параметрів дітей. У позаурочний і позашкільний час не проводяться достатньо різноманітні рухливі ігри, які сприяють розвитку молоді. Сучасна практика відбору та орієнтації тренувального процесу для здібних спортсменів виявляє низьку ефективність дитячо-юнацького спорту. Для покращення цієї ситуації необхідно створити оптимальне співвідношення між кількістю дітей, що займаються спортом на різних етапах багаторічного вдосконалення, при цьому зберігаючи чіткий відбір найкращих для спеціальної підготовки. Це можливо, враховуючи, по-перше, що практика засвоєння основних видів спорту, попереднє тестування рухових функцій і стану здоров'я дасть змогу спрямовувати найбільш здібних дітей у конкретному виді спорту для подальшого вдосконалення в системі дитячо-юнацьких спортивних шкіл (ДЮСШ), спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву (СДЮШОР), а підготовка на початкових етапах – формувати і відбирати контингент спортсменів, перспективних для подальшого вдосконалення, для резервного спорту. По-друге, діти, які не виявили явних здібностей до подальшого спортивного вдосконалення, мають бути орієнтовані для занять масовим спортом. Такий підхід дає можливість підвищити ефективність системи відбору і розвивати систему масового дитячо-юнацького спорту.

Зазначено, що більшість сучасних досліджень зосереджено на вивченні спеціалізованих навчальних закладів, які займаються підготовкою спортивного резерву. Розглядаються організаційна структура спортивних шкіл і училищ фізичної культури, умови їх діяльності, а також напрямки роботи цих закладів. Деякі автори розробили цільові програми, спрямовані на вдосконалення функціонування спортивних шкіл [2].

Сьогодні продовжується науковий пошук у напрямку оптимізації розвитку дитячо-юнацького та резервного спорту у нашій державі, про що висвітлено у наукових публікаціях [1], де автори сходяться на думці, що найважливішими умовами розвитку спорту вищих досягнень та підвищення ефективності олімпійської підготовки є удосконалення системи дитячо-юнацького спорту в країні на основі сучасних даних науки та світової практики.

У своїх наукових доробках Л. Іванова, Л. Липової, П. Замаскіної, В. Малишевої, розглядається діяльність спеціалізованих спортивних класів загальноосвітніх шкіл. У дослідженнях висвітлюються питання профорієнтаційної діяльності серед старшокласників спеціалізованих класів та підкреслюється позитивний ефект від їх високої рухової активності. Т. Бондар детально у своїх дослідженнях вивчив систему шкільних фізкультурно-спортивних (оздоровчих) клубів. Доведено, що фізкультурно-спортивний клуб є надзвичайно ефективною формою роботи зі школярами у вихованні в них відповідального відношення до власного здоров'я та формування фізичної культури особистості.

Крім того, вітчизняні дослідники вивчали оздоровчий та виховний компоненти дитячо-юнацького спорту, зокрема формування здорового способу життя та організацію виховного процесу в дитячо-юнацьких спортивних школах.

О. Свириденко [4, с. 224-229] визначив зміст виховання здорового способу життя підлітків у ДЮСШ (формування у підлітків свідомості щодо збереження і зміцнення здоров'я; спільна діяльність батьків та тренерів-викладачів з метою виховання здорового способу життя; формування поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, емоційної сфери щодо здорового способу життя; відношення до навколишньої дійсності під час виховання здорового способу життя; самовиховання та самоконтроль) та принципи виховання здорового способу життя підлітків у ДЮСШ. Т. Ротерс та В. Мазін зазначають [3, с. 294-301], що виконання завдань, покладених на ДЮСШ державою, включає три взаємопов'язані аспекти: спортивний (розвиток здібностей вихованців в обраному виді спорту, підготовка спортивного резерву для збірних команд України), фізкультурний (повноцінне оздоровлення, забезпечення змістовного відпочинку і дозвілля дітей та молоді, формування навичок здорового способу життя) і виховний (сприяння гармонійному вихованню, самореалізації вихованців).

Висновки. Отже, аналіз результатів досліджень показує порушення системи відбору до спортивних шкіл та втрату цінного досвіду селекційного відбору. Оздоровчі та виховні аспекти дитячо-юнацького спорту сприяють формуванню здорового способу життя у вихованців. Здійснення завдань, які держава ставить перед ДЮСШ, охоплює три взаємопов'язані напрямки: спортивний, фізкультурний та виховний.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Нестерова А. Правові аспекти розвитку дитячо-юнацького спорту в Україні. *Спортивний вісник Придніпров'я. Науково-практичний журнал*. Дніпропетровськ: ДДІФКС, 2008. №1. С. 100-103.
2. Ніжевська Т. В. Теорія та методика дитячого та юнацького спорту як навчальна дисципліна у підготовці майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2008. №3. С. 10-12.
3. Ротерс Т. Т. Постановка проблеми організації виховного процесу в дитячо-юнацьких спортивних школах. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Збірник наукових праць*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2012. Вип. 24. С. 294-301.
4. Свириденко О. О. Формування здорового способу життя підлітків у дитячо-юнацькій спортивній школі. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. 2007. Вип. 3-4 (55–56). С. 224-229.
5. Стадник С. Оптимізація управління діяльністю училищ фізичної культури України на основі програмно-цільового методу. *Молода спортивна наука України. Зб. наук. праць з галузі фізичного виховання, спорту і здоров'я людини*. Львів: ЛДУФК, 2012. Вип. 16. Т. 4. С. 156-162.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті запропоновано концепцію, згідно з якою фізичне виховання у КЗ КОР БГПФК є предметом вивчення і засобом навчання, оволодіння різними формами роботи з фізичного виховання з орієнтацією на майбутню професію вчителя початкової школи.

Репрезентовано низку ефективних методів навчання, систему інноваційних технологій, що забезпечує всебічну підготовку майбутнього фахівця.

Ключові слова: професійна діяльність – професійний розвиток, самоосвіта, професійне зростання, саморозвиток, самовиховання, етика, творча індивідуальність; мотивація – чинник підвищення ефективності управління.

The article proposes a concept according to which physical education in the KZ KOR BHPFK is a subject of study and a means of learning, mastering various forms of work in physical education with an orientation to the future profession of an elementary school teacher.

A number of effective training methods, a system of innovative technologies, which provides comprehensive training of the future specialist, are represented.

Key words: professional activity – professional development, self-education, professional growth, self-development, self-education, ethics, creative individuality; motivation is a factor in increasing management efficiency.

Актуальність. На сьогоднішній день освіта залишається затребуваною у суспільстві, але орієнтація на підготовку вчителя початкових класів сьогодні недостатня. Важливо звернути увагу на розвиток особистості студента, здатної гнучко реагувати на постійні зміни умов навчання, що відрізняється винахідливістю, мобільністю, динамізмом, конструктивністю, розвиненим почуттям відповідальності у професійній діяльності вчителя. Особливе значення цей підхід набуває під час підготовки майбутніх вчителів початкової школи, так як в КЗ КОР БГПФК пріоритети відводяться цілісному становленню та розвитку особистості майбутнього вчителя початкової школи, формування готовності бути мобільним у професійній діяльності за рахунок переведення студента з позиції виконавця у позицію активно діючих суб'єктів.

Проведений нами аналіз сучасного стану досліджень проблеми професійно-педагогічної освіти (А. Брушлинський, І. Зимня, І. Ісаєв, А. Маркова, Г. Мітіна, П. Щедровицький та ін.) і практики підготовки майбутнього вчителя початкової школи свідчить про зростаючий інтерес учених до проблеми суб'єктної активності як найважливішої умови забезпечення якості підготовки фахівця, здатного проявити мобільність у професійній діяльності вчителя.

Як показали дослідження О. Бодальова, Н. Переломової, М. Пряжнікова, В. Сластеніна та ін., сьогодні особистісно-діяльнісна природа професіоналізму розглядається як якісна характеристика суб'єкта діяльності і особистості вчителя. Проблема суб'єктивної активності як основи професійної мобільності стала предметом уваги порівняно недавно, хоча значний внесок у розвиток уявлень про суб'єктивну активність внесли Б. Ананьєв, Л. Виготський, А. Леонтьєв, В. Петровський та інші, відзначаючи в якості рушійної сили розвитку усвідомлення студентами коледжу своєї індивідуальної неповторності.

Значну увагу дослідженню проблеми готовності студентів до самореалізації та мобільності приділяли психологи (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Г. Вайзер, П. Горностай, Ю. Дворецька, І. Зимня, Є. Клімов та ін.).

Основні підходи до визначення професійної мобільності та її складових проаналізовано О. Амосовою, С. Батишевим, Ю. Калиновським та ін.

Вагомий внесок в обґрунтування професійної мобільності фахівців зробили педагогічно-науковці: Л. Амірова, А. Ващенко, Л. Горюнова та ін. Умови формування професійної мобільності розкрито в працях Л. Амірової, І. Нікуліної, Л. Горюнової, Ю. Дворецької, Б. Ігошева та ін. Проте проблема формування професійної мобільності майбутніх вчителів початкових класів у нових соціально-економічних умовах потребує більш глибокого вивчення.

Мета – теоретично обґрунтувати та перевірити формування у студентів КЗ КОР БГПФК професійної мобільності майбутнього вчителя початкової школи.

Проблема мобільності увійшла в широкий науковий обіг із соціології, згодом діставши поширення в багатьох гуманітарних науках. Лише в останнє десятиліття мобільність все частіше почали досліджувати з позиції професійного розвитку та професіоналізації людини. З'явилося і міцно увійшло у науковий обіг поняття «професійна мобільність». У наші дні дослідження цього явища і процесу тривають в усьому світі [3, с. 120].

Проблема професійної мобільності вчителя початкових класів постала перед людиною у зв'язку з необхідністю пристосовуватись до нових умов діяльності, пов'язаних з процесами диференціації та інтеграції у професійній діяльності. Своім корінням вона сягає в період виникнення розподілу праці та соціальних переміщень [5, с. 105-111].

В офіційних освітянських документах України наведені такі узагальнені тлумачення поняття «мобільність» (mobility):

– «можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі освіти (початковій школі) на території України чи поза її межами» [6, с. 93-97];

– «навчання впродовж життя» (академічна мобільність), «...індивідуальна освітня траєкторія, що реалізується, зокрема, через вільний вибір видів, форм і темпу здобуття освіти, закладів освіти і запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін та рівня їх складності, методів і засобів навчання...».

У результаті наукового пошуку науковець О. Кердяшова виділяє поширені підходи до визначення поняття «мобільність»:

– переміщення у соціально-професійній структурі суспільства, як по горизонталі, так і по вертикалі, характерне для соціальної мобільності, під яким розуміють здатність особистості адаптуватися та перетворювати соціальне середовище, оперативно встановлювати особистісні, культурні й ділові контакти в макросоціумі, проявляти свою соціальну компетентність;

– інтегративна якість особистості, що характеризує її здатність швидко змінювати свій статус чи становище в соціальному, культурному чи професійному середовищі під впливом мінливих ситуацій у природі, культурі чи соціумі та зміни обставин діяльності суб'єктів (студентів) взаємодії [13, с. 197-203].

У великій сучасній педагогічній енциклопедії Є. Рапацевич визначає професійну мобільність як «можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид праці. Професійна мобільність передбачає володіння системою узагальнених професійних способів і умінь ефективно їх використовувати для виконання яких-небудь завдань у суміжних областях виробництва і порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої. Професійна мобільність передбачає також високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань в області своєї професії. В умовах швидких змін техніки і технології виробництва професійна мобільність виступає важливим компонентом кваліфікаційної структури спеціаліста» [13, с. 19-203].

У словнику «Професійна освіта» мобільність професійна визначається як «здатність швидко змінювати вид праці, переключатися на іншу діяльність у зв'язку із змінами техніки

і технології виробництва. Мобільність професійна виявляється у володінні системою узагальнених прийомів професійної праці та застосуванні їх для успішного виконання будь-якого завдання на суміжних за технологією ділянках виробництва. Передбачає високий ступінь розвитку узагальнених професійних знань, а також готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання виробничо-технічних завдань» [10, с. 124-129].

В енциклопедії освіти за редакцією В. Кременя визначено, що професійна мобільність – це одна з форм соціальної мобільності, що являє собою процес зміни робітниками місця праці [7, с. 189-192].

Дослідження проводилось на базі КЗ КОР БГПФК. Для реалізації мети і завдань була сформована дві групи студентів, до якої увійшли 19 студентів «Початкова освіта. Англійська мова» Крім того, була сформована друга група, до якої увійшли 21 студент «Початкова освіта. Організатор спортивних секцій і клубів» що навчаються за освітньо-професійним ступенем фаховий молодший бакалавр, спеціальність 013 Початкова освіта.

Результати нашої роботи оцінювалися за такими критеріями: суб'єктивний (розуміння сутності професійної мобільності вчителя початкових класів, рівень готовності до вибору та вирішенні професійних завдань; рефлексивні вміння, свідоме подолання ситуації утруднення, потреба у суб'єкт-суб'єктивній взаємодії) і діяльнісний (відкритість до змін, планування власного професійного розвитку, вміння знаходити і аргументувати свої дії в ситуації утруднення, активність у навчальній діяльності).

Нами були зафіксовано зміни в рівні сформованості професійної мобільності студентів «Початкова освіта. Англійська мова», «Початкова освіта. Організатор спортивних секцій і клубів» та використовувалися наступні завдання:

1. Для вивчення особливостей розуміння термінів «мобільність», «професійна мобільність» нами була складена анкета для студентів двох груп:

АНКЕТА

1) Як Ви трактуєте поняття «мобільність», «професійна мобільність» вчителя початкових класів?

2) Про який вид мобільності Ви маєте уявлення? Яку людину називають «мобільною»?

3) Чи вважаєте Ви, що якість мобільності властива Вам?

4) Чи впливає мобільність на якість професійної діяльності вчителя початкових класів? Чи може коледж сприяти розвитку мобільності у студентів?

5) Що, на Вашу думку, потрібно, щоб бути готовим до прояву професійної мобільності вчителя?

6) Уявіть собі, що Ви вже закінчили коледж і рік пропрацювали вчителем початкових класів. З якими труднощами Ви зустрілися і чому?

7) Якщо Вам доведеться змінити професію, якому вибору Ви б віддали перевагу?

Методика К. Замфір (в модифікації А. Реана) «Мотивація професійної діяльності» дозволила нам виявити рівень усвідомленості вибору студентами професії вчителя початкових класів, структури внутрішніх і зовнішніх мотивів, дозволило при організації процесу формування професійної мобільності враховувати можливості самореалізації і переміщення [13, с. 197-203].

Студентам «Початкова освіта. Англійська мова», Початкова освіта. Організатор спортивних секцій і клубів» нами було запропоновано ряд питань які вони записували на аркуші. Після заповнення аркуша відповідей ми підраховали показники внутрішньої мотивації (ВМ), зовнішньої позитивної (ЗПМ) і зовнішньої негативної мотивації (ЗНМ).

На підставі отриманих результатів нами було визначено мотиваційний комплекс особистості студена – співвідношення між собою трьох видів мотивації: ВМ, ЗПМ і ЗНМ. До найкращих, оптимальних, мотиваційних комплексів ми віднесли наступні два типи поєднань: ВМ > ЗПМ > ЗНМ і ВМ = ЗПМ > ЗНМ. Найгіршим мотиваційним комплексом є тип ЗНМ > ЗПМ > ВМ.

Методика незакінчених пояснень для виявлення рівня готовності проявляти мобільність вчителя, використовувалася нами тільки на другому етапі дослідження. В змісті незакінчених пояснень, студентам пропонувалося висловити свої перспективи, обґрунтувати свої можливості прояву мобільності.

Також нами використовувалися бесіди зі студентами та метод спостереження за діяльністю студентів на практичних заняттях з «Фізичного виховання» та під час змагань за Всеукраїнською програмою «Пліч о пліч». Спостереження за навчально-пізнавальною та спортивною діяльністю студентів дало нам змогу докладно пізнати студентів їх ставлення до майбутньої професії вчителя початкової школи, волю й бажання, можливості та способи їхніх дій у певних ситуаціях, визначило обсяг і глибину оволодіння професійними знаннями, рівень опанування відповідними навичками та вміннями, ступінь сформованості особистісних якостей, визначило недоліки та шляхи їх усунення тощо.

Діагностика першого етапу дозволила нам проаналізувати студентів «Початкова освіта. Англійська мова», Початкова освіта. Організатор спортивних секцій і клубів», що забезпечило формування професійної мобільності; було виявлено рівень професійної мобільності наших студентів – майбутніх вчителів початкових класів.

На другому етапі нами був розроблений курс «Технології професійної мобільності вчителя початкових класів». Студенти беручи участь в гуртковій роботі та спортивних змаганнях, рефлексуючи уявлення про себе як особистість майбутнього вчителя початкових класів, про цінності професії «Я – мобільний спеціаліст».

За методикою К. Замфір «Мотиви вибору професії» у групі «Початкова освіта. Англійська мова» та групі «Початкова освіта. Організатор спортивних секцій і клубів» були отримані наступні результати (табл. 1).

Таблиця 1

**Мотиви вибору професії вчителя початкової школи студентів
«Початкова освіта. Англійська мова» та студентів
«Початкова освіта. Організатор спортивних секцій і клубів»**

Мотиви	В дуже незначній мірі		В досить незначній мірі		У невеликій, але і в чималій мірі		У досить великій мірі		В дуже великій мірі	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Грошовий заробіток	0	0	4,7	0	28,6	21,1	42,9	52,6	23,8	26,3
Прагнення до просування по роботі	0	0	9,5	0	57,1	31,6	38,1	52,6	4,8	15,8
Прагнення уникнути критики з боку керівника або колег	19	10,5	23,8	10,5	28,6	31,6	23,8	36,8	4,8	10,5
Прагнення уникнути можливих покарань або неприємностей	14,3	5,3	47,6	31,6	28,6	31,6	9,5	21	0	10,5
Потреба в досягненні соціального престижу і поваги з боку інших	0	0	4,8	0	23,8	15,8	52,4	57,9	19	26,3
Задоволення від самого процесу і результату роботи	0	0	0	10,5	23,8	31,6	33,3	42,1	42,8	15,8
Можливість найбільш повної самореалізації саме у даній діяльності	0	0	0	5,3	19	31,6	42,8	52,6	38,1	10,5

На основі аналізу отриманих нами результатів можна виділити наступні дві групи студентів: з високим і низьким рівнем навчальної мотивації. Студенти з високим рівнем професійної мотивації спрямовані на навчально-професійну діяльність вчителя початкових класів, на розвиток самоосвіти і самопізнання (таких студентів більше в групі «Початкова освіта. Англійська мова»). Студенти («Початкова освіта. Організатор спортивних секцій і клубів») з низьким рівнем мотивації навчання відносяться індивідуально до процесу навчання. У кращому випадку проявляють пізнавальну активність на рівні попередження претензій з боку викладача.

Отже, отримані нами результати дозволили зробити такий висновок, що технології професійної мобільності наших студентів, сприяли більш ефективному формуванню професійної мобільності як майбутнього вчителя початкової школи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Грицькова Н. В. Професійна мобільність фахівця: сутність та структура. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ, 2010. № 12 (199). С. 27-31. URL: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=9328&chapter=1>.
2. Денисенко Н. Г. Теоретичні і методичні засади формування професійної мобільності майбутніх учителів фізичної культури : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2021. 610 с.
3. Дячок Н. В. Мобільність педагога як шлях реалізації положень нової концепції педагогічної освіти. *Освітологічний дискурс*. 2019. № 1-2 (24-25). С. 128-140.
4. Іванченко Є. А. Професійна мобільність майбутніх фахівців: навч.-метод. посібник. Одеса : СМІЛ, 2004. 120 с.
5. Ієвлєв О. М. Компетентності професійно-педагогічної мобільності майбутнього викладача в умовах магістратури. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Вип. 64. С. 105-111.
6. Ієвлєв О. М. Формування професійно-педагогічної мобільності майбутнього викладача засобами інноваційних педагогічних технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. №62, т. 2. С. 93-97. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/62/part_2/20.pdf.
7. Майборода Р. Професійна мобільність викладача як складова соціального капіталу. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2018. № 3 (2). С. 189-192. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/ped-visnik-62-2018-2-36.pdf>.
8. Панас Ю. В. Рефлексивні механізми професійної мобільності особистості : дис. ... канд. психол. наук (д-ра філос.) : 19.00.01. Луцьк, 2018. 224 с.
9. Пілецька Л. С. Професійна мобільність особистості: психологічний аспект аналізу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3(32). С. 197-202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2013_3_35.
10. Пріма Р. М. Професійна мобільність фахівця яку наукова проблема. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2011. Вип. 206. С. 124-129. URL: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-01/08prmpssp.pdf>.
11. Проектування педагогічного простору для стимулювання внутрішньої і зовнішньої мобільності учасників навчально-виховного процесу : методичні рекомендації / укл. Т. А. Кузьміч, К. М. Товстуха. Херсон : Вид-во ХДПУ, 2012. 87 с.
12. Сушенцева Л. Проблема професійної мобільності у контексті міждисциплінарного підходу. *Теорія і методика професійної освіти*. 2011. №1. С. 3-11.
13. Триндюк В. А. Академічна мобільність студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 22(4). С. 197-203. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22%284%29_30.

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ВІЙСЬКОВО-ПРИКЛАДНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ

У статті розглядаються питання щодо, ролі фізичної підготовки у формуванні військово-прикладних навичок студентів. Розглянуто та обгрунтовано різні вправи для формування навичок.

Ключові слова: військова, фізична підготовка, студенти, військово-прикладні навички, формування.

The review article examines the role of physical training in the formation of military applied skills of students. Various exercises for the formation of skills are considered and substantiated.

Key words: military, physical training, students, military applied skills, formation.

У сучасному світі де безпека країни є пріоритетом, фізична підготовка стає місцем фактора у формуванні професійних військовослужбовців. Вона не тільки розвиває фізичні якості, а й сприяє формуванню ключових навичок і стійкості до стресу. Університетські програми з фізичної підготовки підвищують професійну компетентність студентів, що важливо для оптимізації навчання та підготовки молоді до служби.

Історично потреба у фізичній підготовці та військовій службі стимулювала розвиток систем фізичного виховання, які актуальні й сьогодні. Фізичні вправи зміцнюють не лише тіло, але й психологічну стійкість, що допомагає людині протистояти стресам та зміцнює впевненість у своїх силах [2, с. 10].

Сучасна система фізичної підготовки спрямована на всебічний розвиток особистості, поєднуючи фізичний розвиток із формуванням громадянської свідомості. Регулярні заняття фізичною культурою сприяють розвитку таких важливих якостей, як дисципліна, відповідальність, працелюбність та здатність долати труднощі [3, с. 12].

Мета нашої статті – оглянути сучасну спеціалізовану літературу і провести аналіз фізичної підготовки майбутніх військовослужбовців, зокрема щодо їхньої здатності виконувати завдання як у мирний час, так і під час особливих періодів.

Фізична підготовка військовослужбовців складається з загальної та спеціальної частин. Загальна фізична підготовка спрямована на забезпечення належного рівня розвитку основних фізичних якостей, що слугує базою для освоєння спеціальних фізичних і військових навичок. Цього досягають через регулярні тренування, зокрема вправи з гімнастики, легкої атлетики, плавання, лижної підготовки та спортивні ігри. Основними завданнями загальної фізичної підготовки є:

- прискоренню адаптації молоді до умов військової служби;
- веденню здорового способу життя;
- підвищенню рівня фізичної підготовленості майбутніх військовослужбовців;
- профілактиці захворювань і фізичній реабілітації [3, с. 14].

Завдання спеціальної фізичної підготовки визначаються особливостями військово-професійної діяльності особового складу відповідних родів військ і включають:

- розвиток та вдосконалення специфічних фізичних якостей, зокрема стійкості до заколихування, перевантаження та кисневого голодування;
- опанування і вдосконалення військово-прикладних рухових навичок;
- формування морально-вольових і психічних якостей;
- зміцнення військових колективів через формування єдності та взаємодії серед військовослужбовців.

Система фізичної підготовки забезпечує:

- безперервну фізичну підготовку молоді – від шкільної (студентської) лави до військової служби, через систематичне проведення заходів фізичної підготовки;
- рухову активність майбутніх військовослужбовців;
- формування свідомого, позитивного ставлення молоді до фізичної підготовки та дотримання ними здорового способу життя;
- оволодіння знаннями та методикою фізичного удосконалення;
- створення та утримання необхідної навчально-спортивної бази;
- підготовку та перепідготовку кадрів;
- наукове обґрунтування системи фізичної підготовки певного роду військ та пошук шляхів її вдосконалення [3, с. 14].

Система фізичної підготовки має на меті розвивати в молоді та майбутніх військовослужбовців навички виконання вправ різної складності, включаючи роботу зі спортивними снарядами, подолання перешкод та освоєння широкого спектра рухових умінь. Завдяки цьому формуються морально-бойові якості, такі як сміливість, витримка, цілеспрямованість, кмітливість, що є важливими як для військової служби, так і для щоденного життя. Під час допризовної фізичної підготовки відкриваються додаткові можливості для вдосконалення фізичної та психологічної готовності [4, с. 32].

Фізична підготовленість включає розвиток спритності, швидкості, сили та витривалості, а також навички контролю над тілом для стійкості до життєвих і військових викликів. Тренування вдосконалюють військово-прикладні навички – пересування, подолання перешкод, метання, військове плавання, рукопашний бій – до автоматизму, що забезпечує точність і впевненість [1, с. 3].

Психологічна підготовленість спрямована на розвиток стійкості, мобільності, сили волі, концентрації уваги. Завдяки фізичним вправам формуються: емоційна витримка (подолання перешкод, рукопашний бій), сміливість (вправи з ризиком), ініціативність (спортивні ігри), наполегливість (біг на довгі дистанції), самоконтроль (плавання в обмундируванні) і здатність до розподілу уваги (командні вправи).

Моральна підготовленість включає розвиток етичних цінностей, патріотизму та згуртованості, через переконання, приклад, змагання та заохочення. Готовність до навчання залежить від рівня фізичної, рухової та психічної підготовки. Для засвоєння нових навичок забезпечені фізичні якості, такі як сила, швидкість, гнучкість та витривалість, які мають бути оцінені до початку навчання.

Швидкість освоєння нових рухових умінь залежить від попереднього рухового досвіду: різноманітний досвід збільшує шанси на успішне опанування нових навичок [5, с. 54].

Процес кожної окремої рухової дії складається з трьох етапів, кожен із яких містить специфічні стадії формування навички. На кожному з етапів навчання визначаються завдання, а також підбираються відповідні засоби та методи для досягнення навчальної мети (табл. 1).

Таблиця 1

Етапи навчання фізичних вправ

Етапи	Початкове розучування	Поглиблене розучування	Вдосконалення рухів
Рівень оволодіння вправою	Формування основ уміння	Формування уміння в цілому	Формування навички
Фізіологічний механізм	Утворення умовно-рефлекторних зв'язків. Іррадіація процесів збудження	Концентрація процесів збудження. Оптимізація процесів гальмування	Стабілізація процесів збудження і гальмування. Автоматизація окремих рухів

Основний напрямок навчання	Формування уявлення про вправу	Уточнення уявлень про окремі параметри вправи	Можливість розумового відтворення параметрів вправи (ідеомоторне тренування)
Особливості виконання вправи	Виконання складної вправи по частинах. Виконання простої вправи в цілому у полегшених умовах	Можливість правильного виконання за умови підвищеного свідомого контролю за вправою	Можливість свідомо змінювати техніку для досягнення найбільшої ефективності рухів
Умови навчання	Полегшені, примусові	Полегшені, примусові, звичайні	Звичайні, ускладнені, варіативні, змагальні

Початковий етап навчання фізичної вправи починається зі створення уявлення про неї та завершується першими спробами виконання. Уявлення про вправу формується через знання, спостереження та коментарі, що наголошують на ключових моментах. Важливі елементи техніки вправи, на які звертається увага, називаються основними опорними точками (ООТ), а їх сукупність утворює орієнтовну основу дії (ООД).

Щоб точно визначити ООТ, керівник має створити у військовослужбовців зорове, логічне та рухове сприйняття завдання. Зоровий і логічний компоненти засвоюються швидше через словесні та наочні методи, тоді як рухові навички можуть потребувати більше часу, оскільки вони можуть суттєво відрізнитися від попереднього досвіду. До практичного виконання вправи переходять, коли сформовані чіткі уявлення про кожну ООТ. Заняття зупиняють при появі втоми або порушень у техніці виконання. Для новачків і середньопідготовлених осіб вправу повторюють 5-6 разів, а для закріплення рекомендується повторити її наступного дня [5, с. 60].

На етапі поглибленого розучування військовослужбовці вчаться виконувати вправу цілісно. На цьому етапі можуть виникати грубі порушення техніки, відсутність плавності рухів, тому використовується метод цілісного виконання з полегшеними умовами, наприклад, біг угору для освоєння стартового розбігу або біг під ухил для приросту швидкості. На цьому етапі застосовуються спеціальні вправи для розвитку техніки.

На етапі вдосконалення рухів відпрацьовується автоматизація техніки та варіативність виконання, зокрема через зміни умов, фізичні навантаження та різні тактичні завдання. Варіативність досягається зміною швидкості виконання, використанням обтяжень, а також свідомою зміною техніки для боротьби зі втомою. Контрастне виконання (швидко – повільно, сильно – слабо) стимулює вибір оптимального варіанту рухів для індивідуалізації техніки. Уміння виконувати вправу формується на основі знань про її техніку, відповідних рухових навичок та поступових спроб. Навчання спершу проводиться без спорядження, а згодом із повним оснащенням, у різних умовах та в різний час доби [5, с. 61].

Висновки. Фізична підготовка відіграє вирішальну роль у формуванні всебічно розвиненої особистості, здатної ефективно виконувати свої обов'язки в умовах військової служби. Вона не лише забезпечує розвиток базових фізичних якостей, таких як сила, витривалість, спритність і гнучкість, але й формує важливі психологічні та моральні характеристики, що сприяють успішному виконанню військових завдань.

Розробка та реалізація системи фізичної підготовки має включати загальний та спеціальний етапи, які взаємодоповнюють один одного. Загальна фізична підготовка закладає основу для подальшого розвитку специфічних навичок, необхідних для

конкретного виду військової служби. Спеціальна фізична підготовка, своєю чергою, зосереджується на відпрацюванні конкретних військово-прикладних умінь, що вимагають високого рівня фізичної та психологічної готовності.

Кожен етап навчання фізичним вправам, включаючи початкове розучування, поглиблене засвоєння та вдосконалення навичок, вимагає застосування різних методів і стратегій. Важливою складовою є формування у військовослужбовців чіткого уявлення про виконувані вправи та їхню техніку, що забезпечує якісне освоєння рухових дій. Задля досягнення оптимальних результатів необхідно враховувати індивідуальні фізичні можливості, попередній досвід та психологічну готовність кожного військовослужбовця.

Індивідуалізація підходу до фізичної підготовки є запорукою не лише успішного виконання військових завдань, а й підтримки високого рівня фізичного і морального здоров'я. Оскільки військовослужбовці можуть зустрічатися з різноманітними стресовими ситуаціями, формування психологічної стійкості, здатності до самоконтролю та готовності до швидкого реагування на зміни обставин є критично важливими для забезпечення їхньої безпеки та успіху.

Отже, комплексна фізична підготовка, що поєднує в собі розвиток фізичних, моральних та психологічних якостей, є важливим аспектом формування підготовлених та ефективних військових кадрів, здатних успішно виконувати поставлені завдання та справлятися з викликами сучасної військової служби.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гусак О. Д., Романчук С. В. Роль фізичної підготовки у вирішенні завдань психологічної підготовки військовослужбовців. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2011. 4 с.
2. Методичні вказівки для практичних та самостійних занять з дисципліни «Фізичне виховання» «Професійно-прикладна фізична підготовка студентів» для студентів усіх спеціальностей / Укл.: ст. викл. Бейгул І. О. Дніпродзержинськ, 2012. 15 с.
3. Нечипоренко Л. А., Олексієнко Я. І., Шахматов В. А., Верещагіна О. П. Фізичне виховання та військово-прикладна підготовка молоді України: навч.-метод. посібник. Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2017. 216 с.
4. Пилипей Л. П. Професійно-прикладна фізична підготовка студентів. Суми: ДВНЗ УАБС НБУ, 2009. 286 с.
5. Романчук С. та ін. Формування військово-прикладних навичок студентів вищих навчальних закладів у процесі фізичного виховання. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я в сучасному суспільстві*. 2023. Вип. 1(61). С.54-63.

УДК 94:796-057.875(477)

Андрій Шевченко
(Дніпро)

ОЗДОРОВЧО-РЕКРЕАЦІЙНІ ЗАХОДИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проведено аналіз оздоровчо-рекреаційних заходів в освітньому процесі закладів вищої освіти. Висвітлено вплив таких заходів, як спортивні секції, заняття йогою, туристичні походи та активні перерви, на фізичний та психічний стан студентів. Визначено основні методи інтеграції оздоровчо-рекреаційної діяльності в навчальний процес для підвищення рівня фізичної активності, зниження стресу та покращення загального самопочуття студентів. Проаналізовано вплив цих заходів на успішність, соціальну адаптацію та гармонійний розвиток молоді.

Ключові слова: оздоровчі заходи, рекреація, фізична культура, освітній процес, здоров'я студентів, заклади вищої освіти.

The article analyzes health and recreational activities within the educational process of higher education institutions. It highlights the impact of activities such as sports clubs, yoga sessions, hiking trips, and active breaks on students' physical and mental well-being. The key methods of integrating health and recreational activities into the educational process are identified, aiming to increase physical activity levels, reduce stress, and improve overall student well-being. The influence of these activities on academic performance, social adaptation, and the harmonious development of students is also examined.

Key words: health activities, recreation, physical culture, educational process, student health, higher education institutions.

Актуальність. У сучасних умовах значне зростання рівня стресу, зниження фізичної активності та збільшення випадків захворювань серед студентської молоді становлять серйозну проблему для освітнього процесу в закладах вищої освіти. Навчальні навантаження часто поєднуються з малорухливим способом життя, що призводить до різних захворювань, зокрема пов'язаних із серцево-судинною, опорно-руховою та нервовою системами. Психоемоційне виснаження, депресії та тривожні розлади також стають дедалі поширенішими серед студентів, що негативно впливає на їхню успішність та загальну якість життя.

Постановка проблеми. Проблема оздоровлення студентів під час навчання в ЗВО є актуальною в умовах зростаючого рівня стресу, зниження фізичної активності та збільшення випадків захворювань серед молоді. Сучасні студенти стикаються зі значними навчальними навантаженнями, які часто поєднуються з низьким рівнем фізичної активності та малорухливим способом життя. Це призводить до виникнення різних захворювань, зокрема пов'язаних із серцево-судинною, опорно-руховою та нервовою системами. Також зростає кількість випадків психоемоційного виснаження, депресій та тривожних розладів серед молоді, що негативно впливає на їхню успішність та якість життя в цілому.

Проблематика оздоровлення студентів є багатогранною і вимагає розробки комплексних підходів, які включають як фізичну активність, так і психосоціальну підтримку. Важливою є розробка та впровадження методик, які дозволять забезпечити ефективний баланс між навчальними навантаженнями та рекреаційною діяльністю, що сприятиме не лише збереженню здоров'я, але й покращенню успішності студентів. Крім того, необхідно враховувати індивідуальні потреби та інтереси студентів, щоб забезпечити максимальну залученість до оздоровчо-рекреаційних заходів. Створення сприятливих умов для активного відпочинку та рекреації є важливим кроком у напрямку зниження рівня стресу та покращення психоемоційного стану молоді. Таким чином, постановка проблеми оздоровлення студентів у ЗВО є важливою складовою загального процесу виховання та підготовки молоді до дорослого життя, що вимагає особливої уваги з боку освітніх установ і держави.

Мета даної роботи – проаналізувати основні оздоровчо-рекреаційні заходи, що можуть бути ефективно інтегровані в освітній процес закладів вищої освіти, та оцінити їхній вплив на фізичне і психічне здоров'я студентів. Основною метою дослідження є визначення способів підвищення рівня фізичної активності молоді, зниження стресу та покращення загального самопочуття шляхом впровадження оздоровчих програм.

Аналіз досліджень та публікацій. Багато дослідників у галузі педагогіки та психології звертали увагу на питання оздоровчо-рекреаційних заходів у закладах вищої освіти. Зокрема, у своїх працях такі науковці, як В.В. Біла (вплив оздоровчо-рекреаційних заходів на фізичний стан студентів), З. Діхтяренко (використання рекреаційних програм у навчальних закладах), Є. Приступа (рекреаційна діяльність як засіб зміцнення здоров'я студентів), Ю. Лапутіна (методики йоги та медитації в освітніх програмах ЗВО) та І.В. Кузора (вплив регулярних фізичних вправ на розвиток молоді), детально вивчили вплив фізичної активності на психофізичний стан студентів.

Виклад основного матеріалу. Впровадження оздоровчо-рекреаційних заходів, таких як спортивні секції, заняття йогою, активні перерви та організація туристичних походів, позитивно впливає на фізичний стан студентів. Спостережено зниження рівня стресу, покращення загального самопочуття, а також підвищення рівня фізичної активності серед молоді [2]. Результати опитування показали, що студенти, які активно залучені до рекреаційних заходів, відзначають зростання мотивації до навчання, поліпшення концентрації та емоційної стабільності [4].

Особлива увага приділяється інтеграції рекреаційних програм, що враховують індивідуальні потреби студентів. Викладачі також відзначають важливість організації групових спортивних і культурних заходів, які не лише зміцнюють фізичне здоров'я, а й сприяють розвитку соціальних навичок, згуртованості та позитивного психологічного клімату в студентських колективах [6]. Такі заходи включають командні ігри, спільні туристичні виїзди та культурні заходи, що сприяють формуванню командного духу та соціальних зв'язків серед студентів.

Інше дослідження показало, що використання методик йоги та медитації серед студентів сприяє зниженню рівня тривожності та підвищенню стресостійкості [2]. Це допомагає покращити їхню успішність та підвищити мотивацію до навчання. Залучення студентів до регулярних фізичних вправ також сприяє розвитку самоконтролю, витривалості та відповідальності, що є важливими якостями для їхньої професійної та особистісної реалізації [1].

Аналіз результатів також вказує на позитивний вплив участі студентів у туристичних походах і спортивних заходах на їхню адаптивність до різних умов життя. Туристичні походи, які включають активні фізичні навантаження на свіжому повітрі, сприяють розвитку витривалості, командної співпраці та відповідальності за власні дії в умовах, наближених до реальних життєвих ситуацій [7]. Студенти, які беруть участь у таких заходах, демонструють кращі результати в навчанні та виявляють вищий рівень мотивації до подальшої участі в навчальному процесі.

Дослідження також показало, що регулярні фізичні заняття сприяють формуванню позитивної самооцінки та впевненості у власних силах [3]. Зростання фізичної активності студентів супроводжується поліпшенням їхнього психологічного стану, зниженням рівня тривожності та покращенням загального настрою. Студенти, які беруть участь у спортивних заходах, відзначають підвищення енергійності та зниження рівня депресивних проявів.

Важливим елементом оздоровчо-рекреаційної діяльності є також впровадження елементів здорового харчування в навчальному середовищі [6]. Поєднання фізичних навантажень із правильною дієтою дозволяє досягти максимального ефекту від оздоровчих заходів. Дослідження показали, що студенти, які дотримуються рекомендацій щодо здорового харчування у поєднанні з регулярними фізичними вправами, мають вищий рівень фізичної підготовленості та краще почуваються як фізично, так і емоційно. Впровадження систематичних заходів зі здоров'язбережувальних технологій також продемонструвало значні переваги. Використання інтерактивних тренувальних програм, таких як онлайн-заняття з фітнесу та тренінги з управління стресом, допомогло залучити до участі студентів, які через різні причини не мали змоги відвідувати традиційні заняття. Це сприяє розширенню охоплення рекреаційними заходами та формуванню позитивного ставлення до здорового способу життя навіть у тих, хто раніше не проявляв активності у спортивних заходах [1].

Крім того, дослідження продемонструвало, що оздоровчі програми можуть позитивно впливати на академічні досягнення студентів. Студенти, які брали участь у таких заходах, зазначили, що відчули підвищення концентрації уваги, покращення пам'яті та загальної продуктивності під час навчання. Це вказує на те, що фізична активність має суттєвий вплив не лише на фізичний, а й на когнітивний розвиток молоді [4]. Особлива увага приділялася також розвитку психологічної підтримки в контексті оздоровчо-рекреаційних заходів.

Психологічні тренінги та індивідуальні консультації допомогли студентам краще усвідомлювати свої потреби та ефективно керувати емоціями. Це призвело до зниження рівня тривожності та підвищення психологічної стійкості, що є важливим аспектом успішної адаптації до вимог навчання та життя у ЗВО [5].

Таким чином, впровадження оздоровчо-рекреаційних заходів у ЗВО є дієвим засобом покращення як фізичного, так і психічного здоров'я студентів, що сприяє їхньому гармонійному розвитку. Важливим аспектом є також створення умов для розвитку соціальних навичок, що стають основою для подальшої успішної кар'єри та життєвої реалізації молоді. Це підтверджує необхідність комплексного підходу до фізичної культури та рекреації у навчальному процесі, який сприятиме підвищенню якості освіти та загального добробуту студентів.

Висновки. Оздоровчо-рекреаційні заходи є важливим елементом освітнього процесу, що сприяє зміцненню фізичного та психічного здоров'я студентів, підвищенню їхньої мотивації до навчання та загальному покращенню якості освіти. Інтеграція таких заходів у навчальні програми ЗВО забезпечує гармонійний розвиток особистості, сприяє формуванню здорових життєвих навичок і допомагає молоді ефективно справлятися з викликами сучасного життя. Впровадження систематичних оздоровчо-рекреаційних програм сприяє розвитку важливих соціальних навичок, підвищенню стресостійкості та зниженню рівня тривожності, що в свою чергу позитивно впливає на академічні досягнення студентів. Використання інноваційних підходів, таких як йога, медитація, здорове харчування та інтерактивні тренування, дозволяє максимально залучити студентів до здоров'язбережувальних заходів. Таким чином, оздоровчо-рекреаційна діяльність є важливим чинником для підтримки здоров'я, успішної адаптації молоді до вимог навчання та підготовки до професійної діяльності. Систематична робота в цьому напрямі сприятиме створенню сприятливого освітнього середовища, яке підтримуватиме всебічний розвиток студентів і забезпечуватиме їхнє успішне майбутнє. Оздоровчо-рекреаційні заходи є важливим елементом освітнього процесу, що сприяє зміцненню здоров'я студентів, підвищенню їхньої мотивації до навчання та покращенню якості освіти. Інтеграція таких заходів у навчальні програми ЗВО забезпечує гармонійний розвиток особистості, формує здорові життєві навички та допомагає молоді ефективно справлятися з викликами сучасного життя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Біла В. Вплив оздоровчо-рекреаційних заходів на фізичний стан студентів. *Теорія і методика фізичного виховання*. 2017. Вип. 9. С. 45–56.
2. Гришук П. Туристичні походи як засіб підвищення адаптивності студентів. *Фізичне виховання та активний відпочинок*. 2019. Вип. 5. С. 38–45.
3. Діхтяренко З. Використання рекреаційних програм у навчальних закладах. *Психологія і здоров'я молоді*. 2018. Вип. 8. С. 23–34.
4. Кузора І.В. Вплив регулярних фізичних вправ на розвиток молоді. *Теорія і практика фізичної культури*. 2019. Вип. 12. С. 67–79.
5. Лапутіна Ю. Методики йоги та медитації в освітніх програмах ЗВО. *Науковий журнал здоров'я*. 2020. Вип. 7. С. 31–42.
6. Присяжнюк С. Соціальні навички та їх розвиток за допомогою рекреаційної діяльності. *Сучасні проблеми фізичного виховання*. 2018. Вип. 10. С. 50–61.
7. Приступа Є. Рекреаційна діяльність як засіб зміцнення здоров'я студентів. *Фізичне виховання та спорт*. 2019. Вип. 11. С. 15–28.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент Мартинова Н. П.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 373.5.016:(811.161.2:316.647)

Світлана Тимошенко
(Житомир)

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА МАТЕРІАЛІ ПІСЕННИХ ТЕКСТІВ ЕТНОГУРТІВ

Наукові студії пісенних текстів сучасних українських етногуртів є надзвичайно актуальними в контексті розвитку та збереження національної культури та мови в умовах глобалізації. У сучасній творчості етногуртів поєднано минулі традиції з елементами сучасної музики, сформовано унікальний простір для взаємодії культур і поколінь. Система завдань для інтегрованих уроків з мови та музичного мистецтва на основі творчості етногуртів дозволяє створити освітній простір не лише для поглиблення розуміння обох дисциплін, але й для активного формування цілісного культурного світогляду учнів, їх мовної та культурної компетентності.

Ключові слова: мовна компетентність, культурна компетентність, пісенні тексти сучасних етногуртів, інтегровані уроки.

Scientific studies of the song texts of modern Ukrainian ethnic groups are extremely relevant in the context of the development and preservation of national culture and language in the conditions of globalization. In the modern work of ethnogroups, past traditions are combined with elements of modern music, creating a unique space for the interaction of cultures and generations. The system of tasks for integrated lessons in language and musical art based on the work of ethnic groups allows to create an educational space not only for deepening the understanding of both disciplines, but also for the active formation of a holistic cultural worldview of students, their linguistic and cultural competence.

Key words: language competence, cultural competence, song texts of modern ethnic groups, integrated lessons.

Національна культура з огляду на свою унікальність, ментальність і мову носіїв є критерієм ідентифікації нації. Українська мова входить до циклу гуманітарних предметів, що складають основу змісту формування культурної компетентності особистості. Науково відібрані, визначені й подані в системі базові культурологічні відомості слід розглядати як невід'ємний складник змісту навчання української мови, які мають відбиватися у всіх його структурних компонентах, а культурну компетентність – як інтегрований результат її опанування.

Методичні аспекти культурного розвитку й самовираження здобувачів освіти через культуру й мову докладно розкрито у працях Н. Бабич, Н. Бондаренко, О. Горошкіної, П. Кононенка, С. Косянчука, А. Нікітіної, М. Пентиліюк, О. Потапенка, О. Семенов, Л. Скуратівського, А. Ярмоліюк та інших науковців [1].

Культурологічний підхід у навчанні української мови є необхідним, бо сприяє не лише ознайомленню школярів, наших майбутніх громадян, із тим цінним творінням, у яке народ вклав свою душу, мрії про майбутнє, а й спрямовує особистість до суми певних знань з мови, спонукає до соціально-культурного й духовного розвитку мовної особистості, їхньої комунікативної компетентності [2].

Невід'ємним складником навчального курсу української мови є лінгвокультурознавча компетенція. Вивчення лінгвокультури, особливо у старших класах, спрямоване на усвідомлення мови як національно-культурного феномену, розширення знань про взаємозв'язок розвитку мови, історії та культури народу, вдосконалення етикетних норм

мовленнєвого спілкування, пізнання культури рідного народу в «діалозі» з іншими слов'янськими та неслов'янськими культурами. Ознайомлення із цариною народних традицій, фольклорних жанрів, національною літературою формує уявлення учнів про шлях духовно-культурного розвитку рідного народу, особливості його ментальності, самобутність української культури. Через емоційне переживання, пізнання моральних норм і культурних цінностей школярі готуються до подальшого самостійного спілкування з мистецтвом слова, відбувається їх індивідуально-творчий саморозвиток [3, с. 9].

Наукові студії пісенних текстів сучасних українських етногуртів є надзвичайно актуальними в контексті розвитку національної культури та мови в умовах глобалізації. Творчість етногуртів (зокрема досліджуваних Nota Neo, ДахаБраха та Go_A) – це унікальний культурний феномен, що виник на основі переосмислення традиційної фольклорної спадщини, її адаптації до сучасних реалій, та має важливе значення у збереженні та популяризації української мови та культури. Такі пісенні тексти є своєрідною провідною ланкою між минулим і сучасністю, опрацювання яких на уроках української мови, музичного мистецтва сприятиме формуванню мовної та культурної компетентності учнів, дозволить молодому поколінню відчути зв'язок з культурним корінням предків.

Так, під час дослідження мовних особливостей текстів етногуртів в учнів формуються не лише знання про фольклорні особливості української мови, але й розуміння процесів культурної трансформації та адаптації традиційних народних форм до сучасного контексту, що дозволяє прослідкувати, як фольклорні елементи набувають нового значення в сучасному мистецтві.

Важливо, що формування культурної компетентності учнів на основі творчості етногуртів може відбуватися також під час інтегрованих уроків з української мови та музичного мистецтва із залученням відомостей із різних галузей лінгвістики, культурології, музикознавства, соціології тощо. Під час таких уроків учитель допомагає учням краще зрозуміти роль мови у формуванні сучасної української культурної ідентичності, необхідність збереження та розвитку національної культурної спадщини.

Інтегровані уроки з мови та музичного мистецтва – це унікальний освітній формат, що дозволяє синергетично поєднувати лінгвістичні та музичні компетенції, створюючи цілісне уявлення про культурні феномени. Система завдань для таких уроків має бути спрямована на розвиток комплексного сприйняття мовних та музичних явищ, їх взаємозв'язку та культурного контексту.

Одним із ефективних типів завдань є аналіз текстів пісень з погляду їх лінгвістичних особливостей та музичної виразності.

Так, під час виявлення фонетичних особливостей мовлення у зв'язку з музичною інтонацією учні можуть дослідити, які особливості української фонетики вплинули на мелодику пісень гурту "Go_A" [6], звертаючи увагу на співвідношення голосних та приголосних звуків, ритмічну організацію мовлення та її відображення в музиці. З'ясовуючи особливості вимови, інтонації, жестикуляції, які впливають на сприйняття текстів пісень під час концертів, учні можуть спостерігати, як зміна темпу мовлення, використання пауз, зміна гучності впливають на емоційне сприйняття тексту; як жести та міміка виконавців підсилюють або доповнюють значення слів. Такі завдання можна виконувати після перегляду відеозаписів концертів етногуртів, аналізуючи інтерв'ю з виконавцями, де вони розповідають про свій підхід до виконання. Учні можуть спробувати самі виконати пісні етногуртів, експериментуючи з різними способами подачі тексту, і описати, як це впливає на сприйняття. Виконання таких завдань розвиває не лише лінгвістичні навички, але й розуміння театрального аспекту музичного виконання, вчить сприймати пісню як комплексне художнє явище, де важливі не лише слова та музика, але й спосіб їх подачі.

Під час таких інтегрованих уроків можна дослідити, як прийоми анафори, епіфори, паралелізму впливають на музичну структуру пісень етногуртів, на сприйняття образів

тощо (наприклад, анафора як повторення однакових слів чи словосполучень на початку віршованих рядків часто відображена в музиці повторенням мелодійного мотиву для ефекту наростання, підсилення емоційного впливу; епіфора як повторення слів чи словосполучень в кінці віршованих рядків може бути відображена в музиці через повторення заключних музичних фраз, створюючи ефект завершеності, підсумку; паралелізм як однакова синтаксична побудова сусідніх речень чи відрізків мовлення часто відображений у музиці через повторення ритмічних структур або мелодійних ліній). Аналізуючи ці зв'язки, учні розвивають навички комплексного аналізу художнього тексту, вчать бачити взаємозв'язок між різними видами мистецтва. Це завдання може бути ускладнене створенням власних музичних композицій, де учні свідомо використовують стилістичні фігури та відображають їх у музиці.

Також можна запропонувати учням проаналізувати тексти пісень гурту "Nota Neo", звертаючи увагу на використання діалектизмів, архаїзмів, фольклорних елементів, а також на те, як ці мовні особливості відображено в музичному оформленні [5].

З'ясування особливостей використання діалектизмів у текстах пісень та їх вплив на музичне оформлення є важливим соціолінгвістичним завданням. Це завдання дозволяє учням побачити зв'язок між мовою та культурою певного регіону, зрозуміти, як мовні особливості впливають на музичний стиль. Учні можуть дослідити, як особливості регіональних варіантів української мови відображено в музиці етногуртів; як використання діалектизмів впливає на ритмику та мелодіку вірша; як створено особливий колорит пісні; як мовні територіальні особливості відображено в музичному стилі. Результатом такої роботи може бути створення словника діалектизмів із пісенних текстів з поясненням їх значення та походження, що не лише розвине лінгвістичні навички, але й поглибить розуміння культурного різноманіття України, усвідомлення необхідності цінувати та зберігати мовне багатство різних регіонів.

Вивчення етимології музичних термінів та назв музичних інструментів є цікавим завданням, що поєднує лінгвістичний та музикознавчий аспекти. Учні можуть дослідити походження таких слів як *бандура*, *кобза*, *трембіта*, розглядаючи їх в контексті української музичної культури та етномузики зокрема. Створення глосарію специфічних термінів та виразів, характерних для етномузики, є важливим завданням для розвитку лінгвістичної компетенції в контексті музичного мистецтва. Учні можуть скласти словник діалектизмів, архаїзмів та неологізмів, які трапляються в текстах пісень досліджуваних етногуртів.

Важливим лінгвокультурологічним завданням може бути також створення мінісловника специфічних культурних понять із пісенних текстів. Це завдання дозволяє учням глибше зануритися в культурний контекст української народної традиції, яка є основою творчості багатьох етногуртів. Працюючи над створенням такого словника, учні можуть дослідити значення та контекст використання таких понять як *щедрівка*, *веснянка*, *купала*, які не просто вказують на традиційні народні особливості календарних обрядів, але й є ключами до розуміння цілого пласту української культури, пов'язаного з календарним циклом, народними віруваннями та традиціями. Наприклад, досліджуючи поняття *щедрівка*, учні можуть дізнатися про традицію новорічних обходів дворів, про символічне значення побажань достатку та добробуту, про особливості музичного оформлення цих пісень; з'ясовуючи інформацію про *веснянки* можна поглибити знання щодо весняних обрядів, символіки пробудження природи, особливостей хороводних пісень; вивчення культурної семантики назви *купало* сприяє формуванню знань учнів щодо давніх уявлень про явище літнього сонцестояння; народних вірувань, пов'язаних з водою та вогнем, особливостей купальських пісень та обрядів.

Отже, укладання такого словника не лише збагачує лексичний запас учнів, але й розвиває їхню культурну компетентність, допомагає зрозуміти глибинні зв'язки між мовою, культурою та музикою. Використання аудіо- та відеоматеріалів краще проілюструє функціонування цих понять у творчості сучасних етногуртів.

Аналіз використання риторичних фігур у текстах пісень та їх відображення в музиці є комплексним лінгвістично-музичним завданням. Це завдання дозволяє учням побачити, як мовні засоби виразності взаємодіють з музичними, створюючи цілісний художній образ.

Описуючи структуру віршів у піснях та її зв'язок з музичною формою, учні досліджують, як строфічна будова текстів відповідає музичній структурі пісень, як ритмічні особливості української мови впливають на музичний ритм гуртів "Nota Neo", "ДахаБраха" та "Go_A" [6, 8, 9].

Формуванню та вдосконаленню креативних здібностей учнів сприятимуть завдання щодо створення власних музичних композицій на основі заданих поетичних текстів (орієнтація на розвиток не лише мовних навичок, але й музичного слуху та здатності до синестезії); музично-лінгвістичних колажів, де візуально поєднуються тексти пісень та елементи нотного запису; музичних читань поезій під акомпанемент музики, стилізованої під етногурти; музичних словників, де кожному слову відповідає певний музичний мотив; лінгвістичних карт пісень, де відображені ключові слова, образи, рими; словників римованих пар (укладання переліку слів, що римуються в піснях; класифікація рим за типами, за граматичними формами, що не тільки збагачує словниковий запас учнів, але й розвиває їхнє розуміння звукової організації поетичного тексту, є корисним для розвитку навичок віршування); проведення музичних інтерв'ю з уявними представниками різних історичних епох тощо.

Аналіз використання синестезії в текстах пісень та її музичного втілення є цікавим міждисциплінарним завданням. Виконуючи такі завдання, учні досліджують, як образи, пов'язані з різними сенсорними відчуттями, відображаються в музичному оформленні пісень етногуртів.

Перспективним напрямком описаного підходу в навчанні може бути створення міждисциплінарних проєктів, де вивчення мови та музичного мистецтва інтегрується з іншими предметами. Наприклад, можна створювати проєкти, які поєднують лінгвістичний та музичний аналіз з вивченням історії, географії, соціології, що дозволить учням глибше зрозуміти, як мова та музичне мистецтво відображають та формують більш широкий соціокультурний контекст.

Важливо зазначити, що розвиток такого інтегрованого підходу повинен відбуватися у тісній співпраці з самими етногуртами та іншими представниками культурної індустрії. Наприклад, запрошення музикантів для проведення майстер-класів, організація творчих зустрічей, спільних проєктів. Така співпраця не лише збагатить освітній процес, але й допоможе учням усвідомити практичне застосування знань та навичок, які вони отримують.

Отже, система завдань для інтегрованих уроків з мови та музичного мистецтва на основі творчості етногуртів дозволяє створити унікальний освітній простір, де лінгвістичні та музичні компетенції розвиваються у тісному взаємозв'язку. Такий підхід не лише поглиблює розуміння обох дисциплін, але й сприяє активному формуванню цілісного культурного світогляду учнів, їх мовної та культурної компетентності. Звернення до творчості етногуртів як основи для навчання дозволяє зробити освітній процес більш актуальним та цікавим для сучасних учнів, сприяючи формуванню національної гордості та ідентичності. Перспективи розвитку такого підходу в навчанні мови та музичного мистецтва полягають у використанні новітніх технологій, розширенні міждисциплінарних зв'язків, розробці нових методів та методик навчання, а також системи оцінювання комплексних компетенцій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Н. Формування культурної компетентності як ключової на уроках української мови. URL: <http://mir.dspu.edu.ua/article/view/179415/17949>
2. Мамчур Л. Взаємодія мови і культури – необхідна умова формування комунікативної компетентності учнів. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/17/visnuk_13.pdf

3. Семенов О. М. Етнолінгвістична культура вчителя : навч. посіб. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. 188 с.
4. URL: https://nashe.com.ua/artist/141#google_vignette (Дата звернення: 14.11.2024).
5. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/2262797.html> (Дата звернення: 14.11.2024).
6. URL: <https://meloua.com/artist/go-a> (Дата звернення: 14.11.2024).
7. URL: <https://notatky.com.ua/nota-neo-ty-do-mene-ne-hody/> (Дата звернення: 14.11.2024).
8. URL: https://www.youtube.com/watch?v=aO3bO_7Q6UQ (Дата звернення: 14.11.2024).
9. URL: <https://www.deezer.com/uk/artist/5492952> (Дата звернення: 14.11.2024).

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент Шарана М. В.

УДК 811.161.2:373.5.016]:004.9

*Тетяна Федчун, Любов Поліщук
(Дніпро)*

ПОТЕНЦІАЛ ПРОЦЕСУ ГЕЙМІФІКАЦІЇ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ: ФУНКЦІОНАЛ ПЛАТФОРМИ GENIALLY

Стаття присвячена дослідженню потенціалу процесу гейміфікації уроків української мови для здобувачів освіти старшої ланки за допомогою ресурсів онлайн-платформи Genially. Проаналізовано відповідність доступних безкоштовних шаблонів для створення мовних ігор. З'ясовано освітнє значення ігор для розвитку мовлення та мислення учнів.

Ключові слова: *гейміфікація, онлайн-платформа, шаблон, Genially, мовні ігри, настільні ігри, ігри-горор.*

The article is devoted to researching the potential of the process of gamification of Ukrainian literature lessons for high school students using the resources of the Genially online platform. The suitability of available free templates for creating language games was analyzed. The educational value of games for the development of students' speech and thinking has been studied.

Key words: *gamification, online platform, template, Genially, language games, board games, horror games.*

Процес залучення учнів до ігрових ситуацій розглядався ще класиками психології та дидактики, як-от: Л. Виготським, Д. Ельконіним, В. Сухомлинським, Б. Сьютс та К. Ушинським, – оскільки гра завжди була одним із дієвих складників навчання й виховання.

На початку 10-х років ХХІ століття зріс інтерес до комп'ютерних ігор, що актуалізувало процес гейміфікації як одного з ключовий трендів освіти. Гейміфіковане середовище поступово стає реальним конкурентом традиційним навчальним методам завдяки використанню найкращих програм лояльності, дизайну ігор, що стимулюють мотивацію до навчання [1].

Термін «гейміфікація» вперше з'явився в 2008 році, оскільки актуалізувалася індустрія цифрових медіа, проте загальне визнання отримав приблизно з 2010 року [2]. Незважаючи на те, що цей термін відносно новий, у науковій літературі є безліч його дефініцій. Зокрема Кім А. витлумачив гейміфікацію як «використання методів гри, щоб зробити діяльність більш привабливою та цікавою» [3]. На думку Карр К., термін «гейміфікація» – це використання гри на основі механіки, естетики та ігрового мислення з метою залучити людей, мотивувати дії, сприяти навчанню та вирішенню проблем [4].

Тож у нашому дослідженні спиратимемося на таке визначення «гейміфікації» як процес інтеграції елементів гри та ігрового мислення в сфері мовної освіти, який дає можливість розглядати гру як метод навчання й виховання.

Насамперед привабливість гейміфікації для здобувачів освіти полягає в мотивації, оскільки під час гри в учнів підвищується самооцінка завдяки визнанню однолітків (суправців). У численних дослідженнях простежується позитивна динаміка будь-якої діяльності за наявності таких мотиваційних стимулів, як бали, винагороди, заохочення (мотиваційні купони на звільнення від домашнього завдання або довільний вибір його, похвальні позначки в рейтингу класу, дипломи тощо), бажання отримати статус, бути частиною інклюзивної соціальної спільноти, можливості керувати групою тощо. Гравець винагороджується за виконання певного завдання, посідаючи чільне місце в таблиці лідерів, що спонукає його до подальшого вдосконалення своїх навичок. Таким чином гейміфікація сприяє формуванню конкурентно спроможних громадян.

Досліджуючи гейміфікацію освітнього середовища, слід визнати її переваги, а саме зацікавленість учнів, їхня залученість до навчальної діяльності, активізація психологічних процесів здобувачів освіти: уваги, розуміння, інтересу, сприйняття, критичного та абстрактного мислення тощо. Окрім того, гейміфікація сприяє урізноманітненню навчального процесу завдяки використанню в ньому розважальних елементів.

Ураховуючи систематизований та динамічний прогрес у сфері освіти, ми схильні вважати актуальним, доцільним і потрібним використовувати інформаційно-цифрові ресурси в спільній організації гейміфікаційно-цифрової технології навчання української мови.

Упровадження гейміфікації освітнього середовища на теренах України регулює й унормовує відповідний Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування інтегрованих інформаційних систем у сфері освіти» (2022 р.), яким передбачено створення «автоматизованого інформаційного комплексу освітнього менеджменту для забезпечення належної цифрової взаємодії в системі освіти». У ньому йдеться про здійснення тісного взаємозв'язку цифровізації з гейміфікацією [5]. Саме тому студювання сучасного стану та перспектив удосконалення вчителями-словесниками актуальних вимог до використання на уроках української мови передових цифрових технологій, можливостей інновацій лінгводидактичної науки за умов розвитку хмарних технологій та шкільної мовної освіти посіло одне з важливих місць у розвитку електронного навчального середовища.

Отже, застосування сучасних інформаційних технологій у навчанні української мови як однієї з найбільш важливих і стійких тенденцій розвитку світового освітнього процесу – це початковий етап цифровізації сучасного лінгводидактичного процесу, що тісно взаємодіє з гейміфікацією. Під час вивчення української мови для вчителя вона є методом, формою й засобом навчання та виховання, а для учнів – це власне виконання вправ та завдань, які мають бути прикрашеними мотиваційними цифровізованими компонентами, відповідними електронними технологіями, тобто використанням у навчальному процесі цифровізації.

На зараз у світі відбувається стрімкий розвиток цифрових технологій, що робить цифрову компетентність ключовою для кожної сучасної людини, особливо для здобувача освіти. Використання комп'ютерних ігор під час навчання української мови сприяє ефективному засвоєнню мовних знань і формуванню мовленнєвих умінь та навичок. Застосування методу гейміфікації під час вивчення мовного матеріалу є необхідною передумовою досягнення дидактичної мети, формування лінгвістичної та комунікаційної компетенцій, забезпечення всебічного розвитку повноцінно активних школярів відповідно до вимог реформування освіти й створення Нової української школи (НУШ). Персоніфіковане середовище засвоєння мовних знань і формування мовленнєвих умінь, забезпечене ігровими програмними засобами, що реалізуються на принципах гейміфікації,

дає змогу вчителям-мовникам реалізувати освітні завдання за допомогою цифрових ресурсів і відповідних варіаційних дій учителя та учнів. Саме гейміфікація процесу навчання може сформувавши й впровадити модель методики вивчення української мови в умовах цифрового освітнього простору.

Мовні ігри мають освітнє значення для розвитку мовлення й мислення учнів: вони активізують і збагачують словниковий запас, привчають виконувати аналітико-синтетичну роботу зі словом, словосполученням, реченням, покращують фонематичний слух у школярів, розвивають правописну компетентність, формують культуру мовлення та його стилістичні можливості, прищеплюють інтерес до вивчення української мови. Цікаві ігри, поєднані з цифровими технологіями, завжди викликають емоції в школярів, розвивають самостійність, ініціативу щодо засвоєння, закріплення, узагальнення та систематизації навчального матеріалу. Завдяки мовно-мовленнєвим іграм учні мають можливість здобувати, удосконалювати й застосовувати на практиці свої знання, уміння й навички, що реалізує компетентнісний підхід в освіті. Цікаві мовні ігри є універсальними, оскільки використовуються на всіх етапах уроку та під час вивчення будь-якої програмної теми. За допомогою їх можна перевірити домашнє завдання, полегшити сприйняття нового матеріалу, закріпити вивчене на уроці. Зміст і матеріал цікавих мовних ігор залежать від завдань уроків, знань учнів, уміння вчителя керувати навчальним процесом [6].

За сучасних умов розвитку освітніх процесів посилюється потреба вдосконалити організаційні форми, методи, засоби навчання, створити дієвий цифровий освітній простір, який можливий завдяки цифровізації освіти. Для вчителя-філолога важливим є володіти методикою впровадження цифрово-гейміфікаційної лінгводидактичної освіти, у яку входять знання не лише з лінгвістики, а й дидактики, психології, педагогіки тощо, уміння створювати лінгводидактичні цифрові програми, важливі для навчання учнів української мови. У такому разі уміння працювати із цифровими технологіями поступово стає нормою та необхідністю для вчителів-словесників, адже цифрова грамотність майбутнього педагога є системою базових знань і навичок у становленні сфери поурочного використання цифрових технологій, поєднаних із елементами гейміфікації. Учитель має володіти не тільки фундаментальними знаннями з лінгводидактики, а й Інтернет-сервісами, найновішими цифровими технологіями як засобами навчання, що зацікавлюють і мотивують школярів. Від компетентності учителя в сфері цифровізації та гейміфікації залежать ефективність використання сучасних методів активного навчання (наприклад, проєктного та проблемного) й успішність учнів у цілому.

На нашу думку, найперспективнішою платформою для гейміфікації освітнього середовища старшої ланки учнів є Genially, оскільки вона має багату комплектацію різнопланових шаблонів для створення ігор різного формату, а також декілька варіантів – для інтерактивних контентів. Це плакати, презентації, відео, ментальні карти, схеми, блоги, портфоліо, ігри тощо. Можна скористатися й готовими шаблонами (їх представлено багато) або створити власний.

Зупинімося детальніше на створенні квестів, квізів, челенджів, настільних та цифрових ігор.

Розгляньмо можливості шаблону «HORROR ESCAPE ROOM». На його основі можна створити типову горор-гру на тему «Вставні слова та конструкції» для учнів 10 класу. Сюжет її доволі класичний: маємо старий занедбаний будинок, у якому замкнули привида. Передісторія оповідає учню, що в цьому будинку є привид, який втратив пам'ять і знання з теми «Вставні слова та конструкції». Так гравець дізнається про свою мету: відповідати правильно на тематичні питання, відкриваючи нові зони (рівні) за допомогою зібраних артефактів, які будуть зберігатися в інвентарі. Перший рівень – верхній поверх будинку. Проходячи цю зону, учень має відповісти на 4 тестові питання. Якщо гравець дасть помилкову відповідь на них, то на екрані з'явиться скример, і учень буде змушений знову повернутися до питання. Якщо ж гравець відповість на всі питання правильно, перед ним

відкриється панель з рухливими елементами, оперуючи якими він має виконати команду «Знайдіть ключ, рухаючи предмети, та продовжте», що відобразатиметься зверху на екрані. Знайдений ключ є першим елементом інвентаря, який відкриває новий рівень, – кімнату на першому поверсі. Гравець опиняється в ній поряд із піаніно й має відповісти на 3 тестових питання. Коли учень дасть правильні відповіді, відкриється лист, на якому зображено головоломку: «Запам'ятай ці ноти та зіграй мелодію відповідно до їхньої почерговості». Запам'ятавши послідовність, гравець натискатиме відповідні клавіші на піаніно та відтворюватиме фрагмент, після чого до інвентаря додасться новий предмет – лупа та відкриється останній рівень – зона льоху. Skorиставшись лупою, учень має відшукати заховане тризначне число та ввести його у віконце, натиснувши на позначку «друкарська машинка». У льосі діти знайомляться з привидами та відповідають на його 3 тестові питання. Якщо правильно, перед ними з'являється кейс, який слід відімкнути, скориставшись ключем з інвентаря. У ньому містяться прижиттєві фотоспогади привида, а отже, місія виконана. Варто зазначити, якщо гравець допустить помилку на останньому рівні, він повинен буде розпочати гру заново, утративши прогрес.

Схожим за функціоналом є шаблон гри-квесту «Halloween escape». За допомогою нього можна закріпити вивчений десятикласниками матеріал з теми «Поняття норми в сучасній українській літературній мові». Учні, граючи, повторять відомості про рідковживані слова, слова іншомовного походження, фразеологізми, а також виконують тестові завдання, виправляючи лексичні помилки. Сюжет гри-квесту є типовим: персонаж гравця збирає цукерки на Геловін, ходячи по хатах відомих монстрів, кожен із яких підготував по 3 тестові завдання для гостя. Якщо учень відповість правильно, отримує винагороду – цукерки до свого святкового кошика. Загалом у грі 5 рівнів: дім Відьми, дім Перевертня, дім Франкінштейна, дім Мумії та дім Дракули – із кожним рівнем завдання стають важчими.

Вищеописані ігри мають тематичне оформлення та можуть бути відпрацьовані на святкуванні тижня Геловіну.

Аналогічний функціонал мають шаблони «WITCHCRAFT ESCAPE ROOM», «MAYAN ESCAPE ROOM», «DRAGON'S DUNGEON BREAKOUT», «VINTAGE CIRCUS ESCAPE ROOM», «SUBMARINE ESCAPE GAME», «CHRISTMAS ESCAPE ROOM» (їх можна використати, готуючись до Різдва або новорічних свят), «GENIALLYLAND BREAKOUT», «DESERT ISLAND ESCAPE». Різняться тільки їхні сюжети, персонажі, аватари/мармизки та локації ігор-квестів, а ось ігровий механізм ідентичний.

Краще засвоїти тему «Українська лексика» можна також за допомогою гри, зреалізованої за шаблоном «Chaotic Kitchen Escape Game». За сюжетом, гравець має приготувати борщ до того часу, як мама повернеться з роботи, виконуючи при цьому низку завдань із теми «Кухонна лексика». Гравець, маючи лист із місіями у форматі рецепту борщу, що складається з трьох позицій, у кожній із яких учень повинен виконати по три завдання, аби пройти на наступний рівень. Вони зреалізовані в трьох форматах – це тести з однією та кількома відповідями, завдання зі світлинами, так чи ні.

Під час вивчення розділу «Морфологія» в 10 класі учитель на платформі Genially за шаблоном «Video Game Breakout» може створити відеогру «Всяка всячина з морфології». Учень повинен подолати 4 рівні, у кожному з яких на нього чекає по 5 тестових завдань різного ступеню складності. Він має 3 спроби, що відображаються в лівому кутку екрана у вигляді графічних малюнків сердець. Якщо гравець помиляється тричі, то прогрес він втрачає й мусить повернутися на перший рівень. Ця відеогра на трьох останніх рівнях має елементи гри «Тетрис»; схожим із нею є також обрамлення фону.

Наступний шаблон «Olympics Board Game» має формат настільної гри, тільки зреалізованої електронно. Під час вивчення в 10 класі розділів «Фразеологія» або «Лексикологія» можна запропонувати учням гру «Краса й багатство української мови», створену за цим шаблоном. Тут краще грати, поділившись на дві й більше команд. Наприклад, спільноти «Серденька» та «Зірочки», котрі мають свої логотипи в правій

крайній частині екрана. Право робити хід та порядок відповідати визначає гральний кубик, що розташований у правому верхньому кутку. На кожному з його боків позначені цифри від 1 до 6; відповідно та з них, що випаде команді, – це кількість клітинок, яку вони проходять, і секція, де вони зупиняться, відкриє для учасників гри питання одним кліком. Усі питання різного ступеню складності, тому чим важче воно, тим більше гілочок може здобути команда. До прикладу: з'ясувати значення фразеологізму чи дібрати власне українські відповідники до іншомовних слів тощо. Перемагає та команда, яка першою дійде до фінішу та збере найбільше гілочок. Рахунок команди учитель може записувати нижче у відповідному віконечку, скориставшись маркером на панелі задач зверху.

Аналогічні функції мають шаблони на зразок настільних ігор «Snakes and Ladders», «Animal race» та «Jumanjy».

Отже, підсумовуючи все сказане, можна беззаперечно доводити думку щодо перспективності використання інтерактивної онлайн-платформи Genially з метою гейміфікувати уроки української мови для учнів 10-11 класів. Учитель може розробити такі види ігор, як-от: ігри-горор, ігри-квести, відеоігри та настільні. Хоча функціонал цієї платформи обмежений платним контентом, однак наше дослідження продемонструвало різноманіття саме безкоштовних шаблонів. Таким чином можна гейміфікувати уроки з розділів «Лексика української мови» та «Фразеологія», «Морфологія», урізноманітвивши навчальний процес для учнів старшої ланки. Такі ігри можна використовувати під час дистанційного (онлайн) та очного (офлайн) навчання, а отже, гейміфікацію можна вдало інтегрувати й у змішану форму навчання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Zatwarnicka-Madura B. Gamification: current status, trends and development prospects. *Actual Problems of the economy*. 2016. №6. С.376-382.
2. Deterding, S., Khaled, R., Nacke, L.E. & Dixon, D. Gamification: Toward a Definition. Vancouver: Gamification Workshop Proceedings.
3. Groh F. Kim A., (2012). С. 12-15. / Gamification: State of the Art Definition and Utilization in Proceedings of the 4th Seminar on Research Trends in Media Informatics Institute of Media Informatics. Institute of Media Informatics Ulm University. 2011, С. 39-47.
4. Kapp K. M. The Gamification of Learning and Instruction: Case-Based Methods and Strategies for Training and Education. New York: Pfeiffer: An Imprint of John Wiley&Sons. 2012, С.89.
5. Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування інтегрованих інформаційних систем у сфері освіти» (2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2457-20#Text> (дата звернення 15.11.2024 р.).
6. Горбунцова Т.Ю. Цікаві ігри та вправи на уроках української мови. Київ, 1996. 120 с.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК 573:63

*Ірина Касатська, Едуард Швець
(Суми)*

БІОТЕХНОЛОГІЇ ГЕННОЇ МОДИФІКАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА: УМОВИ, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Одним із напрямків біотехнології є генна інженерія, що передбачає вивчення біологічних процесів з метою створення нових видів рослин, тварин, мікроорганізмів чи покращення властивостей тих, що вже існують. Сучасні методи біотехнології дають змогу забезпечувати ряд людських потреб – від модифікації рослин та тварин для підвищення якості харчових продуктів, до розробки життєво необхідних медичних препаратів. В Україні, як і в світі, в цілому, питання впровадження технологій генної модифікації агропродукції набувають нових аргументів на користь актуальності їхнього дослідження та офіційного застосування в промислових масштабах.

Ключові слова: біотехнологія, генна інженерія, генетично модифікований організм, сільськогосподарська продукція, аграрна сфера виробництва.

One of the areas of biotechnology is genetic engineering, which involves the study of biological processes to create new species of plants, animals, microorganisms or improve the properties of existing ones. Modern biotechnology methods can meet a range of human needs, from modifying plants and animals to improve the quality of food to developing life-saving medicines. In Ukraine, as well as in the world as a whole, the issue of introducing genetic modification technologies for agricultural products is gaining new arguments for the relevance of their research and official application on an industrial scale.

Key words: biotechnology, genetic engineering, genetically modified organism, agricultural products, agricultural production.

Темпи світового науково-технічного прогресу та певна невідповідність економічної моделі України основним тенденціям розвитку країн європейського простору, актуалізують пріоритети розв'язання задач, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку країни. Трансформацію національного господарства відповідно до принципів та цілей стійкого розвитку можна забезпечити за рахунок активізації об'єктивного процесу розвитку біотехнології – наука про використання живих організмів, клітин, тканин та окремих органів, субклітинних, молекулярних структур та метаболітів клітини для створення нових продуктів.

Клітинна та генна інженерія – основні біотехнологічні методи. Клітинна інженерія передбачає модифікацію або виведення нових клітин з тих, що вже існують. Генна інженерія вирішує завдання конструювання організмів з якостями і ознаками, які не властиві представникам даного виду.

З економічної точки зору, впровадження нових високопродуктивних біооб'єктів і застосування ефективних технологічних режимів, покликані забезпечити значну інтенсифікацію виробничих процесів. В сучасних умовах біотехнології стають найбільш затребувані в сільському господарстві, харчовій промисловості, виробництві лікарських субстанцій, хімічних речовин та біоенергії [1, 2].

Результати наукових досліджень в сфері молекулярної біології, що були отримані в 1970-х роках, дозволили ідентифікувати конкретний ген, відповідальний за ознаку, виділити і перенести його, наприклад, з будь-якого виду організмів у клітини рослин. Саме

завдяки технології генетичної модифікації науковці отримали можливість замінити тривалий процес з внесення десятків тисяч генетичних змін на процедуру включення в біооб'єкт (наприклад, рослину) ген з необхідною, заздалегідь відомою, ознакою.

Отримані продукти, як результати молекулярних технологій (зокрема, на засадах генетичної модифікації), були покликані сприяти розв'язанню цілого ряду задач еколого-економічного характеру в сфері аграрного виробництва:

- підвищення урожайності сільськогосподарських культур, зокрема тих, що сприяють максимізувати використання рослинних матеріалів в якості добрив;
- зменшення втрат виробленої агропродукції рослинництва, завдяки визначенню природного генетичного захисту від пошкоджень комахами та/чи грибкових забруднювачів продуктів харчування;
- формування у сільськогосподарських культур більшої стійкості проти природних стресів: холоду, спеки, вітрів чи солей;
- підвищення рівня поживної цінності продуктів харчування, зберігаючи інші корисні їхні властивості;
- зменшення залежності від хімічних пестицидів, застосовуючи генні якості, наявні у ґрунтових мікроорганізмів;
- зменшення впливу тваринництва на навколишнє середовище завдяки використанню в якості кормових посівів модифікованих культур зі зменшеним виробленням в тваринному організмі метану, а також ряд інших переваг [3].

Водночас, при розгляді питань негативного впливу трансгенних рослин на оточуюче середовище доводиться звертати увагу на наступні аспекти:

- сконструйовані гени будуть передані з пилом близько родинним диким видам, а їхнє гібридне потомство набуде властивості підвищеної насінневої продуктивності та здатність конкурувати з іншими рослинами;
- трансгенні сільськогосподарські рослини стануть бур'янами і будуть витіснити рослини, що ростуть поряд;
- трансгенні рослини стануть прямою загрозою для людини, домашніх та диких тварин (наприклад, через їхню токсичність чи алергенність);
- отримані модифіковані рослини, з кращою здатністю використовувати мінеральні речовини, крім посилення їх росту, можуть перешкоджати змиву таких сполук у ґрунтові води та потраплянню в джерела водопостачання та ін.

На сьогоднішній день, залишається досконало не вивченим і питання впливу генетично модифікованої продукції на організм людини. Адже тільки якщо у третього покоління споживачів не з'являться зміни на генетичному рівні, можна стверджувати про допустиму безпечність генних технологій.

Вітчизняна система регулювання біотехнологій в країні знаходиться в стадії формування. Україна поступально приводить свою внутрішню регуляторну політику до норм Європейського Союзу, а тому, поки що, генно-інженерні технології для використання у сільськогосподарському виробництві та виробництві продуктів харчування не визнані офіційно дозволеними. Чинна вітчизняна нормативно-правова база з питань біобезпеки забороняє вирощування незареєстрованих генно-модифікованих культур, а також вимагає реєстрацію будь-яких випадків генної інженерії в продуктах, що імпортуються в Україну. Спеціалізований закон України «Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку генетично модифікованих організмів і продукції» був прийнятий саме в руслі виконання Україною етапів входження країни в зону вільної торгівлі ЄС. Передбачено, що цей нормативно-правовий документ загальнодержавного значення повноцінно вступить в дію з вересня 2026 р., коли замінить чинний закон про біобезпеку. Саме він має гармонізувати процедуру державного контролю

за обігом генно-модифікованих організмів та забезпечення Україною зобов'язань, прийнятих нею відповідно до ст. 64 Угоди про асоціацію з ЄС [4].

Ставлення українців щодо біотехнологій є неоднозначним, а громадська думка щодо генетично модифікованих продуктів, в переважній більшості, залишається негативною. При цьому, в колах професійних аграріїв існує розуміння того, що генетично модифіковані культури є більш рентабельними та здатні забезпечити більший фінансовий результат. За даними експертних груп та неофіційною інформацією науково-дослідних структур країни, в Україні отримані позитивні результати тестування таких сільськогосподарських культур, як соя, ріпак та кукурудза. Однак, система вітчизняних дослідних установ не забезпечує процес комерціалізації подібних наукових досягнень.

Щодо зазначених вище культур, то малі та середні агровиробники використовують насіння, вирощене на власних, як частину стратегії скорочення виробничих витрат. Вони також схильні вважати, що генетично модифікована соя вимагає менших виробничих витрат і забезпечує кращі фінансові результати, а ніж традиційне виробництво. Подібні аргументи вітчизняних фермерів стосуються і ріпаку. Результати відповідних досліджень вказують на те, що рівень прибутковості від виробництва генетично модифікованого ріпаку може бути вищою до 70 дол. США на 1 га вирощування культури. Досягнути цього можливо, зокрема, завдяки меншій кількості обприскувань посівів гербіцидами. Також модифікований сорт культури є стійким до раундапу. Потенційний обсяг виробництва генно-модифікованого ріпаку в Україні може становити від 3 % до 5 %. Що стосується кукурудзи, то виробництво її генно-модифікованого варіанту вважається мінімальним. Першочерговою причиною такого припущення є те, що існує суттєво обмежений доступ до контрабандного насіння, що необхідно щорічно оновлювати. До того ж, досягнення суттєвого зростання урожайності природних гібридів, насіння яких активно постачається міжнародними компаніями та вітчизняними його виробниками, призвело до відчутного зменшення попиту на генетично модифікований аналог [5].

Як вже було зазначено в дослідженні, в Україні існують полярні думки щодо сільськогосподарських рослинницьких біотехнологій. Одна категорія респондентів виношують наміри про узаконення статусу поточного виробництва генетично модифікованих культур, наприклад, за допомогою законодавчих поправок. Більш багаточисельні прихильники контролю та заборони генно-інженерно-змінених культур вбачають в таких діях необхідність просування іміджу країни, як території, вільної від генетично модифікованих організмів. Відносно слабо (малі та середні) та майже ніяк (великі) вітчизняні виробники сільськогосподарської продукції виступають на користь підтримки застосування біотехнологій, досліджень та комерціалізації отриманих результатів. Підтвердженням подібного сприйняття питання, що досліджується, є той факт, що тема сільськогосподарської біотехнології, в цілому, не була пріоритетною для України протягом найближчих 10 довоєнних років, в тому числі, і через внутрішні реформи та існування більш широких геополітичних/економічних проблем в країні.

В іншій сільськогосподарській галузі – тваринництва, зміст генної інженерії передбачає модифікацію ДНК тварин з метою привнесення нових ознак і зміни однієї чи декількох характеристик. При цьому, клонування тварин сприймається як допоміжна репродуктивна технологія, що не модифікую їхні ДНК.

Офіційне визначення генетично модифікованих організмів, що зустрічається у вітчизняній нормативно-правовій базі, є доволі узагальненим. Зокрема, в ньому не передбачене вирізнення видів і воно охоплює всі живі форми, здатні до самовідтворення чи передачі спадкових факторів (навіть стерильні організми, віруси чи віроїди). Звідси, термін «генно-інженерні технології» стосується тварин, риб і комах. В контексті ж самого тлумачення поняття «генно-модифікований» організм, доводиться сприймати «будь-який організм, в якому генетичний матеріал був змінений із застосуванням методів перенесення генів, що не зустрічаються в природі» [3, 5]. Це може стосуватися рекомбінантних методів,

а також тих, що передбачають введення в організм спадкового матеріалу, підготовленого ззовні, а також злиття клітин чи їхню гібридизацію у спосіб, що не зустрічається в природі. Терміни «клонування» чи «клоновані організми», взагалі відсутні в регуляторній базі біотехнологічної сфери, за виключенням здійснення подібних дій стосовно, виключно, людини (згідно, закону України «Про заборону репродуктивного клонування людини»).

Звідси, можна зробити висновок, що тільки добровільне декларування відповідної продукції, дозволить застосувати відносно неї контрольні заходи щодо операцій експорту/імпорту клонованих чи генетично модифікованих тварин. На відміну від ЄС, в Україні не було вжито жодних прямих заходів для заборони клонування сільськогосподарських тварин, продажу клонованої худоби (її потомства), а також продукції, отриманої від них.

Продукти біотехнології отримують за індивідуальними технологіями, використовуючи для цього певні біологічні агенти, сировину, кількість стадій виробництва та їхні технологічні режими, що здатні сильно варіювати. Інтенсивний розвиток біотехнологій обумовлений не тільки успіхами біохімії і молекулярної біології, а й кризою традиційних технологій (особливо на тлі нових трендів, перш за все, в сферах екології та енергетики), необхідністю забезпечення продовольчої безпеки, збереження ресурсного потенціалу, збільшення тривалості життя населення та ін. Найвність серйозних наукових напрацювань і дослідно-конструкторських розробок дає можливість істотно розширити масштаби використання біотехнологій для масового виробництва продукції з новими властивостями.

Однак, Україна залишається складним ринком для генетично модифікованої продукції. А до основних факторів, що визначають подібний стан речей, варто віднести наступні: в цілому, негативна громадська думка, проблеми паперовою бюрократії, прогалини в режимах випробувань зміненої біотехнологічної продукції, а також недоліки в системі сертифікації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Галузі сучасної біотехнології: підручник для студентів спеціальності 162 «Біотехнології та біоінженерія» / заг. ред. проф. Никифорова В. В. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2021. 126 с.
2. Башлай С. В., Резніченко В. П. «Зелена хімія» та інноваційні матеріали: екологічно безпечні продукти. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Технічні науки»*. 2023. №6(327). С.142-149. DOI: <https://www.doi.org/10.31891/2307-5732-2023-327-6>.
3. Mishenin Y., Koblianska I., Yarova I., Kovalova O., Bashlai S. Food security, human health, and economy: a holistic approach to sustainable regulation. *Agricultural and Resource Economics*. 2023. Vol. 9. No. 4. P. 50-78. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.04.03>.
4. Про державне регулювання генетично-інженерної діяльності та державний контроль за розміщенням на ринку генетично модифікованих організмів і продукції: закон України від 23.08.2023 р. № 3339-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3339-20#Text> 1. (дата звернення: 14.11.2023).
5. Sobolev D. Ukraine: Biotechnology and Other New Production Technologies Annual: Attaché Report (GAIN). November 27, 2023. UP2023-0041. 29 p. *USDA / FAS*. URL: <https://fas.usda.gov/data/ukraine-biotechnology-and-other-new-production-technologies-annual> (date of access:14.11.2023).

ВПЛИВ СТРОКІВ СІВБИ НА БІОМЕТРИЧНІ ПОКАЗНИКИ ПОСІВІВ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ В ОСІННІЙ ПЕРІОД

Сучасна проблема зміни клімату призводить до вивчення особливостей росту та розвитку різних сортів озимої пшениці в залежності від строків сівби набуває наукового і практичного значення. Проте в умовах Лісостепу правобережного ці питання недостатньо досліджені, мають багато дискусійних аспектів, а висновки окремих фахівців часто суттєво розрізняються.

Оптимальні строки сівби озимих культур також залишаються предметом дискусій. Щоб визначити найбільш сприятливі терміни сівби, які є ключовими для технології вирощування і впливають на розвиток рослин, їх зимостійкість та продуктивність, важливо враховувати стан ґрунту, наявність вологи, попередники та погодні умови конкретного року, а також сортові особливості.

Ключові слова: озима пшениця, строки сівби, урожайність.

The contemporary issue of climate change is driving the study of the growth and development characteristics of different varieties of winter wheat depending on sowing dates, making it of scientific and practical importance. However, in the conditions of the Right Bank Forest-Steppe, these issues are insufficiently researched, have many controversial aspects, and the conclusions of individual specialists often vary significantly.

Optimal sowing dates for winter crops also remain a subject of debate. To determine the most favorable sowing dates, which are key to cultivation technology and influence plant development, winter hardiness, and productivity, it is important to consider the soil condition, moisture availability, preceding crops, and the weather conditions of the specific year, as well as varietal characteristics.

Key words: winter wheat, sowing dates, productivity.

Сталий розвиток аграрного сектору України є пріоритетним, оскільки він забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Україна має значний потенціал для виробництва зерна, що дозволяє не тільки задовольняти внутрішні потреби, але й збільшувати експорт, що позитивно вплине на економічні показники країни [1].

Озимі та ярі зернові культури грають ключову роль у підвищенні врожайності та загальних зборів зерна, будучи основою продовольчої безпеки та важливим джерелом сировини для багатьох галузей переробної та виробничої промисловості. Для досягнення подальшого зростання врожайності та покращення якості зерна необхідно постійно вдосконалювати технології вирощування з урахуванням новітніх наукових розробок [2].

Ключовим фактором для отримання високопродуктивних посівів озимої пшениці є поліпшення їх структури, що залежить від строків сівби, норм висіву, польової схожості насіння та виживання рослин. Строки сівби є важливим елементом технології вирощування пшениці, їх значення особливо зросло останнім часом. Дослідження показали, що відхилення від оптимальних строків сівби негативно впливає на ріст і розвиток рослин, їх зимостійкість та врожайність [3].

Багаторічні дослідження свідчать про те, що у зв'язку зі змінами агротехнологій і клімату спостерігається тенденція до зсуву оптимальних термінів сівби в бік пізніших. Встановлено пряму залежність між розвитком рослин у осінній період та строками сівби: пізніше сівба знижує всі біометричні показники рослин [4-5].

Таким чином, важливо розробити нові та вдосконалити існуючі технології вирощування озимої пшениці, що сприятимуть максимальному використанню її біологічного потенціалу в різних ґрунтово-кліматичних умовах. Оптимізація строків сівби озимої пшениці набуває особливого значення в умовах зміни клімату та покращення агротехнологій.

Наукових досліджень щодо особливостей росту і розвитку пшениці озимої в осінній період проведено достатньо, але враховуючи постійний процес глобального потепління, такі дослідження не втрачають своєї актуальності і зараз.

Спостереження за густотою рослин пшениці озимої у фазу повних сходів залежно від строків сівби показало, що вона змінювалась у діапазоні 3,35-3,74 млн шт./га. Найбільша густина рослин була встановлена на варіанті сівби 20 вересня, а найменша – 20 листопада. Польова схожість насіння залежно від варіанту варіювала у діапазоні 83,8-93,5 %. Висота рослин пшениці озимої на час припинення осінньої вегетації змінювалась від 21,3 см за сівби 1 вересня до 10,4 см за сівби 20 жовтня (табл. 1).

Таблиця 1.

Біометричні показники посівів озимої пшениці в осінній період 2022-23 рр.

Показник	Строки посіву					
	1 строк посіву	2 строк посіву	3 строк посіву	4 строк посіву	5 строк посіву	6 строк посіву
Календарна дата посіву	01.09	10.09	20.09	30.09	10.10	20.10
Густина рослин у фазу сходів, млн шт./га	3,72	3,70	3,74	3,59	3,50	3,35
Польова схожість, %	93,0	92,5	93,5	89,8	87,5	83,8
Висота рослин на період припинення осінньої вегетації, см	21,3	20,1	19,5	16,4	11,6	10,4

Зважаючи на отримані результати досліджень найбільш оптимальними є показники отримані у варіанті із проведенням сівби пшениці озимої у строк 20 вересня, саме тоді спостерігається найкраща схожість рослин та досягається оптимальний розвиток для зимового періоду.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ткаченко К.В., Варченко О.М. Аналіз структури виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах України. *Економіка та управління АПК*. 2014. № 2. С. 134–140.
2. Макаров Л.Х., Скорий М.В. Агротехніка пшениці озимої в неполивних умовах півдня України: монографія. Херсон: Айлант. 2010. С. 240.
3. Танчик С.П., Мокрієнко В.А., Моторний В.А. Вплив строків сівби на особливості формування зимостійкості та продуктивності у рослин пшениці озимої в правобережному Лісостепу України. *Наукові доповіді НУБіП*. 2013. № 4 (40).
4. Ярчук І.І., Мельник Т.В. Строки сівби і норми висіву пшениці твердої озимої. *Зернові культури*. 2018. Т 2, № 1. С. 94–100. doi: 10.31867/2523-4544/0013.
5. Уліч Л. І., Корхова М. М., Котиніна О. А. Урожайність нових сортів пшениці озимої (*Triticum aestivum* L.) залежно від строків сівби. *Plant varieties studying and protection*. 2009. №1(9). С. 91-95.

ТЕХНІЧНІ НАУКИ. ТРАНСПОРТ

УДК 629.3

*Володимир Солонка
(Київ)*

ПІДВИЩЕННЯ ТОЧНОСТІ СКЛАДАННЯ ПРОСТОРОВИХ РАМ

Використання легких рамних конструкцій з екструдованих алюмінієвих профілів є значним внеском у зменшення ваги. Індивідуальні вимоги клієнтів, а також нові концепції приводів призводять до поділу кількості деталей на кілька варіантів і, отже, все частіше призводять до дрібносерійного виробництва цього виду просторових рамних конструкцій. Завдяки використанню інноваційних процесів і дрібносерійному виробництву, під час виготовлення окремих профілів зазвичай виникають великі відхилення. Ці відхилення є серйозним викликом для точного та автоматизованого складання.

У цій статті буде представлено метод компенсації відхилень, пов'язаних з виробництвом, при складанні просторово-рамних конструкцій. Загальний підхід полягає в механічній обробці торцевих сегментів. На першому етапі буде проаналізовано цільову структуру. На основі цього аналізу всі профілі класифікуються відповідно до їх ступенів свободи і пов'язаної з ними придатності до компенсації. Відхилення, що виникають, стають видимими на ранній стадії шляхом порівняння їх з фактичними вимірними даними профілю. На основі цього можна визначити стратегію компенсації наявних відхилень. Таким чином, реалізація кореляцій у гнучкому середовищі дозволяє оптимізувати окремі профілі за різних базових умов, що призводить до підвищення точності просторово-рамної конструкції, яку необхідно зібрати.

Легкі просторово-рамні конструкції з екструдованих алюмінієвих профілів сьогодні все частіше використовуються в автомобілебудуванні та авіабудуванні. Використання таких полегшених концепцій також відіграватиме вирішальну роль у майбутньому, коли мова йтиме про зменшення споживання палива [1]. Це призводить до більшої різноманітності продукції, а отже, до розбиття загальної кількості на велику кількість різних варіантів. Таким чином, виробничий процес все більше зміщується в бік дрібносерійного виробництва [2]. Підходи до автоматизації виготовлення просторово-рамних конструкцій для дрібносерійного виробництва можуть бути адаптовані до великомасштабного виробництва лише в дуже обмеженій мірі, оскільки необхідна висока гнучкість та адаптивність виробничих потужностей.

Зокрема, збірка є одним з найбільш затратних етапів у дрібносерійному виробництві, а тому окремі процеси збірки повинні бути більш гнучкими та адаптивними [3]. Вимоги до високої якості та відтворюваності під час складання просторово-рамної конструкції, що стосуються точного вирівнювання окремих профілів, а також виконання високоточних місць з'єднання, часто неможливо гарантувати при ручному процесі [4].

Однією з можливостей виробництва армованих і неармованих складних тривимірних профілів є використання процесу «екструзії криволінійних профілів». При використанні таких нових та інноваційних виробничих процесів можуть виникати підвищені відхилення від цільової геометрії окремих компонентів, оскільки виробничі процеси загалом схильні до варіацій і тому ніколи не можуть вважатися досконалими [5]. Ці відхилення посилюються тим, що запуск процесів підвищення стабільності здебільшого неможливий для невеликих партій або можливий лише в обмеженому обсязі. Оскільки наявні похибки точності здебільшого стають помітними лише в процесі складання або на готових виробах [6], що призводить до подальших, а отже, економічно не вигідних подальших робіт, бажаними є заходи з раннього виявлення та усунення можливих похибок. Однією з можливостей мінімізації помилок і підвищення економічної ефективності в процесі складання є використання підходів проектування для складання (DFA).

Загальною можливістю компенсації відхилень, спричинених виробництвом екструдованих профілів з декількома вигинами, є механічна обробка кінців цих профілів. Вкорочуючи початок і кінець профілю, а також вставляючи скошені краї, профіль можна відрегулювати в просторі відповідно до використовуваної технології з'єднання. На рисунку 1 це схематично показано на прикладі двовимірного вигнутого профілю, який закріплений на панелі. На реальному профілі (рис. 1, ліворуч) видно відхилення довжини та радіуса кривизни порівняно з цільовим контуром. Обрізавши початок і кінець профілю та відрегулювавши кут на початку профілю, оптимізований профіль (Рис. 1, праворуч) можна вирівняти в просторі таким чином, щоб звести до мінімуму відхилення кінцевих точок і контуру. Таким чином, профілі можуть бути адаптовані індивідуально, а точність просторово-рамкової конструкції може бути підвищена. На основі даних вимірних профілів за допомогою віртуальної збірки можна визначити відхилення окремих профілів і, таким чином, всієї конструкції. Згодом, після оптимізації профілів, можна генерувати дані обробки.

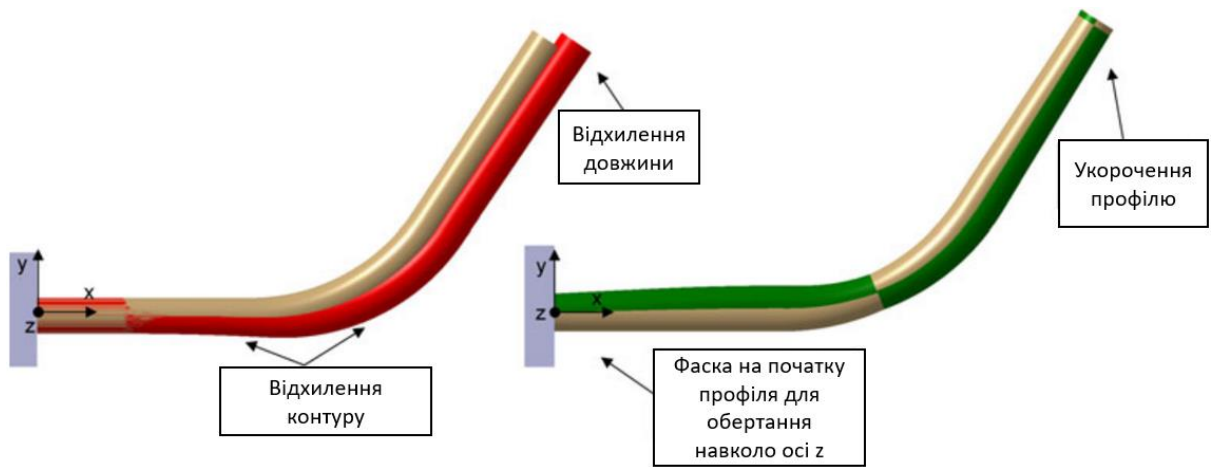

Рис. 1. Загальний підхід до компенсації відхилень шляхом обробки торців профілю

Методична процедура компенсації виробничих відхилень на просторово-рамній конструкції показана на рис. 2 і включає шість етапів:

1. За допомогою теоретичного контуру визначаються всі профілі, а також всі типи технологій з'єднання і, отже, всі ступені свободи для профілів. Крім того, визначаються всі геометричні характеристики і всі області з певними допустимими відхиленнями.

2. Щоб мати можливість порівняти теоретичний і фактичний контур, необхідно мати фактичні дані всіх окремих профілів. Тому на другому етапі необхідно виконати вимірювання всіх профілів. Залежно від вимірювальної системи може знадобитися підготовка даних.

3. Математичне моделювання, яке містить моделювання окремих профілів, а також кореляції між теоретичним і фактичним контуром, слід розуміти як етап всього процесу. Таким чином, фактично третій крок містить віртуальну збірку фактичного контуру. Порівняння з теоретичним контуром дозволяє узагальнити помилки, спричинені відхиленнями окремих профілів.

4. Враховуючи основні умови, які є результатом реального процесу складання, необхідно розробити стратегію просторової адаптації профілів. Це, по суті, означає визначення порядку, в якому профілі будуть згодом оптимізовані. Очевидно, що порядок завжди повинен йти від профілів з низьким числом DOF до профілів з високим числом DOF, щоб забезпечити максимальну можливість «закриття» конструкції.

5. На п'ятому кроці виконується оптимізація окремих профілів за допомогою інструменту оптимізації, реалізованого для цієї мети. Всі профілі оптимізуються з точки зору їх просторового вирівнювання відносно теоретичного контуру в порядку, визначеному на четвертому кроці. Фактична оптимізація здійснюється на основі методу найменших

квадратів. Використовуючи цей підхід, можна врахувати всі різні типи відхилень змінних. Крім того, для розрахунку компенсації не потрібен прототип деталі. Всі розрахунки можуть бути виконані безпосередньо з готовими профілями, необхідними для складання.

Після досягнення заданої точності, дані обробки для окремих профілів будуть остаточно розраховані на останньому етапі.

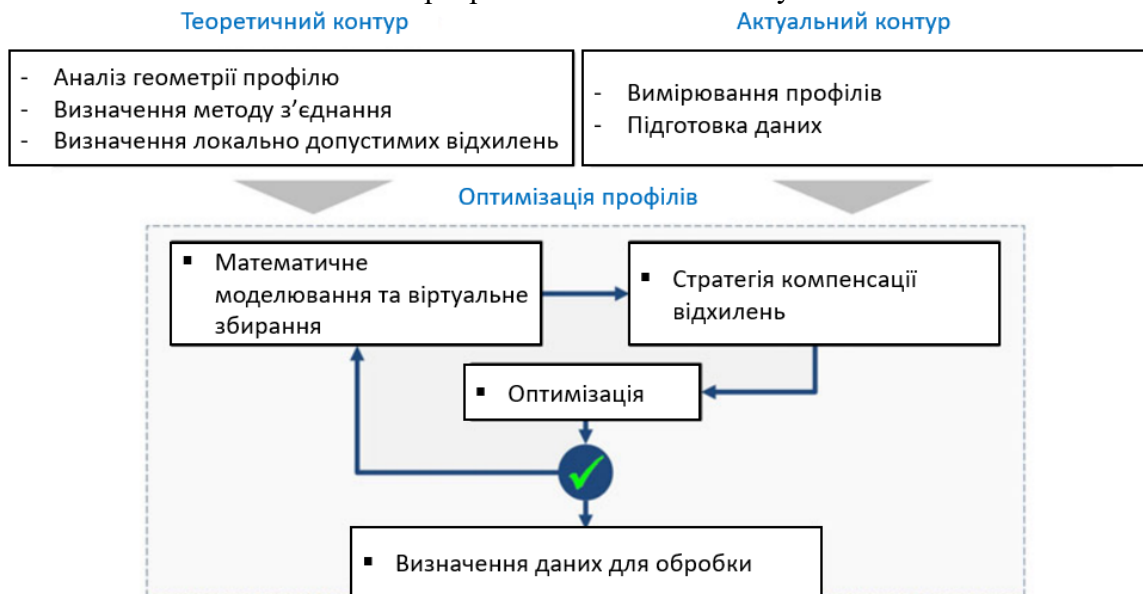

Рис. 2. Послідовність компенсації відхилень, пов'язаних з виробництвом, для каркасно-рамкових конструкцій

На першому етапі аналізується основна просторово-рамкова структура. Потім визначені дані, а також дані вимірюваних профілів інтегруються в базу даних. Математичні кореляції реалізуються в Matlab. За допомогою реалізованого інструменту оптимізації можна виконати аналіз існуючих помилок і здійснити гнучку стратегію оптимізації окремих профілів або всієї просторово-рамкової структури. На основі цільових даних вимірюються реальні профілі та оптимізуються за різних побічних умов в реалізованому середовищі. Таким чином, досягається фундаментальне поліпшення вирівнювання окремих профілів у просторі. Завдяки зменшенню цих відхилень значно покращується низьконапружена та автоматизована збірка космічних рамних конструкцій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Kleiner M., Tekkaya A.E., Becker D., Pietzka D., Schickorra M. (2009) Combination of curved profile extrusion and composite extrusion for increased lightweight properties. *Prod Eng* 3(1):63–68.
2. Hu SJ et al. (2011) Assembly system design and operations for product variety. *CIRP Ann* 60:715–733.
3. Kru"ger J., Surdilovic D. (2008) Robust control of forced-coupled human-robot-interaction in assembly processes. *CIRP Ann* 57:41–44.
4. Feldmann K., Muller B., Haselmann T. (1999) Automated assembly of lightweight automotive components. *CIRP Ann* 48(1):9–12.
5. Ding Y., Jin J., Ceglarek D., Shi J. (2005) Process-oriented tolerancing for multi-station assembly systems. *IIE Trans* 37(6):493–508.
6. Mantripraga R., Whitney D.E. (1998) The datum flow chain: a systematic approach to assembly design and modeling. *Res Eng Design* 10(3):150–165.

Науковий керівник: доктор технічних наук, професор Воронцов Б. С.

АРХІТЕКТУРА І БУДІВНИЦТВО

УДК 622.023.2:553.061.4

*Олена Сдвижкова, Дмитро Бабець,
Костянтин Назаренко (Дніпро, Україна),
Аязоз Имансакипова (Алмати, Казахстан)*

МОДЕЛЮВАННЯ СТІЙКОГО СТАНУ ВИРОБОК У ПІДКАР'ЄРНІЙ ЧАСТИНІ ГІРСЬКОГО МАСИВУ

Визначені зони непружних деформацій навколо підземних виробок в зоні впливу борту кар'єру на основі чисельного моделювання та узагальненого критерію міцності Хока-Брауна. Використано програму скінчено-елементного аналізу PHASE2 (Rocscience).

Ключові слова: *напружено-деформований стан, чисельні методи, підземні виробки, критерій руйнування, моделювання.*

The zones of rock failure around the underground excavations located in the area of the quarry wall impact were determined based on numerical simulation and the generalized Hoek-Brown failure criterion. The finite element analysis software PHASE2 (Rocscience) was used.

Key words: *stress-strain state, numerical methods, underground excavation, failure criterion, simulation.*

Породний масив, який вміщує гірничі виробки, являє собою неоднорідне середовище, що має на мікрорівні анізотропію механічних властивостей. Особливо це стосується осадових порід, що містять системи послаблюючих дефектів (тріщини, слабкі контакти, вода, розчинені гази і т.д.). Різні рейтингові системи оцінки «якості» породного масиву спрямовані на врахування цих дефектів, які є оператором переходу від ідеального середовища, на якому базуються рішення крайових задач механіки гірських порід, до реальних гірничо-геологічних умов.

Наслідком утворення зон концентрації напружень і деконцентрації є переміщення гірських мас у видобутий простір. Традиційним способом запобігання цих рухів є кріплення, тобто зведення різних штучних споруд, несуча здатність яких повинна бути достатньою для протидії силам тиску гірських порід [1].

Відповідно до сформованих в останні десятиліття уявлень, справедливими і доповнюючими один одного є методи розрахунку кріплення, засновані на рішенні контактних задач [2], і розрахунки кріплення окремо від масиву, дія якого замінюється навантаженнями, що отримані в результаті аналізу їх взаємодії. Розв'язання контактних задач методами механіки суцільних середовищ пов'язані зі значними математичними труднощами, що обмежує сферу їх використання рамками пружної моделі середовища. Другий підхід має ряд переваг порівняно з рішенням контактних задач, зокрема, він дозволяє використовувати в розрахунках дані натурних вимірювань навантажень на кріплення, що дає можливість враховувати фактичну нерівномірність розподілу навантажень при формуванні зони пластичних деформацій або руйнувань.

Саме в процесі формування зон руйнування і подальших змін, що відбуваються в приконтурному просторі, формується навантаження на кріплення виробок [3].

Основна частина

Визначення зон руйнування навколо підземних виробок. На даний момент досить розвинені чисельні методи, такі як метод граничних елементів, метод скінченних елементів, метод дискретних елементів, які дозволяють визначити характеристики напружено-деформованого стану області масиву будь-якої конфігурації, включаючи просторову [4], а також визначити зони, у яких породний масив перейшов у новий якісний стан, відмінний

від пружного. На рис.1 показана типова картина формування зон руйнування навколо протяжної виробки аркового перерізу.

Зони непружних деформацій (руйнування) навколо виробок можуть бути визначені чисельно на основі узагальненого критерію міцності Хока-Брауна [5,6]:

$$\sigma_1 = \sigma_3 + \sigma_c \left(m_b \frac{\sigma_3}{\sigma_c} + s \right)^a, \quad (1)$$

де, σ_1, σ_3 – головні напруження; σ_c – міцність порід у зразку на одновісьовий стиск, m_b , s та a – константи Хока-Брауна, що враховують генезис та стан (якість) породного масиву залежно від геологічного індексу міцності GSI (Geological Strength Index, $5 \leq GSI \leq 100$). Значення геологічного індексу міцності визначається відповідно до класифікації, розробленої Е. Хоком і Д. Брауном [5]. Параметри критерію (1) обчислюються за формулами [6]:

$$m_b = m_i \exp\left(\frac{GSI - 100}{28 - 14D}\right), \quad (2)$$

$$s = \exp\left(\frac{GSI - 100}{9 - 3D}\right), \quad a = 0,5 \quad (3)$$

Тут m_i – матеріальна константа, отримана як параметр апроксимації залежності $F(\sigma_1, \sigma_3) = 0$ при випробовуванні зразків гірських порід у складному напруженому стані, D – коефіцієнт, що залежить від ступеня пошкодження, якого зазнав породний масив. Параметр D змінюється від 0 для непорушених масивів гірських порід до 1 для масивів, порушених підтриванням.

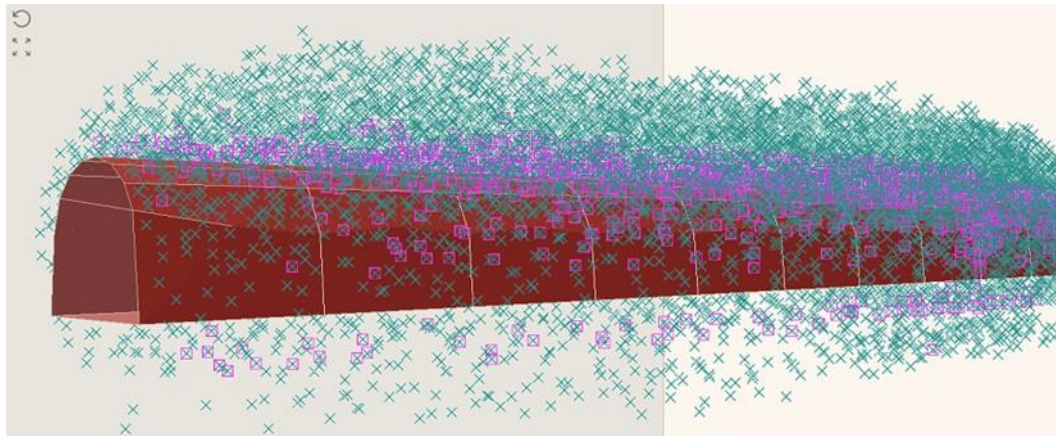

Рис. 1. Зони непружних деформацій навколо протяжної гірничої виробки

При обґрунтуванні нових технологічних рішень, які не мають аналогів у практиці проектування, основним інструментом стає чисельне моделювання напружено-деформованого стану масиву з використанням адекватних деформаційних моделей.

Найбільшою мірою це стосується комбінованої відкритої підземної виробки, де наявність чаші кар'єру і мережі виробок в масиві під його дном, призводить до перерозподілу напружень, який складно визначити та спрогнозувати зміщення порід у сторону виробленого простору. Деформації бортів кар'єру можуть змінити напружений стан навколо підземних виробок і ускладнити її підтримання в експлуатаційному стані. Незважаючи на те, що цій проблемі присвячено велика кількість літератури [7], особливості механізму розподілу напружень навколо підземних і відкритих виробок в умовах комбінованої розробки родовищ залишаються до кінця не з'ясованими.

Визначення напружено-деформованого стану (НДС) породного масиву навколо підземних виробок Акжальського родовища (Казахстан). На руднику Акжал при видобутку

поліметалічних руд застосовують комбінований відкрито-підземний спосіб. Запаси кар'єру планується розробляти системами підповерхового примусового обвалу з бічним і торцевим випуском руди при стійких і середньостійких рудах і породах середньою потужністю до 20 м. Виробки зосереджені в масивних кремнисто-глинистих вапняків, які тріщинуваті та мають властивість відшаровування. Коефіцієнт міцності руди за шкалою М.М. Протодяконова дорівнює 6. Розміри і форма перерізу підземних виробок прийняті за аналогами в підземних умовах. Для обґрунтування параметрів кріплення виробок і прогнозування їх стійкості в умовах впливу гірничих робіт, була проведена оцінка НДС масиву навколо мережі підземних виробок.

За допомогою програми скінчено-елементного аналізу PHASE2 (Rocscience) було змодельовано область гірського масиву, що включає чашу кар'єра та транспортні штреки, що розташовані на різних горизонтах. Геологічний індекс міцності GSI прийнято таким, що дорівнює 49 на підставі даних про структуру масиву. Параметри критерію (1) визначаються за допомогою модуля Rocklab, інкорпорованого в PHASE2 відповідно до GSI=49. Одновісна міцність на стиск вапняку становить 70 МПа, а модуль пружності - 4200 МПа. Розподіл зсувних деформацій (рис. 2), відповідальних за формування потенційної поверхні ковзання, показує, що виробка 1 і, особливо, виробка 2, потрапляють саме в область найбільшого потенційного зсуву порід.

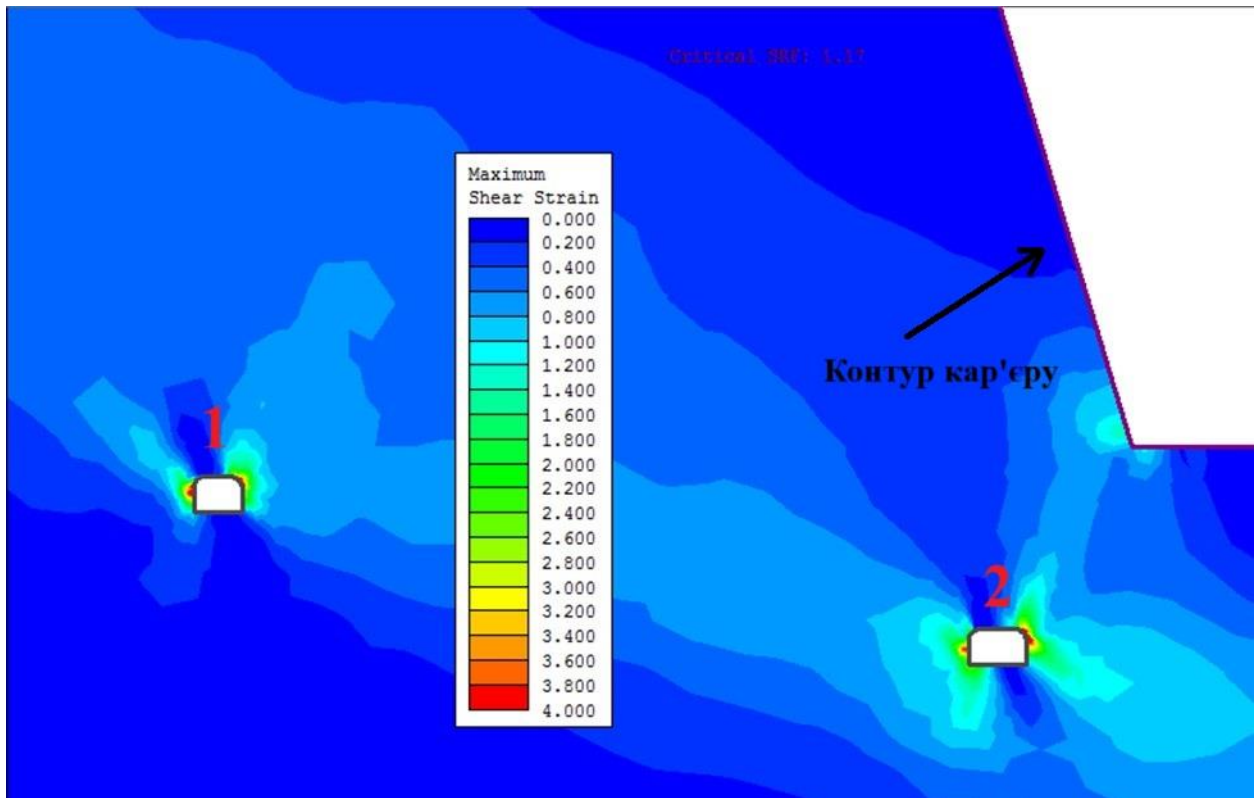

Рис. 2. Розподіл найбільших зсувних деформацій по контуру виробок

Напрямок векторів зсуву показує (рис. 3), що ліва частина покрівлі і бічна частина виробок з боку масиву потребують посиленого кріплення. Висота зони, в якій руйнування реалізується за рахунок напружень розтягання, становить 1,7 м у вертикальному напрямку. Руйнування за рахунок напружень зсуву поширюється на висоту до 2,6 м.

У зв'язку з цим довжина анкерів для кріплення порід покрівлі рекомендується не меншою за 2,6 м.

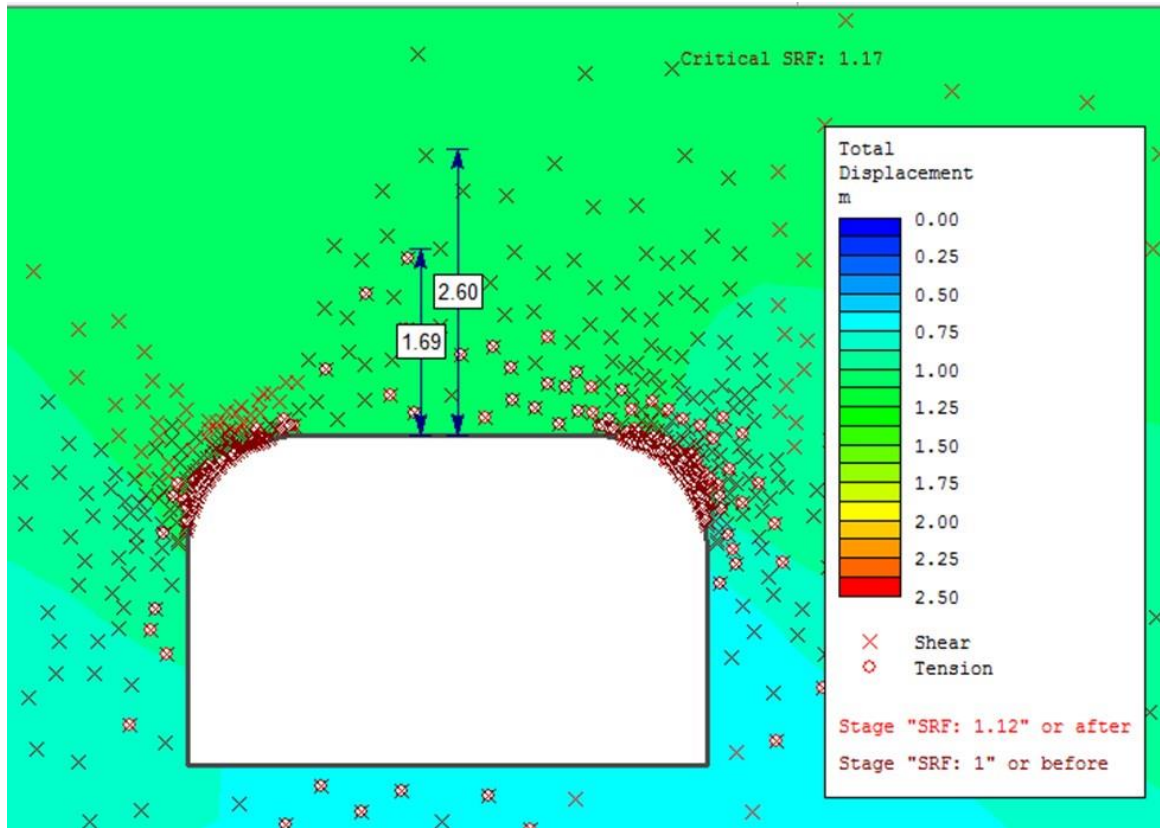

Рис. 3. Зони руйнування навколо штреку №2

Таким чином, для виробок, що знаходяться в зоні впливу процесів зсуву характерна несиметричність поля напружень, деформацій і переміщень, яка, безперечно, створює асиметричний розподіл зусиль в анкерному кріпленні. Вектори переміщень вказують на те, що виробки знаходяться в зоні зсуву прибортового масиву. Анкери, що потрапляють в зону найбільших зсувів будуть схильні до зрізуючих зусиль, що викличе значні згинальні моменти.

Тому для посилення кріплення пропонується крім звичайних сталеполімерних анкерів застосувати анкери для нагнітання в тріщинувату гірську породу скріплюючої полімерної смоли.

Наприклад, можна використовувати анкери «Ірма» у покрівлі та боках виробки. Металевий анкер «Ірма» застосовується для нагнітання в тріщинуватий гірський масив смоли та цементу, з іншого боку, «Ірма» виконує функцію анкера, тобто залишається після процесу закачування в свердловину та скріплює породу.

Висновки

1. Показано, що на розподіл деформацій навколо виробок, які розташовані в підкар'єрній зоні, істотно впливає близькість границі відкритої виробки. Штреки, що знаходяться в зоні впливу зсувних процесів, характеризуються асиметрією поля деформацій і переміщень, що безсумнівно створює асиметричний розподіл зусиль в металевих елементах кріплення.

2. Розмір зон непружних деформацій (руйнування), визначений на основі критерію Хока-Брауна, дозволяє визначити необхідну довжину сталеполімерних анкерів для закріплення виробки. Для розглянутих умов довжина анкерів рекомендується не меншою за 2,6 м.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Sdvyzhkova O., Babets D., Kravchenko K., Smirnov A. Rock state assessment at initial stage of longwall mining in terms of poor rocks of western Donbass. *New Developments in Mining Engineering 2015: Theoretical and Practical Solutions of Mineral Resources Mining*, 2015, P. 65–70.
2. Айзикович С. М. и др. Механика контактных взаимодействий. М. : ФИЗМАТЛИТ, 2001. 672 с.
3. Babets D., Sdvyzhkova O., Shashenko O., Kravchenko K., Cabana E.C. Implementation of probabilistic approach to rock mass strength estimation while excavating through fault zones. *Mining of Mineral Deposits*. 2019. Vol. 13, Issue 4, 2019, P. 72-83. <https://doi.org/10.33271/mining13.04.072>
4. Durán M., Godoy E., Román Catafau E., Toledo P. A. Open-pit slope design using a DTN-FEM: Parameter space exploration. *International Journal of Rock Mechanics and Mining Sciences*, 2022. 149, 104950.
5. Zuo J., Shen J. The Hoek-Brown failure criterion. *The Hoek-Brown Failure Criterion – From Theory to Application*, 2020. 1–16.
6. Wijesinghe D. R., Dyson A., You G., Khandelwal M., Song C., Ooi E. T. Development of the scaled boundary finite element method for image-based slope stability analysis. *Computers and Geotechnics*. 2022, 143, 104586.
7. Babets D. Multifactorial analysis of a gateroad stability at goaf interface during longwall coal mining – A case study / Sdvyzhkova O., Hapiev S., Shashenko O., Prykhodchenko V. *Mining of Mineral Deposits*. 2023. №17(2). P.9–19. <https://doi.org/10.33271/mining17.02.009>

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

УДК 658:382

Наталія Кравченко
(Київ)

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ СТОРІТЕЛІНГУ ПРИ ВИВЧЕННІ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

В статті розглянуто особливості і переваги використання методу Storytelling(y) як інноваційної перспективної методики при формуванні у студентів здатності творчо мислити, вирішувати складні проблеми інноваційного характеру й приймати продуктивні рішення у сфері охорони праці та безпеки життєдіяльності.

Ключові слова: інноваційні технології навчання, комунікація, технологія, сторітелінг, текст, історія.

The article discusses the peculiarities and advantages of storytelling as an innovative and promising technique for developing students' ability to think creatively, solve innovative problems, and make productive decisions in occupational health and safety.

Keywords: innovative learning technologies, communication, technology, storytelling, text, story.

На даному етапі розвитку суспільства охорона праці та безпека життєдіяльності набувають великого значення і є одним із ключових факторів розвитку суспільства з наступних причин:

- **швидке зростання технічного прогресу** (механізація та автоматизація виробничих процесів; використання шкідливих речовин у виробничих процесах; небезпечні умови праці все це підвищує рівень ризиків щодо безпеки працівників);
- **відповідність законодавству** (знання законів і НПАОП чітко окреслюють права та обов'язки роботодавця і працівників; дають чітке визначення понять «Умови праці» та «Безпечні умови праці» і визначають види відповідальності у разі порушення цих норм);
- **соціально-економічні наслідки** (велика кількість нещасних випадків на виробництві спричиняють не тільки значні економічні збитки як для підприємств, так і для держави але й призводять до загибелі або травмування працівників);
- **екологічна безпека** (знання причин виникнення надзвичайних ситуацій, особливостей факторів враження та розуміння методів і способів щодо попередження або зниження їх негативних наслідків допомагає в повсякденному житті).

Враховуючи особливості освіти на сучасному етапі, а саме: **цифровізація** (онлайн-платформи, електронні ресурси, віртуальні класи), **індивідуалізація і персоналізація** (можливість адаптувати навчальний матеріал враховуючи здібності, швидкість та особливості сприйняття матеріалу студентами), **компетентнісний підхід** (акцент робиться не на запам'ятовування теоретичного матеріалу, а на формуванні компетенцій, які необхідні для життя та роботи) вимагає пошуку найбільш ефективних форм навчання. На мій погляд всім цим критеріям відповідає метод Storytelling(y), який широко використовується в педагогічній діяльності.

«Storytelling» (з англ. «story» означає історія, а «telling» – розповідати) – це метод передачі інформації за допомогою захоплюючої, цікавої, емоційно насиченого історії, яка має не тільки зацікавити аудиторію, але й викликати емоційне сприйняття, зробити інформацію більш легкою та доступною для запам'ятовування.

Він дає змогу мотивувати, аналізувати, порівнювати, засвоювати й передавати знання, ефективно доносити інформацію, презентувати власну ідею, візуалізувати, деталізувати,

збагачувати й розвивати мовлення, творчі здібності, уяву, проявляти емоції, здобувати високі результати; запобігає конфліктам і нівелює наявні; сприяє взаєморозумінню, самопізнанню. Складники успіху – правдивість історії, її докладність, конкретність [1].

«Storytelling» як форма передачі інформації немає єдиного автора так як він існував ще з найдавніших часів, але технологія сторітелінгу була розроблена Девідом Армстронгом. У процесі розробки Девід Армстронг враховував особливості психології людини: історії легше сприймаються, вони більш захопливі та цікавіші, ніж правила та інструкції, вони допомагають встановити емоційний зв'язок, розповідь історії викликає більше довіри.

У галузі освіти це чудовий привід для мотивації здобувачів освіти добре вчитися, щоб досягти успіху, збагатити власний досвід рецептами виходу з найскладніших ситуацій, розв'язання непростих проблем, запобігання повторень чийось помилок.

Основним завданням Storytelling(y) є збагачення духовного світу особистості й стимулювання уяви. Науковці (С. Брайнт та ін.) вважають, що за допомогою методу можна досягти важливих результатів:

- 1) поживати освітній простір, зняти напругу, створити невимушену атмосферу;
- 2) встановити тісніший контакт між учителем і учнями, повернути й утримати їх увагу

[1].

Використання методу Storytelling(y) передбачає:

- активну участь студентів в навчальному процесі;
- миттєвий зворотній зв'язок: викладач – студент(и) – викладач;
- розвиток критичного мислення внаслідок можливості аналізу ситуації з боку студентів (можливість висловлювати власні думки, пропонувати варіанти рішень до запропонованих ситуацій);
- здатність адаптувати навчальний матеріал до індивідуальних особливостей кожного студента;
- залучення кількох органів чуття (візуальний, аудіальний, кінестетичний тощо);
- спільна робота в групі (обговорення ситуації, обмін думками, прийняття загальних обґрунтованих рішень).

Основними перевагами методу Storytelling(y) є:

- **емоційне залучення:** історії здатні викликати емоції які допомагають студентам легше сприймати і запам'ятовувати інформацію;
- **легкість запам'ятовування:** кожна історія має початок, розвиток і кінець, вона логічно структурована тому легше запам'ятовується;
- **зрозумілість і доступність:** історії містять приклади з реального життя
- **розвиток емпатії та відповідальності:** історії, які побудовані на реальних подіях (реальні приклади травм, небезпек в повсякденному житті тощо), сприяють розвитку емпатії, формують відчуття відповідальності за особисте життя;
- **індивідуалізація досвіду:** історія може бути адаптована під певну аудиторію з урахуванням вікових, соціальних, психологічних, емоційних особливостей групи. Це допомагає налаштувати зв'язок між викладачем і студентами;
- **практичне застосування знань:** історії можуть відображати реальні ситуації стосовно небезпек в природному та виробничому середовищі і це дає можливість студентам зрозуміти як знання з охорони праці і безпеки життєдіяльності можуть бути використані в реальному житті;
- **підвищення рівня уваги до навчального матеріалу:** тримають увагу студентів залучаючи їх до співучасті у вирішенні запропонованої ситуації;
- **сприяє підвищенню комунікації:** вмінно чітко, послідовно і аргументовано висловлювати власні думки

Існує кілька видів сторітелінгу залежно від мети, формату та стилю подачі:

- **традиційний сторітелінг (усний):** історії передають в усній або письмовій формі; він передбачає чітку структуру (введення, основний зміст, рішення);

- **мультимедійний (цифровий) сторітелінг:** інформація передається через мультимедійні платформи з використанням відео, аудіо, зображень та тексту;
- **візуальний сторітелінг:** передбачає використання зображень або візуальних елементів для передачі історії;
- **інтерактивний сторітелінг:** він дає можливість студентам не тільки сприймати інформації в цікавому для них форматі але й впливати на розвиток сюжету або обирати варіанти розвитку подій (інтерактивні відео, відеоігри, квест-проекти тощо);
- **соціальний сторітелінг:** допомагає привернути увагу до соціальних проблем (історії людей які мають важливий суспільний вплив);
- **персональний сторітелінг:** оснований на розповіді особистої історії заснованої на власному досвіді, це допомагає не тільки створити емоційний зв'язок з аудиторією (студентами) але й передати життєвий досвід;
- **освітній сторітелінг:** передача навчального матеріалу через історії.

Саме під час вивчення дисциплін природничого циклу дуже доречним є використання методу Storytelling(y):

- під час вивчення теми: «Профілактика нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві» – історії про реальні нещасні випадки на виробництві допомагають студентам проаналізувати причини які призвели до нещасного випадку (професійного захворювання) та запропонувати заходи і засоби профілактики нещасних випадків (професійних захворювань);

- під час вивчення теми: «Правові та організаційні питання охорони праці (безпеки життєдіяльності)» – обговорення реальних ситуацій (можливо з особистого життя) які демонструють які наслідки може мати незнання або недотримання законодавчих документів з охорони праці та безпеки життєдіяльності;

- під час вивчення теми «Небезпеки та їх класифікація. Ризик як кількісна оцінка небезпеки» – метод сторітелінгу допомагає навчити студентів розпізнавати потенційні небезпеки, їх характеристики, наслідки та розуміння шляхів захисту від них. Для пояснення кількісної оцінки небезпек та розрахунку припустимого рівня ризику я використовую історії реальних подій (наприклад: за весь період в Україні від коронавірусу померли 61348 людей, захворіло 2660273 людей. Визначте числове значення загального ризику смертельних випадків за період 2019-2021 року. Розраховуючи рівень припустимого ризику і порівнюючи його із загальноприйнятим у світовій практиці студенти отримують не тільки теоретичні знання але й розуміють важливість таких розрахунків в своїй професійній діяльності в майбутньому. Використання методу Storytelling(y) робить навчання практичним (студенти бачать як теорія застосовується в реальних ситуаціях), емоційно насиченим, допомагає закріпити теорію на практиці;

- при вивченні теми «Техногенні небезпеки» – розповідаю про реальні випадки техногенних катастроф використовуючи не тільки загальну інформацію але й включаю в свою розповідь спогади очевидців (Куренівська трагедія (13 березня 1961 рік), аварія на ЧАЕС, аварія на хімічному підприємстві в місті Бхопал (Індія), в місті Севезо (Італія) тощо). Розповідаючи про ці події роблю акцент на людських історіях постраждалих, пропоную студентам проаналізувати причини і зрозуміти наслідки аварій. Метод Storytelling(y) допомагає мені зробити абстрактні поняття більш зрозумілими і емоційно значущими;

- при вивченні теми «Основні способи і принципи захисту населення в умовах НС» – студентам можна запропонувати обрати роль, наприклад, потерпілого, рятувальника, лікаря і запропонувати модель поведінки виходячи з своєї ролі або студенти можуть об'єднавшись в групи запропонувати вигадану історію, яка може трапитися в сучасних умовах (наприклад, аварія з витоком хлору в наслідок аварії на водопровідній станції тощо) і запропонувати алгоритм дій в даній ситуації, враховуючи можливі екологічні наслідки аварії.

Відмінність Storytelling(y) від звичайного тексту полягає в тому, що він має чітку структуру (проблема, кульмінація і розв'язка), передбачає подачу історії, яка викликає емоції, йому притаманна наявність сюжету, персонажі, занурення в історію, візуалізація, наприклад, порівняємо два текста:

«Ядерна зброя – це один із видів зброї масово ураження. Це зброя вибухової дії характерною особливістю якої є великий руйнівний потенціал і довготривалі наслідки. Факторами ураження ядерної зброї є:

- ударна хвиля (руйнує будівлі, інфраструктуру, здатна руйнувати цілі місця, завдає шкоди людям);
- світлове випромінювання (висока температура від вибуху, викликає пожежі, спричиняє опіки на великих відстанях від епіцентру вибуху);
- проникаюча радіація (потік гамма-променів і нейтронів, триває 10-15 с, під впливом іонізації в організмі виникають біологічні процеси, що приводять до порушення життєвих функцій окремих органів і розвитку променевої хвороби);
- радіоактивне зараження (при наземному ядерному вибуху утворюється радіоактивна хмара, яка рухається в напрямку вітру, радіоактивні частки, випадаючи з хмари на землю, утворюють зону радіоактивного зараження. Найбільшу небезпеку радіоактивні речовини представляють у перші години після випадання);
- електромагнітний імпульс (це короткочасне електромагнітне поле (враження людей можливі тільки коли вони в момент вибуху стикаються з простягнутими провідними лініями).

Найбільш надійним засобом захисту від усіх вражаючих факторів ядерного вибуху є захисні споруди. Для захисту органів дихання, очей і відкритих частин тіла використовуються ЗІЗ».

«6 серпня 1945 року вперше в історії світу відбулося використання ядерної зброї у військових цілях (атака США проти Японії):

Хіросіма – населення 255 000 чоловік. Від моменту скидання бомби до вибуху пройшло 45 секунд, вибухнула на висоті 600 метрів у вигляді гігантської вогняної кулі, температура більш ніж 4000°C. Радіація поширювалася миттєво і несла смерть і руйнування. На вересень 1945 року кількість потерпілих перевищила 200 000 осіб. Піком захворювань став період з 1951 по 1952 роки.

Під час ядерного бомбардування Хіросіми в серпні 1945 року пострадали десятки тисяч японців, в тому числі маленька дівчинка, ознаки хвороби якої проявились через 9 років.

Одна мить – ядерний гриб. Одна мить – 70 тисяч загублених життів... Одна мить і дворічна дівчинка трохи ближче за два кілометри від місця, де стався ядерний вибух.

Вона народилася 7 січня 1943 року, коли Друга світова війна була в повному розпалі у місті Хіросіма. Коли її рідне місто зазнало атаки атомної бомби їй було лише два роки. Будинок, де проживала Садаки, знаходився за півтора кілометри від епіцентру вибуху, але завдяки щасливому випадку дівчинка не постраждала. Тоді ще ніхто нічого не знав про променеву хворобу та її наслідки. Світ потім дізнався про цю страшну правду і завмер у жаху та скорботі.

Дев'ять років після бомбардування вона жила життям дітей її віку і була здоровою, життєрадісною та повною сил. У дванадцять років весела і спритна Садако ходила до школи, навчалася, грала і мріяла, але одного разу вона впала і не змогла одразу піднятися.

Все змінилося в листопаді 1954 року, коли у неї з'явилися перші ознаки променевої хвороби, у Японії це називали атомною хворобою. 21 лютого 1955 року вона була госпіталізована: діагноз – «рак крові», лейкемія, а з ним і страшне слово «смерть». Але їй відчайдушно хотілося жити і вона боролася, тендітна, маленька дівчинка з Японії на ім'я Садако Сасакі. Вона лежала в лікарні, коли прийшла найкраща подруга яка принесла у лікарню позолочений папір, склала з нього журавлика і розповіла історію: «Хто зробить

1000 таких паперових птахів, скріплених воєдино, – «сенбазуру» – отримає від долі виконане бажання». Японська дівчинка хотіла тільки одного – жити.

Тисяча журавликів – це тисяча листків паперу, яких катастрофічно не вистачало в післявоєнній зруйнованій Японії, – вона складала своїх журавликів з усього, що попадалося їй у руку, але з часом, слабнучи, вона робила все менше і менше журавликів – хвороба давала про себе знати, вона швидко втомлювалася...

У результаті, згідно книги «Садако і тисяча паперових журавликів» вона встигла зробити лише 644 журавлика.

25 жовтня 1955 року Садако померла і як оповідає легенда, з нею прощалося тисячі журавликів, зроблених із паперу, які були з'єднані невидимими нитками.

6 серпня для всіх японців є днем скорботи, в який вони роблять журавликів і пускають в небо червоні ліхтарики.

У 1958 році в Парку Миру в місті Хіросіма було встановлено статую, що зображує Садако з паперовим журавликом у руці. На постаменті статуї написано: «**Це наш крик! Це наша молитва! Мир у всьому світі!..**» Вона прожила 4675 днів, їй було лише 12 років».

Ці та інші історії відповідають наведеним вище рекомендаціям до застосування Storytelling(y). Вони емоційно забарвлені, мотивують до активної розумової праці, стимулюють студентів до роздумів; обговорення історій підводять студентів до висновків, що відповідають навчальним завданням під час вивчення конкретної теми.

На основі опрацювання матеріалу та практичного досвіду можуть бути запропоновані такі рекомендації щодо використання технології сторітелінгу під час занять:

- розповідь має бути цікавою і корисною для аудиторії;
- розповідь має бути пов'язана з реальним життям і життєвим досвідом. Якісний зміст, безпосередня розповідь автора та красиве візуальне оформлення роблять навчальний матеріал захопливим і повним;
- герої мають бути яскравими, з якими аудиторія може асоціювати себе, це є силою будь якої історії;
- візуальне оформлення оповідання. Якісне візуальне тло допомагає зробити настрій історії живим і динамічним, розкриває тему, надає додаткові жвавості та залучає слухача до контексту;
- дотик драматизму. Опис має бути живим, реалістичним та емоційно забарвленим;
- висновок історії має нести певний посил, інформацію, факти, мораль, що підводять слухачів до розуміння мети розповіді [5, 2014].

Метод Storytelling(y) – важливий елемент професійної діяльності сучасних викладачів. За словами Ч. Вендіга: «Історії керують світом і в той саме час пояснюють нам наше місце в ньому. Вони допомагають нам зрозуміти себе та тих, хто нас оточує. Гарна історія має таку ж саму силу, що і куля, яка вилітає з рушниць» [2].

Метод Storytelling(y) є надзвичайно ефективним інструментом для передачі знань, оскільки створює емоційний зв'язок між викладачем і студентами, робить навчання цікавим, зрозумілим, сприяє більш глибокому розумінню навального матеріалу. Його можна застосовувати практично до кожної теми. Спробуйте!

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Н. Storytelling як комунікативний тренд і всепредметний метод навчання. *Молодь і ринок*. 2019. №7(174). URL: https://lib.iitta.gov.ua/716893/1/BNV_MiR_19-07.pdf.
2. Ведінг Ч. 250 фішок, що їх має знати письменник. Харків: Фабула, 2019.
3. Ковальчук В.І., Щербак А.В. Впровадження інноваційних технологій навчання у процесі професійної підготовки студентів закладів вищої освіти. *Молодий вчений*. 2018. №3(55). С.543–547.

4. Ковальчук В.І. Методичні рекомендації щодо застосування ігрових технологій в процесі викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Київ: Видавничо-редакційний відділ НУБіП України, 2017.

5. Лаврентьева О.О. Развитие методологической культуры будущего учителя природничих дисциплин у процесі професійної підготовки: теоретико-методичний аспект: монографія. Київ: КНТ, 2014.

6. Чеканюк К. Сторітелінг як технологія професійного розвитку вчителів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2023. № 1 (25).

7. Смірнова З., Басич І. Сторітелінг як сучасний тренд навчання природничих дисциплін. *Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції «Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук в контексті вимог Нової української школи».* Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 335–337.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Андрейчук Юрій Михайлович – кандидат географічних наук, доцент кафедри конструктивної географії і картографії Львівського національного університету імені Івана Франка

Арабаджи-Тіпенко Людмила Іванівна – кандидат біологічних наук, викладач кафедри біології та фізичної реабілітації Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Бабець Дмитро Володимирович – доктор технічних наук, професор кафедри прикладної математики Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Басюк Оксана Петрівна – викладач юридичних дисциплін, спеціаліст вищої категорії ВСП «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів та природокористування України»

Бережний Станіслав Андрійович – студент 2 курсу магістратури навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Блажівська Ольга Якубівна – студентка 1 курсу магістратури географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

Боченкова Світлана Володимирівна – магістрантка II року навчання кафедри початкової освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Василенко Леся Павлівна – кандидат психологічних наук, доцент Дрогобицького державного університету імені Івана Франка

Василець Єлизавета Юрійівна – студентка 4 курсу земельно-правового відділення ВСП «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів та природокористування України»

Ващенко Олександра Вадимівна – студентка 2 курсу факультету психології та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеса Гончара

Винник Ірина Миколаївна – вчитель мистецтва Комунального закладу «Харківський ліцей №146 Харківської міської ради»

Вишинська Юлія Віталіївна – студентка 2 курсу другого (магістерського) рівня навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка

Вітрук Роман Олексійович – студент 2 курсу гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету

Гаврилюк Андрій Павлович – кандидат педагогічних наук, доцент циклової комісії природничих дисциплін, фізичного виховання та окремих методик Володимирського педагогічного фахового коледжу імені Агатангела Кримського Волинської обласної ради

Гриник Ольга Андріївна – студентка магістратури факультету історії, педагогіки та психології Дрогобицького державного університету імені Івана Франка

Деде Надія Віталіївна – студентка 6 курсу педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Дробот Валерія Вікторівна – студентка 2 курсу магістратури Дніпровської академії неперервної освіти

Дудка Світлана Олександрівна – викладач кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії», викладач фізики педагогічного фахового коледжу Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради

Жирська Галина Ярославівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної біології та методики навчання природничих дисциплін Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Завелицька Світлана Анатоліївна – вчитель комунального закладу «Харківський ліцей №146 Харківської міської ради»

Заліська Анна Анатоліївна – студентка 3 курсу факультету початкового навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Захарчук Володимир Михайлович – викладач юридичних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист ВСП «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України»

Имансакипова Аягоз Бекетовна – аспірант I року навчання кафедри гірничих робіт Казахського науково-дослідного технічного університету імені Сатпаєва

Івановська Юлія Вікторівна – здобувачка другого (магістерського) рівня факультету природничих наук Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Карук Юлія Андріївна – студентка 3 курсу факультету філології, психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Касатська Ірина Вікторівна – студентка 4 курсу факультету агротехнологій та природокористування Сумського національного аграрного університету

Клячковська Раїса Василівна – викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін Кам'янського фахового коледжу фізичного виховання

Кодинець Аріна Сергіївна – студентка 2 курсу спеціальності «Комп'ютерні науки» ВСП «Боярський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України»

Козачук Маргарита Михайлівна – студентка 2 курсу мистецько-технологічного відділення Володимирського педагогічного фахового коледжу імені Агатангела Кримського Волинської обласної ради

Козінцева Анастасія Дмитрівна – студентка спеціальності 013 «Початкова освіта» Київського університету імені Бориса Грінченка

Комісаренко Людмила Михайлівна – викладач математики ВСП «Боярський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України»

Кондратенко Вікторія Володимирівна – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри фізичного виховання і спеціальної підготовки Університету митної справи та фінансів

Кондратенко Віталій Олександрович – викладач спеціальних дисциплін Кам'янського фахового коледжу фізичного виховання

Кравченко Наталія Володимирівна – викладач циклової комісії природничих дисциплін Фахового коледжу «Універсум» Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Красва Юлія Михайлівна – студентка 4 курсу педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Кротович Дарина Олександрівна – студентка 2 курсу ВСП «Тернопільський фаховий коледж Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя»

Курганевич Людмила Петрівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри конструктивної географії і картографії Львівського національного університету імені Івана Франка

Кушак Оксана Михайлівна – викладач економічних дисциплін ВСП «Тернопільський фаховий коледж Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя»

Лабіш Ірина Михайлівна – студентка 2 курсу магістратури хіміко-біологічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Лазар Ольга Володимирівна – студентка 2 курсу магістратури хіміко-біологічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Лазарев Андрій Сергійович – аспірант II року навчання кафедри теорії та методики початкової освіти Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Лебеденко Даяна Леонідівна – студентка 5 курсу механіко-математичного факультету Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Лук'яненко Валентина Петрівна – викладач англійської мови, викладач-методист, керівник групи практикантів в Комунальному закладі Київської обласної ради «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж»

Лучинецька Ніна Дмитрівна – студентка 6 курсу педагогічного факультету Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Ляхович Оксана Вікторівна – викладач юридичних дисциплін ВСП «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів та природокористування України»

Мазій Дмитро Анатолійович – студент 4 курсу Навчально-наукового інституту соціальних та гуманітарних наук ДЗ «Луганський національний інститут імені Тараса Шевченка»

Масненко Назарій Сергійович – аспірант II року навчання «Українського етнологічного центру» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України

Матковська Ірина Дмитрівна – викладач юридичних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист ВСП «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів та природокористування України»

Мироненко Вікторія Олегівна – студентка 4 курсу факультету агротехнологій та природокористування Сумського національного аграрного університету

Михальчук Юлія Сергіївна – студентка 4 курсу факультету «Початкова освіта. Іноземна мова в початкових класах» Володимирського педагогічного фахового коледжу імені Агатангела Кримського Волинської обласної ради

Мойса Галина Вікторівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти ОПП Початкова освіта Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Молоданович Яна Олександрівна – студентка 4 курсу факультету агротехнологій та природокористування Сумського національного аграрного університету

Назаренко Костянтин Дмитрович – студент 3 курсу факультету інформаційних технологій Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Неверовська Вікторія Юріївна – студентка 4 курсу Навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця

Нечиталюк Марія Олегівна – студентка 3 курсу факультету філології, психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Овчарук Іванна Іванівна – аспірантка IV року навчання кафедри екології та охорони навколишнього середовища Вінницького національного аграрного університету

Олійник Анна Володимирівна – студентка спеціальності 012 «Дошкільна освіта» Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Паламарчук Іван Володимирович – студент 2 курсу другого (магістерського) рівня навчально-наукового інституту філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка

Парфенова Тетяна Петрівна – вчитель початкових класів, вчитель-методист в Білоцерківському природничо-математичному ліцеї-гімназії №16 імені М. О. Кириленка Білоцерківської міської ради Київської області

Парфенова Юлія Анатоліївна – викладач інформатики, викладач вищої кваліфікаційної категорії, керівник групи практикантів в Комунальному закладі Київської обласної ради «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж»

Пастушенко-Шелуха Марія – студентка факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Писарєв Аркадій – студент 3 курсу Дніпровського політехнічного фахового коледжу

Поліщук Любов Вікторівна – старший викладач кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Полковнікова Марія Сергіївна – студентка 2 курсу магістратури спеціальності 073 Менеджмент Дніпровської академії неперервної освіти

Приходько Тетяна Павлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Рирмак Галина Іванівна – викладач загальноекономічних дисциплін комісії циклу природничо-наукової та загальноекономічної підготовки, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист ВСП «Ананьївський аграрно-економічний фаховий коледж Уманського національного університету садівництва»

Рогізна Мирослава Денисівна – студентка 2 курсу факультету психології та спеціальної освіти Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Рошін Ігор Геннадійович – доктор педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Сдвижкова Олена Олександрівна – доктор технічних наук, професор, завідувачка кафедри прикладної математики Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

Сердюченко Анастасія Сергіївна – студентка 3 курсу спеціальності «Початкова освіта. Педагог-організатор» Володимирського педагогічного фахового коледжу імені Агатангела Кримського

Солонка Володимир Васильович – студент 2 курсу магістратури Навчально-наукового механіко-машинобудівного інституту Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Субот Олена Георгіївна – викладач економічних дисциплін Маріупольського будівельного фахового коледжу

Тарасенко Тетяна Дмитрівна – викладач вищої категорії економічних дисциплін ВСП «Хорольський агропромисловий фаховий коледж Полтавського державного аграрного університету»

Татарінова Людмила Василівна – вчитель початкових класів вищої категорії, старший вчитель гімназії №8 м. Бердичева Житомирської області

Тимошенко Світлана Анатоліївна – магістрантка 2 курсу ННІ філології та журналістики Житомирського університету імені Івана Франка

Ткачук Богдана Богданівна – студентка 4 курсу земельно-правового відділення ВСП «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів та природокористування України»

Троць Марта – студентка відділення початкової освіти Володимирського педагогічного фахового коледжу імені Агатангела Кримського Волинської обласної ради

Трунова Ольга Василівна – студентка 2 курсу магістратури навчально-наукового інституту педагогіки і психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Усатий Андрій Вячеславович – кандидат педагогічних наук, доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка

Фастовець Ірина Анатоліївна – викладач фізичного виховання, голова циклової комісії викладачів фізичного виховання, викладач вищої категорії, викладач-методист

Комунального закладу Київської обласної ради «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж»

Федчун Тетяна – студентка 4 курсу факультету української філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Філоненко Софія Вячеславівна – студентка 2 курсу факультету медичних технологій діагностики та реабілітації Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Хома Вікторія Ігорівна – студентка 2 курсу спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» Володимирського педагогічного фахового коледжу імені Агатангела Кримського

Хотієнко Світлана Вікторівна – старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Черевко Світлана Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання та спорту Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Черновська Лілія Володимирівна – кандидат психологічних наук, завідувачка кафедри психології ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

Чорнобрива Ольга Вікторівна – викладач юридичних дисциплін, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист ВСП «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів та природокористування України»

Чумаченко Вікторія Олександрівна – студентка 4 курсу земельно-правового відділення ВСП «Рівненський фаховий коледж Національного університету біоресурсів та природокористування України»

Шалар Валентина Іванівна – викладач загальноекономічних дисциплін циклу природничо-наукової та загальноекономічної підготовки, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист ВСП «Ананьївський аграрно-економічний фаховий коледж Уманського національного університету садівництва»

Швець Едуард Ігорович – студент 4 курсу факультету агротехнологій та природокористування Сумського національного аграрного університету

Шевченко Андрій Валерійович – студент факультету історії та археології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ЗМІСТ

ГЕОГРАФІЯ І ГЕОЛОГІЯ

- Людмила Курганевич, Юрій Андрейчук, Ольга Блажівська*
ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ ЗЕМЛІ
ПРИ ОЦІНЦІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ОСВОЄННЯ
РІЧКОВО-БАСЕЙНОВИХ СИСТЕМ 3

ЕКОНОМІКА

- Оксана Кущак, Дарина Кротевич*
ГАЗ БРАУНА ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ПРИРОДНОМУ ГАЗУ 7
- Вікторія Мироненко, Яна Молоданович*
БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 10
- Вікторія Неверовська*
ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ЕВРИСТИЧНИХ МЕТОДІВ
У ГОСПОДАРСЬКОМУ АНАЛІЗІ 14
- Олена Субот*
ЕКОНОМІКА ЯК НАУКА НА ЗЛАМІ ЕПОХ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 17
- Тетяна Тарасенко*
ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РОБОЧОЇ СИЛИ
НА РИНКУ ПРАЦІ 20

МЕНЕДЖМЕНТ І МАРКЕТИНГ

- Валерія Дробот*
ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ 23
- Маргарита Козачук*
КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ
ТА РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЇ 24
- Марія Полковнікова*
УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ РОБОТИ КЛАСНИХ КЕРІВНИКІВ 26
- Сергій Попов*
ЗБАЛАНСОВАНА СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА 28
- Галина Рирмак, Валентина Шалар*
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ В УКРАЇНІ
ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ 31

СОЦІОЛОГІЯ

- Дмитро Мазій*
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПРОЦЕС СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ 34

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

- Володимир Захарчук*
УКЛАДАННЯ ТЕСТАМЕНТІВ У МІСТАХ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА
XVII СТ.: ПРАВОВІ ЗАСАДИ Й ПОВСЯКДЕННІ ПРАКТИКИ 38
- Назарій Масненко*
ЕТНІЧНИЙ СКЛАД ТА ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ
ІЛІНЕЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОКРУГИ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ 1926 РОКУ) 42

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

- Оксана Басюк, Єлизавета Василюк*
РОЗВИТОК ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА У ВІТЧИЗНЯНОМУ ПРАВІ:
ВНЕСОК НАУКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ 45

<i>Богдана Ткачук, Ірина Матковська</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ: ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ	48
<i>Богдана Ткачук, Ольга Чорнобрива</i> ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	51
<i>Вікторія Чумаченко, Оксана Ляхович</i> САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРУ ТА СПРАВЕДЛИВОСТІ	53
МИСТЕЦТВО	
<i>Ірина Винник</i> ВПЛИВ ТВОРІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА НА ЕМОЦІЙНИЙ СТАН УЧНІВ НУШ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	57
ПЕДАГОГІКА	
<i>Світлана Боченкова</i> ПРОВЕДЕННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ УРОКІВ У ШКОЛІ	60
<i>Юлія Вишинська, Андрій Усатий</i> ІННОВАТИКА У ВИВЧЕННІ ЛІТЕРАТУРИ: ПІДХОДИ, АКТУАЛЬНІСТЬ Й МЕТОДИ	65
<i>Роман Вітрук</i> ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ	68
<i>Надія Деде</i> ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ПЕРШОКЛАСНИКІВ НАРОДОЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ	70
<i>Світлана Дудка</i> ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ ЗДОБУВАЧАМИ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	73
<i>Світлана Завелицька</i> РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ ШЛЯХОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІГРОВИХ ПРИЙОМІВ	77
<i>Анна Заліська</i> ЗАСТОСУВАННЯ ПРИЙОМІВ ЕЙДЕТИКИ У ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ ОСНОВАМ МАТЕМАТИКИ	81
<i>Юлія Івановська, Людмила Арабаджи-Тіпенко</i> ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ НА ЗАНЯТТЯХ БІОЛОГІЇ	84
<i>Анастасія Козінцева</i> СТВОРЕННЯ МОТИВУЮЧОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ НАВЧАННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ	88
<i>Юлія Краєва</i> ІНТЕГРАЦІЯ SOFT SKILLS У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	90
<i>Ірина Лабіш, Галина Жирська</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ З ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ	93
<i>Ольга Лазар, Галина Жирська</i> МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ШКОЛЯРІВ З ПРЕДМЕТІВ ПРИРОДНИЧОЇ ГАЛУЗІ В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	97

<i>Даяна Лебеденко</i>	
РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИКИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	101
<i>Валентина Лук'яненко, Тетяна Парфенова, Юлія Парфенова</i>	
ЕФЕКТИВНІ ПЕДАГОГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ	104
<i>Ніна Лучинецька</i>	
МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	107
<i>Юлія Михальчук</i>	
ІГРОВІ МЕТОДИ ЯК ЗАСІБ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	109
<i>Галина Мойса</i>	
ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЄКТНОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	113
<i>Анна Олійник</i>	
ВПЛИВ СУЧАСНИХ МУЛЬТФІЛЬМІВ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	116
<i>Іван Паламарчук, Андрій Усатий</i>	
ІНТЕРАКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	118
<i>Тетяна Приходько, Олександра Ващенко</i>	
ЖЕСТОВА МОВА ЯК ЕЛЕМЕНТ ДВОМОВНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ	121
<i>Людмила Татарінова</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	124
<i>Світлана Хотієнко</i>	
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ НА ПРИКЛАДІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	127
ПСИХОЛОГІЯ	
<i>Станіслав Бережний, Лілія Черновська</i>	
ПСИХОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ МОЛОДІ ДО ПОДРУЖНЬОГО ЖИТТЯ	132
<i>Ольга Гриник, Леся Василенко</i>	
ЕМПАТІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА	135
<i>Юлія Карук</i>	
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	137
<i>Райса Клячковська</i>	
МОТИВ ТА МОТИВАЦІЯ ЯК СПОНУКАННЯ ДО ДІЯЛЬНОСТІ	141
<i>Марія Нечиталюк</i>	
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ПСИХІКУ ПІДЛІТКІВ	143
<i>Анастасія Сердюченко</i>	
ДИТЯЧІ ТРАВМИ. ПСИХІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ	146
<i>Ольга Трунова, Лілія Черновська</i>	
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У МОЛОДИХ МАТЕРІВ	149

<i>Вікторія Хома</i> ФОРМУВАННЯ СТОСУНКІВ МІЖ ЛЮДЬМИ ПРОТИЛЕЖНОЇ СТАТІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ	152
<i>Маргарита Козачук</i> ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС	155
<i>Аркадій Писарєв</i> СТВОРЕННЯ ТЕЛЕГРАМ-БОТІВ ЗА ДОПОМОГОЮ КОНСТРУКТОРУ LEADTEX	157
ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ	
<i>Аріна Кодинець, Людмила Комісаренко</i> ТЕОРІЯ ЙМОВІРНОСТЕЙ ТА МАТЕМАТИЧНА СТАТИСТИКА	161
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ	
<i>Андрій Гаврилюк, Марта Троць, Андрій Лазарєв</i> СУТНІСТЬ МЕТИ, ЗАВДАНЬ ТА ФУНКЦІЙ ОЛІМПІЙСЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	163
<i>Вікторія Кондратенко, Віталій Кондратенко</i> ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ СПОРУД ТА ОБЛАДНАННЯ	167
<i>Марія Пастушенко-Шелуха</i> НАЦІОНАЛЬНІ ВИДИ СПОРТУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПАТРІОТИЧНОСТІ МОЛОДІ	175
<i>Мирослава Рогізна</i> АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ У ФІЗИЧНІЙ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ	178
<i>Ігор Роцін</i> ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКОГО СПОРТУ	182
<i>Ірина Фастовець</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	185
<i>Світлана Черевко, Софія Філоненко</i> РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ВІЙСЬКОВО-ПРИКЛАДНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ	190
<i>Андрій Шевченко</i> ОЗДОРОВЧО-РЕКРЕАЦІЙНІ ЗАХОДИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	193
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ	
<i>Світлана Тимошенко</i> ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА МАТЕРІАЛІ ПІСЕННИХ ТЕКСТІВ ЕТНОГУРТІВ	197
<i>Тетяна Федчун, Любов Поліщук</i> ПОТЕНЦІАЛ ПРОЦЕСУ ГЕЙМІФІКАЦІЇ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ: ФУНКЦІОНАЛ ПЛАТФОРМИ GENIALLY	201
СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО	
<i>Ірина Касатська, Едуард Швець</i> БІОТЕХНОЛОГІЇ ГЕННОЇ МОДИФІКАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА: УМОВИ, СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ	206
<i>Іванна Овчарук</i> ВПЛИВ СТРОКІВ СІВБИ НА БІОМЕТРИЧНІ ПОКАЗНИКИ ПОСІВІВ ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ В ОСІННІЙ ПЕРІОД	210

ТЕХНІЧНІ НАУКИ. ТРАНСПОРТ

Володимир Солонка

ПІДВИЩЕННЯ ТОЧНОСТІ СКЛАДАННЯ ПРОСТОРОВИХ РАМ 212

АРХІТЕКТУРА І БУДІВНИЦТВО

Олена Сдвижкова, Дмитро Бабець,

Костянтин Назаренко, Аязоз Имансакипова

МОДЕЛЮВАННЯ СТІЙКОГО СТАНУ ВИРОБОК
У ПІДКАР'ЄРНІЙ ЧАСТИНІ ГІРСЬКОГО МАСИВУ 215

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Наталія Кравченко

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ СТОРІТЕЛІНГУ ПРИ ВИВЧЕННІ
ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ 220

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 226

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»: Зб. наук. праць. Переяслав, 2024. Вип. 102. 236 с.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів і посилань, достовірність матеріалів несуть автори публікацій. Передрук і відтворення опублікованих у збірнику матеріалів будь-яким способом дозволяється тільки при посиланні на «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку».

Матеріали науково-практичної інтернет-конференції розміщені на сайті:
<http://confscience.webnode.com.ua>

Укладачі: С. М. Кикоть, І. В. Гайдаєнко
Верстка та дизайн: І. В. Гайдаєнко

Адреса оргкомітету та редколегії:
08401, вул. Сухомлинського, 30 (к. 100),
м. Переяслав,
Київська обл., Україна
тел. 0930569496,
сайт: confscience.webnode.com.ua

